

Doktori (PhD) értekezés

Parti Nagy Lajos költői nyelvének stílusjegyei

Suszterné Kazamér Éva

**Debreceni Egyetem
BTK
2017**

PARTI NAGY LAJOS KÖLTŐI NYELVÉNEK STÍLUSJEGYEI

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében a Nyelvtudományok
tudományágban

Írta: Suszterné Kazamér Éva okleveles magyar nyelv és irodalom szakos bölcész, okleveles
magyartanár

Készült a Debreceni Egyetem Nyelvtudományok Doktori Iskolája (Modern Nyelvészeti
Programja) keretében

Témavezető:
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 201... .

Az értekezés bírálói: Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 201... .

Én, Suszterné Kazamér Éva, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be, és azt nem utasították el.

(Suszterné Kazamér Éva)

Anyának és Apának

Parti Nagy Lajos költői nyelvének stílusjegyei

1. Bevezetés.....	6
1.1. A disszertáció tárgya.....	6
1.2. A disszertáció célja	8
1.3. A vizsgálat módszere	9
2. Parti Nagy Lajos költészetének stílus- és szövegformáló sajátosságai	13
2.1. Az irónia eszközei Parti Nagy Lajos költészetében.....	15
2.1.1. Az irónia alakzatai.....	17
2.1.2. Az irónia jelölése tipográfiai eszközökkel	18
2.1.3. Az önirónia.....	20
2.1.4. Az irónia kombinálódása más alakzatokkal	21
2.2. A transtextualitás stílussteremtő szerepe Parti Nagy Lajos költészetében	25
2.2.1. Az intertextualitás	25
2.2.1.1. Jelöletlen szépirodalmi idézetek.....	26
2.2.1.1.1. Szó szerint idézett verssorok	26
2.2.1.1.2. Módosított formájú idézések	29
2.2.1.1.3. Az architextus montázsszerű beépítése	32
2.2.1.1.4. Költők, írók neveinek megidézése.....	38
2.2.1.1.5. A szövegstruktúra alluzív szerepe	40
2.2.1.2. Jelölt szépirodalmi idézetek	42
2.2.1.3. Nem szépirodalmi utalások	43
2.2.1.3.1. Szólás- vagy közmondásáthallások	44
2.2.1.3.2. Áthallás közismert dalokból	45
2.2.2. Az intratextualitás	48
2.2.2.1. Korábbi teljes művek újbóli felhasználása.....	48
2.2.2.2. Korábbi művekből átemelt szövegrészek felhasználása	50
2.2.3. A hipertextualitás	55
2.2.4. A paratextualitás	60
2.3. A szöveg szemantikai jellemzői: a jelentéselcsúszások és a képek szerepe Parti Nagy Lajos költészetében	68
2.4. A hangalakzatok szerepe Parti Nagy Lajos stílussteremtésében.....	80
2.5. Különböző szóalkotásmódokkal létrehozott hapax legomenonok Parti Nagy Lajos költészetében.....	96

2.5.1. Hapax legomenon szóalak-egybeolvadások	96
2.5.2. Szóösszetétellel alkotott egyedi szavak	103
2.5.3. Szóképzéssel létrejövő hapax legomenonok	112
2.6. Szerkezeti formák stílusalakító szerepe Parti Nagy Lajos költészetében	124
2.6.1. A Parti Nagy Lajos-i versek mint nem prototipikus szövegek	125
2.6.2. A költemények szövegösszefüggés ellen ható sajátosságai	126
2.6.2.1. A mondatyszerű tagolás megszűnése	126
2.6.2.2. Megszakítottság, fragmentáltság	130
2.6.2.3. Szabálytalan grammatikai megoldások	135
2.6.3. Az ismétlésformák mint a posztmodern költészet nyelvhasználatának jellemzői.....	145
2.6.3.1. Verssorok változatlan és variált ismétlése.....	146
2.6.3.2. Anaforás ismétlés	148
2.6.3.3. Refrén, keretes szerkezet.....	150
2.6.3.4. Paralelizmus	154
3. Konklúzió	157
Forrás.....	166
Bibliográfia.....	167
Melléklet.....	176
1. Az értekezés magyar nyelvű összefoglalója	177
2. Az értekezés angol nyelvű összefoglalója	179
3. Az értekezés tárgyából megjelent publikációk	181

1. Bevezetés

1.1. A disszertáció tárgya

Dolgozatomban a kortárs magyar irodalom meghatározó alakjának, Parti Nagy Lajos költészetének stílusjegyeit és szövegformáló eljárásait vizsgálom.

Parti Nagy a posztmodern irodalomnak, a nyelvi fordulat utáni időszaknak az egyik jellegzetes alkotója, aki 1982-ben *Angyalstop* című első verseskötetével hívta fel magára a figyelmet, főképp szabad és fantáziadús, a konvenciókat felrúgó, új nyelvi alakokat létrehozó és ezáltal új stílust is teremtő nyelvhasználatával.

Németh Zoltán által a „posztmodern költőkirály” megnevezéssel illetett költő kitüntetett szerepet foglal el a magyar irodalomban. Tevékenysége meglehetősen szerteágazó: költői, próza- és drámaírói, illetve műfordítói tevékenysége is egyaránt jelentős. Önálló verseskötetei (*Angyalstop* – 1982, *Csuklógyakorlat* – 1986, *Szódalovaglás* – 1990, *Esti kréta* – 1995 [válogatáskötet], *Grafitnesz* – 2003), novelláskötetei (*A hullámzó Balaton* – 1994, *A fagyott kutya lába* – 2006, *Se dobok, se trombiták* – 1993 [tárcanovellák], regényei (*A test angyala* – 1997 [kisregény], *Hősöm tere* – 2000 [regény], *A vak murmutér* – 2007), az országosan és a határon túl is több helyen bemutatott színdarabjai (például: *Gézcsók*, *Ibusár*, *Sárbogárdi Jolán: A test angyala*, *Mauzóleum*), az általa fordított-átírt színdarabok (például: *Kupeckomédia*, *Werner Schwab: Elnöknők*, *Jevgenyij Svarc: A sárkány*, *Molière: Tartuffe*, *Nagy Ignác: Tisztújítás*), műfordításai (például: *Tomaž Šalamun: Póker*, *Carl Merz – Helmut Qualtinger: Karl úr*), valamint a műfajilag nehezen meghatározható, aktuálpolitikai kérdésekkel foglalkozó glosszaszerű, ám a költő által meséknek nevezett írások gyűjteményei (*Fülkefor és vidéke – magyar mesék* – 2012, *Fülkeufória és vidéke – Százegy új magyar mese* – 2014) révén vált a kortárs magyar irodalom egyik legelismertebb személyévé.

Több műnemben és műfajban alkotott maradandót. Disszertációm ugyanakkor csak lírai alkotásainak vizsgálatára kíván szorítkozni, és ezen belül is költészetének legfőbb stílusjegyeinek és szövegsajátosságainak felvázolására tesz kísérletet.

Parti Nagy a magyarországi posztmodern irodalom lírájának nemcsak jellegzetes, elismert alkotója, hanem alakítója is, aki felszabadította a hagyományos lírai köznyelvet, és megteremtette egyedi nyelvhasználatát, amely sajátos stílusjegyek révén a védjegyévé vált. Annak ellenére, hogy a költő megkerülhetetlen személye a magyar posztmodern irodalomnak, akinek a tolla alatt – különleges nyelvhasználatának köszönhetően – nagyon eredeti, a kortárs irodalom által felmagasztalt, új stílusú versek születtek, mindeddig munkásságának tanulmányozására, műveinek értelmezésére jobbra csak irodalomtörténészek vállalkoztak. A

Parti Nagy-művek irodalmi recepciója meglehetősen kiterjedt, számos neves, elsősorban irodalmi folyóiratban (*Jelenkor*, *Irodalmi Szemle*, *Kritika*, *Élet és Irodalom*, *Kortárs*, *Tiszatáj*, *Alföld*, *Helikon*) látnak napvilágot a szerzővel készített interjúk, beszélgetések, napjainkig jelennek meg munkásságáról elismerő recenziók, illetve különböző tanulmánykötetek hosszabb-rövidebb írásai foglalkoznak alkotásaival. Németh Zoltán 2008-ban egy Parti Nagy-életművet értelmező válogatáskötetet (*Tükördara*) állított össze, sőt ugyancsak ő monográfiát is szentelt a költő nyelv művész munkásságának, pontosabban „a Parti Nagy Lajos név alá vonható identitás- és nyelvjátékok, valamint kontextusok tömeg[ének]” (Németh 2006a: 8).

Parti Nagy Lajos költői nyelvének legfőbb sajátosságait valamennyi verseskötetének nyelvi-stiláris vizsgálata alapján elemzem. A vizsgált korpuszba a szerző következő kötetei tartoznak:

- Parti Nagy Lajos 1982. *Angyalstop*. Magvető. Budapest.
- Parti Nagy Lajos 1986. *Csuklógyakorlat*. Magvető. Budapest.
- Parti Nagy Lajos 1990. *Szódalovaglás*. Magvető. Budapest.
- Parti Nagy Lajos 1995. *Esti kréta* (válogatott versek). Jelenkor. Pécs.
- Parti Nagy Lajos 2003. *Grafitnesz*. Magvető. Budapest.

A magyar stilisztikai szakirodalomban csak kevesen, de tettek már lépéseket a posztmodern jelenségének tanulmányozására. A legjelentősebb, a posztmodern irodalom szövegeiről átfogó áttekintést adó munka Szabó Zoltáné: *A magyar szépirói stílus történetének fő irányai* című könyvének (1998a) *A posztmodern irodalom stílusa* című fejezete. Ebben tárgyalta a legújabb kor stílusfejlődési tendenciáját, kitért a neoavantgárd, modern és posztmodern kapcsolatának kérdéseire, majd irodalomtörténészek, leginkább Szegedy-Maszák Mihály, Kulcsár Szabó Ernő, Kibédi Varga Áron, Bókay Antal és Pethő Bertalan munkáira hivatkozva bemutatta az irányzat irodalmi jellemzőit. Szabó Zoltán a fejezet második felében saját meglátásaira hagyatkozva megállapította a magyar posztmodern irodalom főbb stiláris sajátosságait is. Ennek ellenére hiányérzetünk származhat abból, hogy azokat csakis a magyar posztmodern prózából hozott példákkal szemléltette, szépirodalmi szövegeit, nyelvi adatait kizárólag posztmodern íróktól és nem költőktől vette: Esterházy Pétertől (*Ki szavatol a lady biztonságáért?*, *Függő*, *A szív segédigéi*), Temesi Ferencről (*3. könyv*) és Hajnóczy Pétertől (*A kavics*, *A fűtő*).

Domonkosi Ágnes 2001-ben a *Magyar Nyelvben* megjelent írásában (2001: 192–200) az *elrepullman* című Parti Nagy Lajos-mű szövegalkotó eljárásait tanulmányozta az egyes nyelvi szinteken, ugyancsak ő *Az alakzatok világa* című sorozat 20. kötetében (2008a) Parti Nagy költészetében az alakzatok szöveg- és stílussteremtő szerepét mutatta be. Szikszainé Nagy

Irma 2011-ben a stíluskohézió eszközeit modern és posztmodern szövegekben vizsgáló tanulmánykötetben *A nyelvhasználat funkcionális varianciája és a stíluskohézió* című írásában az összehasonlító stíluselemzés szempontjait felhasználva Parti Nagy Lajos *van utcarím van mintamondat* kezdetű versét Kosztolányi Dezső *Boldog, szomorú dal* című költeményével vetette össze (2011: 223–238). Jelentősek Minya Károly kutatásai is. Elsőként 2003-ban a Parti Nagy-próza egyik darabját (*Sárbogárdi Jolán: A test angyala*) elemezte a hiperkorrekció stíluseszközét vizsgálva a regényben (2003: 131–141), majd 2007-ben a ritkább szóalkotási módok stilisztikai funkcióját kutatta a posztmodern szerző egyik átdolgozásában (*A tisztújítás*) (2007: 315–322), de ugyancsak figyelemre méltók és iránymutatók a neologizmusok több szempontú vizsgálata kapcsán a Parti Nagy Lajos-i stilisztikai neologizmusokra vonatkozó megállapításai is (2011).

Tehát született már néhány, kifejezetten a költő lírai vagy prózai szövegeit elemző stilisztikai írás, de ezek csak a Parti Nagy Lajos-i nyelvhasználat egy-egy részterületét, illetve az életmű egy bizonyos darabját kívánták vizsgálni. Ezek a munkák lényeges megállapításaikkal nagyban segítettek vizsgálataimat, iránymutatásul szolgáltak számomra, több esetben pedig egy-egy kérdéskör továbbgondolására készítettek.

Mivel a stilisztikusok közül eddig csak kevesen vizsgálták a posztmodern költészet nyelvi oldalát, ezért értelemszerűen Parti Nagy lírai művei nyelvhasználatának átfogó és rendszerező stilisztikai megközelítésére még nem került sor. Ezért disszertációm tárgyválasztásának fontosságát az ezen a területen történő hiánypótlásban látom, vagyis a költő versesköteteinek nyelvi-stilisztikai szempontú vizsgálatában, egyéni költői nyelvhasználatának felderítésében.

Témavezetőmnek a posztmodern irodalmi művekre vonatkozó stilisztikai kutatómunka hiányosságára történő figyelemfelhívása mellett Parti Nagy Lajos költeményei iránti érdeklődésem motiválta a témaválasztásomat.

1.2. A disszertáció célja

Dolgozatom fő célja Parti Nagy Lajos eddig megjelent költői szövegeinek nyelvi-stiláris-strukturális vizsgálata: legszembetűnőbb, legmeghatározóbb stílusjegyeinek és szövegformáló eljárásainak minél teljesebb körű ismertetését, leírását és rendszerbe foglalását kívánom adni.

A posztmodern szerző költeményeinek egyik legdominánsabb ismertetőjegye az ironikus hangnem, ezért a disszertáció célja az irónia stílussteremtésben betöltött szerepének az ismertetése.

A transztextualitás, vagyis a szövegtársítás szintén meghatározó jellemzője a költő verseinek, így dolgozatom ennek a jelenségnek az egyes kategóriáit: az intertextualitást, az intratextualitást, a hipertextualitást és a paratextualitást vizsgálja a költő stílusalkotásában.

Próbálom bebizonyítani, hogy a Parti Nagy Lajos-i nyelvkezelés olyan jellegzetességei, mint az úgynevezett szemantikai eltolódások, jelentéselcsúszások és az egyedi képek szintén a posztmodern költői nyelvhasználat sajátosságaiként értékelhetők, és az egyértelműsítés helyett a homályosítást szolgálják.

A Parti Nagy Lajos-i nyelvhasználat nyelvi-stiláris eszközei közül a hangalakzatokat és a különböző szóalkotásmódokkal létrehozott hapax legomenonokat is ismertetem. Célom megvizsgálni, hogy a költő a hangalakzatokat létrehozó műveletek és a szóalkotás típusai közül melyekkel él leggyakrabban, valamint bemutatni, hogy ezeket a nyelvi-stiláris jellemzőket: a szóösszerántás, a szóösszetétel és a szóképzés módjait hogyan újítja meg, illetve a hangalakzatokkal együtt hogyan állítja a stílusalkotás szolgálatába.

Próbálom megfejtetni, hogy a hagyományos versnyelvhez képest Parti Nagy Lajos költészetében a szöveg strukturális jellemzői hogyan változnak meg, azaz milyen szokatlan szerkezeti formákban tükröződik szövegalkotásának újszerűsége; igyekszem kimutatni ezeknek a jellemzőknek – a mondatszerű tagolás megszűnése, a fragmentáltság, a szerkezetbontások, vagyis szabálytalan grammatikai megoldások – stílusalkotó szerepét, illetve összefüggését.

Célom továbbá annak igazolása is, hogy az ismétlés mint formateremtő stilisztikai alakzat ugyancsak értékelhető a posztmodern költészet nyelvhasználatának attribútumaként annál az oknál fogva, hogy az egyes ismétléstípusok a körköröség eszközeiként gyakorta részt vesznek a fragmentált költemények szövegstruktúrájának összetartásában, miközben hatékony eszközei a stíluskohézió megteremtésének.

Reményeim szerint disszertációm eléri azt a célját is, hogy Parti Nagy Lajos költészete egyéni nyelvi-stiláris stílusjellemzőinek a feltárásával hozzájáruljon a posztmodern stílus sajátosságainak a felderítéséhez, illetve a stilisztikusok által eddig felvázolt jellemzők igazolásához, sőt további bővítéséhez.

1.3. A vizsgálat módszere

Dolgozatom nem irodalomtudományi szempontú megközelítést kívánja adni Parti Nagy Lajos költeményeinek, mert Németh Zoltán, Keresztury Tibor, Tarján Tamás, Margócsy István, Kálmán C. György, Mészáros Sándor, Keserű József, N. Horváth Béla, Angyalosi

Gergely, Thomka Beáta, Ármeán Otília, Horváth Csaba, Bazsányi Sándor irodalomtörténészek bőven írtak lírai alkotásai irodalomtörténeti jelentőségéről.

Ehelyett versei nyelvi oldalát vizsgálom: stílusát, nyelvhasználatát és szövegszerkesztését. Disszertációm a funkcionális nyelvfelfogást követi, amely „feltételezi a jelentések, ill. funkciók elsődlegességét, ill. azt, hogy a funkciók és a formák közötti kapcsolat eredendően motivált” (Ladányi–Tolcsvai 2008: 22). A funkcionális nyelvszemléletben „a nyelv nem elvont szerkezetek rendszere, hanem az emberi kommunikációban megvalósuló, jelentéseket hozzáférhetővé tevő aktuális nyelvi struktúrák konvencionális hálózata” (2008: 24). Alkalmazott elméleti keretét tekintve munkám a funkcionális stilisztika elméleti-módszertani alapjaira épül. Ennek a stilisztikai iskolának a jellemzői Charles Bally (1919–1921), valamint tanítványai: Marouzeau (1949) és Riesel (1954) írásaiban mutatkoznak meg legkorábban. A funkcionális stilisztika a funkcionális megközelítésű nyelvtudományi irányzatokból létrejött olyan stilisztikai iskola, amely „a nyelvi-stilisztikai és a nyelven kívüli, ún. extralingvális eszközöknek mint variánsoknak a kialakult szerepét, továbbá a mondanivaló kifejezésében és az alkotás egészében betöltött kommunikatív funkcióját, funkcióit, valamint azt vizsgálja, hogy a jelzett stílusjelenségek milyen beszédmódban otthonosak” (Szathmári 2008a: 14). Szathmári István az egyes stílusjelenségeket nyelvi szintenként veszi számba, ezek a következők: 1. a hangzás és zeneiség, valamint a verselés; 2. a szó- és kifejezőkészlet szintje; 3. az alaktani és mondattani jelenségek szintje; 4. a képi szint; 5. a szövegtani jelenségek szintje; 6. a nyelven kívüli eszközök szintje (vö. 2011: 15). A funkcionális stilisztikán nyugvó komplex stíluselemzésnek a Szathmári István által felvázolt menete első lépéseként „megfogalmazzuk az elemzendő mű üzenetét (fő mondanivalóját, sugallatait), legjellemzőbb stílusvonásait és legfontosabb szövegtani, elsősorban szerkezeti és kohéziós sajátosságait. Majd mintegy ezek fényében állapítjuk meg a mű – említett – hat részlegéhez tartozó elemeinek, jelenségeinek a stílusértékeit” (2005: 60).

Témám vizsgálatához meglátásom szerint a funkcionális stíluselemzés a legalkalmasabb rendszer, mert Parti Nagy Lajos költői nyelvhasználatának legfőbb stílussajátosságait célszerű a könnyebb átláthatóság kedvéért stíluszintenként feltárni. Ennek megfelelően a disszertáció tárgyaként megjelölt verseskötetek teljes anyagát, vagyis mintegy 775 hosszabb-rövidebb költeményt, töredéket a funkcionális stilisztika gyakorlata szerint elemeztem. Dolgozatom felépítésében viszont nem a Szathmári-féle sorrendben tárgyalom a nyelvi-stiláris jellemzőket, hanem domináns voltak alapján, valamint sokszor utalok arra, hogy nyelvi jellegzetességei többféle módon összekapcsolódnak, egymásra épülnek, a szövegegészben összjátékukban érvényesülnek.

A nyelvi jelenségek vizsgálatakor az összes előforduló adatra, vagyis az értekezés korpuszaként megjelölt verseskötetek teljes feldolgozására hagyatkozom, viszont két esetben, a hangalakzatokat és az ismétléstípusokat tárgyaló fejezetekben a stílussajátosságok bemutatását egy-egy kötetre, a *Szódalovaglásra* és az *Angyalstopra* építem. Ezzel együtt nem zártam ki a vizsgálatból a többi kötetet sem a hangalakzatok és az ismétlés alakzattípusainak tanulmányozása tekintetében, de mert szövegelemzéseim arra az eredményre vezettek, hogy ebben a két kötetben kiugróan nagy számban fordulnak elő a vizsgált jelenségek, ezért döntöttem az adott kötetek alapján bemutatni ezeket a jellemzőket.

A dolgozatom gerincét képező 2. legterjedelmesebb fejezetében az egyes stíluszinteken megmutatkozó stílus- és szövegformáló sajátosságok közül a legmeghatározóbbakat ismertetem. A hangtani jelenségek és zeneiség (1) nyelvi szintjén az expresszív „kifejező hangváltozások stílushatása”-t (Szathmári 2005: 41) vizsgálom, vagyis a költő hangalakzatait. A szó- és kifejezőkészlet (2) stilisztikai szerepét a hapax legomenon szóalkotások körében mutatom be. Az alak- és mondattani (3), illetve a szövegstilisztikai jelenségek (4) stilisztikai lehetőségei kapcsán a szerkezeti formák stílusalakító szerepére mutatok rá: a költemények legjellemzőbb szövegösszefüggés ellen ható sajátosságaira és az ismétlés alakzattípusaira. A képi ábrázolással (5) kapcsolatban a költemények legmeghatározóbb szemantikai jellemzőiként az úgynevezett jelentésbeli elcsúszásokat és a képeket értelmezem. A nyelven kívüli eszközök (6) keretében a nyomdatechnikai eszközök, mint például tipográfiai kiemelések stilisztikai szerepére térek ki.

Amiatt, hogy az irodalomtörténészek Parti Nagy költészetét posztmodernnek minősítik, figyelembe veszem a magyar stilisztikai szakirodalomnak a posztmodern irodalom stílusjegyeivel foglalkozó munkáinak állításait is: Szabó Zoltánnak a posztmodern magyar irodalomra vonatkozó stílárius jegyeit (vö. 1998b: 51–55), illetve Domonkosi Ágnesnek a Parti Nagy-nyelvhasználat sajátosságaira vonatkozó megállapításait (vö. 2008a: 7). A költő verseinek komplex funkcionális stíluselemzéseit egyrészt igazolják Szabó Zoltánnak és Domonkosi Ágnesnek a posztmodern stílusra vonatkozó kijelentéseit, másrészt az általuk is megadott stílárius jegyeken kívül további jellemzők tárgyalását teszik szükségessé.

Szabó Zoltán azokat a posztmodern sajátosságokat veszi sorra, amelyek a stílussal közvetlenül összefüggnek. Ez alapján három fő jegyét állapítja meg a posztmodern stílusnak, ezek közül is a legfeltűnőbbnek a szövegek köziségét, vagyis az intertextualitást jelöli meg, hangsúlyozva a szövegek többszólamúságát és multikulturális jellegét. Második átfogó sajátossággént határozza meg a különböző szerkezeti formák szövegalkotó és stílust alakító funkcióját, vagyis a szövegek strukturális jellemzőinek megváltozását. Ezen belül is felvesz aljellelmzőket, mint például a mondatszerű tagolás hiányát, az állóképszerű történetmondást, a

körkörösség szembeötlő eszközeiként az állandóan ismétlődő szavakat és a különböző szerkezetbontásokat: ez utóbbin belül kitérve az igei személyragok gyors váltakozásának, a módosuló időrend és a mondattesteket megbontó sokféle magyarázat szerkezetbontó szerepére. Harmadik fő posztmodern sajátosságként említi a szövegek szemantikai szintjének változását, amely a képekből eredő homályosításban, a magyarázó funkciójú szóismétlésekben, illetve a posztmodern írók neologizmusában nyilvánul meg. Mivel Szabó Zoltán csak a posztmodern prózából való nyelvi adatokkal támasztotta alá állításait, emiatt bizonyos sajátosságokat elhagyok rendszerezéséből (állóképszerű történetmondás, módosuló időrend), mert ezek a posztmodern próza jellemzői.

Domonkosi Ágnes szerint Parti Nagy Lajos nyelvhasználatának jellemzésében a fragmentáltság, az intertextualitás, a fonológiai széttördelés, a transzformáció, a szóalakok átformálása, a grammatikai átértékelődések, a szemantikai eltolódások, a jelentéselcsúszások és sűrítések kaphatnak szerepet (2008a: 7).

1) A költemények legfőbb pragmatikai jellemzőjeként külön pontban vizsgálom az irónia dominanciáját Parti Nagy Lajos költészetében. Fontosnak érzem az irónia alakzatát létrehozó transzformációk magyarázatán túl részletesebben tárgyalni az irónia kötetekben megfigyelhető alakzattípusait és az önirónia meghatározó szerepét, rámutatni a költeményekben az ironikus hangnem lehetséges tipográfiai jelöléseire, illetve ismertetni az irónia más alakzatokkal való leggyakoribb kombinálódásait is.

2) Fontosnak tartom a Gérard Genette által javasolt transztextualitás (1996: 82–90) fogalmának megfelelően elemezni Parti Nagy Lajos költészetében a szövegköziség típusait, mert ez a kategória többirányú és többféle jellegű szövegközi kapcsolatot foglal magában.

3) A szóalakok átformálása fogalmára a Szikszainé Nagy Irma által a *Magyar stilisztikában* hangalakzatok néven tárgyalt (2007: 379–393) kategóriát veszem fel. Ezek a stiláris szerepű alakzatok gyakran grammatikai átértékelődésen mennek át, ezért a stílussteremtésben és a szövegértelmezésben fontos szerepet töltenek be.

4) Külön vizsgálom a hapax legomenon szóalkotásmóddal teremtett formák stílussteremtő rendeltetését. A *Magyar grammatika* szóösszetétel fogalmára, jellemzőire vonatkozó megállapításait, valamint elemzési szempontjait (az összetételek morfológiai felépítését, grammatikai csoportosítását, szófaji jellemzőit) veszem alapul Parti Nagy szóösszetételeinek tanulmányozásakor, illetve a szóképzések tárgyalásakor is ennek a grammatikának az észrevételeire támaszkodom.

5) A szerkezeti formák stílusalakító szerepét vizsgálva Petőfi S. János szemiotikai szövegtani megállapításaira támaszkodva a művek összefüggőségének a feltételét a konstringencia fogalmával magyarázom.

A költői nyelvhasználat jellemzőinek tárgyalását a dominancia elvét érvényesítve a leghangsúlyosabbal kezdem. Vagyis elsőként az iróniát ismertetem (2.1.), mert ez a szerző valamennyi költeményét áthatja. Ezt követően a transztextualitás egyes típusait (2.2.), majd a szövegek szemantikai jellemzőinek megváltozása kapcsán az úgynevezett jelentésbeli eltolódásokat és a képeket mutatom be (2.3.). Ezután a hangalakzatok (2.4.) és a különböző szóalkotásmódokkal létrehozott hapax legomenonok (2.5.) stílussteremtésben betöltött szerepét ismertetem, végül a költemények szerkezeti formáinak stílusalakító rendeltetését vizsgálom (2.6.).

A művek stilisztikai elemzését végigkíséri a négy kötet összes költeménye köznyelvi szóalakjaitól eltérő nyelvi formáinak szótárak segítségével történő vizsgálata. A *magyar nyelv értelmező szótára*, a *Magyar értelmező kéziszótár*, az *Új Magyar Tájszótár*, a Bakos Ferenc szerkesztette *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára* vannak a segítségemre, de több szóalak vizsgálatakor a *magyar nyelv történeti-etimológiai szótárát*, illetve a Zaicz Gábor szerkesztette *Etimológiai szótárt* is használom. Erre azért van szükség, hogy megbizonyosodjam: a Parti Nagy Lajos-féle szóhasználat szótárak alapján nem adatolható, tehát különböző szóalkotási módokkal hapax legomenonokat hoz létre.

Értekezésemben Parti Nagy Lajosnak a saját költészetére reflektáló nyilatkozatait, vallomásait is felhasználom a vizsgált jelenségek bemutatásakor, mert véleményem szerint ezek egyrésztől megtámogathatják állításaimat, másrésztől árnyalhatják a költői nyelvhasználatról, az úgynevezett „nyelvhus”-paradigmáról kialakított képet.

2. Parti Nagy Lajos költészetének stílus- és szövegformáló sajátosságai

Parti Nagy Lajos az 1982-ben megjelent, 50 verset tartalmazó első önálló, *Angyalstop* című verseskötetével hívta fel magára az irodalmi közvélemény figyelmét. A kötet megjelenését a *Fél korsó hiány* című antológia bemutatkozása előzte meg. Az irodalomkritika úgy tartja, hogy Parti Nagy költészetének egyedi hangja csak az első két kötetét követően formálódott ki, mert az *Angyalstop*-versek csak részben mutatják fel azokat a jegyeket, amelyek Parti Nagy későbbi, kiforrott, új nyelvi magatartásformáját jellemezték: „az első két kötet, minden önálló érdekessége, szépsége, illetve értéke mellett is most mintha a későbbi, mostani verseknek [a *Szódalovaglás* és a *Se dobok, se trombiták* kötetekre utalva – S. K. É.] előmunkálataként tűnnék fel, s elsősorban a készülődést és keresést, az elemenkénti *gyakorlatozást* mutatná fel, magabiztosságában és esendőségében egyaránt” (Margócsy 2008: 19). Ugyanakkor már első kötetében is észrevehetőek költészetének sajátossá tevő vonásai. Az ebben a kötetben megjelent versek egy része ugyanis már előremutat Parti Nagy Lajos sajátos

„nyelvhús”-paradigmájára olyan módon, hogy ezekben a korai versekben is már megmutatkozik „a formálás hangsúlyossága, a nyelvi alakítás fontossága, az eredeti, szokatlan, ironikus, groteszk nyelvhasználat, a nyelvteremtő affinitás és a kivételes formaérzék” (Thomka 2008: 31). Alighanem számos ponton szétágazó problémába ütközünk, ha megkíséreljük meghatározni, hogy az *Angyalstop* című kötet mely stílusirányzat jegyeit viseli magán leginkább. Németh Zoltán amolyan „leszámoláskönyvként” (2006a: 36) értelmezi a kötetet, ennek okát abban láttatja, hogy Parti Nagy az *Angyalstop*-ban határolódott el a hetvenes években a magyar irodalomban meglévő népies, népies szürrealista, nyugatos és tárgyias, illetve (neo)avantgárd költészeti hagyományoktól. A kötet versei az irodalomtörténész szerint azonban nem minősíthetők egyértelműen posztmodern alkotásoknak sem. Parti Nagy eddigi költészetét Németh szakaszokra osztotta fel, és azokra vonatkoztatva háromféle posztmodern koncepciót alakított ki. Az úgynevezett korai posztmodernhez sorolja az *Angyalstop* kötetet (2006a: 37), és olyan jellemzőket társít ehhez a szövegalakítási eljáráshoz, mint például a hangsúlyozott önreflexió, az irónia használata, a szerzőség elrejtése, a „nagy elbeszélések vége”-konceptió, vagy a realista írásmód krízise. Ezenkívül a kötetben belül is elkülönít egymástól általa (késő)modernnek, valamint korai posztmodernnek minősített szövegeket (bár a besorolás csak néhány műre vonatkozik), rámutatva ezzel arra, hogy a modern és a posztmodern stílusjegyek egyazon kötetben hogyan fonódnak össze.

Parti Nagy későbbi kötetei viszont már egyértelműen a posztmodern stílusirányzathoz tartozóként értékelhetők. A költő *Szódalovaglás* (1990) és *Grafitnesz* (2003) című kötetei már kiérlelt, sajátosnak mondható költői hangon íródott verseit tartalmazza. A *Szódalovaglás* kötetet Németh a második, vagyis areferenciális posztmodern fontos alkotásaként értékeli amiatt, hogy az ebben a kötetben kifformálódó „nyelvhús»-paradigma a Parti Nagy-életmű legnagyobb hatású poétikai és szemléleti váltása. Hatása [...] kimeríthetetlennek tűnik: ez az a »nyelv«, amelyen a Parti Nagy-szövegek [...] több mint kétharmada megszólal. A nyelvi megelőzőttség, a legszabadabban értelmezett intertextualitás, a szétszedhető, összerakható, tetszés szerint gyúrható, »mancsolható« nyelv poétikája ez: felszabadító, produktív költészetfelfogás. Ennek a poétikának a nyelvi ereje vált biztosítékává a Parti Nagy-szövegek kanonikus helyének a kortárs magyar irodalomban” (Németh 2006a: 49, 51). A *Szódalovaglás* kötet nyelvezete idővel a magyar líra köznyelvévé vált, az erre a művekre jellemző Parti Nagy Lajos-i szövegalkotás kiterjesztése mutatkozik meg a költő későbbi, *Esti Kréta* (1995) és *Grafitnesz* (2003) köteteiben is.

A költői nyelvhasználat legfőbb stílusjegyeit disszertációm hat pontban tárgyalja. Első helyen a Parti Nagy Lajos-i iróniát mutatom be (2.1.), majd a szövegköziség legjellemzőbb típusait vizsgálom (2.2.). Versei jelentésbeli elcsúszásainak és képeinek (2.3.), illetve

hangalakzatainak szerepét is ismertetem (2.4.). Ezután azt vizsgálom, hogy a költő hogyan újítja meg a szóösszerántás, a szóösszetétel és a szóképzés módjait (2.5.). A szerkezeti formák stílusalakító szerepe kapcsán a mondatszerű tagolás hiánya, a fragmentáltság, a szerkezetbontások és az ismétlésformák stílus- és szövegformáló funkcióját figyelem meg (2.6.).

2.1. Az irónia eszközei Parti Nagy Lajos költészetében

A görög eredetű **irónia** szó eredeti jelentése 'tettetés, színlelés'. A klasszikus retorika értelmezése szerint dicséret álcáját öltő elutasítást, tagadást, illetve (ritkábban) látszólagos becsmérlés alakjában történő dicsérést, elfogadást jelöl, az irónia helyettesítésen alapuló alakzatával állításaink ellenkezőjét fejezhetjük ki. A retorikai technikaként való értelmezés mellett Szókratész felfogásában mint filozófiai-esztétikai kategória is megjelenik, jellegzetes életstílust (*ironia vitae*), magatartásformát, az élet dolgaihoz való viszonyulást kifejezve (Tátrai 2008: 312). A XX. századi iróniaértelmezések elsősorban a művészi szöveghez kötve mint sajátos közlésmódot vizsgálták, és mivel meghatározott nyelvi struktúra nem jellemzi, felismerését, értelmezését alapvetően a kontextustól függőnek vélték: „Az irónia mindenütt jelen van – a leghalványabb illékony árnyalatoktól a nevetéssel határos harsány formákig. Az újkor embere nem kinyilatkoztat, hanem beszél, vagyis amit mond, azt mindig fenntartással mondja” (Bahtyin 1986: 517). Sperber és Wilson kognitív pragmatikai nézeteken alapuló elképzelése (1981) a posztmodern iróniafelfogásával kapcsolható össze, modelljük elutasítja az irónia feldolgozásának kétlépcsős magyarázatát. Eszerint az irónia visszhangszerűen felidézett megnyilatkozáshoz kapcsolódó értékelői attitűd, vagyis egy megnyilatkozás „ironikus értelmezése során a visszhangszerű említésként felismert reprezentációt az adott kommunikációs feltételek között nem érezzük helyénvalónak, felismerjük, hogy ellentmondás (diszkrepancia) van az adott reprezentáció és a között a tényállás között, amelyet megjeleníteni (reprezentálni) kíván” (Tátrai 2008: 317). Figyelemre méltó Paul de Man iróniadefiníciója is, amely szerint „az irónia a trópusok allegóriájának permanens parabázisa” (2000: 196). Elképzelése szerint az irónia performatív funkcióval is rendelkezik, szövegbeli jelölői pedig a narratív rendszert állandóan megszakítják.

Parti Nagy Lajos költészetét az irónia fokozott jelenléte jellemzi, legkarakteresebb stílusformáló sajátosságként valamennyi költeményét áthatja. Emiatt a disszertációnak a költői nyelvhasználat nyelvi jelenségeit bemutató fejezeteinek stilisztikai elemzéseiben több helyen utalok rá, de legjellegzetesebb előfordulásait külön fejezetben is bemutatom.

A posztmodern lényegadó sajátosságaként magyarázható, nyelvi tevékenységekkel, emberi viselkedésformákkal szembeni ironikus magatartás a nyelvi megelőzöttség tapasztalatából adódik. A verseszmény átalakulása nyomán a költői nyelvhasználat megváltozása, a műfajok átértelmezése, deformációja lesz uralkodóvá. A szavak hitelvesztése miatt a költői nyelvben megjelenik a romlás, azaz „a költőnek nem lehetnek többé csak »szép« szavai, ha nem akar lemondani a művészi igazságról. Az állandósult értékettőségek világában az irónia mint szemléletforma leleplezi ezt az ellentmondást, egyrészt felfedi a hamisítás nyelvi tényét, ugyanakkor utal ennek valós jelentéstartalmára. A telt, affirmatív költői beszédmódok fokozatosan lehetetlenné válnak – e felismerés jegyében jelenik meg az ismeretelméleti kétely és nyelvi irónia már az *Angyalstop*-ban” (Mészáros 1990: 48). Parti Nagy Lajos költészetében az irónia jelenségét, az ironikus kifejezések szövegbeli megjelenését, a befogadóból kiváltott hatásimpulzusokat vizsgálva az elemzések elméleti keretét az az elgondolás adja, hogy az irónia olyan elhagyásos-bővítéses immutációs gondolatalakzat, amelynek szövegbeli jelölői különböző trópusok, szóalakzatok, mondataalakzatok (funkcionálisan társulva ezek komplex alakzatot hoznak létre) (Gáspári 2001: 13–14), illetve a jelölők jelentéséhez ellentétes korrelációjuk kapcsolódik.

Azt, hogy Parti Nagy Lajos költői alkatának miért az ironikus látószög érvényesülése az egyik legfőbb vonása, ő maga történeti-társadalmi szemszögből magyarázza: „Az úgynevezett rendszer leülepedett az emberben, mint a zacc, egy folytonos, homályos rossz érzés, volt, hogy fölkavarodott és szájig ért, de alapjáraton azért lehetett tőle létezni. Hogy vagyunk, hogy vagyunk? – viccelődött a Főtitkár a néppel. Jól vagyunk, jól vagyunk, viccelődött a Főtitkárral a nép. A helyzet, a kor kínálta magát az iróniának, maga a korszak hívta elő és termelte ezt a szemléletmódot, magatartást” (Reményi 2004a: 20). Műveinek nyelvezete kapcsán ugyanakkor meg kell említenünk azt az olvasói tapasztalatot is (különösen későbbi kötetei, a *Szódalovaglás* és a *Grafitnesz* tekintetében), hogy a művek töredékességéből, hiányosságából, alkotóelemeiknek szemantikai összeférhetetlenségéből, a sajátos neologizmusok halmozásából adódóan a jelentés nehezen hozzáférhető a befogadó számára: az egyeditett költői kifejezésekből, szószüleményekből álló alkotásoknak, mint például *naszádkoszorú harmonikafüst / zsabóját igazítgató cukrász / a bombatámadásban / „manírhalom piperikűr” / aranykőd / aranykőd lehe; szájsérv / hanyattak / másfélkilós / örökre szomorouge / mosoly vagy B. M. emlékkönyvébe / béem* legfeljebb érezni az ironikus hangvételt, de azt megnyugtatóan magyarázni nem minden esetben lehet.

2.1.1. Az irónia alakzatai

A posztmodern költő lírájában azonban olvashatunk olyan verseket is, amelyekben **az irónia gondolatalakzatként** nagyobb szerkezeti egységet fog át:

*de csitt, de csitt,
papír jött a haláltól,
köszöni jól van, küld síneskocsit,
zenekarostól, paripástól,
várjak csak itt,
nincs félni mit,
a lényeg megy magától,
barackot nyom fejemre, ad pacsit,
gurítójára szépen, zúú-zúúú, rátol,
s ha megtaszít,
a mélyvasút
sikong a kacagástól
(Bagatelle macabre, részlet)*

Parti Nagy költői nagyságáról, egyszersmind ironikus-groteszk látásmódjáról valló művében az irónia nyelvi jelölője a halál allegorikus megjelenítésének formájában van jelen. Az irónia nyelvi működésében az ellentétet a műben olyan, a létezés tragikumának, a halálnak megszépítő, olykor humoros nyelvi megjelenítései hozzák létre, mint *papír jött a haláltól, köszöni jól van; várjak csak itt, nincs félni mit; barackot nyom fejemre, ad pacsit*. A halálnak a perszonifikációja, eufemisztikus leírása az enyhítést szolgálja, ugyanakkor a tragikumot a megszépítő szándék sem kendőzi el teljesen: a kontextus a halál fölényét groteszk esztétikai minőséggel, komikus elemekkel fejezi ki (*gurítójára szépen, zúú-zúúú, rátol, s ha megtaszít, a mélyvasút sikong a kacagástól*).

Az **irónia** alakzata lehet kisebb szerkezeti egységre kiterjedő, azaz **szóalakzatként** csak egy szót érintő szövegbeli jelölő. Parti Nagy nyelvhasználatának egyik legjellegzetesebb vonása, költői újításának ereje a szavaknak az újszerű formálásában rejlik: különlegesen képzett szavai, szóösszetételei, szóalak-egybeolvadásai újszerűségük vagy sajátos grammatikai átértékelődésük, szemantikai eltolódásuk révén kifejezetten figyelemfelhívóan hatnak a befogadóra. Olykor ironikusan fanyar szókonstrukciók születnek a posztmodern költő tolla alatt:

Jönnek a felhők elefántlag, természet pumpás képzete, és lóg belőlük valahány schlaug, Dunának-Olnak egy-vize, mentőkötél a **fuldokoltnak, Middle East European Service.[...]
(Szódalovaglás 207. mű, részlet)*

A lábjegyzetben a *fuldoklik* ige egyes szám 3. személyű múlt idejű alakjának, a *fuldokoltnak* nem igeként, hanem főnévként való szövegbe illesztése egyértelműen ironikus, mert a már halott embernek nyújtott mentőkötél nem lehet segítség. Az ironikus hangnem valamilyen kelet-közép-európai tapasztalatnak szól, ezt támasztja alá a *Middle East European Service* mintegy értelmezői funkcióban a kifejezés után.

Az **irónia** szövegbeli kifejezői lehetnek **hangalakzatok** is, ekkor „az átalakítások, alakzatokat teremtő műveletek korábbi megszólalási formákat alakítanak át, idéznek meg ironikus formában” (Domonkosi 2008a: 21). Domonkosi Ágnes azokat az intertextuális hangalakzatokat említi az irónia megteremtésének eszközeiként, amelyek a megidézett versről való előzetes ismereteinkhez viszonyítva tekinthetők a hangalakot módosító eljárások eredményeinek (*itt van az ősz itt van **ujjé** / s szép mint mindig **éne**kem / istentudja hogy mi okból / jövök haza a kioszkból / s húzgálom a zörgő avarban / mint kiskocsit az életem*). De az irónia szövegbeli jelölőiként olyan más hangalakzatok is ide vehetők Parti Nagy költészetéből, mint a *Csuklógyakorlat* kötet versciklusainak nevei: *Pacsirthák*, *Lamenthák*, *Fragmenthák*, amelyekben a hagyományos lírai műfajokkal szembeni ironikus magatartást az epentézis alakzata jelzi.

2.1.2. Az irónia jelölése tipográfiai eszközökkel

Mivel az irónia nem kötődik meghatározott nyelvi struktúrákhoz, ezért felismerése az írott nyelvben nem olyan egyszerű, mint a beszélt nyelvben, ahol sajátos intonáció, nazalizáció, szünet vagy nevetés, illetve egyéb kinezikus mozgások (mimika, gesztus) hívják fel a figyelmet a megnyilatkozás ironikus voltára. Ugyanakkor tipográfiai elemek utalhatnak a közlésben rejlő ironikus szándékra. A következő műben a nagybetűs írásmód, valamint az idézőjel használata evokálhat ironikus jelentést:

*hogy – tán mert verekedtél
ama nagyúrral –
a gúnyos kegyelet
nagyúrrá kopírozott:
legyen **HŐS** a
„Holnap hőse” hát,
s lettél a legnagyobb adu,
lettél a lila ász.
Lettél bölömbikává rajzolt
zsakett-madár,
yachtnak, kenyérnek záloga,
lettél összefogdosott idegenség,
(A kegyelet lila ásza, részlet)*

Az *Új Vizeken járok* című verset idézi fel a befogadói tudatban a vizuálisan is jelölt, nagybetűs írásmóddal kiemelt *HŐS* szó, illetve az idézőjelbe tett „*Holnap hőse*” szintagma. Az idézőjel használata különböző gondolatasszociációkat kelthet: a *Holnap hőse* szókapcsolat idézőjellel való kiemelése – azon túl, hogy az Adyhoz való kapcsolódást jelzi – jelölheti a megszólalás ironikus voltát is, amely irónia az *Új Vizeken járok* lírai énjének az ismeretlenre, az újra vonatkozó vágyainak eredményeire irányul (*lettél összefogdosott idegenség*).

A *Szódalovaglás* kötet *szélpumpa svájcisapka műhús* kezdetű művében a dőlt betűs írásmód az iróniaként értelmezhető szövegegységet jelölheti:

van kudarcpokróc medveszó
cseresznyetollkés leukoplasz
bakelitillat floroform
van hastraverz parafra wartburg
uram idő van rilkebor
van száraztészta túraroller
idrill virágvíz nyelvtörek
toroklátás mohanyűsítés
(78. mű, részlet)

Parti Nagy Lajosnak ez az alkotása szorosan kapcsolódik a kötetben előtte lévő *van utcarím* *van mintamondat* kezdetű verséhez. A művek ismétlésekre épülő szerkezetükkel Kosztolányi Dezső *Boldog, szomorú dal* című versére alludálnak, ezt legszembeütőbben a *van* létige, illetve az egyidejű létezést jelölő fogalmak – a legtöbb esetben nem lexikalizálódott és nehezen értelmezhető összetett szavak – felsorolása jelzi. Szikszainé Nagy Irma elemzésében megállapítja, hogy „többértelmű asszociációk kapcsolhatók a sokszor ironikus felhangú felsorolásokhoz, miközben a szerző nem magyaráz, nem von le következtetést, és így »az értelmezés számára többféle olvasatot is kínál«” (2011: 229). A versekben az egymást sorjázva követő, a világ újabb és újabb szegmensét megjelölő neologizmusok között az olvasó figyelmét megragadó *uram idő van* szövegrész dőlt írásos kiemelése hívhatja fel a figyelmet az állítás ironikus voltára, egyfajta ellentétes jelentést implikálva a befogadóban.

Egy másik, dobozt leíró, jellemző szöveghelyen ugyancsak a dőlt betű alkalmazása mutat rá az ironikus szándéokra:

két aktív oldala kopottas, tapintásra
belga velúr, cementes svájcisapka,
még dörzsölődik, bárha csüggeteg, nem kór, szimpla
elaggás,
két passzív oldalán felhordva ujjnyomok,
tapintható, ám látni csak lupén
az egyszeri és végtelen dűnék szolid csipkézetét,
lenyomat lenyomatra, mint vertikális rendőrségi akta,
empirikusan **nem**, tehát **belátható**.
(doboz, részlet)

A szerző ötletes, nyelvi kreativitásról árulkodó tipográfiai megoldással elbizonytalanítja az olvasó értelemtulajdonítását: az „empirikusan *nem*, tehát *belátható*” verssorban a *nem* tagadószó és a *be* igekötő dőlt betűtípussal való kiemelése a doboz oldalait borító ujjlenyomatok rendszerének (*felhordva ujjnyomok; szolid csipkézett; lenyomat lenyomatra*) beláthatatlanságát állítja (***nem belátható***). Ekképpen már a szövegformálás módja is ironikusan hat, hiszen a tipográfiai kiemelés a leírt állítást annak ellenkező értelmébe fordítja át.

2.1.3. Az önirónia

Parti Nagy Lajos iróniával felépített költészetének világában az öniróniának is kitüntetett szerepe van, különösen az intertextualitás jelenségével összefüggésben, hiszen a kanonikus irodalomból átvett, sajátos kontextusba beillesztett idézeteknek az átírása a nyelv által megvalósuló öndefiníciónak olyan lehetőségét nyújtja, amelynek kapcsán a költő a megelőző poétikai hagyományhoz, a történelemhez, a múlthoz, illetve a jelenkorhoz való viszonyát fejezheti ki. Az ilyen szöveghelyeken, mint *Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza jókat derül (Szódalovaglás); sors nyiss nekem masszázsszalont (Grafitnesz); Magyar, tudat hasad! Mink világosnál alszunk. Ez már így marad (Szódalovaglás); a bőség kosarából kissé csak a futkozás melege jut (Csuklógyakorlat)* az idézés kritikai, önkritikai értelemmel árnyalt, az újonnan létrejövő szövegjelentéseket ironikus-humoros hangvétel, egyúttal önirónia is jellemzi.

Ugyancsak az irónia sajátos megvalósulási módja, az önirónia mutatkozik meg a *Szódalovaglás* kötet egyik versében:

*boldog karácsonyt és öllelek
mellékdalul elfenekellek
és sírósodván rádkiáltok
ahol én fekszem hozz virágot
(113. mű, részlet)*

Parti Nagy művébe jelöletlenül és montázsszerűen illeszkednek József Attila *Óda* című alkotásának mint architextusnak az elemei (*mellékdalul; ahol én fekszem*), érdekes intertextuális teret létrehozva a befogadó számára. A stílusában egy karácsonyi üdvözlőlapra asszociáltató írás különböző jelentéskörökhöz tartozó képeinek inkongruenciája iróniát eredményez, az *ahol én fekszem hozz virágot* felszólítás önmagában véve is ironikus önreflexióként értelmezhető, „idegen nyelvre fordítva is pontosan érezni ennek a mondatnak a rezignált, keserű öniróniáját” (Angyalosi 1991: 42).

Az öniróniáról való beszéd tekintetében szoros összefüggést tárhatunk fel „a nyelv iránti érdeklődés és a posztmodernre olyannyira jellemző szubjektivitás között. [...] a szöveg létrejötte egyben személyiségkérdés, önismeret dolga, viszonyom a nyelvhez: helyem a világban” (Szabó 1998b: 51). A lírai ének ez a másokhoz, a világhoz képest való öndefiníálása mutatkozik meg az alábbi szöveghelyen:

*uramisten milyen egy szépek vagytok és én
mennyre is kicsikét vagyok élni
(Szódalovaglás 173. mű)*

A kétsoros mű ironikus megoldásai nyelvészeti-stilisztikai értelemben is elemezhetők. Már maga a szövegformálás esetlegessége is ironikusan hat: a szöveget szervező ellentét a nagyítással együtt járó túlzó felkiáltás, azaz a hiperbola alakzata (*uramisten milyen egy szépek*), illetve a lírai én bizonytalanságát kicsinyítő képzős formával is kifejező esetleges szövegalkotás között jön létre (*kicsikét vagyok élni*). A lírai én megszólalása öniróniával teli, kritikával szemléli, viszonyítja magát a rejtett alanyhoz (ti). Önirónia, elbeszélői én, illetve szerzőség kapcsolatáról Parti Nagy Lajos ekképpen vélekedik: „Ha komolyan veszem az iróniát, akkor az elsősorban önirónia. Tehát ne csak a más nevével verjem a csalánt. Ne csak más példáján mutassak meg bizonyos elgyávulási mechanizmusokat, hanem a magamén is. Vagyis a fiktív elbeszélőt és biográfiai személyt veszélyesen közel ereszttem egymáshoz, eljátszva azzal, hogy az elbeszélői én »én« vagyok” (Csontos 2001: 15).

Az önirónia felkiáltás értékében használatos interrogáció (*Csak én nyelnők nyársat?*) formájában is kifejezésre juthat:

*Az Unter den Linden
Blühegnek a hársak,
Blühegnek a delnők,
A' madár is társat választ,
Csak én nyelnők nyársat?
(Újabb lapok, 1856-ból, részlet)*

2.1.4. Az irónia kombinálódása más alakzatokkal

Az irónia gyakran szolgál a **gúny** kifejezésére, ugyanakkor ez „korántsem jelenti azt, hogy e két alakzat kölcsönösen feltételezné egymást: az irónia nem minden esetben gúnyos, a szarkazmus pedig nem feltétlenül ironikus” (Tátrai 2008: 314). Parti Nagy Lajos költészetében az irónia több esetben a gúny kifejezésének az eszköze. A *Szódalovaglás* kötet egyik parafrázisa a szövegrontás és az intertextuális szövegjáték következtében gúnyos és egyben (ön)ironikus kritikát fogalmaz meg:

**Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza jókat derül!*
(126. mű)

Kölcsy Ferenc *Huszt* című epigrammájának mára már szállóigévé vált zárósora a szócsere miatt jelenkori konnotációval töltődik fel. A rontott idézet a kötetben egy olyan mű lábjegyzeteként szerepel, amely kórházi színtérre navigálva a nyugdíjasok egzisztenciális-anyagi reményvesztettségéről vall (*nyugdíjasokat fúj a szél az esztéka előtt / rózsában áll a kapszligyár / tolókocsiból szívárogo a foxtrott / egy tejeslábos ezres kéne jó / zavart mosoly a szív vasárnap / mikor beomlik a múlt hét / célalagútja puhán**). Az eredeti fényre derül, azaz 'kivirul, helyrejön' jelentésű szószerkezet helyett a jókat derül szintagmatikus kapcsolat az új szövegösszefüggésben gúnyos jelentéseket mozgósít, hiszen ilyen módon a haza érdekében való cselekvés hiábavalóságát állítja az átírás.

Irónia és gúny együttes előfordulását szemlélteti a következő szöveghely is:

**Egy szép teremtés ment a buszon át, a cekkerében fagyos hús volt, és azzal verte halkan az urát. Egy szép teremtés ment a buszon át. A húsiparba nem kell annyi jég. Ez a dolog is annyira sokkolt, mennyivel jobb is a békesség, a húsiparba nem kell annyi jég. Egy szép teremtés ment a húsipar, kicsontozódunk mindannyian, s ami maradna, egy cekkernyi lé, vékonyan csorog a lábaid elé. Iparkodunk. De hát ezért, uram? Szép egy teremtés. Mint a húsipar.*
(Szódalovaglás 250. mű)

Ez a „makáma-szerű rímes próza” a *Szódalovaglás* kötet egyik művének a lábjegyzete. Angyalosi Gergely állapítja meg Parti Nagy lábjegyzeteiről: „funkciójuk az, hogy egy-egy nagyon sűrűre sikeredett szó-leleményt mintegy felbontsanak, megszelídítsenek, anélkül, hogy megmagyaráznák. Néhol viszont itt találhatók a legváratlanabb, epatírozó nyelvi gesztusok” (1991: 42). Egyértelműen ironikus megjelenítésű a kontraszt a dicsérő értelmű *Egy szép teremtés* és az allegorikusan kibomló, negatív kép között. Míg az *egy szép teremtés* kifejezés a lábjegyzet elején még konkrét dolgot jelöl (buszon lévő nő), addig a szövegben előrehaladva jelentése a kontextus hatására (*kicsontozódunk mindannyian; Iparkodunk. De hát ezért, uram?*) megváltozik, a semmiből való létrehozást jelölve egyre elvontabbá, az élet metaforájává válik. Irónia és gúny fejeződik ki a bibliai teremtés és a húsipar között párhuzamot vonó, merész képzettársításokat előhívó posztmodern hasonlat formájában. Az ironikus szándékot a szórend megváltozása is jelzi (*Szép egy teremtés*).

Mivel a szövegköziség a posztmodern irodalmi művek egyik alaptényezője, az irónia Parti Nagy Lajos költészetében szoros kapcsolatot tart fenn az **allúzió** alakzatával. Umberto Eco *Az intertextuális irónia és az olvasat szintjei* című tanulmányában megállapítja, hogy az intertextuális irónia tulajdonképpen nem is irónia, ha a klasszikus iróniateória felől

értelmezzük a fogalmat. Felfogása szerint „íronia az, amikor nem az igazságnak, hanem annak az ellenkezőjét mondjuk, amiről feltételezzük, hogy a megszólított igaznak hiszi. [...] Ha a megszólított nem tud a játékról, az íronia pusztá hazugság marad” (2004: 349). Ennek megfelelően az intertextuális íronia észlelését is a befogadó előzetes tudása, olvasmány-tapasztalata, szövegemlékezete határozza meg. Az allúzió alakzata fokozottabb olvasói aktivitást vár el a befogadó részéről a jelentéstulajdonításban.

Parti Nagy a magyar kanonikus irodalom egyes darabjainak intertextuális átírásával költeményeiben leginkább parodisztikus, ironikus jelentéseket mozgósít. Az idézés és íronia kapcsolatáról maga a költő ekképpen vélekedik: „Számomra az idézet mindig íronia is. József Attilát vagy Vörösmartyt önironia nélkül nem tudom idézni, a roncsolt kifordított idézetet azért használom inkább – túl a játékaspektuson –, mert ökonomikusabb, az ironikus viszony már az idézett-roncsolt soron belül megképződik” (Keresztury 1990: 35).

A *Grafitnesz* című kötetben az ironikus-groteszk kórházvilágot megjelenítő *Őszológiai gyakorlatok* versfüzér 105. művében az íronia magából az újraírás tényéből következik:

*útra kelünk megyünk a gőzbe
izzadva sírva kergetőzve
csak ami jár csak ami jár
beutalatlan fakultatíve
hideg ebédet s uzsonnát víve
dúlnak a csókos ütközetek
kis Nagybetű is jár tán nekünk
akik az élet héján élünk
kifogyatollal szerelmesen
hazafelé ha száll a búszunk
egymás Colába behúzunk
s büfészünk az őszi avaron*

A versbe montázsszerűen ágyazódnak be Ady Endre *Héja-nász az avaron* című művének jellegzetes szókapcsolatai, szavai, illetve azok átírásai. A különböző beszédmódok ötvözésének, az eltérő stílushatású szövegrészletek összekapcsolásának köszönhetően az újonnan teremtett szövegösszefüggés lerombolja a magyar szimbolista költő versének hangulatát és jelentését, egyszersmind profanizálja azt (*izzadva; hazafelé ha száll a búszunk; Colába behúzunk; büfészünk*), ezáltal ironikus, önironikus, derűs áthallást eredményez a szövegek között.

Az íronia allúzióval való szoros kapcsolatát mutatja ugyanennek a versnek Petőfi Sándor *A XIX. század költői* című alkotására alludáló része is:

*De csitt, amikor a lélek már teljesen ellaposodna,
egy-egy haladás képében zömmel kisiüt a napos oldal.
Sajnos, mire a sok jogosult az úttesten keresztül odafut,*

*a bőség kosarából kissé csak a futkozás melege jut.
(Nem varietas, de laktat, részlet)*

A *bőség kosarából kissé csak a futkozás melege jut* verssor az intertextuális játéktérben iróniába bújtatott értékváltással mond ítéletet Petőfi talán leghíresebb ars poeticájában célként kitűzött gondolat, a nép számára a gazdasági jólét, jogegyenlőség megvalósíthatóságának gondolata felett.

Az irónia szoros kapcsolatban van a **litotész** alakzatával is. A litotész fogalmának értelmezését kettősség jellemzi: „egyrészt a kevesebbet mondás detrakciós alakzataként is értelmezhető, másrészt olyan negatív immutáció, amely az iróniához és az antifrázishoz áll közel” (Domonkosi 2008b: 374). A dolgok tagadó körülírásával mint az eufemizmus eszközével a mindennapi nyelvhasználó is él (pl. *Nem egy szépség* = csúnya). Parti Nagy verseiben az irónia esetenként a litotész alakzatával jut kifejezésre, azaz egy fogalom vagy tényállás ellentétének körülíró tagadása révén:

*madártej lett az osztályon
nem is kimondottabban ócska
ami csak inger szemszájon
nyolc kanál vékony napocska
mondjuk levében szerteázott
de még annál is folyósabb
és tetejéről fájón hiányzott
haldokló hattyúnk a tojáshab
(Ószológiai gyakorlatok, részlet)*

A litotész alakzata kétféle funkciót tölthet be: erősítheti vagy gyengítheti az ellentétes fogalmat. A *Grafitnesz* című kötet művében a madártej minőségére vonatkozó *nem is kimondottabban ócska* (= friss, jó) tagadó körülírás bizonytalanságát a kontextus nem egyértelműsíti megnyugtatóan, a szöveggörnyezet egyfelől a nyomatékosító funkció (*ami csak inger szemszájon, nyolc kanál napocska*), másfelől az enyhítő funkció felőli értelmezést is megerősíti (*mondjuk levében szerteázott, annál is folyósabb, hiányzott haldokló hattyúnk a tojáshab*). Ez abból adódhat, hogy a posztmodern megnyilatkozási mód nyitottá teszi a jelentést, újfajta jelentésképzést konstruál: nem ad irányvonalat az értelmezéshez, a művek interpretálása ezáltal fokozott kreativitást igényel az olvasó részéről.

Parti Nagy Lajos költészetében az iróniát mint retorikai-stilisztikai szempontból értett gondolatalakzatot kívántam bemutatni. A költő lírájában az ironikus szándék leggyakrabban trópusok, mondat-, lexéma- vagy hangalakzatok formájában nyilvánul meg. Az irónia más alakzatokkal való leggyakoribb kombinálódásait, az önirónia jelenlétét, valamint a tipográfiai eszközökkel való jelöléseit szemléltető elemzések reményeim szerint rávilágítanak arra, hogy

Parti Nagy költészetében az irónia olyan meghatározó szerepű, a szövegek stíluskohézióját is létrehozó alakzat, amely által a költő nyilvánvalóvá teszi a hagyományhoz, jelenkorhoz való kapcsolatát is.

2.2. A transtextualitás stílussteremtő szerepe Parti Nagy Lajos költészetében

Gérard Genette az 1982-es *Palimpsestes* című írásában javaslatot tett a transtextualitás fogalmának bevezetésére, amely a szövegköziség típusainak átfogó kategóriája. Ő maga így írja le a jelenséget: „a poétika tárgya a *transtextualitás*, azaz a szöveg textuális transzcendenciája, amit nagyjából egyszer úgy határoztam meg, hogy »mindaz, ami a szöveget nyilvánvaló vagy rejtett kapcsolatba hozza más szövegekkel«” (1996: 82). Genette rendszere ötféle transtextuális kapcsolatot különböztet meg: intertextualitás, paratextualitás, metatextualitás, hypertextualitás, architextualitás. A francia irodalomtudós ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy ezeket a típusokat nem szabad elszigetelt kategóriákként tekinteni, mert többféle meghatározó kapcsolat, kölcsönös átfedés van közöttük.

Parti Nagy Lajos verseiben, nyelvhasználatának jellemzésében uralkodó stílussteremtő sajátosságként jelölhetjük meg a transtextualitás egyes típusait. A költő a magyar és világirodalmi szövegtörzset, illetve saját korábbi alkotásait felhasználva hozza létre műveinek többségét. Költészetében a szövegközi kapcsolatok valamennyi kategóriája megjelenik: a két irodalmi szöveg kapcsolatán alapuló intertextualitás; a szöveg és a saját közvetlen környezete (például a szöveg és a mottó) közötti viszonyt adó paratextualitás; az ugyanannak a költőnek az alkotásai közötti szövegtalálkozásokat jelző intratextualitás; valamint a formai imitáció révén megvalósuló hipertextualitás, amely akkor jellemzi a szöveget, ha egy bizonyos mű az architextus egészére alludál.

2.2.1. Az intertextualitás

Az intertextualitás a posztmodern irodalmi művek jellemző alaptényezője. Maga a szó szövegköziséget, szövegek közöttiséget jelent. Derrida megítélése alapján a szövegek nem magukban, hanem más szövegek változó kereszteződésében léteznek (idézi Bókay 1997: 383), s ennek alapján a posztmodern irodalomban az intertextualitás kapcsán szövegek viszonyrendszeréről, párbeszédéről beszélhetünk. „A posztmodern poétika annyiban hasznosította az intertextualitás viszonyrendszerét, hogy tudatosította, parodizálta (pontosabban az irónia, paródia, travesztia, pastiche retorikai fogásain keresztül tematizálta), illetve a szövegek önreflexív, autopoétikus mivoltát tette az irodalmi kommunikáció alapvető funkciójává” (Németh 2006a: 91, 93). Az intertextuális utalások szövegbe való beépítettsége többféle

módon valósul meg: egyes esetekben a szerző szó szerint szerepeltet kisebb-nagyobb szövegrészeket más költők tollából, de jóval gyakoribb az átvett szövegek valamilyen mértékű átírása, torzítása, kibővítése.

2.2.1.1. A jelöletlen szépirodalmi idézetek többféle formában vannak jelen a szövegekben.

2.2.1.1.1. Szó szerint idézett verssorok

Az intertextuális utalások bő körét teszik ki a magyar kanonikus művekkel párbeszédet kialakító olyan szövegrészek, amelyek változatlan formában szerepelnek az intertextusban. A Parti Nagy-versek olvasásakor sok esetben közismert művekből vett, szó szerint idézett egész verssorokra lehetünk figyelmesek.

Intertextuális párbeszéd működik Petőfi Sándor *Szeptember végén* című művének strófaindító verssorainak változatlan formában való átvétele, illetve a Parti Nagy Lajos-i alkotás között:

még nyílnak a völgyben a kerti virágok
még zöldel a nyárfa az ablak előtt
de látod amottan az udvar mélyén
hogy jár a hűtő vaslapátja?
na
(4. mű)

A mű az *Őszológiai gyakorlatok* című versciklus egyik darabja, amelynek írója a költő kitalált dilettáns figurája, a korábban már idézett Dumpf Endre, aki által „művészetében a hétköznapi kisembere is szóhoz jut: nyelvet, nyelvtant, mi több irodalmat alapít. Parti Nagy tehát két regnumot közelít hatékonyan egymáshoz, a köznapiban banalitások és a magas irodalom világát” (Bazsányi 1996: 79). Az ötsoros versben a természet szépségeit leíró, tipográfiaiilag nem jelölt idézet meglepő folytatása módosítja az olvasói elvárásokat: a mű elején lévő lírai képhez prózaian tárgyyszerű történés leírása kapcsolódik (*jár a hűtő vaslapátja*), amelyet profán kiszólás követ (*na*). Az újonnan létrejövő szövegösszefüggés lerombolja a jól felismerhető vendégszöveg stílusa keltette hatást, mert erős ellentét feszül a könnyed, dallamos, időmértékes verselés, illetve az anapestikus ritmust nem követő, tárgyas stílusú sorok között. A verssorok közötti ellentét szemantikai síkon az élő és élettelen világ szembeállításából is adódik.

A Petőfi Sándor költészetéből idézett szöveg felhasználása kibővíti a Parti Nagy Lajos-i mű jelentéstartományát, ugyanakkor egyszersmind megnehezíti a jelentéstulajdonítást, hiszen „a befogadói elvárásokban is még az előző korszak poétikai normái és formaeszményei élnek

tovább” (Mészáros 1990: 45), azaz az olvasó leginkább az egységes versforma és stílusegység kritériumával közelít a műhöz, de azt tapasztalhatja, hogy különböző stílushatású szövegek fuzionálnak. Ezáltal olyan esztétikai minőség jön létre, amelyben „magas” és „alacsony” kategóriák egyaránt szervezik az értelemképzést, gyakran ironikus jelentéseket mozgósítva. Annálfogva, hogy a Parti Nagy Lajos-féle szöveg zárósorai a köznapiság szintjére rántják le a művet jellemző nyelvhasználatot, ironikusan, kedélyesen fejeződik ki az ezredvégi ember közönye és elhidegülése a hitelüket veszített nagy témák, illetve a kifejezésmód magasztos-sága, filozofikussága iránt.

Ugyancsak az esztétikai értelemben vett alacsony és magas dialogikus viszonya jellemzi a következő szöveghelyet:

*Ha ötvenéves elmúltál, egy éjjel
egyszer fölébredszer erre, s eltűnődöl:
hogy negyven év vagy ötven áll a versben,
s hogy bármi álljon, jézusom, ki írta?,
mintha akkor pont nem volna mindegy,
de épp, mert mindegy, fölkelés és mezitláb
átmész, **ahogy a csillag megy az égen,**
a könyvespolchoz. Persze, Kosztolányi,
s naná, hogy negyven... bár mi az a tíz év?
(Egy lopott kádé, részlet)*

József Attila *Ne légy szeles* című művének ismert verssora változatlan formában épül be az intertextusba, de mert az alludált szöveggel az architextus tartalma és stílusa is felidéződik, a vendég-szövegre ráismerő befogadó értelemtulajdonítása mélyebb és sokrétűbb lesz. Az eredeti szöveg a csillagok járását idéző hasonlattal tágitja ki, teszi univerzálissá azt a magasztos gondolatot, miszerint az embernek csak pontosan, szépen, azaz lelkiismeretesen szabad dolgoznia, még ha anyagi haszna nem is feltétlenül származik belőle. Ugyanakkor az újabb szövegösszefüggésben a kép csupán egy hétköznapi tevékenységet (*fölkelés és mezitláb átmész [...] a könyvespolchoz*), azaz a lassú, nesztelen járást hivatott érzékeltetni. A közbeékelődéses módhatározói mellékmondat híven adja vissza a megmozdulás lassúságát, ezáltal kifejtettebbé, explicitebbé válik a közlés. Ezenkívül a fő- és mellékmondatok sorrendje feszültségkeltő stilisztikai hatású is a gondolat ívének félbeszakítása miatt.

A következő, József Attila-i verssorokat magában foglaló mű témájában nem tér el nagymértékben az alludált szövegétől, hiszen mindkét költemény az elalvásról szól. Mivel azonban az írás aktusában meghatározó szerepet tölt be a megnyilatkozás feltételezett befogadójához igazodó nyelvkezelés, a szöveg stílusát befolyásoló pragmatikus tényező hatására Parti Nagy verse nyelvi-stiláris jegyeiben erőteljesen különbözik az eredeti alkotástól:

*itt hagysz elalszol máma már
máma már nem hasad tovább
nem öled melled vállad jelzőfényei
szunnyadozik a szakadás
a forma elhagy minek egymásnak
kilopkodott nagy éj van
minek hazudnánk habrolósütőt?
(Szódalovaglás 226. mű)*

Míg az *Altató* című mű címzettje az elalvó gyermek, és ennek megfelelően a gyermeki élmény- és hangulatvilág, a természeti környezet elemei, megszemélyesítések szervezik a verset (*lehunyja kék szemét az ég; alszik a bogár, a darázs; szundít a labda, meg a síp, az erdő, a kirándulás*), addig Parti Nagy Lajos költeményének versvilágában a lírai én rezignált hangnemben feltételezhetően kedveséhez szól aggodalommal. Az architextus ismeretében érzékelhető az a feszültség, amely az alludált mű biztonságot és melegséget árasztó hangulata, illetve a szervezet alvási szükségletei kapcsán az emberi lét mulandóságát is sejtető új szövegértelem között feszül. Az idézett verssorok az elrendezésből adódóan elvontabb jelentésre tesznek szert: míg az *Altató* című műben a kabáton lévő szakadás szunnyadozik, addig az új szövegösszefüggésben a protozeugmatikus kapcsoltság (*nem [hasadnak tovább] öled melled vállad jelzőfényei*) miatt a *szakadás* az öregedés metaforájaként az emberi testen bekövetkező változásokat, ráncokat is jelölheti. A mű az emberi szervezet anyagi mivoltára, megszépíthetetlen végességére utal, amelyet tudomásul kell vennünk (*a forma elhagy [...] minek hazudnánk habrolósütőt?*), a tragikumot viszont eltávolítja a mindennapi elalvás és ébredés körforgásában a pillanatnyi nyugalmat hangsúlyozó reduplikációs ismétléssel szerkesztett gondolat (*itt hagysz elalszol máma már / máma már nem hasad tovább*).

Parti Nagy Lajos költészetének fölöttébb gyakori jellemzője az intertextualitás, olyan más szövegalakító eljárásokkal együtt, mint például a fragmentáltság, a fonológiai széttördelés, transzformáció, grammatikai átértékelődések vagy éppen szemantikai eltolódások (Domonkosi 2008a: 7). Parti Nagy intertextuális utalásai rendkívül sokfélék mind az átvett szöveg témáját, mind pedig annak szövegbe illesztését illetően. Műveiben a magyar szépirodalom kanonizált, különböző hangvétellű szövegei játszanak egymásra, így a művek többségére a többszólamúság, a stíluspluralizmus lesz jellemző.

Parti Nagy saját maga vall arról – alteregóját, Dumpf Endrét megidézve – hogy a magyar irodalom különféle szövegei hogyan kapcsolhatók össze, miképpen alakíthatók, írhatók át: „Kitaláltam egy figurát, ezt a bizonyos Dumpf Endrét, lobogó dilettáns ő is a maga módján, aki valami csoda, netán genetikus elváltozás folytán kívülről tudja a magyar költészetet. Ez a betegsége, hogy kívülről tudja. De tényleg, az Ómagyar Mária Siralomtól

Varró Dánielig. Minden sort. Az egész magyar nyelven elérhető költészetet. [...] És elkezd benne zakatolni ez az egész. Viszont a szövegtudása nem mindig pontos. Lukák vannak, hiányok, kisebbek, nagyobbak. Ő maga foltozza ki őket. Kontaminál, parafrázeál, helyettesít. Átír és újraír. Járnak, forognak benne ezek a verssorok, mint egy zúzógépből vagy mint egy kaleidoszkópban. S kopnak. Alakulnak” (Reményi 2004b: 31). Az idézetek új szövegkörnyezetben való feltűnése szükségszerűen minden esetben a vendégszöveg átértelmezésével jár, különösen akkor, ha az intertextuális utalás által más lett a mű hangulatisága, vagy stílusában jelentésetérést mutat az alludált szövegéhez képest.

A vendégszövegek – egy-két kivételtől eltekintve – leginkább jelöletlenül illeszkednek az intertextusba, azaz sem idézőjel, sem más tipográfiai elem nem jelöli idézet mivoltukat. Attól függően, hogy az intertextuális utalások mennyiben tartják meg eredeti szövegformájukat, különböző típusokba sorolhatók. Kirajzolódnak szó szerinti és módosított formájú idézések, emellett megfigyelhető az architextus felbomlása is, azaz a vendégszöveg egy-két szavas montázsszerű beépülése a szövegbe, valamint külön típust alkotnak azok a szövegrészek, amelyekben magának a szövegstruktúrának van alluzív szerepe.

Érdemes idézni Parti Nagy Lajos gondolatait a szövegkölcsonzés és -beillesztés módjáról, illetve kérdésfeltevését arról, hogy az egyre lazuló idézési formákon túl, mint például a roncsolt idézés, mi értelmezhető még intertextuális utalásként az értelemképzés során: „Általában előbb írom le [ti. az idézetet – S. K. É.], mint észrevenném s a csinálás, szöszölés későbbi fázisaiban rontom, tisztítom, fordítom ki, gyalulom bele a szövegbe, ott dől el, működik-e nyílt vagy rejtett idézetként, avagy nem. [...] Valamely verssort, szárnyas szerkezetet így-úgy idézni *tiszta sor*, sokkal izgalmasabbak a határesetek. Hogy például idézet-e a rím, a virág-világ, az este-teste. Idézet-e Babits után a dombok-galambok rímpár, egyáltalán a leoninus? Idézet-e valamely dallam, idézet-e a szonett vagy csak felidézés? S mindezt ki dönti el, mi dönti el?” (Keresztury 1990: 35–36).

A magyar szövegkorpusz felhasználásával Parti Nagy Lajos a költeményeiben leginkább parodisztikus, ironikus jelentéseket mozgósít, ugyanis a kanonikus irodalom egyes darabjainak intertextuális újraírása több esetben is a korábbi irodalmi hagyomány, a magasztos eszmék és hangvétel tagadását, elutasítását jelenti.

2.2.1.1.2. Módosított formájú idézések

Parti Nagy Lajos költészetében a szó szerinti idézésnél gyakrabban fordulnak elő olyan, a versegészbe jelöletlenül beillesztett kifejezések, közismert verssorok, amelyek az architextushoz viszonyítva módosított, „roncsolt” formában vannak jelen a szövegben. Parti Nagy ekképpen vélekedik az idézésnek erről a típusáról: „...a roncsolt kifordított idézetet azért

használok inkább – túl a játékaspektuson –, mert ökonomikusabb, az ironikus viszony már az idézett-roncsolt soron belül megképződik, szemben a tiszta idézettel, melyhez több tér, nagyobb terjedelem kell, ott akár egy betűcsere, itt csak nagyobb összefüggés hordozza az iróniát, viszonyomat a felhasznált hagyománydarabhoz” (Keresztury 1990: 35).

Az európai költészet egyik legrégebbi toposzára, az őszre, az elmúlás jelképére épül a *Grafitnesz* című kötetben szereplő *Őszológiai gyakorlatok* versciklus, amely 186 rövidebb-hosszabb, lazán összekapcsolódó, tematikai rokonságot felmutató szöveget tartalmaz. Ezek a versek sajátosan láttatják a magyar kórházi világot, a betegségében kiszolgáltatott, reménytelenségébe olykor már beletörődött dilettáns egyént Dumpf Endrét ironikus, groteszk megnyilatkozásaival, leírásaival. A versciklus olvasásakor szembetűnő, hogy mennyire gazdag az intertextuális szövegjátéka: a magyar szépirodalom legnagyobb alakjainak műveire játszik rá Parti Nagy, például Petőfi Sándor, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Kölcsey Ferenc, Ady Endre, Weöres Sándor verseire. A versciklus hatodik darabjában Petőfi Sándor *Itt van az ősz, itt van újra* című költeményének strófaindító verssoraira figyelhet fel az olvasó, azonban a vendégszöveg a módosítások miatt átlényegül:

*itt van az ősz itt van ujjé
s szép mint mindig énekem
isten tudja hogy mivégből
jövök haza a büféből
s húzgálom a zörgő avarban
mint kiskocsit az életem*

Akár egyetlen betű megváltoztatásával újraértelmeződik az átvett szöveg. Az alludált versrészlet ismeretében a hangalakzatok intertextuális hangalakzatokként definiálhatók, mert a megidézett versről való előzetes ismereteinkhez viszonyítva tekinthetők ezek a szavak a hangalakot módosító eljárások eredményeinek (vö. Domonkosi 2008a: 22). Parti Nagy a Petőfi-idézetet úgy újítja meg, hogy immutációs művelettel felcseréli az *ujra* szóalakot az *ujjé* indulatszóval, illetve a második sor végén intertextuális szinkópát hoz létre az *énnekem* szóalakból az egyik *n* betű elhagyásával, ezáltal az eredeti szóalak jelentésétől eltérő értelmű, ugyanakkor hangalakját tekintve paronim szó jön létre, az *ének* szavunk egyes szám első személyű birtokos személyjeles alakja: az *énekem*. Az intertextuális hangalakzatot létrehozó eljárásnak köszönhetően az újonnan teremtett szövegösszefüggés lerombolja a megidézett mű hangulatát és jelentését, egyszersmind profanizálja azt, tréfás, derűs, (ön)ironikus áthallást eredményezve. Dumpf Endre rímekbe szedett, dilettáns költői megszólalása (*isten tudja hogy mivégből / jövök haza a büféből*) gyönyörű, vallomásos költői megszólalásban teljesedik ki, hiszen a *s húzgálom a zörgő avarban / mint kiskocsit az életem* „már nem egy dilettáns sora, hanem a dilettáns szerepébe bújó költőé. Parti Nagy esetében ez a folyamatos ingamozgás a

költő szándékoltan és a dilettáns véletlenszerűnek tűnő létfeltáró nyelve között adja a dilettáns-versek erejét” (Horváth 2006: 560). A szöveg stílusegységének a szétesése stílustörésként fogható fel. Az alludált szöveg átalakításával a költő ebben a műben is lehetővé teszi a szövegek közötti átjárást. Különböző beszédmodok ötvöződnek, eltérő stílushatású szövegrészek kapcsolódnak össze, ugyanakkor a költői nyelvhasználat a stílusimitáció következtében mégsem lesz zavaros, mert „az így kialakított nyelvi térben a stílusinterferencia érvényesül, ahol az ellentétes intonáltságú és tartalmú szövegrészek nem oltják ki, hanem felerősítik egymás hatását, és ahol – Arany János szavaival – »tréfa üz komolyt« és viszont” (Mészáros 1990: 47).

Az *Őszológiai gyakorlatok* versciklus 162. verse József Attila *Két hexameter* című művének átírása:

***mért legyek én szobatiszta
kiterítenek úgyis
mért ne legyek szobatiszta
kiterítenek úgyis***

A Parti Nagy-féle meghökkentő szövegváltozat profánsága szócsere alapszik. Míg az alludált költemény szövegösszefüggésében az erkölcsi tanítást a *tisztességes* szóalak teremti meg, addig a módosított idézetben a *szobatiszta* szó szerepeltetésével, erős hangulatmódosulással másféle szövegjelentés konstruálódik: Dumpf Endre a kórházi lét felől értelmezi újra az eredeti művet. Átírása értelmezhető az architextus stílusparódiájaként, azaz a morális kérdés szándékolt karikírozásaként vagy csupán a kifejezés nagyságára törekvő, de azt el nem érő dilettáns megszólalásaként. A dilettáns költői nyelvkezeléssel való kapcsolatáról maga Parti Nagy Lajos ekképpen vélekedik: „Kinevettetni olcsó és értelmetlen butaság, erre hamar rájöttem, arra már lassabban, hogy mi is izgatott benne mindig: a félre, a rosszul fogalmazás, a rontás, a szándék nagysága és az eredmény kisszerűsége közti termékeny feszültség, s hogy mindez mit csinál egy, úgymond, műalkotásban, mi történik, ha beszédmodok, írásmódok, világok, kvalitások, ha, mit tudom én, Pilinszky és Szittyá Attila Bendegúz keverednek. S ennek már van poétikai tétje, [...] és lehet belőle irodalom” (Reményi 2004a: 23). Az izgalmas intertextuális térben összefonódó költői hangok valóban egymásnak feszülnek, és érdekes képzettársításokra készítenek.

Humoros intertextuális szövegjátékra épül a következő költemény:

***szem rokona
szem boldog ősze
nem vagyok szent kinek
nem vagyok szent kinek
mondta a pősze
(Őszológiai gyakorlatok 23. mű)***

Az ötsoros mű Ady Endre *Sem utódja, sem boldog őse...* kezdetű költeményének szellemes nyelvi átírása. A mű Parti Nagy Lajos kivételes költői képességéről: parodizáló hajlamáról árulkodik, amely ebben az esetben a kiejtésre irányul. Az egyenes beszédben íródott mű kijelöli saját értelmezésének határait, a gondolatjellel nem jelölt idézőmondszerű forma ugyanis megadja, hogy a pösze ember perspektívájából olvasandó a mű. Tréfás stílushatása van az áthallásnak, hiszen meglehetősen komikusan hat a komoly gondolatiságú, individuum-kultuszt láttató, ugyanakkor a perszonalizmus irányába mutató alkotásnak beszédhibás átköltése, más lett a stílus keltette hangulatisága, a patetikus hangnem helyett a komikum dominál.

Érdekes kérdés lehet – amely Parti Nagy verseivel kapcsolatban különösen lényeges –, hogy az architextust nem ismerő olvasó miként konstruálja meg a jelentést. A jelentésképzés egészen másféleképpen alakulhat ekkor, a figyelmet megragadó *szem boldog őse* költői kép értelmezése alapján akár az öregség motívuma is bevonódhat az értelemtulajdonításba.

Az elemzett művek verssorainak többsége csupán egy-két szó hangalakján végzett változtatásban tér el az eredeti szövegek formájától. Szintén jellemző, játékos és változatos formája a vendégszövegek módosításának az architextus egyes szavainak olyan szavakkal való kicserélése, amelyek hangalakja hasonló az eredeti szó vagy szavak hangalakjához. Ennek következtében az intertextuális utalásokban végrehajtott módosítások különböző asszociációkat kelthetnek az értelmezőben, ezáltal árnyalják a jelentéstulajdonítást.

2.2.1.1.3. Az architextus montázszerű beépítése

Parti Nagy Lajos versvilága „forgácsokra hasad szét, versszilánkokban tükröződik vissza” (Angyalosi 1991: 42), ami – költészetének egyik fő jellemzőjét, a fragmentáltságot jelenti. Parti Nagy számos intertextuális utalása az architextust felbontja, vagyis a megidézett eredeti szöveg töredékeinek montázszerű szövegbe építettsége jellemzi a műveket. Az olvasó szövegértését ezek a nyomokban fellelhető verstöredékek is meghatározzák, hiszen az architextus ismeretében mélyértelműbb, de legalábbis másféle értelemképzés történik.

Nemzeti énekünk, a *Himnusz* kezdetét idézi meg a *Szódalovaglás* című kötetből vett egysoros vers:

*ad notam: isten áldd meg**
(238. mű)

A latin *ad notam* ’előjegyzésbe veendő’ jelentését valószínűsítem, mert a ’nótájára’, ’dallamára’ jelentésben a költészetben elterjedt fordulat után közvetlenül a szerző neve is fel van

tüntetve, a Parti Nagy-műben viszont nincs. A kifejezés után a kettőspont írásjele hívja fel a figyelmet az *isten áldd meg* kifejezés fontosságára. A kölcsönzött szövegdarab hiányos, hiszen a *megáld* ige *Himnusz*-beli vonzata, a *magyart* hiányzik a műből. Az egysoros vershez többmondatos prózai lábjegyzet tartozik (ezt jelöli a sor végén álló *), amely kiterjeszti, általánosabb érvényűvé tágítja az ige vonzatát, és az áldást valamennyi remegő szívű emberre vonatkoztatva kéri: *Tehénkéit szerteuszítja, hát hol lakik a tőgyemeleg, a zsiradék, ha így taszítja azt is, ki nem szakítja meg, csak csöpp szívét odaszorítja? Ki nem reng itt, csupán remeg.* A parodisztikus hangvételű lábjegyzet megfosztja a fennköeltségtől a befogadó előzetes ismereteit, hiszen az *isten áldd meg* kifejezés erőteljes asszociációval előhívja az eredeti szöveg témáját, hangulatát, a lábjegyzet azonban mind témájában, hangulatában, stílusában jelentősen eltér az alludált szövegétől, így mindenképpen figyelemfelkeltően hat.

A következő vers olvasásakor a magyar olvasó önkéntelenül szintén nemzeti énekünk, Kölcsey Ferenc *Himnusz* című művének egyik szövegrészletére asszociál:

*ha fájni fogna sej-haj
adott egy hygi-kendőt
sebtében fölKent aztán otthagyt
büfésnök lábszárán a gyanta
a múltat és jövőndőt
megdermedtem és megroggyantam
leránt a tél szép félfagyott
sikolyharisnyát
(Ószológiai gyakorlatok 157. mű)*

Azt tapasztalhatjuk, hogy az architextus kirí az új szövegkörnyezetből. Parti Nagy Lajos műve stílusában és mondanivalójában is jelentősen eltér az alludált szöveg hangulatától, stílusától, hiszen az eredeti szöveg, a *Himnusz* – műfaja és témája miatt – emelkedettséget sugall. Ezzel szemben az idézett szövegrész a mű egészében konkrétabb, hétköznapiabb jelentésű, mert a nemzeti himnuszunkat felidéző verssor a szörtelenítés egyik módját, a gyantázást megjelenítő kontextusba ágyazódik be (*adott egy hygi-kendőt, sebtében fölKent, lábszárán a gyanta*). Az intertextuális szövegjáték hatására az architextus ismeretében a bűnhődés fogalma egzakt módon a szörtelenítéssel járó testi fájdalommal kapcsolódik össze. Ezt az elképzelést a kontextus is megtámogathatja (*megdermedtem és megroggyantam, leránt, sikolyharisnyát*).

Parti Nagy Lajos *Befordulám a kamrába* című versébe montázsszerűen ágyazódnak be Petőfi Sándor művének jellegzetes szókapcsolata, szavai:

***Befordulám a kamrába**, adta-vette setét vót,
Nem lelém a beste jószág **a pipámnak** szurkállót,
Teremtette sötétsége, olyan vagy, mint a szurok,
Lepatténtok egyet róla, s **a' pipámnak** beszurok.
(részlet)*

A *befordulám a kamrába* kifejezést olvasva a magyar irodalmat ismerők többsége Petőfi *Befordúltam a konyhára* című versére asszociál. A montázsszerűen beépült vendégszöveg által alludált vers stílusához hasonló hangnemben íródott a Parti Nagy-mű, amely az egyszerű, nyelvjárási alakokat felmutató nyelvhasználatával, népies hangvételével (*setét vót, nem lelém, teremtetten sötétsége, lepatténtok*) a stílusparódia példája. A versek témájuk alapján rokoníthatók, ugyanakkor Parti Nagy költeményének humoros lezárásában mintha a lírai én lány előtti meztelensége fogalmazódna meg (*Mer' én bizon', mer' én bizon' egy szálában állék ott, / S nem úgy, mint amikor' kisleányt fogadok*), ez az architextus ismeretében az alludált szöveg karikírozásának tűnhet, hiszen a Petőfi-mű zárlatában a szerelem születése tematizálódik (*Égő pipám kialudott, / Alvó szívem meggyúladott*). A vershelyzetbeli különbségek ellenére a vendégszöveg szavai észrevétlenül, stíluskeveredést nem okozva simulnak bele az intertextusba.

A *Szódalovaglás* kötet következő szöveghelyei a montázsszerűen beemelt szavak és kifejezések miatt Petőfi Sándor *Szeptember végén* című költeményét hívják elő. Azáltal, hogy a két mű legjellemzőbb verslába az anapestus, joggal keltenek ritmusáthallást a befogadóban:

úgy nyílnak a völgyben a kerti rezignák
rigid muskátli trampli szegfü gaz
mind lejön értem a síri homály Mond
kell hulla világ? eliramlik az
 (38. mű)

*

még látszik a fölő hogy futkoz a tájon
még barna babáját bontja a lomb
még megmeg iramlik hogy megse megálljon
fogadban a plomb
 (37. mű)

Parti Nagy nyelvi virtuozitásáról árulkodik az első részlet szövegformálása: költeményének zárósora ironikus élel a magyar irodalom páratlanul szép, talán a legszebb, az emberi élet elmúlását a természet pusztulásával párhuzamba állító verssorát idézi, amely a szövegköziség kontextusában sokrétűbben értelmezhető, hasonló hangzása révén pedig az evokáció eszköze (*kell hullavi[r]lág? eliramlik az [élet]*). Parti Nagy Lajos művének stílus keltette hatása komorabb. Míg a *Szeptember végén* című vers elején a lírai én – bár elégikus hangnemben – a természet szépségeiről szól, addig a költő versvilágában *rezigna* és *gaz* nyílik, a virágok jelzői is pejoratív értelműek (*rigid, trampli*). Petőfi versében a tragikumot az igaz szerelembe vetett hit reménye oldja, ugyanakkor az új szövegösszefüggésben a világ groteszkségét nem enyhíti semmi. A különös, bizarr átírást létrehozó költői alkatról Parti Nagy ekképpen vélekedik:

„Azt gondolom, hogy akik a leginkább parodisztikus művészetet vagy mit hoznak létre, azok a legérzelmesebb, hogy ne mondjam legérzelgősebb alkotók valójában. Tehát mindaz, amit a parodisztikusság vagy a groteszk-ironikus szemléletmód elfed, az valamiféle nagy-nagy sérthetőség, sérülékenység” (Károlyi 1998: 8).

A második, *még látszik a fölő hogy futkoz a tájon* kezdetű cím nélküli költeményben a *Szeptember végén* jellegzetes anafóris ismétlésének az átvétele, illetve a verselés kelt ritmusáthallást. A versforma megidézésén túl a hasonló téma is evokatív erejű, a költői kép (*barna babáját bontja a lomb*) szemléletesen a falevelek barnulását ábrázolja, míg az alliteráció dallamossá teszi a verssort. A költemény olvasásakor bizonyos verstöredékek Áprily Lajos *Március* című művének egyes részleteit is megidézhetik, ezáltal gazdagítva a jelentéstulajdonítást (*Selymit a barka / már kitakarta, / sárga virágját bontja a som; barna patakja*). A Parti Nagy-vers harmadik sorában „az igeikötő ismétlése és tagadott ismétlése rendezi ellentétbe a szintén a *Szeptember végén*-t felidéző *iramlik* szót a *megáll*-lal. A *fogadban a plomb* sor az erőltetett rím és az eltérő tematika felvillantása révén szintén az elégikus hangnem ironikus megjelenítését szolgálja” (Domonkosi 2008a: 22).

Parti Nagy Lajos első köteteihez képest a *Szódalovaglás* és a *Grafitnesz* című kötetekben feltűnően megnő azoknak a verseknek a száma, amelyekben József Attila költeményeit idéző kifejezésekre, verstöredékekre figyelhet fel az olvasó, például: *magával kötve mint a káva* (egysoros); *A jócukor még elúszik, sziszeg a tócsa, bejegend; nnnnkemény kínok után halott / nnnnnnnmost látod milyen óriás / nnhogy mindhiányát faggatod; kórtermeinkből száll a / csokigipszpor / hasig lobog az ősz barhentruhája / [...] kékítőt old az ég vizítkor; Tűzoltó lesz, vasutas, / Lenin, ki csak népének élt. A Grafitnesz című kötetben a szerző egy egész versfüzért szentel József Attila emlékének, a 33 szöveget magában foglaló, József Attila-i allúziókkal teli *Notesz* című műben Parti Nagy tolmácsolásában a nagy költőelőd 1960-ból előkerült fiktív szövegeit olvashatjuk. A kötet egy másik versében József Attila *Hazám* című művét idéző jellegzetes szókapcsolatok, kifejezések árnyalják az értelemképzést:*

*Az éjjel bársony nescafék.
Hültek az utcán, két csapott
kanál és tejporszármazék;
rányitottam a vízcsapot.
Ki ingyenc, az tán fölsikolt,
de lassabb volt a gáz, min
a kávévíz csak tapsikolt,
és dongott, mint a jázmin,
szellőzködött a nagy melegbe,
míg odva mélyén elsímedve
morgott e nyelvi mű miatt,*

**morogjon, aki buksi medve,
édes hazám, ne vedd szívedre,
hadd legyen hűs**
(Szívlapát, részlet)

Az architextus elemei jelöletlenül és montázsszerűen illeszkednek a szövegbe, a magyarság és az emberiség sorsát egyaránt kilátástalannak, reménytelennek láttató József Attila-i versfüzérre asszociáltatva. Stílusukban az eredeti költemény verstöredékei nem rínak ki az új kontextusból, azonban az újonnan létrejövő szövegértelmezés merőben eltér az alludált mű témájától, így a verstöredékek szövegbeli szerepe ártértelemeződik: például míg az architextusban a *szellőzködő* folyamatos melléknévi igenév a jázminokat körülvevő melegség minőségjelzőjeként a levegő enyhe mozgásérzetét kelti – aminek következtében a jázminok szirmai tapsikolnak –, addig Parti Nagy költeményében stiláris eszközként a kávékészítés folyamatát szemlélteti a kávévizet antropomorfizáló *tapsikolt* és *szellőzködött* ige. Parti Nagy Lajos bravúrosan megalkotott versbeli szövegjátékai némelykor csak az eredeti szöveg ismeretében vehetők észre. A versindító sorban a *nescafék* szóalak kiejtésében a József Attila-i szinesztetikus viszony egyik elemére ismerünk: *Az éjjel bársony nes(z)cafék*; a *hűltek az utcán* immutációs kifejezés az architextus *háltak az uccán* határozós szószerkezetét hívja elő, míg a mű frappáns, detrakciós műveleten alapuló befejezéssel zárul (*hadd legyen hűs(éges)*).

Az intertextuális szövegjáték különleges megvalósulása a *Szódalovaglás* kötetben az alábbi két vers:

*lassanként felcsúszik az ég
s a bérházból kövér aladdin
a mennybe mennek ischlerék
mert másfelé nincs már haladni
behull a nyolcórás harang
hát itt leszek harminckét éves
veri magát veri a tompa hang
a dúcolások éleséhez*
(206. mű)

*

***hát itt leszek harminckét éves**
nincsen miért áthallani
csak odasül hat tonna krémes
miért hogy minden kétesélyes
játzmában meghal valaki?*
(211. mű)

Az ezekben a művekben lévő utalások József Attila *Születésnapomra* című költeményét idézik az értelmezői tudatba. Az első versbeli lírai ént egy bérházban éri a reggel (*lassanként felcsúszik az ég / behull a nyolcórás harang*), az alludált mű pedig kibővíti a szöveg

jelentéstartalmát: az architextus ismeretében Parti Nagy költeménye is értelmezhető egyfajta számvetésként, panaszként, amelyben az egyén életén mereng. A vers kapcsolata azért különös a második művel – amely a kötetben nem sokkal utána következik –, mert az intertextuális játéktér kibővül azáltal, hogy magára az intertextuális szövegjátékra való reflektálás (a dőlt betűtípussal szedett *nincsen miért áthallani* verssor) az alludált József Attila-i alkotás mellett a kötetben előrébb olvasható Parti Nagy-művel is összefüggést teremt, ezáltal árnyalva a jelentéstulajdonítást.

A *Szódalovaglás* című kötet egyik versének az *álomba szomorím magam* verssorához tartozó lábjegyzetbe montázsszerűen épülnek olyan szavak, kifejezések, amelyek József Attila szabad asszociációs szövegére alludálnak:

[...] *Hát ákom jelekké zúzza azt is, mit el kéne csak dudorásznia. Így valahogy. Mindent egyszerűen. Milyen kuszás a költő holmija. Kutyát, diót, kötényt, hazát teremtné, s szemére csúszik a térdzoknij. S beledöglik, hogy szava legyen erre. Úgy valahogy. Fáradt vagyok, mama.*
(290. mű)

A mű nyelvhasználata egyértelműen rokonítható a *Szabad-ötletek jegyzékének* nyelvkezelésével. Ezt támasztják alá a lírai én zavarodottságára utaló nyelvi elemek (*ákom jelekké zúzza, dudorásznia, kuszás, szemére csúszik a térdzoknij*), a bizonytalanságról és egyszersmind önigazolásról árulkodó mondatok (*Így valahogy. Úgy valahogy.*), a teremt vonzatos ige logikailag egymáshoz nem illő tárgyai (*kutyát, diót, kötényt teremtné*), illetve a költői énnel az anyjához való őszinte, gyermeki odafordulása, amely stiláris evokációként József Attila egyik legszemélyesebb szavát idézi meg (*Fáradt vagyok, mama*). A *beledöglik* szó a mű kontextusában szintén a nagy költőelőd feljegyzéseire alludál, hiszen a *Szabad-ötletek jegyzékében* 19-szer szerepel a *megdöglik* ige variánsaiban, 6-szor pedig főnévként. Parti Nagy Lajos a nyelv szabad formálásával az önkifejezésnek a hiányzó eszközeit próbálja megteremteni költészetében, mivel állítása szerint „kifejezésmódjaink, nyelvi formáink mindig szegényesek maradnak ahhoz képest, ahogyan érzünk. [...] kevesebbet bír el a nyelvünk, mint amennyit gondolunk a világról. Most, ebben a beszélgetésben is egyfolytában azt érzem, hogy egy törött és rettenetesen fals nyelven beszélek [...]”. Ady mondja, hogy minden egész eltörött. De ez azt is jelenti, hogy minden törött darab az egész része. Ezt a darabegészlet kell az embernek összekeresgélnie magában, és összecementeznie nyállal, önmagával, az életével” (Mihancsik 1995: 40). Ugyanakkor az idézett lábjegyzetben Parti Nagy ezeknek a nyelvi formáknak a létrehozhatóságával kapcsolatos kételyeinek ad hangot. József Attila művére alludálva pedig olyan asszo-

ciációkkal gazdagodik az írás jelentése, mintha a költői én elképzelései csak egy zavart elme gondolatai lennének.

2.2.1.1.4. Költők, írók neveinek megidézése

Parti Nagy Lajos versesköteteinek mindegyikére jellemző, hogy műveinek a kanonizált irodalomhoz való kötődése nemcsak bizonyos szövegrészek változatlan vagy variált formában való átvételében vagy átírásában nyilvánul meg, hanem a költőelődök, költőtársak név szerinti említésében is, azaz több szöveghelyen költők, írók megidézése árnyalja az egyes alkotások jelentéstartalmát. Parti Nagynak a korábbi poétikai hagyományokhoz, az alludált szövegek szerzőihez való viszonyát híven tükrözi a Magyar Irodalmi Díj átvételekor elhangzó, rá jellemzően ötletes nyelvi megoldásokat felmutató beszédének egy részlete: „úgy érzem, s nem illendőségből, hogy a díj [...] a költészetet is illeti, de minimum azokat, akik így vagy úgy benne vannak az én félrecsúszott nyakkendőimben. Hosszú a lista, a könyvben érintett költőké, egyszóval a hatóké, amivel nem azt akarom mondani, hogy tulajdonképpen nem is én, a hatódott kaptam a díjat. Én kaptam, persze, de nem gondolom, hogy tulajdon-képpen. S bár megköszönni is a magam nevében köszönöm meg (ki máséban?), komolyan és nagy tisztelettel gondolok mindazokra, akik által, révén, következtében bennem ezek a versek megnyelvültek, Berzsenyitől Dumpf Endréig, Virág Rudolftól Weöres Sándorig. Egyáltalán minden magyar és nem magyar irodalmárra, akitől önkényesen vagy önkéntelenül egy vakhangot is elhallhattam. Elhall a virág, a többit tudjuk” (2004: 3).

Parti Nagy a költőtársak neveit ritkábban változtatás nélkül (*Hogy rímelt **Kosztolányi!** Mégis meg kellett halni; a **Kassákot** az egész világon / ismerik / ezerkilencszázhatvanhét óta / Magyarországon / is / bányásszák; áll az esőben **Krúdy Gyula** / zárva az összes gyógyiroda; anyám én **Rejtő Jenő** vagyok s nem **P. Howard**; cukor voltam / felolvadtam / az alkony tejében / sej-haj hacacaré / ahogy **Nietzsche** mondja*), gyakrabban azonban az azokban rejlő többféle játéklehetőségeket kihasználva, leginkább hangalakzatokat létrehozó műveletekkel (*mallarné ül egy rósásbúra alatt* ← Stéphane Mallarmé; *nem megy **csehova*** ← Csehov; *így röptet új rajt nagyszabása / alóla, **weörsfaj**-koptatót, / s csak dől a csasztus, íme, lássa* ← Weöres Sándor; *rendezsőpályaudvar* [egysoros] ← Tandori Dezső), illetve különleges szóalak-egybeolvadások vagy metaforikus jelentéssűrítő szóösszetételek formájában illeszti be őket szövegeibe (*Kedves Dezső, ki mindent **tandorírtál*** ← Tandori Dezső; *Jön a tavasz, e **kosztolányidéz'*** ← Kosztolányi Dezső; *minden éjszaka idősebb **nyulemilné*** ← Alan Alexander Milne).

A *Grafitnesz* című kötet *Halk, talmi vers az irodalom házához* című művében a költőelődök neveit érintő ötletes szófajcserére figyelhet fel az olvasó:

*Ne kábéház, ne virtuália
s ne csak papír légy, légy, te Ház,
hol élő és holt szimbióz' időz,
piros, fehér, zöld, híg és mélylila
füstöl szépelg és kosztol,
aranylik, ottlik, és babitslik,
a versek jól tömött staniclik,
nagy dunnazsák a próz',
s tán mégse minden anything, ha goes.
(részlet)*

A versben a Füst Milán, Szép Ernő, Kosztolányi Dezső, Arany János, Ottlik Géza és Babits Mihály személyét megidéző szavak igék formájában fejezik ki, mintegy példázzák az irodalmi Ház metaforának, azaz az irodalomnak a milyenségét, a benne megnyilvánuló értékek sokféleségét, egyúttal megnevezve az értékteremtő költőelődöket. A posztmodern szövegformálás meghatározó jellemzőjére, a különböző korokban élő szerzők alkotásainak párbeszédére, sőt szimbiózisára utal a kontextus: *hol élő és holt szimbióz' időz*. A nevek egy része igeképzővel kiegészülve (*füstöl, szépelg, aranylik, babitslik*), a *kosztol* szóalak a *Kosztolányi* tulajdonnév apokopés hangalakzataként, az *aranylik* és a *babitslik* pedig az *Ottlik* név analógiája és az ikes formájú igék szóvégeinek összezsengése révén illeszkedik a szövegbe.

A kötet egy másik szöveghelyén Kodolányi János és Ady Endre megidézése szintén a szavak, nevek frappáns formázása révén valósul meg:

*ha fel-feldobott kő leszel,
ha óvatlan vagy épp ravasz,
és mondjuk puff, és rámesel,
hazám, hazám, te Mol, te Shell,
te szép aranykalászvegasz,
tiéd vagyok, bármit teszel,
tehozzád mindenem ragasz
kodik s adyk.
(Szívlapát, részlet)*

Parti Nagynak a hazaszeretetről szóló versrészletében a Kodolányi Jánosra való utalás játékosan **resztli**vel, a *ragaszkodik* szó megtörésével jön létre. Ugyanakkor mivel a *kodik* szóalak értelmezhető a *-kod(ik)/-ked(ik)/-kőd(ik)* képzőbokor egyik tagja szóként való önállósulásaként is, a világirodalmi rangú magyar epikusra, Kodolányi Jánosra való célzássá csakis a lineáris olvasás folyamatában válik, a nyilvánvalóan Ady Endrét felidéző *adyk* többes

számú szó elolvasása után, mert az értelmezői tudat az *adyk* forma analógiájára többes számú főnévként értelmesíti a *kodik* szóalakot, amely a *Kodolányi* vezetéknévvel idézheti meg.

A mai magyar kortárs irodalom meghatározó személyére vonatkozó allúzió a *Grafitnesz* kötet *Köszöntyű* című versében különös módon valósul meg:

*Ea fánk körül, hol elproustozgatunk,
smajd egyre több a morzsa és a tunk,
tmely átaranylik rajtunk általunk,
emíg meghalunk.
rmajd egyre többször hallgatunk belénk,
hszívszaggatásunk, fonnyadt kebelénk,
áa múlt, amit már mind kizsebelénk,
zreánktechénk,
ys míg halk konyakkal futtatott teánk
Ptükrén az égből bámulunk le ránk,
éhogy ott ülünk,
thogy sívó porcukorral eltelünk,
es a lomha felhők elszállnak velünk,
rmint könnyű fánk.*

A verssorok kezdőbetűinek az összeolvasása **akrosztichonként** megadja a köszöntött személy, Esterházy Péter nevét. Az akrosztichon „görög eredetű elnevezés, amely a ’csúcs, hegy, él’ jelentésű görög *akron*, valamint a ’verssor’ értelmű *sztikhosz* szóból alakult, olyan versre utal, amelyben a versszakok vagy verssorok kezdőbetűi valamilyen elrejtett nevet, mondást eredményeznek” (Grétsy 2012: 30). Parti Nagy nyelvi játéka mégsem definiálható a hagyományos értelemben vett betűakrosztichonként, mert Esterházy Péter nevét a verssorok első szavaival adjekciós művelettel illesztett betűk adják ki, amelyek két, archaikusnak tűnő kivételtől eltekintve (*emíg meghalunk; es a lomha felhők*) sem szintaktikailag, sem szemantikailag nem képezhetik az egyes szavak részét (*tmely, rmajd, zreánktechénk, Ptükrén stb.*). Emiatt megkérdőjelezhető a mű enigmatikus jellege, mert az akrosztichon funkciója az, hogy rejtvénytyszerűen személyeket vagy tárgyakat rejtjen magában, a verssorok elején álló protézis hangalakzatok ugyanakkor az olvasás megakasztásával, a talány látszatát sem keltve hívják fel a figyelmet a költői célzásra.

2.2.1.1.5. A szövegstruktúra alluzív szerepe

Parti Nagy Lajos költészetében olykor művek szövegstruktúrájának alluzív szerepéről is beszélhetünk. Ekkor idézetek kapcsán alakul ki, formai evokáció révén a szövegek közöttiség. Az *Angyalstop* című kötet *ésóés* című költeményének anaforás mondat szerkezetei a *Biblia* archaikus stílusát idézik:

*és kipállott az ajakunk mindkettő
ó Jeremiás
és szerveink sem nem keresik
sem nem utálják egymást
és elbillennek az éj nagy bögréi
és kiillannak a nagy
sötét vizek
és megtalált csillagok kórásnak
azokban
fülbé gyűrt ujjakkal*

*és hallani szinte hogy tocsog
az Égei-tenger
és elszáradt kamaránkban bánatosan
zörög ásó kapa
és mondanám ó Jeremiás hogy az
égi mütyürkéék könnyek
no de nincs bennük egy szem sincs
tétovaság
rend van az égbolt vaksin
bámul az ürbe*

A verssorok élén ismétlődő és kötőszó a szövegkohézió létrehozásának az eszközeként nyilvánvalóan azt a célt szolgálja, hogy a felsorolt jelentésmozzanatok mindegyikét fontossá tegye a befogadó számára, így értelmi és érzelmi nyomatékot mutat. A poliszindeton mint a szöveg struktúráját alakító elem funkcióssá válik a műben, mert az anaforás ismétlés a szövegegységek közötti kapcsolatot egyrészt explicitté teszi, így irányítja az olvasó jelentésképzését, másrészt a biblikus stílus jellegzetes szövegformáló sajátosságának, az *és* kötőszóval bevezetett gondolatritmusnak az evokálásával bibliai motívumokkal árnyalja az értelemképzést. A segítséget kérő lírai én panaszáradataként is értelmezhető a mű, mivel a költői én siralmainak felsorolásakor fordul Jeremiás prófétához (talán a hit reményéért: *mondanám ó Jeremiás hogy az / égi mütyürkéék könnyek / no de nincs bennük egy szem sincs*), akinek igehirdetésére a megtérésre való hívás jellemző. Ezt az elképzelést támogatja meg a vers címe, melynek hangzása alapján a befogadó az S.O.S. nemzetközi vészjelzésre is asszociálhat.

A *Szódalovaglás* című kötet *van utcarím van mintamondat* kezdetű versének szerkezete Kosztolányi Dezső *Boldog, szomorú dalát* idézi:

***van** utcarím **van** mintamondat
vakírás mámormímelő
almaborág eperfaajtó
üvegcserép műmézdarázs
van alkonybíbor napszakácsnő
molnársziták **van** cinkejég
van sócipő üvegnyalóka
epedasírás ragtapasz
van nyomtatóló környöszörgés
(77. mű, részlet)*

A Parti Nagy-féle műben a versszerkezetet leginkább meghatározó tényező – hasonlóan Kosztolányi verséhez – a *van* létige, amely „az ún. egyszerű ismétlés fő rendező elveként funkcióssá válik, hiszen párhuzam elemeként egységbe fogja a felsorolás fogalmilag vagy hangulatilag széttartó összetevőit is, illetve igei állítmányként magához vonzza az összes többi stílusjellemzőt. Így az alakzattársulásokból stílusstruktúra szövődik, szolgálva a

jelentésszerkezetet” (Szikszainé Nagy 2011: 226). Bár az anaforikus ismétlés, a felsorolás, a paralelizmus alakzatai által meghatározott versstruktúra tekintetében Parti Nagy műve – mint a formaimitáció példája – dialogizál Kosztolányi versével, de a költeményekben megvalósuló stíluskohézió, illetve a közvetített jelentés tekintetében felettébb különbözik tőle.

2.2.1.2. Jelölt szépirodalmi idézetek

A posztmodern irodalmi alkotásokra inkább jellemző, hogy a művek közötti viszony jelöletlen szövegátvételek révén jön létre, azonban a más szerzőktől való szó szerinti vagy valamely formában módosított idézés lehet – tipográfiai eszközök segítségével – különböző módokon jelölt is.

Parti Nagy első verseskötetének *A kegyelet lila ásza* című versében a magyar szimbolizmus első számú költőjének két művét idézi meg:

*hogya – tán mert verekedtél
ama nagyúrral –
a gúnyos kegyelet
nagyúrrá kopírozott:
legyen **HŐS** a
"Holnap hőse" hát,
s lettél a legnagyobb adu,
lettél a lila ász.
Lettél bölömbikává rajzolt
zsakett-madár,
yachtnak, kenyérnek záloga,
lettél összefogdosott idegenség,
(részlet)*

A mű Ady Endre két versére is alludál, egyrészt a *Harc a Nagyúrral* címűre, ugyanis Parti Nagy is megörökíti versében a nagyúrral való küzdelmet, amelynek eredménye ironikusan magának a lírai énnak is nagyúrrá való alakulása, változása. Másrészt a vizuálisan jelölt utalások: a nagybetűs *HŐS* szó és az idézőjelbe tett „*Holnap hőse*” szókapcsolat az *Új Vizeken járok* című verset idézik fel a befogadói tudatban. A verstördékek Parti Nagy művébe szervesen illeszkednek, mert hasonló gondolatiságú és hangvételű kontextusba épülnek, így az architextusokat megidézve gazdag utalásrendszert alakítanak ki.

A *Szódalovaglás* című kötet versében a József Attila-i allúzió dőlt betűtípussal van jelölve:

nnnnnnna transzmisszionárius
nnnnkemény kínok után halott
nnnnnn**most látod milyen óriás**
nnhogy mindhiányát faggatod
nnnnnarutin hogyha dalba fog

2.2.1.3.1. Szólás- vagy közmondásáthallások

Parti Nagy Lajos intertextuális szövegjátékaiba nemcsak a magyar szépirodalom alkotásait vonja be, hanem műveiben a mindennapi nyelvben használt közmondásokra, szállóigékre is alludál.

A *Csuklógyakorlat* című kötet *Diletták* versfüzérének darabjai egy-egy latin bölcsesség frappáns, ötletes, több esetben ironikus átírásával kezdődnek. Ezek a zárójelbe tett, címeknek tekinthető verskezdő sorok mintegy kijelölik az olvasás irányát, a művek végén pedig változatlan ismétlés formájában az inklúzió alakzatával keretezik a műveket. A latin *Non scholae sed vitae discimus*, *Navigare necesse est*, *Varietas delectat* közmondásokból a költő átírása nyomán születtek meg a *Non scolae sed vitae díszdoboz*, *Navigare neszesszer est*, *Nem varietas, de laktat* alakok. Ezek közül is különösen szembetűnő a *Nem varietas, de laktat* kifejezés ironikussága. Az eredetileg Cicero nevéhez kötődő 'a változatosság gyönyörködtet' jelentésű szállóige paronímia jelenségén (*delectat* > *de laktat*) alapuló átírása – melynek jelentése olyasféléképpen adható meg, hogy 'nem változatos, de laktat' – a műben uralkodó rezignált hangnem ironikus megjelenítését szolgálja.

Szintén egy latin idióma átírása figyelhető meg a következő szöveghelyen:

*betelik ez a locska nyár nehány
vizihullámmá felpuffadt szonettel
szavatos víz ez konzerv óceán
az éle vág ha kezét mos az ember
manus manum labor szeretsz-e mondd?
(192. mű, részlet)*

A *Szódalovaglás* kötetben megjelent töredékben a latin eredetű *Kéz kezét mos* közmondás (*manus manum lavat*) torzítása feltétlen stílushatást kelt. A hangalakzatos formát létrehozó immutációs művelet révén (*lavat* > *labor*) a közmondás 'támogatják egymást, akár jó, akár tisztességtelen dologban' (Szemerkenyi 2009: 778) jelentése visszakonkretizálódik, ekképpen a kézmosás tényére irányítja a figyelmet az ironikus hatású regiszterkeveredés.

Parti Nagy Lajos tolla alatt ironikus felhangot kap a *Nagy kanállal eszik* 'vendégségbe hivatalos' (Szemerkenyi 2009: 707) jelentésű szólásunk immutációs művelettel való átírása:

*a fül-orr-gége kapujában
dolgos kezem nem él nagylábon
tirolinadrágban hattyú hattyú
máma **nagy kanüllel eszünk**
egy bögre jódlí alpakkadallam
ma pakk jött svájcából
(*Szódalovaglás* 97. mű)*

A *Grafitnesz* kötet cím nélküli töredékének kezdete egy gyakori közmondásunkra alludál:

*nem zerge a haraszt
ha szél nem pfújol
ha szeretsz egy araszt
pizsamámba bújol
az avar a gondnokságnak
folyton bezavar
(Ószológiai gyakorlatok 67. mű, részlet)*

A költő a *Nem zörög a haraszt, ha nem fúj a szél* frazémát megújítja igéinek hangalaki hasonlóságon alapuló kicserélésével (*zörög* > *zerge*, *fúj* > *pfújol*) – amely változtatás szemantikai síkon jelentésbeli eltérésekhez vezet –, valamint a jelentések összevetésére is készíti a befogadót. A 'ha sokat beszélnek valamiről, annak rendszerint van valami alapja' (Szemerényi 2009: 566) értelmű idiómát az átírás megfosztja eredeti jelentésétől, a szövegrészletben föltűnő torzított frazeológiai egység különleges képzettársítást tükröz (*zerge a haraszt*), egyúttal a metaforikus nyelvhasználat költőisége tükröződik a szél antropomorfizációjában a *pfuj* indulatszóból képzett *pfújol* ige révén, amely a természeti jelenség undorát, utálkozását fejezi ki. A fragmentumszerű mű stílusértékét megemeli a közmondás-áthallás, mert az értelemképzést az intertextuális kapcsolatok gazdagítják.

2.2.1.3.2. Áthallás közismert dalokból

Parti Nagy Lajos lírájában az intertextuális szövegjátékok egy csoportja különböző dalok, gyermekdalok áthallása révén jön létre.

Parti Nagy első önálló verseskötetének a címével azonos, *Angyalstop* című versbe a *Hull a hó* című gyermekdalt felidéző szavak simulnak:

*Hó esik, hogy máshogy kezdődhetne vers, este,
tél, taplóig ázás, magasan dübörögnek
az angyalok,
szájukban kék fürdőszobák és szőke samponok,
szárnyuk alatt tépett staniclik, **hullahó hullahó**
mesebeli álom, kékre fagyott arcomat füstbe
bugyolálom, valaha volt bohócom,
az rángatta így
madzagra járó kezeit, van csörgősipkám:
hajamra hó
fagy, fejem rázom, eldübörögnek az angyalok
(részlet)*

A szövegek közötti áthallás érdekessége, hogy a költő nemcsak idézi, hanem át is alakítja az Ádám Jenő által megzenésített dalszövegből átvett részleteket, mégpedig olyan módon, hogy

az eredeti szöveg stílus keltette hatása is az ellentétébe fordul. A kedélyes, víg hangulatú *Hull a hó, hull a hó, / mesebeli álom. / Télapó zúzmarát / Fújdogál az ágon* kezdetű gyermekdalra asszociáltatva a Parti Nagy-mű a felnőtt lírai én téli időjárással szembeni rezignált lelkiületét írja le (*hó esik, hogy máshogy kezdődhetne vers*). Az időszak negatívumait állítja előtérbe a vers, ezt támogatja meg a szöveggörnyezet, amelyben az allúzió ironikusan hat, különösen a *mesebeli álom, kékre fagyott arcomat füstbe bugyolálom* megállapítás, illetve a tél – halál toposzt idézik meg a vendégszövegbe illesztett átformált szövegrészek is, az architextus nyelvi elemei közötti szóhatárok eltörlésével létrejövő groteszk hatású *hullahó* hapax legomenon szóösszetételek. A szövegáthallás hatásos stílusbravúr amiatt, hogy a stiláris evokáció homofónián alapul (*hull a hó > hullahó*).

A következő Parti Nagy Lajos-i költeménybe montázsszerűen illeszkednek olyan szavak, kifejezések, amelyek közismert dalok allúziói:

*kit szájbavett az élet grízgaluska
leszel esztéka wiplafog te is még
volt egy leánykor rezge dalbafruska
a jóbüdös franc kezdené el ismét
te rongyos élet lóbálj amplitúdó
hajmásipétert elviszi a rendőr
a kannarózsa trampoline trampoline
lesz-e a szív még kicsomagolt bőrönd?
(Szódalovaglás 251. mű, részlet)*

Kálmán Imre *Csárdáskirálynő* című legnépszerűbb operettje *Te rongyos élet* és *Hajmási Péter, Hajmási Pál...* című dalait idézik a töredékek. A költeményre – a posztmodern szöveggépzési technikának megfelelően – nem jellemző mondatszerű tagolás, emiatt csak feltételezhető szövegegységekre tagolható a mű. A *te rongyos élet* mint megszólítás szervesen illeszkedik a szöveggörnyezetbe, a lírai én életuntságát fejezi ki (*A jóbüdös franc kezdené el ismét, te rongyos élet!*), miközben szövegek közötti utalásként felidézi a népszerű dal refrénjének könnyed, játékos hangulatát is.

A *Grafitnesz* kötet *Löncsölő kislány* című költeménye az ismert sláger, a *Pancsoló kislány* travesztiaszerű átírása:

<i>Ha végre itt a Vasz</i>	<i>és rügyre rügy tapos,</i>
<i>s az ajkunk föl-le jár,</i>	<i>mint Barbie-villamos,</i>
<i>ne légy oly bambi már,</i>	<i>ma light a Pep, szívem,</i>
<i>a flingemre nincs szavam,</i>	<i>csak fújom és megszívem...</i>

*Jajjj, úgy élvezem én az élet,
ottan annyira wash and go,
annyi fitneszt látok-hallok,
és még hambi is kapható.*

*Ha végre itt a Nyár,
ölelj magadhoz, ó
s míg fullig ér a száj
ájlávtól égsz az ajkamon,*

*az vadi high nekem,
hatalmas Bigmac-em,
a boldogság lecsöpp,
te extra ingyen ketchup...*

*Jajjj, úgy élvezem én az élet,
minden annyira fess and jó,
annyi fitneszet látok-hallok,
és még hambi is kapható.*

*Ha végre itt az Ősz,
deresh fején halas,
az elmúlás szele
de Red Bull mindig csúcsszuper,*

*a nagy pizzériás,
meg sonkás és tojás,
már épp beten neki,
és vígan megkergeti.*

*Jajjj, úgy élvezem én az élet,
ottan annyira fresh and go,
annyi fitneszet látok-hallok,
és még hambi is kapható.*

*Ha végre itt a Tél,
popkornunk mint a hó,
és tökre úgy ropog,
hát így lehet koncert alatt*

*az tiszta beautiful,
mely szájról szájra hull,
hogy mást se hallani,
mindvégig csak taps'lani...*

*Jajjj, úgy élvezem én Vivaldit,
ottan annyira szép and jó,
annyi fitneszet látok-hallok,
és még hambi is kapható.*

A Parti Nagy-mű a szerző kiváló forma- és arányérzékéről tesz tanúbizonyságot, mert az alludált örökzöld nyári sláger szótagszámát, rímelését is követi, az első, a harmadik, az ötödik és a hetedik strófa két részre tagolása pedig akusztikusan emlékezetbe idézi a dal sajátos ritmusát is. A költemény alcíme: *Négy strandard évszak Balla Zsófiának Vivaldi Négy évszak* című zeneművére, a szóösszerántással történő szóalkotással (*strandard* < **strand** × *standard*) egyszersmind a *Pancsoló kislány* dalra is alludál. Az alcím paratextuális utalásként előremutat a mű témájára: az évszakok egy-egy verszakban való megjelenítésére, amelyeket helyenként a jól ismert dal refrénjének átköltése választ el egymástól. Parti Nagy műve remek példája regiszterkeverő nyelvkezelésének, amelyben a költő a stílusimitáció eszközeiként az archi-textust megidéző nyelvi elemek (*Ha végre itt a [nyár]; Jajjj, úgy élvezem én [a strandot], ottan annyira szép [és jó], annyi [vicceset] látok-hallok, és még [bambi] is kapható*), a szleng és angol szavak (**bambi** 'bamba', **megszivem** 'megszívom', **vadi** 'vadonat', **hambi** 'hamburger'; **wash and go, beautiful, fresh and go**) az angol és magyar nyelvet vegyítő kifejezések (**filingemre** > ang. *feeling* 'érzés' + magy. -em + -re; **ájlávtól** > ang. *I love*

'szeretem' + magy. -tól) és a már-már költői nyelvhasználat fennköltségét és metaforikus jellegét érzékeltető szövegrészek (*az ajkunk föl-le jár; rügyre rügy tapos; égsz az ajkamon; ölelj magadhoz, ó; az elmúlás szele; popkornunk mint a hó, mely szájról szájra hull*) keverése által travesztálja az eredeti művet.

2.2.2. Az intratextualitás

A szövegek köziség kapcsán Jean Ricardou a különféle szerzők szövegei között létrejövő **általános intertextualitás** mellett megkülönbözteti a **korlátozott intertextualitást**, amelyet egyazon szerző szövegeinek intertextuális kapcsolataként definiál (vö. Dällenbach 1996: 51). Az intratextualitás, azaz az önidézés olyan intertextuális-típus, amely korábbi teljes szövegek (vagy szövegrészek) újbóli felhasználása, verscikluson belüli művek összekapcsolódása, illetve ugyanannak a motívumnak, gondolatnak eltérő szöveghelyeken való szerepeltetése révén hoz létre szövegek közötti kapcsolatokat. Ezek az intratextuális viszonyok Parti Nagy Lajos versesköteteire is jellemzők.

2.2.2.1. Korábbi teljes művek újbóli felhasználása

Az olvasó a versesköteteket lapozva több esetben ugyanannak a szövegnek, műnek az ismételt megjelenésére figyelhet fel. Az önidézésnek ez a formája leginkább a *Szódalovaglás* című kötetre jellemző, amelyben hét olyan mű is helyet kapott, amelyek a költő négy évvel korábbi, *Csuklógyakorlat* című verseskötetében már napvilágot láttak (*Csuklógyakorlat*: *na szép* → *Szódalovaglás*: a kötet mottója; *Csuklógyakorlat*: *elrepullman* → *Szódalovaglás*: 11. mű; *Csuklógyakorlat*: *tandarab* → *Szódalovaglás*: 63. mű; *Csuklógyakorlat*: *melasz* → *Szódalovaglás*: 82. mű; *Csuklógyakorlat*: *haris* → *Szódalovaglás*: 106. mű; *Csuklógyakorlat*: *zsugor* → *Szódalovaglás*: 207. mű; *Csuklógyakorlat*: *köpülőgépek* → *Szódalovaglás*: 239. mű). Későbbi kötetbe való átemelésük érdekessége, hogy az eredetileg strofikus tagolású, címmel ellátott költemények szövegezésüket tekintve – egy-két szócserétől, hangzónyújtástól eltekintve – csaknem teljesen változatlan formában, ugyanakkor kivétel nélkül csillaggal jelölt prózai lábjegyzetként kerültek át. Vizuális megjelenésük és a központosítás tekintetében markáns eltérések mutatkoznak a korábban és a később is felhasznált művek között, amely különbségek szemantikai síkon eltérő értelmezésekhez vezetnek. Az önidézésnek az a módja, hogy Parti Nagy korábbi verseit lábjegyzetként kapcsolja későbbi műveihez „jelöltté, reflektálttá teszi azt a tényt, hogy bármely szövegünk csak más szövegek erőterében jöhet létre, és bármely szöveget csak más szövegek ismeretében olvasunk és olvashatunk épp az adott módon” (Domonkosi 2001: 194). Ez a technika szolgálhatja az életmű egységesnek

láttatását, valamint a kötet struktúráját és a versek egymáshoz való viszonyát is szem előtt tartó rendszerezést is. Először a *Csuklógyakorlat*, majd később a *Szódalovaglás* című kötetben is megjelent *tandarab* című vers hűen szemlélteti a fenti megállapítások helytállóságát:

tandarab

*már nincs több elégia bennem,
elporlik siketen a benzin,
a hárfa húrja nélkül zendül,
ha üzennék, és volna még üzennem,
mire a cseppeire fejt kín,
szemem a szemeimre ejtem,
már nincs több elégia bennem.*

*már végleg tandarab a bánat,
már végleg önmagára bámul,
akképp növekszik, mintha múlna,
milyen mosoly zárójelzi a számát,
ki oldja föl e jelbeszédet,
mielőtt egészen kiszépül,
s már végleg tandarab a bánat.*

*

*beletüsszenteni egy mélytányér heroinba**

**Már nincs több elégia bennem. Elporlik siketen a benzin, a hárfa húrja nélkül zendül. Ha üzennék, és volna még üzennem, mire a cseppeire fejt kín? Szemem a szemeimre ejtem, már nincs több elégia bennem. Már végleg tandarab a bánat. Már végleg önmagára bámul, akképp növekszik, mintha múlna. Milyen mosoly zárójelzi a számát? Ki oldja föl e jelbeszédet, mielőtt egészen kiszépül, s már végleg tandarab a bánat?*

A különböző szövegtípusokhoz meghatározott stiláris jellegzetességek kötődnek. A *tandarab* című mű *Csuklógyakorlat* kötetben megjelent, verses szövegformájú változatának stílushatása eltér a későbbi kötetben prózai lábjegyzetként, cím nélkül közölt mű szövegértelmének stílushatásától, mert a jelentéstulajdonítást olyan szövegszerkesztési sajátosságok is árnyalják, mint például a strofikus tagolás vagy a versszakokat közrefogó keretes szerkezet, azaz az inklúzió alakzata. Az *ars poeticaszerű*, versszakokra tagolódó vallomásos lírai műben az ismétlés stíluskohéziót teremt, illetve a nyomatékosítás funkcióját is betölti azáltal, hogy a strófák ugyanazzal a kijelentő mondatfajtában megfogalmazott gondolattal kezdődnek és zárulnak. A költemény a véglegességet hangsúlyozó tényszerű közlések megismétlésével indulatmentes, rezignált hangnemben tolmácsolja a költői lant elnémulását (*már nincs több elégia bennem; már végleg tandarab a bánat*).

Szövegazonosságuk ellenére a Parti Nagy-művek különböző értelmezéshez vezetnek. A második mű esetében a jelentéstulajdonítást eleve meghatározza, módosítja az a tény, hogy az átvett szöveg más kontextusban, a *beletüsszenteni egy mélytányér heroinba** egysoros alkotás

lábjegyzeteként olvasható. A megváltozott interpunkció, a szövegtagolás miatt a kérdő mondat formájú, ám valójában interrogációnak tűnő kérdések nagyobb hangsúlyt kapnak a szövegben, eltávolítanak az eredeti mű értelmétől, az elégikus hangnem helyett a bizonytalan (csalódott?) hangvétel lesz domináns a szövegben. Maga Parti Nagy Lajos az önidézésnek a miértjéről, a költői rendszerező szándékról a *tandarab* című mű kapcsán ekképpen vélekedik: „itt is egy példa, a tandarab-vers, ha jól emlékszem, benne van a *Csuklógyakorlatban*. És ott nem működik, onnan szinte kilóg. Szóval én elég tudatosan találtam ki, hogy mit és miért és hova veszek, illetve teszek át a *Csuklógyakorlatból* a *Szódalovaglásba*. A *Tandarab* is itt került a helyére” (Reményi 2004a: 24).

2.2.2.2. Korábbi művekből átemelt szövegrészek felhasználása

Parti Nagy Lajos költeményeiben korábbi alkotásaiból átvett szövegrészek is helyet kapnak, amelyek legtöbbször montázsszerűen illeszkednek az új szöveggörnyezetbe, így nem rínek ki onnan. A vendégszöveg töredékei egyrészt erősen felidéznek az architextus mondani- valóját és stílus keltette hangulatiságát – ezáltal kapcsolatot teremtenek az alludált művel –, másrészt az eredeti szöveget ismerő olvasónak gazdagíthatják az értelemképzését, a jelentés új távlatai nyílhatnak meg számára annál fogva, hogy a vendégszöveget magába foglaló mű jelentéstartománya kibővül az alludált mű jelentésével a szövegek kölcsönhatásba lépése miatt.

A *Szódalovaglás* című kötetben jelent meg a következő cím nélküli töredék, amelynek a – magyar és német nyelvű szavak, kifejezések ötletes összekeverésén alapuló – szövegezése a költő nyelvi kreativitásáról árulkodik:

mire kisimulnál szépen belehalsz
nicht hinauslehnen
nicht hová hinaus
(46. mű)

A *mire kisimulnál szépen belehalsz* megállapítás groteszk-ironikus stílushatású, mert az emberi lét tragikumát látszólagos szenvtelenséggel, a szokatlan szótársításból adódóan fanyar derűvel fejezi ki. A szépirodalmi alkotások sajátos költői nyelvkezelése, illetve a nyelvek keveredése miatt nehezen fordítható ’nem kihajolni / nincs hová ki’, azaz szabadabb fordításban ’ne hajolj, ne törekedj ki, mert nincs hová’ jelentésű szövegrész a halál elkerülhetetlenségét hangsúlyozza. A háromsoros mű kiemelt szövegrészletét Parti Nagy a 13 évvel később kiadott, *Grafitnesz* kötetének *Egy bőrönd repülő* című alkotásába ekképpen emeli át:

*s ideje, mint egy kenhető és boldog kockasajt, betelvén,
kihúzza a csarnokhéj alól a tőkehúspiros szerelvényt.*

Nicht hinauslehnen. Nicht? Hová hinaus, ha kívülünk a bent?

*A kéziratban épp e bent hiányos, hogy mit keres, ki mit e
verspanoptikumban, az ok hiányos épp, hogy mért e forró
céltalanság, mitől törődik végül el bőröndjét átölelve P,
mivégre nyomja szét az ablakon tekintetét, hogy mit keres
e cirkulárison, e körbeérő, lüktető szerelvény peronzatán
(részlet)*

A magyar és német nyelvű szövegrészlet új szövegkörnyezetbe való beillesztése az intertextuális szövegjáték példája, a felismert eredeti verssorok dialógusba léptetik egyazon szerző régebbi és újabb művét. Az *Egy bőrönd repülő* című alkotásban a vendégszöveg a kontextusnak megfelelően előbb konkrét értelmű, mintegy a vonatablakból való kihajolást megtiltó felszólításként értelmezhető (*kihúzza a csarnokhéj alól a tőkehúspiros szerelvényt. / Nicht hinauslehnen.*), majd jelentése a kontextus és a figyelemfelkeltő tagolás miatt (**nicht howá hinaus** > **Nicht? Hová hinaus, ha kívülünk a bent?**) egyre elvontabbá válik. Az architextus ismeretében a halál, az elmúlás motívumával gazdagodik a mű jelentésköre, a lét tragikumát kimondó eredeti szövegre asszociálta képisége is többértelművé lesz: a verspanoptikum és a vonatszerelvény az élet metaforájává válhat az értelmezésben. A vendégszöveg idézése ebben az esetben az alludált műhöz hasonló gondolatiságú és hangvételi textusban valósult meg, ahol az élet értelmére történő rákérdezés is megtörténik (*mit keres, ki mit e verspanoptikumban; mért e forró céltalanság; mit keres e cirkulárison*). Parti Nagy Lajos számos esetben az individuum létezésére vagy magának a létezésnek, az életnek az értelmére jelentéssűrítő kérdésalakzatokkal kérdez rá, mint amilyenekkel ebben a művében is tette (*Hová hinaus, ha kívülünk a bent?*).

Parti Nagy Lajos alkotásai között intratextuális kapcsolatot hoznak létre a **motivikus ismétlődések**, több alkalommal ugyanaz a motívum, gondolat teremt összefüggést a szövegek között:

*Látlak, valahol fejedet rázod,
sátorodat, sátoromat sörszínű hajból
fölém feszítéd nyugtató födélnék,
világnyi biztonságnak,
simítható égi vidéknek
(Ének az esőben, részlet)*

**hajadat összekotrom
kikotrom szakállamból
világnyi biztonság sátor
repülő szőnyeg
a végtelenben landol
röpül a hajad
(egyre tágul, részlet)**

A költő első, *Angyalstop* című kötetében a szeretett nő haja a nyugalom és a biztonság szimbólumaként tűnik föl a művekben. Az *Ének az esőben* című költeményben a zeneiséget

keltő alliterációk (*sátorodat, sátoromat sörszínű hajból / fölém feszítéd nyugtató födélnék*) a képi elemeket magukba foglaló metaforizáló kólonokkal együtt (*nyugtató födélnék, / világnyi biztonságnak, / simítható égi vidéknek*) gondolatrítmust és szerkezeti párhuzamot hoznak létre. A költőnek ugyanebben a kötetében az *Ének az esőben* című mű után helyet kapó *egyre tágul* című versében ismétlődő motívumként térnek vissza a női hajat *világnyi biztonság sátorral* azonosító képzetkör elemei, amelyek az új szövegösszefüggésben a kedves hajával való bibelődést írják le, illetve további képi elemmel bővítik a művekben allegorizálódó metaforát (*repülő szőnyeg, röpi a hajad*), miközben felidézik a kötetben előrébb elhelyezkedő alludált mű stílusát és hangulatát is.

A *Szódalovaglás* című kötetben a költő egyik kedvelt motívuma különböző szöveghelyeken tér vissza:

*jódnár
a millpólyák kora
mikor a hajnal tejfonás
(305. mű)*

*

*kabátnyi elrontott szöveg
vörösbe zöldbe szürke kockák
mért lenne éppenott meleg
hova belefúrja az arcát?
csak a huzat fehér zenéje
dagad a vonatkattogás
pamutvonatán hazaér-e
mire a hajnal tejfonás?
(33. mű)*

*

*bizony az ember nem nyugodhat
üres flakonban túlnyomás
égsz mint a bőröm mint a vodka
mikor a hajnal tejfonás
e rossz versvégben ott vagy és nagyon
égsz mint a bőröm de letagadom
(183. mű, részlet)*

A motivikus „ismétlődés a változáshoz kapcsolódva a feszítés-oldás mechanizmusának megfelelően történik, így egyszerre kelti fel az azonosság és a változás érzését azzal, hogy a visszatérő elemek új szövegkörnyezetbe kerülnek” (Szikszainé Nagy 2007: 524), azonban stílusterést nem okozva simulnak a kontextusba. A metaforikus jelentéssűrítő szóösszetétel formájában kifejezett fogalom (*tejfonás*) – a sajátos szóösszetétel tagjai között feszülő szemantikai összeférhetetlenség miatt – figyelemfelkeltően hat a befogadóra. A *hajnal tejfonás* ismétlődő szövegegységben a tárgyi és képi elem azonosítása jelentésbeli hasonlóság alapján történik: a *hajnal* szó meghatározó szemantikai jegyei (általában párás, fehér)

motiválják az azonosítást az elvont fogalmat kifejező azonosítóval (*tejfónás*). A poétikai nyelvezet által létrehozott motívumot sűrített kifejezésmódú erőteljes képszerűség jellemzi, mert egyetlen szószerkezetben valósul meg a korai, tejszerű, azaz ködös, párás napfelkeltének az ábrázolása.

Parti Nagy Lajos költészetében intratextuális kapcsolatokat eredményez **műveinek versesköteten belüli összekapcsolódása**. A kötetek alkotásai többféle szempontból kötődhetnek tágabb szövegkörnyezetükhöz, azaz a kötet többi szövegéhez, illetve magához a verseskötethez, különösen a ciklikus szerkesztés hoz létre szorosabb kapcsolódást egy verscikluson belül a művek hasonló témája, felépítése, azonos műfaji meghatározottsága miatt. Parti Nagy első, *Angyalstop* című kötetének művei 3 versciklusba rendeződnek (*Ezüst terep, Ének az esőben, Angyalstop*), második, *Csuklógyakorlat* című kötetét szintén a ciklikus felosztás tagolja (*Pacsirthák, Lamenthák, Fragmenthák, Diletták*). A harmadik, *Szódalovaglás* című kötetét azonban már nem jellemzi ciklikus rend, a rövidebb-hosszabb művek, fragmentumok, lábjegyzetek szorosabb tematikai összefüggés nélkül, csillaggal elválasztva követik egymást. Ez a fajta szerkesztésmód kedvelt technikája a költőnek, leginkább a benne megnyilvánuló szabadság miatt: „Azt szeretem legjobban, amikor kis csillagokkal elválasztott szövegben áll az anyag, mert, így látom most, abban van a legtöbb lekötetlenség és szabadság” (Bérczes 2003). Thomka Beáta ugyanakkor erős kritikát fogalmaz meg a *Szódalovaglás* című kötet felépítését illetően. Véleménye szerint a költő „nem válogat, hanem »könyvet« csinál az íróasztalról lerepülő, szétvitt, szétszóródó cetlik anyagából. Játék, mímelés lenne-e mindez vagy újfajta kötetkomponálás? Hogy nem a koherencia és nem a szervesség elvei vezérlik, az nyilvánvaló” (1993: 99). Az nem vitatható, hogy a kötet szervező elve a fragmentáltság. A művek látszólagos rendezetlensége ellenére ugyanakkor „a szövegelemek között érintkezésen, jelentésátvitelen, hasonlóságon vagy szabad asszociáción alapuló kapcsolatok vannak, ezek kiegészítik, ellenpontozzák és átértelmezik egymást, tehát a befogadás folyamatában jelenik meg a kombinatorikus elrendezettség” (Mészáros 1990: 49–50).

Míg a költő lírájának nyelvezetét egyértelműen az újszerűség, a nyelvvel, a stílussal való kísérletezés, a neologizmusok garmadája, vagyis a posztmodern eljárások kelléktárának változatos felhasználása határozza meg, addig költészetének erőteljes vonásaiként értékelhetők bizonyos alakzattípusok – mint az ismétlés több formájának – kedvelt alkalmazása vagy klasszikus versformák felidézése, amelyek költészetét a hagyományos, tradicionális poétika eszköztárával és jellemzőivel rokonítják. Csakis a tudatos költői szerkesztésmódnak tudható be az is, hogy helyet kaptak olyan alkotások a látszólagos rendezetlenséget mutató

Szódalovaglás című kötetben, amelyek mind strukturális, mind szemantikai aspektusból összetartoznak, így a művek versesköteten belüli összekapcsolódását példázzák:

*hogy én magába kurzív élet
érzem hát mért ne mondhatom
magára gyújt a szűrszív lélek
e multifilter hajnalon
ezek a rótmohos rezignák
mint vérehulló matracon
a nedveit hamar felisszák
föl arcait az arcomon
az idő bébarnít ne féljen
minket s az éles tiszta nyom
lank lesz buta a patinától
hisz folyvást nő a látótávol
egy vérehulló matracon
a puturluk fölött az égen
(295. mű)*

*

***a puturluk fölött az égen**
kis ősz-suták strabanc vidék
ikrává kéne minden érjen
ha donganád ha mézlenéd
nem ád a mályva önkezevel
ujjairól egy kumma pírt
magam elől magázom én el
nem ön ken rám ilyen manírt
de nem kap több érzelmiségen
halálon melyhez skicc a lét
e lóvágóhídoperettben
hiszen a lóhús is csak ember
befejezem a szteppelést
magánvalóságom kivégzem
(296. mű)*

***magánvalóságom kivégzem**
hecsedlisortűz vet lobot
a szvetterén át is megérzem
lágymimbain hogy itthagyt
vállát az ősz előreejt
kidörzsöljük udvaruk
tapintatos zöldjébe rejt
a lomb a surrogó pamut
lehullik minden szilva véled
mondom magamnak önhazúg
ha átéled már túl is éled
vizét és szappanyát elételed
s az égő fülkagylóba zúg
ön is a nagy októberé lett
(297. mű)*

*

***ön is a nagy októberé lett**
a gyulladt rozsdaszínké
s az orrerekben újraéled
egy cefreszép színekdoché
a dohos őszben ring a matrac
mi hajlat volt már billenet
magamból végre kioktathatsz
letűnök minden illetet
bizony magába kurzív élet
bár bébarnít majd az idő
most még a reggel kannarózsa
a mindenséget úgy aprózza
hogyminden nőben ön a nő
s ön is a nagy októberé lett
(298. mű)*

A fenti művek egymás után helyezkednek el a kötetben, formai áthallás révén a középkori eredetű szonett versszerkezetet idézik fel, ugyanakkor a költő tolla alatt módosulnak a klasszikus szonett jellemzői, a formai kötöttségek elhagyása a szabadvers irányába viszi el az alkotásokat: az általában 10–11 szótagos sorok helyett szabályosan ismétlődő 9–8–9–8 szótagszámú quatinák és 9–8–9 szótagszámú terzinák követik egymást anélkül, hogy strófákra tagolódna a költemény. Emellett az abab abab cdc dcd rímképlet is megváltozik, a rímrend egyéni módon alakul az egyes művekben. Az anadiplosis ismétlésen alapuló gondolatalakzata nagyobb szintaktikai egységekre, az alkotások egy-egy verssorára kiterjedve mint formaalkotó alapelv szolgálja a művek összekapcsolását. A költemények végén lévő, utolsó verssorban megfogalmazott kijelentéseknek a következő mű elején való periodikus visszatérése a gondolatmenet továbbvitelét biztosítja, valamint az ismétlődő sorok erős

érzelmi-hangulati töltést is hordozhatnak, funkciójuk ekképpen a megismételt kifejezés mondanivalójának nyomatékosítása. Különösen igaz ez az *ön is a nagy októberé lett* verssor ismétlésére, amely az utolsó versben inklúzióként, azaz szemantikai-szintaktikai zárójelként fogja keretbe a művet.

Az anadiplózis alakzata nyomán erőteljes kapcsolat, folytonosság jön létre a művek között, a költeményekben az elmúlás toposzának, az ősznek az érzékletes leírása (*mint vérehulló matracon 'a lehullott piros lombtakaró'; kis ősz-suták strabanc vidék; vállát az ősz előreejt / kidörzs lilájuk udvaruk; a dohos őszben ring a matrac*) egybemosódik a lírai énnel az emberi lét tragikumára és annak elfogadására vonatkozó állításaival (*ezek a rőtmo hos rezignák; az idő bébarnít ne féljen / minket s az éles tiszta nyom / lank lesz buta a patinától*). A harmadik versben a költői én maga leplezi le arra vonatkozó önámítását, hogy csupán szemlélője az évszakok folytonos váltakozásának (*lehullik minden szilva véled / mondom magamnak önhazúg / ha átéled már túl is éled*), és bár a tragikumot a negyedik műben egyelőre eltávolítja a jelentől (*bár bébarnít majd az idő / most még a reggel kannarózsa*), az *ön is a nagy októberé lett* verssor ismétlése és inklúziója nyomatékosítja a négy mű összefüggésében kifejezett tartalmat, azt, hogy az ember is az élet körforgásának a része, vagyis az elmúlás, az emberi lét tragikuma elkerülhetetlen.

2.2.3. A hipertextualitás

Gérard Genette a szövegek közötti kapcsolatok rendszerezésekor megkülönbözteti a transztextualitásnak a hipertextualitás terminussal elnevezett típusát is. A transztextualitásnak ez a fajtája azokra az esetekre épül, amelyek a téma, a motívum, a műfaj örökítése vagy szándékos utánzás, vagyis forma- és stílusimitáció, stílusparódia révén teremtenek intertextuális kapcsolatot a szövegek között, azaz ez a fogalom jelöli az „egyik szöveg egyszerű átalakításával vagy utánzásával létrehozott új szöveget (paródia vagy *pastiche*)” (Angyalosi 1996: 8). „Az egyszerű transzformáció eredményeképpen, amikor ugyanazt más stílusban kapjuk, jön létre a paródia és a travesztia, míg az imitáció esetében, amikor a stílus megmarad, viszont már egy másik szöveg keletkezik, *pastiche*-ről és karikatúráról beszélhetünk” (2006a: 69) – állapítja meg Németh Zoltán Daniela Petríková nézeteit is alapul véve (vö. Petríková 2000: 19). Parti Nagy Lajos lírájára a kanonizált szövegek témáinak, motívumainak átvétele mellett (pl. *Grafitnesz* kötet *Szívlapát* c. versében: föl-földobott kő, hídavatás motívuma; *Angyalstop* kötet *A kegyelet lila ásza* c. versében: harc a Nagyúrral motívum) kétségtől jellemezőbb bizonyos formáknak, versszerkezeteknek a felidézése, azaz a forma- és stílusimitáció, illetve szövegrészletek parodisztikus átírása, a stílusparódia. Mivel

korábban elemzett szöveghelyeken már bemutattam, ahhoz, hogy Parti Nagy egyes átírásai parodisztikus jelentéseket mozgósítsanak, elegendő az architextuson kisebb, csupán egy-két betűnek vagy szónak a cseréjére kiterjedő változtatásnak teljesülnie (például: *mért legyek én szobatiszta / kiterítenek úgyis / mért ne legyek szobatiszta / kiterítenek úgyis*, *Grafitnesz*, *Őszológiai gyakorlatok* versciklusban; *Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza jókat derül*, *Szódalovaglás* kötetben), ezért ebben a fejezetben hipertextualitás kapcsán a költő lírájában előforduló forma- és stílusimitáció egyes példáit kívánom szemléltetni.

Parti Nagy Lajos első, 1982-ben megjelent *Angyalstop* című kötetének *bonbonnière* című műve csakis a formai áthallás miatt idézi tudatunkba Radnóti Miklós költeményét:

*a tornyos csókok háromnegyvenért
 záróratájt kissé előredülnek
 pirosfejú kisasszony ön biztos megért
 ha elhagyom a pocsék rímeket
 s ha nem csinállok úgy mintha
 meghalnék a tornyos csókokért
 a fagylaltját s a szeplős süteményt
 nyugodtan összeöntheti meg is pofozhat
 és jönnek majd a tornyos pofonok
 hisz nem látott még élő trubadurt
 bár Bécsben járt már és gimibe is
 gondol ön az orosz krémtortára
 ha jó a pullmanpuha alkonyat
 s ha M. úr is betéved ráadásul
 gondoljon rá gondoljon rá sokat
 M. urat kérem rég nem láttam itt
 de addig is majd kérek száz mignon-t
 úgy építenék villanyvasutat és
 gombfocit és robbanó motort
 s lám kiköveztem desszerttel az asztalt
 halavány lett mint tér a holdsütésben
 akár az ön kis orcáján a pír
 ajaj ajaj most lenne erre ráütő szavam
 de hagyjuk el a rímeket kisasszony
 hisz minket már a multunk összekapcsol
 s Morgenstern úr ki tán már nem is él
 ahogy a tornyos csókok háromnegyvenért
 kissé előredül majd hátra némileg
 mosolya mint a száradó kökény
 bizony kisasszonyom*

Minden kétséget kizáróan a formaimitáció tárgya az *Erőltetett menet* című mű, annak jellegzetes formai sajátosságát evokálja, a verssorok közepén végighúzódnak, Lager Heidenau foglyainak erőltetett menetét sejtető kanyargós szünetoszlopot. A formai áthallás mégsem tökéletes: a nibelungizált alexandrin verssornak az általában 7|6, 7|7 vagy 6|7 osztású sorképlete Parti Nagy tollán szabályos ismétlődést nem mutatva legtöbbször 4|6, de akár 10|1

szótagú sorokká módosul, a költői formaadás egyik legfőbb eszközének, a rímelésnek a tudatos kerülésére pedig maga a kontextus metanyelvi funkciót betöltő részei hívják fel a figyelmet: *ön biztos megért / ha elhagyom [] a pocsék rímeiket; de hagyjuk el [] a rímeiket kisasszony.*

A formaimitáció annál is inkább meglepő, mert a Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozó író és a posztmodern költő alkotásai merőben eltérnek egymástól téma és stílus tekintetében. Az alludált költemény Radnóti Miklós életművének „gyűjtőlencseszerű összefoglalója, az egyik legnagyobb, egyúttal utolsó formai bravúrja” (Szigeti 2004: 3). Míg műve a halálmenet keserveinek bemutatásával, a látomásszerű emlékek, illetve a vágyott, talán még elérhető jövőbeli álmok kép előrevetítésével érzékletesen ábrázolja a rabok félelem és remény közötti gyötrődését, addig Parti Nagy Lajos alkotása a lírai ének egy hölgygel való kedves évődését írja le. A történet helyszínére, egy cukrászdára már maga a ’bonbonos, cukorkás doboz’ jelentésű verscím is utal, a kontextus megerősíti ezt az értelmezést (*a fagylaltját [] s a szeplős süteményt; gondol ön az orosz [] krémtortára; majd kérek száz mignon-t*), ugyanakkor a cím felidézheti az 1907-es *Bonbonnière* kabarét is, amelyben először állt színpadra Nagy Endre, a magyar politikai kabaré és a konferanszié műfaj megteremtője. A kabaré világát, a kabaré-előadások nyelvezetét elevenítik fel a könnyed, játékosan kötekedő, már-már bizalmas stílusú szövegrészek a stílusimitáció eszközeiként (*meg is pofozhat / és jönnek majd [] a tornyos pofonok / akár az ön kis [] orcáján a pír / mosolya mint [] a száradó kökény / bizony [] kisasszonyom*). Mivel az alludált versszerkesztési formával felidéződik az architextus tartalma és stílusa is, így a *bonbonnière* című mű esetében – amely stílusában, hangulatában is jelentősen különbözik a megidézett szövegtől – a forma- és stílusimitáció a két mű közötti szemantikai összeférhetlenség érzetét keltheti az olvasóban. Parti Nagynak ugyanebben a kötetében, az *Angyalstopban* a *szomorú, lassú ének* című vers szintén Radnóti Miklós *Erőltetett menet* című költeményének formai evokációjaként hat, témáját, hangulatát és stílusát tekintve azonban ez a mű sokkalta inkább rokonítható az alludált művel.

Nem lehet véletlen, hogy a formaimitációt remekül példázó *bonbonnière* versben Christian Morgenstern neve is szerepel, hiszen a német költő líráját is a kidolgozott formakultúra jellemzi.

Fisches Nachtgesang című alkotását Parti Nagy a *Grafitnesz* című kötetében a megegyező, *Hal éji éneke* címmel, illetve a formára való rájátszással idézi meg:

1.	2.
—	ó
oo	sebes
— — —	andalgót
oooo	alamuszi
— — —	hengergőt
oooo	futamodi
— — —	ó-kat mond
oooo	de a szeme
— — —	nem mozdul
oooo	didereg a
— — —	varsában
oo	sebes
—	ó
	(részlet)

A Parti Nagy olvasatában hangzó mű alcíme (*Nocturne Ch. M. oldalvizén*) a zenei műfaj megjelölése mellett a monogrammal a hagyomány eredetét is jelzi. A költő szöveget ír a megadott mértékre, 14 számozott, kalligrammaszerű művet. Ezekben a vizualitás összekapcsolható a textusok képszerűségével, mert a szavak, betűk elhelyezésének módja a halak orsószerű formájára emlékeztet, ekképpen a forma megtámogatja a jelentést.

Parti Nagy forma iránti érzékenységét jelzik alábbi gondolatai is: „Én rettenetesen formapárti vagyok a szónak a tág és szűk értelmében egyaránt. De főleg azért, mert tulajdonképpen nagyon, és szerintem modellszerűen el vagyok bizonytalanodva, mire is jó ez az egész? Meg mire is nem jó? Azt tudom, hogy a számomra fontos, mert én nem tudok és nem akarok e nélkül létezni. [...] Én néha még a vakszöveg árán is formában tartom a verset. [...] Számomra ez a fajta rásimulás a dallamra az sokkal izgalmasabb dolog, nem lévén zenész” (Lettre 1998). A 14 kalligrammaszerű szöveg közül az első átírás az eredetihez leginkább hasonló, egyedül abban tér el az architextustól, hogy a rövid szótagokat jelölő szimbólumok o betűvel cserélődtek fel, ezzel mintegy a hal szájának formájára, kerektségére asszociáltatva az olvasót (*ó-kat mond / de a szeme nem mozdul; hova fut a / torkán át / moraj / ó*).

A 14 mű láncolatából rövid történetleírás rajzolódik ki: a folyamatos melléknévi igenevek és melléknévi jelzők először természetes közegében, a vízben ábrázolják a halat (*sebes / andalgót / alamuszi / hengergőt*), majd kifogását (*didereg a / varsában*) és szállítását (*lakkbőrönd / utazik a / szív mélyén / teli teli / ikrával*) követően pusztulását írja le a szerző (*alvadt vér / csupa luk a / gyöngyvászson [...] megölik az / ikráért*). A *Hal éji éneke* című mű különleges stílushatása polifonikus szerkesztettségéből is adódik, abból, hogy a versekben megjelenő hal képe az ember metaforájaként is értelmezhető, a mű nyelvezete mindkét olvasatnak utat nyit. Elgondolásomat olyan szövegrészek támasztják alá, amelyek szemanti-

kailag az emberrel kapcsolhatók össze: a múltra való visszaemlékezést követően (*picit / ússzunk hát / a fasuta / félmúltban [...] babakori / klottnadrág / göbölyödik / almuskán*) eljutunk az ember halálának már-már naturalista stílusú szemléltetéséig (*kirohad a / beltartam / kiveszik a / bordákból*). Parti Nagy műve nemcsak mintegy megszövegezi, továbbírja Morgenstern művét, hanem a lírai én az evokált mű szerzőjét meg is szólítja a mű utolsó, 14. szövegében (*ó / hova / tűnt el hát / ön aki ha / ó-kat mond [...] hova hova / morgenstern / hova / ó*), amely gesztus a forma- és stílusimitációval együtt bonyolult transztextuális viszonyt hoz létre az architextussal.

Parti Nagy Lajos első, *Angyalstop* című kötetéhez képest későbbi köteteire – az 1990-es *Szódalovaglásra* és a 2003-as *Grafitnesz* kötetekre – egyre inkább a szövegekből kiolvasható, olykor megfejthető különféle transztextuális viszonyok bonyolult kapcsolata, az „egymásra rétegződő textusok” (Beke 2003) sokasága jellemző. A negyedik, *Grafitnesz* című verseskötetében a művek jelentős részét, több esetben **teljes versciklusokat (!) a forma- és stílusimitáció határozza meg.**

A *Notesz* című versciklus – ahogyan a címhez tartozó lábjegyzet is felhívja rá az olvasó figyelmét – József Attila fiktív öregkori verseit közli, forma- és stílusimitáció révén a művek nyelvezete (és gondolatisága) a *Szabad-ötletek jegyzékének* stílusát evokálja.

A *dublinoi vegyszeres füzet* versciklus művei különböző nyelvjárási formákat magukba foglaló nyelvezetük (például Galamb-nóta vázlatja: *nem lesz más énnekem, arrul; elfű a szél; néki; Vigézt-dala: el vitt és ringata, míg jó emlékezetű anyuskám nádmézzel vissza nem édesgetett, közbe’ nagyon rítt*) és népies hangvételük révén Petőfi Sándor, egyúttal a petőfieskedők lírájának nyelvhasználatát idézik meg. Ugyanakkor az olyan átírásokban, mint a *...sors, nyiss nekem rét* (*Édesanyám, én egy virág vagyok* című vers mottója) – a kötet más szöveghelyén: *sors nyiss nekem masszázsszalont – vagy sas legyek, ha sasnak vagy virága* verscímben a forma- és stílusimitáció stílusparódiát eredményez.

A *Kacat, bajazzó* címet és a *(Részletek egy szőnyegverstanból)* alcímet viselő versciklusban Parti Nagy hihetetlen formaérzékéről tesz tanúbizonyságot: a ciklus 12 darabjának mindegyike egy-egy antik görög eredetű klasszikus verssortípusban íródott, ezt jelzik a – némely esetben a költő nyelvi játékosságáról, humoráról árulkodó – címek: *hexameter; pentameter, ál, s piperézett; ál. disz. tichon. nak. riadó. leánya.; jambikus trimeter; anakreoni hetes; nibelungizált alexandrin* stb. A klasszikus sorfajtaknak a megidézése nemcsak az olyan egyértelmű utalásokban, mint a címekben, valamint a formaimitációban, a metrikai hagyomány követésében nyilvánul meg, hanem szemantikai síkon is. Egyrészt a sorfajta típusát megjelölő, az írás folyamatába bepillantást engedő, a tartalomra vonatkozó, de metanyelvi szintű versbeli megállapításokban (*készül a hexameter,*

kicsomóz, becsomóz, vacakolgat, / sorról sorra merőleg fűzi a húrba a textust [hexameter, részlet]; daktilus és egy / spondeus alkot / kólon adóniszt, / mint ez a strófa, / büszke adótiszt [adoneus, részlet]). Másrészt a verssor-típusoknak a megszemélyesítésében (Hatan vagyunk mi, jambikus triméterek, / a cél, a terh', az út, ha volt is, elmaradt, / úgy nyiktatunk a tompa téli ég alatt, / akár lovatlan és kocsitlan féderek. [jambikus trimeter, részlet]), miközben a lírai én „magukat a formákat s a formázást is kikacagja: »Hogy hátha megvigasztal, / negyedfelest megittál, / Anakreon, te bamba, / e csonka vers meg itt áll.« Illetve: »amit megjambizáltam, megjambizálta más, / e furcsa formszámtan csak abszolválhatás«” (Ambrus 2003: 25).

Bár véleményem szerint a forma- és stílusimitáció révén a legtöbb esetben remekbe szabott, frappáns művek születtek a költő keze alatt, megítélésük korántsem egyöntetűen kedvező. Tarján Tamás irodalomtörténész ekképpen vélekedik: „Parti Nagy számára is adódtak olyan hívások, felkérések, ihletések, amelyek nem gyümölcsöztek jelentékeny írást. Mindezek elég élesen elkülönülnek a remektől és a nagyszabásútól. Ne áruljunk zsákbamacsát – ilyen [...] a Weöres Sándor Rongyszőnyeg-ét (Részletek egy szőnyeg-verstanból) jelöléssel kissé megidéző, noha más jellegű Kacat, bajazzó, e metrikai példatár és A dublini vegyszeres füzet is. A verstanban a saját formai virtuozításába és szöveg-szabadalmaiba befáradt vajákos szakférfi nem takargatja maga s céhe póreségét, de a maradék műhelyjókedv a daktilikus és a jambikus sorok mintamintázatait is meztelenül-üreskén engedi a szélbe” (Tarján 2003).

2.2.4. A paratextualitás

Gérard Genette a transztextualitásnak, a szövegekötés legátfogóbb kategóriájának az egyik altípusába, a paratextualitásba sorolja azokat a viszonyokat, amelyek a szöveg és annak saját közvetlen környezete között realizálódnak. Azaz a paratextualitás terminus jelöli a szövegnek – szűkebben értelmezve az irodalmi alkotásnak – a címmel, alcímmel, előszóval, utószóval, jegyzetekkel, mottóval való kapcsolatát.

Parti Nagy verseskötetei a paratextuális jelzések tekintetében – a harmadik kötetet kivéve – egységesnek mondhatók. A művek címei, illetve a versciklusok elnevezései mint legkisebb metaszövegek elősegítik a versek értelmezését azzal, hogy utalnak a tartalomra. Henryk Markiewicz szerint ugyanakkor az irodalmi művek címeinek paradox jellegük van, mert „egyfelől tájékoztatnak azokról a szövegekről, amelyeket megneveznek, vagyis a metaszöveg szerepében jelennek meg, másfelől a paraszöveg kategóriáiban is értelmezhetők,

mivel a főszöveg bemutatásával egyidejűleg a környezetét is alkotják” (idézi Bańcerowski 2009: 468).

A mottóval ellátott versek számát tekintve szélsőséges, kötetek közötti különbséget figyelhetünk meg: míg a költő első, *Angyalstop* című kötetében csak egy, második és harmadik (*Csuklógyakorlat* és *Szódalovaglás* című) kötetében egy sem, addig a 2003-ban megjelent, *Grafitnesz* című negyedik verseskötetében a művek túlnyomó része mottóval kezdődik vagy költőtársaknak való ajánlással egészül ki. Parti Nagy mottóhasználatának különlegessége, hogy a művek „élén álló jelszó, jelmondat vagy hasonló szerepű hosszabb szöveg”-ek (Kovács 1982: 634) három csoportba sorolhatók aszerint, hogy bármely műből vett idézetről vagy a szerző saját írásáról van szó, illetve hogy a posztmodern nyelvkezelésnek köszönhetően torzítottak-e az átvételek.

Az első csoportba sorolom azokat a mottókat, amelyek a klasszikus hagyományt követő mottóhasználatnak megfelelően **költőtársak vagy költőelődök valamely művéből vett szó szerinti idézetek**. Ezek a mottók paratextuális jelzéseként alakítják a művek jelentésszerkezetét, intertextuális utalásokként bevonnak más műveket a jelentésképzésbe. Parti Nagy *Angyalstop* című kötete *piros vonallal* című versének mottója a *Szavak a sűgőlyukból* című Bertók László-alkotás utolsó két sorának szöveghű idézése:

piros vonallal

„Bennünket jelölsz, ha
elkülöníted / pontosan, ami
még te vagy”
(Bertók László)

*a síkon itt is, ott is vonalak,
gondos műmárvány-erezések.
és mégis, csak az elkülönülés.
piros vonallal részed.*

*vízfesték várak árkai
kiönthetnek. az akvarell
részednek nem tud ártani.
olaj. víz nem takarja el.*

*lúdbőrzik rajta, higan fogja át,
gonosz-ijedten támad és kerül,
hullámszik, borzong, kelleti magát,
s elpárolog majd. vagy mellésűrül.*

A verssorok idézőjelbe tett átvételével és a szerző megjelölésével Parti Nagy nyíltan vállalja versének korábbi szövegre épülését. Az alludált szöveggel felidéződik az architextus tartalma, hangulata és stílusa, így az adott mottó ebben az esetben olyan intertextuális szövegteret hoz

létre, amelyben a két mű gondolatisága ugyanazon téma, az individuum öndefiníciója köré szerveződik. Parti Nagy műve az alludált vers továbbírásaként is értelmezhető, hiszen a Bertók-versben is megjelenő (*csak te látod bele, húzd körül / **piros vonallal** részedet.*), az önmeghatározást segítő, a két műben közös *piros vonal* motívumot bontja ki, illetve írja tovább a vers.

Már-már dialogikus a viszony Jékely Zoltán *Új évezred felé* című műve és Parti Nagy Lajos *Az angyal habja* című alkotása között:

Jékely Zoltán: Új évezred felé

Mi kétezerben nem élünk, szegénykém,
*az új évezred nem lel itt bennünket;
fekszünk a mélyben, s az ég régi kékjén
fenn, fenn különös új gépek keringnek.
Lebontották a házat, hol születtünk,
– mint a Tabánt. Ágyunk, székiünk elégett.
Sok könnyünk méltatlan kezekben eltűnt –
s hová lettek alakunkról a képek?
Az útakon új cipők nyikorognak,
más ruhában más lányok lengedeznek.
Mint lelke eldugott öreg boroknak:
az álmunk egyre sűrűbb, édesebb lesz.
Tovább lóbálja felettünk az égen
az idő a napot, e lassú ingát,
s úgy alszunk már, mint földünk más
felében
a kőbepólyált, hosszucsontu inkák*

Parti Nagy Lajos: *Az angyal habja*

„Mi kétezerben nem élünk, szegénykém”
(Jékely Zoltán)

*Lám, élünk kétezerben, s túl lesz,
lám, élve ezredünk, e jó
kis ezred, bévül sűrű, dúlt szesz,
kívül papír és indigó,
s mint plafon felé vágató dugó
mögött az angyal habja, múlt lesz
jövendőnk, nem nagy durranás.*

Talán majd összerakja más

Parti Nagy Lajos a Jékely-mű első sorát emeli mottóként verse élére, és az abban lévő állításra reflektál (*Mi kétezerben nem élünk, szegénykém – Lám, élünk kétezerben*), vagyis szintén szoros intertextuális kapcsolatot szül a szövegek között az átvétel. Az emberi lét tragikumát elégikus hangnemben megörökítő Jékely-versre Parti Nagy szövege felel: az új évezred ironikus jellemzése (*e jó kis ezred, bévül sűrű, dúlt szesz*), illetve az eljövendő kort kisszerűen a pezsgő habjához hasonlító hasonlat (*nem nagy durranás. / Talán majd összerakja más*) által rezignált hangnemben, látszólagos szenvtelenséget sugallva fejezi ki az emberi sors megváltoztathatatlanságát, feltételezhetően Himnusz-allúzióval (*múlt lesz jövendőnk*).

A Parti Nagy-féle mottók második, már jellegzetesen posztmodern mottóhasználatról árulkodó csoportjába azok a típusú szövegrészek tartoznak, amelyek közismert mondások, irodalmi művek stb. idézetei – ebben rokoníthatók a hagyományos értelemben vett mottókkal –, viszont a posztmodern szövegformálásnak megfelelően **a költő torzítja, átírja a szöveg-átvételeket** művei jelentéstartalmának megfelelően, és úgy helyezi szövegei élére.

A *Grafitnesz* kötet *A dublini vegyszeres füzet* versciklus egyik versének mottója Petőfi Sándor *Sors, nyiss nekem tért...* című versének allúziója:

ÉDESATYÁM, ÉN EGY VIRÁG VAGYOK

– írta Virágos Mihály –

„... sors, nyiss nekem *rét*”

*Atyám, én egy virág vagyok,
Egy virágnak születék,
Feslő bimbóm pitteg-pattog,
Ha föl s alá lépdélék.*

[...]

*Atyám, én egy virág vagyok,
Takarjon vajh' szemfödél,
Nem leendek, attól tartok,
Sem Osszián, sem Hümer.*

*Bárh' ki tudja, meg van írva,
De én még nem olvasok.
Szárba szökő füttyös írmag,
Atyám, én egy virág vagyok.
(részlet)*

A költemény alcíme megadja, hogy Parti Nagy egyik költő-alteregója, Virágos Mihály szemszögéből olvasandó a mű. Németh Zoltán a szerzői nevet vizsgálva a posztmodern költészetben megállapítja, hogy az imitáción alapuló maszkos szövegalkotás eredményeként létrejövő művekben „a név paratextusként előértelmezi a névhez csatolt szövegeket, s a fiktív szerzői maszk csak szimulakrumként lép működésbe – az olvasó eleve tudja, hogy a fiktív néven keresztül nem a szerző személye válik a szöveg tétjévé, hanem az általa képviselt szövegformázási eljárás sajátos areferenciális nyelve” (2012: 61). A fiktív szerző, Virágos Mihály dilettantizmusának a jele lehet a klasszikus magyar irodalom ismert alkotásának rontott idézése (*sors, nyiss nekem r[t]é[r]t*), vagy akár a megidézett mű gondolatiságának (az emberiségért, a világ boldogságáért tenni akaró költői én) szándékolt parodizálásaként is értelmezhető mottóban lévő hangalaktorzítás. A Petőfi-lírárt, még inkább a petőfieskedők stílusát imitáló, nyelvjárási alakokat felmutató, népies hangvételű versszöveg – a megidézett Petőfi-szöveggel ellentétben – (ön)ironikus felhangúnak tűnik kisszerűnek tetsző verstémája miatt (...*virágnak születék, / Feslő bimbóm pitteg-pattog, / Ha föl s alá lépdélék; Nem leendek, attól tartok, / Sem Osszián, sem Hümer*), amely megtámogatja Németh állítását, mely szerint a posztmodern maszkszerű költészetet leginkább az ironikus-parodisztikus-komikus megszólalásminták követése jellemzi (2012: 61).

Parti Nagy *Grafitnesz* kötetében megjelent tíz szövegegészből álló hazaversének mottója szintén a már tipikus posztmodern mottóhasználat egyik példája, mert szövegátvétel torzításán alapul:

SZÍVLAPÁT
(holaha zanzák)
„*hezitt állok, mást nem tehetek*”

*Egy originál haza-ötlet
hiányzott péntek éjszaka.
Az égbolt füstös, lomha kotlett,
szállongott rím és vérszaga.
„Elmentem és megyek haza”,
de hogy hová, az fel nem ötlött,
fáradt agyam a fellaza
memórián át kikönyöklött.
A Duna csak folyt és Plaza,
folyott le rajta kurd, török, lett,
múlt és jövő híg halmaza,
folyott le szerzet és öröklet,
elmentem én hová haza,
s a rím kedvéért negyed öt lett.
(részlet)*

A Luther Mártontól állítólag a wormszi birodalmi gyűlésen elhangzó „*Itt állok, mást nem tehetek*” kijelentést vette át a költő, de adjekciós művelettel az ellentétébe forgatja annak jelentését. Míg Luther mondata – ellenszegülve V. Károly német-római császárnak – azt hangsúlyozza, hogy nincs olyan akarat, amely meghátrálásra kényszeríthetné, addig az átírt idézet a meggyőződés helyett a hezitálást nyomatékosítja (*hezitálok, mást nem tehetek*). A bizonyosság hiánya már az alcímben is megmutatkozik: a *holaha zanzák* Parti Nagy szóhatárokat eltörölő, egyúttal kiejtésben szóalak-egybeolvadással is élő (*holaha zanzák* < **hol** **a** **haza** × **zanzák**) játékos alakítása. A különleges nyelvi megformáltságú Parti Nagy-mottó (*hezitt állok, mást nem tehetek*) az eredeti lutheri állítás jelentése és József Attila *Hazám* című művének allúziói (*Az éjjel bársony nescafék / Hültek az utcán; édes hazám, ne vedd szivedre, / hadd legyek hűs*) ismeretében a költői énnak a haza hollétére vonatkozó elbizonytalanodását nyomatékosítja, ezt jelzik az alcím és a mű további szöveghelyei is („*Elmentem és megyek haza*”, / *de hogy hová, az fel nem ötlött; elmentem én hová haza; Mentem haza, s a haza hol van?*).

Közismert szépirodalmi műből vett idézetnek az átírása a *Grafitnesz* kötet *Merlin, Gerlever* című versének mottója:

MERLIN, GERLEVER

„Ezek hideg **saláták**. Mind ügyesség.”
(„Gundel Imre”)

*Jobb (habár itt e tollas gerlever
se nyer, se veszti), hogy el ne szablya máris,
keres valami excaliburális
örökíró, s ha nincs, hát térdre er.*

*Lehet a szárnyas, fényes klott-rever
alatt arany a lyuk és a fonál is,
hogyha a gomb tizennégy sor banális,
csak maskarádé, zsúr és nem zsiger.*

*S mert örökíró, nincs hol venni, Merlin,
tinten penődöm, síkos fájln liner,
helyére szánkál minden elkevert rím,*

*hideg szonettem, íme itt hever,
s csak vár a Grálra imbisz és gigerlin,
hogy jön Babits, s bepólyál berliner.*

A mottó, amely egy Babits-sor parafrázisa, paratextuális utalásként kiemel egy fontos gondolatot, irodalmi előzményre utal vissza: a poeta doctus Babits Mihály *Szonett* című műve *Ezek hideg szonettek. Mind ügyesség* verssorára, amely a nagy költőelőd művészi igényességét, szigorú műgond jellemezte költői munkásságát idézi fel. Parti Nagy rontott idézése a dilettáns költői nyelvhasználat eszközeként ugyanakkor profanizálja az alludált mű jelentését és hangulatát azzal, hogy az egyik legkötetőbb forma, a szonett versszerkezet kimunkálását a salátakészítés folyamatához teszi hasonlatossá, illetve parodisztikusnak tetszik a szakács Gundel Károly fiának, Imrének a mottó szerzőjeként való feltüntetése. A *Merlin, Gerlever* című vers jelentéstartalmáról gondolkodva Keserű József irodalomtörténész úgy találja, hogy „a szándék, hogy a szöveget a szavak szótári jelentésének azonosítása révén dekódoljuk, s az értelmet ennek alapján tegyük hozzáférhetővé, itt kudarcot vall. A szöveg ellenállást fejt ki az értelemrögzítés műveleteivel szemben” (2008: 120). Az ars poeticaszerű Parti Nagy-mű ugyanakkor a Babits-vers művészi szövegformálásra vonatkozó gondolati-ságának (*ez nem költészet; de aranyművesség! [...] / Ki vérigéket, pongyolán szeret, / az versem ezentul ne olvassa*) posztmodern megfogalmazását adja az olyan szöveghelyeken, mint *Lehet [...] arany a lyuk és a fonál is, hogyha a gomb tizennégy sor banális, csak maskarádé, zsúr és nem zsiger*, míg az utolsó versszakban a lírai én a soha meg nem elégedés elvét valló költőóriással szembeni írói kishitűségének ad hangot (*hideg szonettem, íme itt hever, / s csak vár [...] / hogy jön Babits, s bepólyál*).

A Parti Nagy-verseket kiegészítő mottók harmadik típusába sorolom azokat a mottókat, amelyek nem más szerzőktől való átvételek, hanem **a lírikus saját gondolatait tükröző szövegrészek**. Ezek bár klasszikus irodalmi művekre való utalásokkal nem gazdagítják az egyes versek jelentéstartalmát, de posztmodern perspektívából megújítják a mottóknak mint paratextuális jelzéseknek a jellemzőit. Parti Nagynak ezek a jellegzetesen posztmodern mottói alakítják a szövegértelmet, olykor tágabb kontextusát teremtik meg a művek értelmezésének.

A *Grafitnesz* kötet *Drótváz zöld* című alkotása szemlélteti a mottónak ezt a típusát:

Drótváz zöld

„Gyászollak, Lajos,
gerbera 20 szál,
drótváz zöld,
október 19. 14 h fizetve.”

*A nézésed még szétragyog,
még szétgurul a sóhaj,
kopogásod még én vagyok,
kórházruháid, hűs lázlapod,
a mankó és a hónalj,
a távolságot itt hozom
egy kockasajtnyi rádióban,
de mozog lábam, két kezem,
beszélek, tehát vétkezem,
hol tér van és idő van,
s hiába ráz a zokogás,
ha tovább élek nálad,
hisz e világon semmi más
nem fogja, mert a semmi: más,
nem fogja vers halálod.*

A cím és a mottó árnyalják a jelentéstulajdonítást, távolabbi nézőpontját jelölik ki a mű értelmezésének. Nagyon különösen hat a mottó, mert ebben az esetben az irodalmi mű szokásos tér- és időszerkezetét megbontja. Míg a vers jelen időben a költői énnek egy kórházban tett látogatását írja le, előrevetítve a látogatottra váró elkerülhetetlen véget (*nem fogja vers halálod*), de egyelőre eltávolítva a tragikumot a *még* időhatározó-szó háromszori ismétlésével, addig a mottó a temetésre rendelt koszorú adatait rögzítő feljegyzésként egy későbbi idősíkon már egyértelműsíti a barát halálát. Erős ellentét feszül a vers metaszövegei és a költemény szövegteste között: a költői én erős érzelmi kötődését metaforikus formában (*még szétgurul a sóhaj, / kopogásod még én vagyok*) is kifejező lírai szövegrész és a tárgyilagos stílusú, felesleges nyelvi elemektől mentes feljegyzés erőteljes, már-már groteszkbe hajló kontrasztja figyelhető meg.

A *Grafitnesz* (2003) kötetben olvasható *Réz a Duna fölött* című vers mottójának újszerűsége abban áll, hogy csak akkor érthető a paratextuális utalás intertextuális

szövegjátéka, valamint abban az esetben egyértelműsödhet igazán a mottó szerzőjeként feltüntetett személy, R. Efrain kiléte, ha az olvasó ismeri Parti Nagy Lajos egy korábbi, 2000-ben az *Élet és Irodalomban* megjelent, Réz Pál születésnapjára írt alkalmi versét:

Réz a Duna fölött

***Sokáig nézze Réz Pál a Dunát,
hogy hallgathassunk rézpáli dumát.
(„R.Efrain”)***

*Ki vízre lát, az jó sokáig él,
egy víz fölötti, hosszú nyári dél
lassabban hajlik Farkasrétre át.
Vigan tűnődjön rajta százig el,
hogy hetven év az sok, netán kevés,
s hogy bizonyosság versus kétkedés
a folyó égben egyként ázik el.
Plafonján este fények fussanak,
ha lába fáj, ölükben fürdessék meg
a szirénbarbi villanyhirdetések,
e rakpart-szerte zizgő hussanat.
S habár kívánja mind pokolra tán,
ne fogyjon el a rézi asztalon
a flottaképes kézírathalom,
papírhajókat gyártson holmiszám.
Ki vízre lát, az tartson armadát,
s, egy szó mint hetven, jó sokáig éljen,
ha már nem ír, hát legalább beszéljen
(2003)*

Réz a Duna fölött

***Sokáig nézze Réz Pál a Dunát
(hogy hallgathassunk rézpáli dumát),
ki vízre lát, az jó sokáig él,
egy víz fölötti, hosszú nyári dél
lassabban hajlik Farkasrétre át.
Vigan tűnődjön rajta százig el,
hogy hetven év az sok, netán kevés,
s hogy bizonyosság versus kétkedés
a folyó égben egyként ázik el.
Plafonján este fények fussanak,
ha lába fáj, ölükben fürdessék meg
a szirénbarbi villanyhirdetések,
e rakpart-szerte zizgő hussanat.
S habár kívánja mind pokolra tán,
ne fogyjon el a rézi asztalon
a flottaképes kézírathalom,
papírhajókat gyártson holmiszám.
Ki vízre lát, az tartson armadát,
s, egy szó mint hetven, jó sokáig éljen,
ha már nem ír, hát legalább beszéljen
(hogy hallgathassunk rézpáli dumát),
sokáig nézze Réz Pál a Dunát.
(2000)***

Parti Nagy az ezredfordulón az akkor hetvenéves Réz Pált köszöntötte költeményével, majd versét módosítva illesztette később megjelent *Grafitnesz* verseskötetébe. A vers figyelemfelkeltő mottója – amely paratextuális jelzésként előreutal a mű tartalmára, a köszöntés eseményére – intratextuális, vagyis a szerző saját művei közötti szövegek közötti kapcsolatot hoz létre: a korábbi köszöntővers kiazmatikus szerkesztésű inklúziójából (*Sokáig nézze Réz Pál a Dunát [hogy hallgathassunk rézpáli dumát] / [hogy hallgathassunk rézpáli dumát] sokáig nézze Réz Pál a Dunát*) emeli szövege élére a költő, így a mottó szerzőjeként megjelölt R. Efrain a két szöveg olvasatában nyer értelmet, az ismétlés egyik alakzata, a refrén íráskép sugallta megszempélyesítésében.

A transztextualitás típusainak a Parti Nagy Lajos-i lírában különösen nagy szerepet tulajdoníthatunk. Az elemzett versek, szövegrészek bizonyítják: a szövegek közötti kapcsolatok a stílussteremtés hatékony eszközei, mert árnyalja az értelemtulajdonítást, ha az olvasó az architextus ismeretének birtokában van. A szerző műveinek egyedisége sajátos

szövegformáló eljárásainak és kivételes nyelvkezelési képességének az eredménye. Az író költészetében a transztextualitás kategóriái közül az intertextualitás típusai érvényesülnek a legerőteljesebben. A vendégszövegek gondos, bravúros szövegbe építettsége szövegek közötti izgalmas terek létrejöttét motiválja a versekben, nyelvi szinkronitást kialakítva a magyar kanonikus irodalom megidézett műveivel, illetve az író saját költeményei között.

2.3. A szöveg szemantikai jellemzői: a jelentéscsúszások és a képek szerepe Parti Nagy Lajos költészetében

Az újabb költészet nyelvi fordulattal bekövetkező poétikai és szemléleti változásai Parti Nagy Lajos költeményeiben – a fragmentált költői nyelvhasználat szövegösszefüggés ellen ható szerkezeti sajátosságain kívül – a szövegek szemantikai jellemzőiben is megmutatkoznak. A szerző műveit olvasva megfigyelhető, hogy a költő „a szavak kontaminációjával, a váratlan szóeleményekkel, a képzavart vagy a felfedett metaforát is felhasználó összetett szóképekkel, a mondatrend megbontásával, a talált és roncsolt idézetek alkalmazásával stb. sajátos metanyelvi jelentésszerkezeteket hoz létre” (Mészáros 1990: 48). A versek szemantikai jellemzőit érintő újszerűséget (a művek erőteljes intertextuális jellegén kívül) leginkább a lineáris olvasat során észlelhető úgynevezett jelentésbeli elcsúszásokban, a hagyományos versnyelv képalkotási technikájától eltérően posztmodern természetű költői képek létrehozásában, illetve a hapax legomenon szóalakok révén megvalósuló sűrítésben látom. [A különböző szóalkotásokkal létrejövő szavak jelentéssűrítő szerepére a 2.4. és a 2.5. fejezetben mutatok rá.]

A **jelentéscsúszások** Parti Nagy Lajos nyelvhasználatának fő sajátosságai közé tartoznak. Domonkosi Ágnes az író költészetére jellemző retorikai-stilisztikai alakzatokat létrehozó műveletek merész alkalmazásában, a szóalakok transzformációjában látja az alkotások különös jelentéslehetőségei létrejöttének legfőbb okát (vö. 2008a: 7). A szokatlan jelentések és az úgynevezett szemantikai eltolódások döntő többsége valóban bizonyos nyelvi elemek hangalakján végzett változtatás vagy szóalakok hasonló hangzásának következménye, amely a „nyelvhús” végtelen, szabályok nélküli formálhatósága révén járul hozzá Parti Nagy stílusához.

Szemantikai eltolódást okozhat a hangalakzatos forma kontextusbeli szófaji átértékelődése:

*Erőegyensúlyba akarna élni minden földi haladó,
de aki nem, az meg a megbontására irányul hébe-hóba.
Általánosan fél nyolckor kezdődik a tévéhíradó,*

*mikor sok család füröszt, és igen zajos a fürdőszóba.
 Ezért is van, hogy nem érti meg az összes vonatkozást,
 és sokszor szóbeszédbe hallja a politikát a buszon,
 de ott meg az erősebb kutya ülszik le a szabad helyekre
 folyvást,
 majdhogynem néha féllábon ér haza a társadalom.
 ((SIC), részlet)*

A földi halandó állandósult szó szerkezet szó belseji elhagyást mutató szinkopés megoldása a szöveghely szemantikai jellemzőire olyan módon van hatással, hogy jelentéssűrítő jelleggel egy szóalakban ötvözi a költemény általános alanya – a későbbi kontextusban hazafelé siető, metaforikusan állatként (*az erősebb kutya*) ábrázolt – a halandó főnév és a valamilyen irányba való elmozdulást kifejező *haladó* igenév jelentéstartalmát. Míg a szövegrészlet első két, az emberi természetet leíró sorának kontextusában szándékos tévesztésnek is tűnhet a detrakciós művelet, addig az olvasás előrehaladtával az utazásra történő utalással (*a buszon – ér haza*) a folyamatos melléknévi igenév jelentésére tevődik át a hangsúly. A torzított frazéma egy másik jelentéssík beemelésével az élet mulandóságát is kifejezheti.

A *Szódalovaglás* kötet egyik lábjegyzete részletében a szemantikai eltolódás egy nyelvi elem által kínált két jelentéslehetőség keveredésében nyilvánul meg:

*Gondolja el, Tronbitta Rumbakovna, a pesztraszép szemén a gyöngyhomályt, a síró, héjazó időt, mely mint a hagyma torzsátlanul, mondtam, s éjfélre járt. [...] De addig is hadd trombitál az elménk, hisz jobb, mint hogyha magában vacogna, vegyük fel egymást, mint egy bundamellényt, s **gombolja el**, Tronbitta Rumbakovna.
 (76. mű, részlet)*

A fiktív személlyel, Tronbitta Rumbakovnával való közös elmélkedést leíró szövegben a *gombolja el* igekötős ige két olyan értelmezésnek is utat nyit, amely a részlet szemantikai tartományával elképzelhető: a hasonlat képi elemére, a bundamellény begombolására vonatkozó utasításként, ugyanakkor a lineáris olvasás folyamatában az igekötő tévesztését tapasztalva jelentésettolódással a szövegösszefüggést erősítő visszautaló ismétlésként, a *gondolja el* felszólítás immutáción alapuló módosításaként is értelmezhető.

A szó hangalakján végzett transzformációk által keletkező szemantikai elcsúszásoknak különleges típusai a paronomáziás szövegkapcsolatokból adódnak:

*egy rongy rima timsós teste
 kéne reggel kéne este
 csússzon **engem**
 hája **rengem**
 masírozzon tarkón engem
 (Őszológiai gyakorlatok 54. mű)*

*fel ma költő fel ma versre
 lelkem repül mint a virsli
 vágyódva egy Büfés **társra**
 semmi **mársra**
 (Őszológiai gyakorlatok 56. mű)*

Parti Nagy Lajos költői nyelvhasználata gyakran épít paronomázia stílushatására. Az *Őszológiai gyakorlatok* versciklus kórházi életképet megörökítő 54. művében míg a *teste – este* szópár hasonló hangzása nem okoz jelentéscsúszást vagy szemantikai összeférhetlenséget a szavak viszonyrendszerében, addig a töredék *engem – rengem*, illetve az 56. mű *társra – mársra* paronim alakjai esetében a nyelv metanyelvi funkciója kerül előtérbe, mert úgy tűnik, a szabálytalanul ragozott alakot (*rengem*) a szintén sorvégi helyzetben lévő, hasonló hangalakú *engem* személyes névmás hívta elő. A *másra* ragozott határozatlan névmás adjekción alapuló epentézise, a *mársra* a *társra* szó analógiájára jöhetett létre, így a paronímia „azt a képzetet [kelti], hogy a nyelv hangteste uralja a szöveget, irányítja a szöveg alakulását, vagyis a nyelv folyamatosan megelőzi a róla való tudásunkat” (Domonkosi 2008a: 18). Egyúttal a transzformáció új jelentéslehetőséggel bővíti a fragmentumszerű művet: a *márs* szó ragos formájaként értelmezve Gyöngyösi István elbeszélő költeményét, a *Márssal Társolkodó Murányi Vénus*-t megidézve az epentézis már nem formakényszer miatti változtatásként értékelhető, hanem a szöveg jelentéstartalmát az irodalmi mű allúziójával kiterjesztő, szemantikai eltolódást megvalósító eljárásaként.

A *Szívlapát* című alkotás egyik szöveghelyén a szóhatárokkal való játék okoz jelentéscsúszást:

*Az én hazám kopott kabátú,
de nekem zizzenő dzsoging,
szemében egy-egy szívlapát bú,
csuklik kicsit, kicsit meging,
a forma rácsán rendre átbú
(bár össze kéne tartanom)
a szertelóbált kezű-lábú,
de hazafias tartalom,
mit illenék kiköltenem:
hazám hazám **te min – de nem.**
(részlet)*

A versciklus több helyen József Attila *Hazám* című művének allúzióira építi stílusának hatását. Az idézett részlet zárósorának nyelvi megformáltsága írásképp és akusztikum ellentétével mutat rá a költői én hazájával kapcsolatban érzett disszonáns érzéseire. Az elbizonytalanodást tükrözi a gondolatjel előtti hiányos, önmagában nehezen értelmezhető *hazám hazám te min* szövegrészlet és a *hazám hazám te mindenem* állítás jelentéseinek szembenállása.

A szó hangalakját érintő transzformációkon kívül Parti Nagy Lajos műveiben bizonyos szavaknak az adott kontextusban betöltött helyzete, homonim szójelentéstípusa, más szavakkal, kifejezésekkel való összjátéka is lehet jelentéscsúszás okozója. A nyelvi

elemeknek az átgondolt, többféle jelentéslehetőséget feltáró elrendezésében Parti Nagy pontos arányérzéke mutatkozik meg.

A következő idézetben a jelentéscsúszás a nyelvi elemek egymásra vonatkoztatásából adódik:

*fiúk labdázna vad sodramú folyóban,
fől-földobódó delfinek, szaténtrikó nyugágya,
halban és kiflivégben gazdag szökőkútunk,
fürdőkád torkában jobbról csavarul a piros víz,
kabinját, ki lecipelvén a homokra, belebúvik,
s kiaraszol majd, mint tengeri rák, fővetlen:
hajadonfőtt tengeri tölti kavicsal az ágyat
((LABDA), részlet)*

A nyaralást leíró szövegrészletben a hasonlatban rejlő hasonlóságot kifejező *fővetlen* melléknév a 'fedetlen fejjel' jelentésű *hajadonfőtt* határozószó szemantikai játékerét megbontja, a kontextusban az egymás után következő szavak relációjában mintegy megsokszorozódik a jelentéslehetőségek száma amiatt, hogy a határozószót hapax legomenon alanyos alárendelő szóösszetételként, befejezett melléknévi igenévként is értelmezheti az olvasó (*fővetlen – hajadonfőtt*). Ezt az elgondolást a szó jelzői mondatrészi szerepe is valószínűsíti (*hajadonfőtt tengeri*). A szövegelrendezésnek ez a – szófajok közötti átjárást és a nyelvi elemek viszonyrendszerében szemantikai eltolódást is eredményező – játékosága Parti Nagy költészetének jellegadó sajátosságává lép elő.

Jelentésbeli elcsúszást okozhat az is, ha predikatív viszonyban az alany és az állítmány szemantikai jegyei nem illenek össze:

*[...] lásd így
folyik itten a víg toros ünnep a bamba vasárnap
fénybe takart vizihullája fölött,
brummognak tengeri tücskök, kúszik ragyogó
hegedűszó, ürge higanyszál föl,
föl az égbe, a szappan holdba.
(Ének az esőben, részlet)*

Amiatt, hogy a hangutánzó szavak esetében a hangalak és a jelentett közötti kapcsolatot motiválnak érezzük, a szokásosan medvéhez köthető *brummog* ige tücskökhöz való társítása a metaforikus nyelvi kifejezésben különösen hat, jelentéscsúszás valósul meg a *brummog* szóhoz tapadó hangulati-gondolati-érzelmi jelentéselemek (mint például mélyebb hangú, lomha megszólalás) a tücskök jellemző ciripelő hangadása szemantikai tartományának disszonáns bővítésével.

Parti Nagy Lajos *Kassák* című művében a jelentéseltolódás a tulajdonnév köznévi értelemben való használatából adódik:

*Kassák István
érsekújvári patikaszolga
ezernyolcszáznyolcvanhétben
a higanynál nehezebb
fajsúlyú
és a gyémántnál is
keményebb
fémét állított elő
melyet saját magáról
nevezett el
a Kassákot az egész világon
ismerik
ezerkilencszázhatvanhét óta
Magyarországon
is
bányásszák.*

A Kassák Lajos emlékének állított mű érdekesen játszik a jelentésekkel. A köznevesülés nyelvi folyamata érvényesül azáltal, hogy a *Kassák* szó a szöveggörnyezetben köznévi jelentésre tesz szert, a kontextus és a határozott névelő miatt egyfajta előállított fémként értelmeződik, ugyanakkor ezt az elgondolást megzavarja a nagybetűs írásmód, illetve a költemény más – a Kossuth-díjas magyar íróra asszociáltató –, életrajzi adatokat tartalmazó szövegrészlete (*Kassák István; ezernyolcszáznyolcvanhétben; ezerkilencszázhatvanhét*). Személytelennek tűnhetnek a kontextusnak a neves író és költő fémmel való azonosítását megtámogató szöveghelyei (*állított elő, bányásszák*), ugyanakkor az alkotás a metaforizációban lévő fokozás révén (*a higanynál nehezebb fajsúlyú → a gyémántnál is keményebb fém*) Kassák életművének időtlenségét állítja.

Parti Nagy Lajos verseiben szemantikai eltolódásokként értékelhetők a bizonyos nyelvi elemek szójelentéstípusa miatti párhuzamos jelentéssíkok közötti jelentésselcsúszások is:

*iszik egy kávé Mozart úr kérem
ezen a lompos szombaton? ha
abbahagyná a zongorálást
hallanók az esőt,
és ha nem is hagyná abba.
igen szép ez a muzsikája, hány
cukorral kéri? jó **erős**,
lepusztulnak a macskák a háztetőről
bizony mondom, gondolom
főlkavarja, lám uraságok
érkeznek bérkocsin, kávéra tán
azok is, csak csöndesen kavarni, a kanál*

oda-odaütődik
(zene esővel, két cukorral, részlet)

A részletben két párhuzamos jelentéssíkban a kávézással és a zenéléssel összefüggő jelentések keverednek egymással. Ennek lehetőségét a kiemelt szavak poliszémiája és homonímiája teremti meg, ugyanis a kontextusban az *erős* az előtte olvasható kérdést (*cukorral kéri?*) kiegészítő információként elgondolva a kávé, míg az azt követő közlés egység ok-okozati tartalmi összefüggéséhez viszonyítva (*jó erős, [ezért] lepusztulnak a macskák a háztetőről*) a zene erősségére, hangosságára vonatkozik. A *fölkavarja* szó konkrét jelentésében szintén a kávézáshoz köthető, viszont átvitt, 'rosszul érinti' értelemben már a másik jelentéssík elemével, a macskák háztetőről való lepusztulásával van kapcsolatban. A művek stílushatása a szójelentéstípusokból adódó kontextusbeli szemantikai eltolódásokban, ezáltal a szövegrészlet többféleképpen való értelmezhetőségében rejlik.

Különleges, új jelentéslehetőségeket rejtenek Parti Nagy **költői képei** is. A következőkben a képszerűség különféle módozatait a gondolatok megformálásának széles skáláján olyan sorrendben mutatom be, hogy a költő modern lírai alkotások szóképeihez hasonló képei után rátérek azokra a képszerűségeire, amelyek a trópusok hagyományos kategorizációja révén nehezebben ragadhatók meg.

A Parti Nagy-féle képek kisebb részében a képelemek közötti azonosság vagy hasonlóság nehézség nélkül feltárható, annak ellenére, hogy hétköznapi jelenségeket, cselekvéseket nagyon érzékletesen láttató egyedi képek:

*a kávéfőző sompoly sziszegői hagynak kicsit
az ablaknál időzni, rózsás szájnugta
békés perce ez.esik, folyik le csíkban
málnaöntet, dagadtra ázik garnitükröm,
mint dobra szórt bab messziről, püffedt
keretben taps ropog.amott a felsötétlő
mumszmosoly alól a fúvószenekar kigyalogol
(garnidallam, részlet)*

A *mint dobra szórt bab messziről, püffedt / keretben taps ropog* szöveghely hasonlatával Parti Nagy a tapsolás jellegére utal. A hangok akusztikai kifejező ereje miatt a *d*, *b* és *p* hangok gyakori visszatérése megtámogatja a szövegértelmet: a taps „ropogását” a dobra szórt bab hangzásához hasonlítva. Ez a kép szemléletesen szolgálja a tapsolás távolabbról morajló képzetének felkeltését (*messziről, püffedt, ropog*).

Parti Nagynak azok a képei, amelyekben a tárgyi és a képi elemek hasonlósága/azonossága viszonylag könnyen megragadható, jellemzően motiváltak is, azaz a hasonlítást vagy az azonosítást lehetővé tevő tulajdonság a kontextusban jelölve van:

*A domb felett torlódtak nagy, komor,
apostol arcú felhők,
 és végső **fény-vizét** a nap **szakállaikra** önté,
 miként szokás mosás után az **égi mosodában.**
 Emígy vörössé vált a táj, a síkon és a Golgotán,
 a végtelent az alkonyat sötétlilája körbe szegte
 (Ráró evangéliuma, részlet)*

A részlet összetett költői képében konkrét és elvont jelentéssíkok váltakoznak. Az alkonyodó égboltot megjelenítő szövegrész teljes szerkezetű hasonlata motivált: a feltorlódtott *felhők* mint tárgyi elemek az *apostol arccal* vannak párhuzamba állítva közös jellemzőik: nagyságuk és komorságuk alapján. Az antropomorfizáló hasonlat a megszemélyesítő metaforával összekapcsolódva (*a nap szakállaikra önté, / miként szokás mosás után*) komplex képet hoz létre. A napot mosónőként megszemélyesítő szövegrészben a *szakállaikra* szó a hasonlatot továbbértelmező elliptikus metafora, amely csak a képet tartalmazza, így erős asszociatív hatása van. A felhők széleinek ezzel a főnévi implicit metaforával való megnevezése a költői nyelv stíluseszköze, jelentésében a hasonlat képi elemével fonódik össze (az apostolok szakállai). A *fény-vizét* metaforikus szóösszetétel átfogja a képeket: a *fény* a *nap* szó fogalmi tartományába esik, a *vizét* az antropomorfizáció eleme (vizét önti az égi mosodában), de ez a tag a *felhők* szemantikai tartományával is elképzelhető (a felhők szakállai az eső). Az *égi mosodában* szószerkezet olyan elliptikus metaforaként értelmezhető, amely az égbolt felhőit azonosítja. Ezek a képek kohéziót teremtő erejűek, az irodalmi nyelvhasználat eszközeiként azt láttatják, hogy a lemenő nap fénye az összetorlódtó felhők széleit és a tájat hogyan festi meg vörösre.

A következő idézet metonimikus kifejezése a kontextus nyelvi megformáltsága miatt hat újszerűen:

*míg én az ablaknál időzöm, ablakba,
 falba, vaktükörbe, belémszakad a fekete,
 a jegyrekotta, garnidallam, pástétomvalcer
 kannaszám, pohár-forma tenyérrel állok,
üveggel beharapva szám.
 (garnidallam, részlet)*

Az anyagbeli érintkezés metonimikus képeiben (*vas, arany, bőr*) az anyag neve a belőle készült tárgyat jelöli. Ez a képalkotás a mindennapi nyelvhasználatnak is jellemzője, viszont Parti Nagy a szavak szokatlan társításával meglepő hatást ér el. Az *üveg* szó *beharapva* igenévvel való társítása megemeli a hírértéket amiatt, hogy a hétköznapi szokásos alkalmát, a kávézást megjelenítő szövegrész a veszély, sérülés képzetét kelti fel a szavak egymásnak

ellentmondó jelentéstartalma miatt. Az adott kontextus szemantikai terében ennek a különleges kifejezésnek a más metaforikus szókapcsolatokkal való összefüggése alapján (*belémszakad a fekete; pohár-forma tenyérrel*) egyértelműsödik a kávézás eseménye.

A modern költői képek jelentéskapcsolatait és szerkezetét „az általános tapasztalattól való fokozatos elfordulás és eltolódás az egyedi-személyes (az önkényes) felé: a képelemek közötti szemantikai távolság elve” (Fehér 1995: 141) mint formaelv alakítja. Parti Nagy költeményeiben is gyakoriak az olyan képek, amelyekben a jelentéssíkok elemei közötti szemantikai távolság olyannyira megnő, hogy a jelentések közös tartományának feltárása nehezebb, emiatt mélyebb olvasói aktivitást igényel a költemény képrendszerének értelmezése is:

*Ma este is berendezik
a **ringet** kerthelyiséggé,
és illedelmesen
leülnek a sörökhöz,
fogvédőiket testmeleg
mosollyal asztalra teszik,
pásztorábrándokat
dudálnak egymás kesztyűibe,
szemük sarkában
téblából a jóság,
mint egy tüllszoknyás
boxoló.
(Berendezik a ringet)*

A műben két jelentéssík keveredik egymással az asztal melletti sörözés bokszolással való metaforizációja, illetve hasonlósága alapján. Az idősebb korosztályú emberek esti találkozásának a metaforikus leírása az egyes szavak szójelentéstípusa miatti többértelműségből adódik. A *berendezik a ringet kerthelyiséggé* kifejezés *ring* szava már a verskezdetben az ökölvívás ’szórító’-jára (ÉrtSz. V, 1038) asszociáltat, amely a kontextusban metaforikusan a társalgásnak, a szellemi párbajnak helyet adó küzdőtér jelentésben áll. A védőfelszerelésnek, a fogvédőnek az említése is a megelőző metaforikus képet építi tovább, illetve azt konkretizálja. A *megtanít kesztyűbe dudálni* ’erélyes eszközökkel rendre szoktat’ (Forgács 2003: 368) jelentésű frazéma torzítása meglepően hat, mert az állandósult szókapcsolat átvitt vagy képes értelmét megbontja, vagyis az idióma – a *dudálnak egymás kesztyűibe* kifejezés alkotóelemei lexikális jelentéseinek felerősödése miatt – az ökölvívásra asszociáltatva szintén visszakongretizálódik. Ugyanakkor az ígéhez tartozó tárgy mint implicit főnévi metafora (pásztorábrándokat) a másik jelentéssíkot, az esti sörözés képzetét hívja elő. A két jelentéssík párhuzamossága, illetve összefonódása különösen a mű záró képében hangsúlyozódik. A találkozón részt vevő emberek szemében megmutatkozó elvont

fogalomnak, a jóságnak a megszemélyesítő metaforizációja (*szemük sarkában / téblábol a jóság*) egy olyan hasonlatban teljeseedik ki, amelynek képi eleme a küzdősport szemantikai tartományába tartozik (*mint egy tüllszoknyás / boxoló*). A komplex képben a jelentéssíkok közös tartományának feltárása azért is nehezebb, mert a hasonlat tárgyi és képi elemei fogalmi tartományának szemantikai jegyei egymásnak ellentmondók (vö. ÉrtSz. 'szeretetből fakadó barátságos jóindulat, gyengédség' ↔ 'olyan személy, aki öklözni, bokszozni szokott'). De mert a hasonlat a jóság antropomorfizációja (*téblábol*), illetve a képi elemhez tartozó jelző (*tüllszoknyás*) miatt motivált, a trópus a jelenlévők egymásra vetett pillantásainak jellegére utal, a szemek tétova mozgásában megfigyelhető jóindulatra.

A Parti Nagy-képek jelentős részében a képelemek jelentéstartalma egymással annyira ambivalens, hogy az azonosítást vagy a hasonlítást lehetővé tevő tulajdonság feltárása már-már ellehetetlenül:

*ha rajtad át már nincs hova,
téged tárcsázlak **Mária,**
üveg-kápolnák láncra
feszített prostituáltja,
forintos **bakelit-Mária,**
veled, ha általad hiába,
ha kábel idegeiden
túl nem felel, nincs senki sem,
zokogás véetlen tolvaja,
te gyónj meg egyszer Mária
(himnusz Bell Máriához, részlet)*

A költemény női alakjának metaforizációját meglepő és erőteljes képiség jellemzi. Az egyes szavak (*Mária; üveg-kápolnák; feszített; gyónj meg*) a bibliai Máriát idézik meg, ugyanakkor a szóösszetétel formájú metaforának (*bakelit-Mária*) és a személyét értelmező birtokos jelzős szintagma alakú merész metaforikus körülírásoknak a jelentéstartalma a szöveg szemantikai tartományával csak nehezen (*Mária a zokogás véetlen tolvaja*) vagy egyáltalán nem képzelhető el (*Mária az üveg-kápolnák prostituáltja*).

Parti Nagy költészetében a nehezen értelmezhető, leginkább csak a jelentést sejtető versek a legjellemzőbbek:

*értsed, sehol, sehol se virrad kenyérke hallalibban,
rákóczyinduló a fésűjén, a szájsav megszólal magától.
citrompótló, csepp szódakő, majd elforrsz, mint a villany.
ügyes kanál, ki tőfenékből ikrás cukrot lapátol.*

*értsed, hajnalban a sávok rósejbnis ágyneművel,
a hólapátok harákoló fehérben eltörhetnél.
liter jegyes tej, zörög kezed között a műmell,
fölfű, levegős zacskó vagy, lebegő mentőmellény.*

*értsed, dalol, dalol a fogköz, ritka orchest.
 szájfésűjén meleg selyempapírja dürrög,
 örökös szájmozgásba csomagolt keksz.
 hogy is lehet édes nyeletté pépesülnöd.
 (citromptu, részlet)*

A vers szövege szemantikailag diszkontinuus, mert az elkülönülő jelentésegységek kapcsolata nem világos. Ugyanakkor a nyelvi elemek egymásutániságából rövid szemantikai láncok bontakoznak ki, tehát valamelyest érezhetők jelentésbeli összefüggések a költeményben. Például az ember tárgyi világát jelenítik meg az *étel* (*kenyérke, citrompótló, cukrot, tej, keksz*) és a *száj* vagy az *étkezés* jelentésmezejébe tartozó szavak (*szájsav, fogköz, szájfésűjén, szájmozgásba, nyeletté pépesülnöd*). A grammatikai kötéseket megvalósító konnex szöveghelyek értelmezését viszont többféle szövegjellemző megnehezíti. Egyrészt a hapax legomnonok bár mozgósítják az olvasó jelfejtési technikáját (*sehol se virrad kenyérke hallalibban; szájfésűjén meleg selyempapírja dürrög*), ezekhez a szavakhoz nem lehet denotatív jelentést társítani, ezért csupán többértelmű asszociációkat keltenek. Másrészt az is nehezíti a megértést, hogy a szintaktikailag jólformált szöveghelyeken különböző grammatikai szerkezetekben más-más fogalomkör szavai kapcsolódnak össze (*rákócziinduló a fésűjén; tőfenékből ikrás cukrot lapátol; hajnalban a sávok rósejbnis ágyneművel*), vagy akár egymásnak ellentmondó jelentéstartalmak alkotnak gondolati egységet (*majd elforrsz, mint a villany*). Az irodalmi nyelvhasználat jellemzőiként a szinesztetikus jelzőeltolás (*a hólapátok harákoló fehérben*) és a megszemélyesítő metaforák (*a szájsav megszólal magától; ügyes kanál; dalol, dalol a fogköz*) a képszerű kifejezésmód eszközei, amelyek a nyelvi szövet kohézióját mozdítják elő, ugyanakkor szemantikai folytonosságot ezek sem teremtenek, mert a költemény többi nyelvi elemével együtt nem alkotnak kifejtett képet, ehelyett csupán az egyes szókapcsolatok által keltett képesség (*ikrás cukrot; rósejbnis ágyneművel; harákoló fehérben; jegyes tej; lebegő mentőmellény*) jut fontosabb szerephez. A kontextusban nehezen dönthető el az is, hogy a szavak konkrét vagy metaforikus értelemben állnak-e, mondatrészi szerepük néhol szintén elgondolkodtató. Az első versszakban például a *citrompótló* más szavakkal összefüggésben (*virrad, kenyérke, fésűjén, szájsav, kanál, cukrot*) a reggeli készülődésre, a konyhában töltött időre asszociáltat, viszont ugyanez a nyelvi elem a lineáris olvasás folyamatában egy másik jelentéssíkon a lírai én által megszólított személy metaforikus megnevezésévé is válhat a *szódakő*vel együtt: *citrompótló* [vagy], *csepp szódakő* [vagy], *majd elforrsz, mint a villany*. Az ezt követő verssor *ügyes kanál* szintagmájának főneve konkrét jelentésében a leírás egyik eleme, viszont a másik jelentéssík areferens jelentéstartományával is elképzelhető, mert a szokatlan szemantikai társítások miatt a

grammatikai szerkezetek sem egyértelműek. Így az *ügyes kanál* szókapcsolat a megelőző hasonlatot továbbbontó képi elemként is magyarázható a zeugmatikus kapcsoltság miatt: *majd elforrsz, mint a villany* / [majd elforrsz, mint] *ügyes kanál, ki tófenékből ikrás cukrot lapátol*. A nyelvi elemek bonyolult egymásra rétegződése tehát különböző jelentéslehetőségeket hívhat elő. A költemény kohéziója ellen hat az elliptikus szerkesztés is: az *értсед, hajnalban a sávok rósejbnis ágyneművel* [díszítettek] és a *liter jegyes tej*[et iszol], *zörög kezed között a műmell* szöveghelyeken az állítmányi mondatrészek hiánya okoz szemantikai töréseket az amúgy is areferens jellegű jelentésegységekben. A *liter jegyes tej* szókapcsolat egyrészt a történelmi múltat idézi meg a *jegyes* szóval, másrészt viszont a kontextus hatására (*hólapátok, fehérben, zörög*) óhatatlanul a hasonló hangzású *jeges* jelző is bevonódik az értelemképzésbe (*jeges tej*), vagyis a nyelvi elemek nem feltétlenül denotatív jelentésük révén értelmezhetők, hanem egymásra vonatkozásukban. A disszonáns szótársítások többnyire nem a valóságot tükrözik vissza, nem írnak le összefüggő cselekménysort, aminek az „oka a folytonos szemantikai irányváltás – nemcsak a szavakon belül végrehajtott fonetikai komplikációkról beszélhetünk tehát, hanem a grammatikai szerkezetek tagjainak jelentéscsúszásáról is: az egyetlen mondatba helyezett szavak mintha folyamatosan elbeszélnének egymás mellett” (Németh 2006a: 81). A költemény leginkább csupán asszociációkat kelt a különféle jelentéslehetőségek egymásra rétegződéséből adódóan.

A Parti Nagy Lajos-i költeményekre, különösen a *Szódalovaglás* kötet fragmentumszerű műveire jellemző a jelentéskioltás műveletének megvalósulása is:

rozsvörös lakk a szíve tája
gombóctükörben macska és görény
hó hull kepeszt a hó puhája
sziszegni kéken autogén
(Szódalovaglás 233. mű)

kutyában úsznak ezek a kezek
vízzel harmonikáznak
várni a felhajtóerőre búvárcipőben
valahány bufa hullám
(Szódalovaglás 19. mű)

A metaforikus (*rozsvörös lakk a szíve tája; gombóctükörben macska és görény*) és/vagy metonimikus (*kepeszt a hó puhája*) szerkezetű egyedi képek a hanghatást és a látást egyesítő színesztéziával (*sziszegni kéken autogén*) képzavarszerűen kapcsolódnak össze. Az interpunkció egyértelműsítő szerepének hiánya ebben a műben is a jelentéslehetőségek megtöbbszörözését eredményezi, míg a második alkotás furcsa hasonlata (*várni a felhajtóerőre búvárcipőben* [mint] / *valahány bufa hullám*), valamint a *kutyában úsznak ezek a kezek* és a *vízzel harmonikáznak* szöveghelyei esetében „a grammatikai viszonyba kerülő szavak szemantikai terei végleg elcsúsznak egymáshoz képest” (Németh 2006a: 83).

A Parti Nagy Lajos-i művekben a szemantikai tartományok disszonáns kibővítése jellemző. Emiatt a szöveghelyeken megsokszorozódik a jelentéslehetőségek száma. A költői

nyelvben gyakran antropomorf képek jelzik a tárgyi világ dolgainak megelevenedését. Ezek szokatlan, olykor merész metaforikus és/vagy metonimikus szerkezetűek, amelyek egyedi hasonlatokkal összekapcsolódva komplex képet létrehozva növelik a versbeszéd talányosságát és képszerűségét. A költemények posztmodern természetű jelentésszerkezeteinek a különlegessége a szövegek strukturális jellemzőinek megváltozásából: a versek szintaktikai-grammatikai összefüggőségének a hiányából, az elliptikus szerkesztésből és a mondatyszerű tagolás megszűnése miatti új szemantikai lehetőségekből: a szófaji átértékelődésekből, illetve a mondatrészi szerepek bizonytalanságából adódik. Az úgynevezett jelentésbeli eltolódások a Parti Nagy Lajos-i nyelvhasználat legfőbb nyelvi-stiláris sajátosságai közé tartoznak, amelyek posztmodern perspektívából újítják meg a költemények szemantikai jellemzőit. Leggyakrabban hangalakzatos formák kontextusbeli szófaji átértékelődéséből, egy nyelvi elem által kínált több jelentéslehetőség keveredéséből, paronomáziás szövegkapcsolatokból, szóhatárokkal való játékból vagy párhuzamos jelentéssíkok közötti oszcillálásból jönnek létre. A költő a szokatlan szótársítás stílushatásával is él. Az olvasói tapasztalat ugyanis arról számolhat be, hogy a költeményekben többnyire jelentésstanilag össze nem illő elemek vannak egymás mellé rendelve, a képek tárgyi és képi elemei közötti szemantikai távolság pedig jellemzően olyannyira nagy, hogy a jelentéssíkok közös tartománya nehezen tárható fel vagy csak sejthető. A kohézió szövegsíkján elhagyások, megszakítások, posztmodern természetű merész képtársítások, jelentésbeli elcsúszások, valamint jórészt csak rövid szemantikai láncok és összefüggések figyelhetők meg, mindezek miatt pedig szemantikai folytonosság általában nem jellemzi a szövegeket. Ezért a művek befogadóját a versek denotáción alapuló olvasása nem vezeti sikerre az értelmezésben. Beke Zsolt jogosan teszi fel a kérdést, hogy a költő nyelvtanilag nem helyes szótöveket (*nagy nyögtönben heverték*), helytelen toldalékolásokat (*gurgulánt robajjal*), szabályszerűtlen szerkezetű összetételeket (*Trotzdem Béla / tirolizakóban*), paronomázia miatti szótévesztéseket (*s tornác kedvében bukfencet hányt*), „értelem nélküli” betűcsoportokat, valamint rím- és ritmuskényszer miatti transzformált szavakat felmutató denotátum nélkülinek tetsző szöveghelyei esetében mégis mi biztosítja az értelem konstituálódását. Az értelemtulajdonítás lehetőségét ő azokban az egymásra rétegződő textusokban látja megvalósulhatónak, amelyek között az elbeszélő mozog, és amelyek a szöveg olvasójában felidéződnek (vö. Beke 2003). Vagyis a költő „verseiben vagy versei mögött nincsen olyan rögzített centrum, melyben mint fantasztikus enyészponton minden »versegyenes« találkozna. [...] Minden elem, mondat, szó, idézet csak egymás *mellett* van [...] semmi nincsen hierarchikus (vagy előre meghatározott) rangsorba rakva és illesztve: csak az épp most, e versben, e versbeszédben összerakott rend az érvényes” (Margócsy 2008: 21). Így többnyire areferens jelentésképzés valósul meg, amely Kulcsár Szabó Ernő meglátása

szerint „egy, az addiginál mélyebb, a világ tökéletesebb megismerésének s főként: hitelesebb művészi újratereztetésének új poetológiai lehetősége”-ként (2001: 124) értékelhető.

2.4. A hangalakzatok szerepe Parti Nagy Lajos stílusreemtésében

A szerző stiláris szerepű hangalakzatainak a stílusreemtésben és a szövegértelmezés folyamatában betöltött szerepének és legfőbb funkcióinak vizsgálatára az 1990-ben megjelent *Szódalovaglás* című verseskötet művei alapján vállalkozom, mert ebben a kötetben kiugróan nagy számban fordulnak elő a vizsgált jelenségek. Amellett, hogy a költő hangalakot módosító eljárásait a retorika fő változáskategóriái és alakzattípusai szerint mutatom be, próbálok rámutatni az egyes szöveghelyeken a hangalakzatok és a szóalakzatok elhatárolásának nehézségére is, amely a Parti Nagy Lajos-i hangalakzatok legmeghatározóbb sajátosságából: a többféleképpen való értelmezhetőségből adódik.

Az ókori retorikák a hangalakzat fogalmát nem ismerték, ennek ellenére a jelenségre való utalások felfedezhetők egyes írásokban. Arisztotelész szerint a nyelv kiválósága a világos, de nem közönséges beszédben mutatkozik meg. A kifejezés akkor lesz választékos és emelkedett, ha a mindennapi nyelvhasználat közhasználatú szavai közé különleges, szokatlan, akár megváltoztatott formájú szóalakok kerülnek. A görög tudós és filozófus a hangalakzat fogalmának megnevezése nélkül a szokatlanság kapcsán olyan jellemzőket említ, mint „a megnyújtások, a rövidítések és a szavak megváltoztatása. Azáltal ugyanis, hogy másképpen hangzik, mint a mindennapi beszéd, a kifejezés szokatlanná lesz, elválik a közönségestől, viszont azáltal, hogy a megszokotthoz kapcsolódik, világos is marad” (1994: 42). Arisztotelész tehát a jelenséget a mindennapi nyelvhasználattól való eltérésként írja le, egyúttal a megváltoztatott szavak stílusértékére, illetve a jó értelemben vett szokatlanságukra hívja fel a figyelmet. Poétikájában mértéktartó használatukra is int, jelezve: az eljárás eltúlzása nevetségessé teheti a szöveget (42).

Az antikvitásban Quintilianus *Szónoklattanában* elsőként tett különbséget a hangok elvétele által létrejövő barbarizmusok, vagyis a hibák és az alakzatnak tekinthető stíluserevények között. Szerinte „az a hiba, amelynek rengeteg példája ismert, és mindenki meg is tudja magának alkotni úgy, hogy egy tetszőleges szóhoz hozzátold egy betűt vagy egy szótagot, vagy elvesz belőle, vagy felcseréli ezeket, vagy nem a megfelelő helyre helyezi őket [...] a költők esetében ezek bocsánatos, sőt dicsérendő dolgok” (2008: 95). A római rétor nemcsak az írásművekben, hanem a beszédben is vizsgálta a barbarizmusokat. A beszédben megesett ejtészabályok kapcsán (rövid szótag megnyúlása, hosszú szótag megrövidülése) szintén megjegyzi, hogy ezeket „a költészeten kívül nem fogadnád el, de a költészetben nem kell őket

hibának tekinteni” (96). Annak a vélekedésének is hangot ad, hogy „minden efféle alakzat hiba lenne, ha nem szándékosan keresnék, hanem csak elkövetnék őket” (596). Vagyis a barbarizmusoknak tekinthető írás- és ejtésbeli tévesztések, nyelvi hibák és a stílusértékű alakzatok között a kifejezést létrehozó szándék, illetve annak hiánya alapján tesz különbséget, és a hibákat a költői szövegben elfogadhatónak tartja, sőt stíluserényként üdvözli. A klasszikus retorika szóalak szintjén érvényesülő négy művelete, a változáskategóriák Quintilianushoz köthető négyes modellje alapján a következő: a hangalakzatok négy nagy típusa különíthető el. A szóalak kibővítése (adjekció), a szóalaktól történő elvétel (detrakció), a szóalak egyes elemeinek elhagyása, majd helyettesítése (immutáció), illetve egyazon szóalak nyelvi elemeinek felcserélése, sorrendválttatása (transzmutáció).

Az adjekciós és detrakciós műveleteken belül további altípusok nevezhetők meg aszerint, hogy a módosítás a szó hangalakjának melyik részét – elejét, végét vagy a belsejét – érinti (vö. Szikszainé Nagy 2008: 259).

A klasszikus retorikában (Arisztotelész, Cicero és Quintilianus írásai alapján) kialakult szó- és gondolatalakzatok kategóriája idővel kibővült. A modern retorikai kutatások egy része míg nagyrészt megtartja az ókori felosztást, mint például Jean-Jacques Robrieux a *Rhétorique et argumentation* című (2000) munkájában, addig Heinrich Plett az alakzatok nyelvi síkok szerinti rendszerezésekor írásának *System der Figuren* című fejezetében fonológiai, morfológiai, szintaktikai, szemantikai, grafémiai, textológiai és intertextuális alakzatokat különít el (vö. 2000). A magyar szakirodalomban Fónagy Iván hang-, szó-, mondat- és gondolatalakzatokat (1975: 637), míg a kutatások egy másik iránya fonológiai, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai alakzatokat tart számon (Szabó G.–Szörényi 1988: 108–157).

Az alakzatok egyik típusát a hangalakzatok képezik, amelyek „a szó hangalakjának és/vagy írásképeinek olyan átalakításai a normatívhoz, azaz a megszokotthoz, a begyakorlotthoz képest, amelyek a megértést alapvetően nem nehezítik, és vagy jelölő, vagy expresszív hatásúak” (Szikszainé Nagy 2007: 380).

Parti Nagy Lajos nyelvhasználatára leginkább az olyan alakváltozatok létrehozása jellemző, amelyek a hangalakot különbözőképpen módosító műveletek révén teremtik meg, azaz az olvasó szövegértelmezésétől függ, hogy az adott szó módosítását milyen hangalakzatként fogja fel. Ez a jelenség mutatkozik meg az alábbi szöveghelyen:

*ahol a pléden áfony
virágzik macska nyáfog
a lopózni egyre beljebb
hogy orcád sem jegelhedd*

Az idézetben lévő *nyáfog* szóalakot Németh Zoltán hangzónyújtásként értelmezi, mert szerinte a költő a *nyafog* szóban nyújtotta meg a magánhangzót (2006a: 70). Ugyanakkor Domonkosi Ágnes felhívja a figyelmünket arra, hogy ez a forma immutációként is magyarázható, ha kiindulási szónak a *nyávog* alakot tekintjük (2008a: 9). Mindkét értelmezés helytálló lehet, a szövegkörnyezet egyiket sem zárja ki.

A következő vers hangalakzata szintén többféle művelet által hozható létre:

egy fej krizantém jól bedauerol
mallarné ül egy rósás búra alatt
szemére húzott nőklapjával ül ott
mallarné szigorú vágott virág

A *mallarné* szóalak egyrészt tekinthető a *Mallárné* asszonynévképzős alapalakból kiindulva hangrövidítéses hangalakzatnak, másrésztől viszont szinte elkerülhetetlen, hogy a befogadó ne asszociáljon a 19. század egyik híres szimbolista költőjére, Stéphane Mallarmé-ra, ebben az esetben viszont a *Mallarmé* alakhoz viszonyítva Parti Nagy betűhelyettesítéssel élt, azaz immutáción alapuló hangalakzatot hozott létre. Bár a szövegkörnyezet az első értelmezést támogatja meg leginkább, mégis az adott szóalak evokatív formaként összevető gondolkodásra készteti a befogadót, így nem zárható ki teljes mértékben a *mallarné* szóalak második értelmezése sem.

A hangalakzatok közül immutációs alakzatok fedezhetők fel leggyakrabban a költeményekben. Betűelhagyással él ekkor a költő, a hiányt pedig hozzátoldással pótolja a szóalakban, vagyis betűhelyettesítést hajt végre. Ugyanakkor a következő példákban kitetszik, hogy ezek a szóalakok az értelmezéstől függően jellemzően többféleképpen is magyarázhatók: a ***forgológás*** belül egyre belül – immutációs hangalakzat (forgolódás → forgológás) vagy hapax legomenon szóösszetétel (forgó + lógás); ***Hattyúhadháza*** – hapax legomenon szóösszetétel (hattyúhad + háza) vagy szóalakok hangzásbeli hasonlóságán alapuló játék (Hajdúhadház). Az ilyen módon megalkotott szavak nagyon figyelemfelkeltők, mert „közhelyekből, közmondásokból, a mindennapi nyelv állandósult, kiürült fordulataiból építkeznek, torzítják és bővítik a jelentéseket” (Németh 2006a: 68). A hangalakzatok jelentéssűrítő funkciója hangsúlyozódik a következő idézetekben:

ezen a napsütötte tér
nyesett szövegeinkbe hány „n”
kis vers a tapsütöttekért
totyognak apró félkövér
nehányat szállnak valahányan
kis vers a tapsütöttekért

*

*már félek **féldelek**
 arcunk lebontja este van
 odakoccant a lógó fagyos éghez
 és lassú tócsa
 sírós heges alumíniumhang*
 a rádióból
 arcunk lebontja este van
 már félek **féldelek***

A nyelvi elemekkel való játék hívta életre az első szöveghelyen lévő egyedi szót. A költő a vers elején jelzi, hogy a *napsütötte* szóban melyik betűt fogja kicserélni (*nyesett szövegeinkbe hány „n”*). Immutáción alapuló módszerrel létrehozza a *tapsütötte* szót, amely szélesre tárja a versben az asszociációs lehetőségeket. A szövegértelmezés során a befogadó gondolhat a tapsolásnak, azaz mint elismerésnek a nem mindig őszinte voltára, illetve arra, hogy a tapsolás olykor a közönség nem pozitív, hanem negatív véleményét fejezi ki (taps ütötte).

A második idézetben a költő az immutációs alakzatot úgy alkotta meg, hogy a *t* hangot cserélte ki annak zöngés párjára, a *d*-re. Értelmezésünktől függően azonban gondolhatunk arra is, hogy a *féldelek* szó a hapax legomenon képzéssel létrejövő *féldegélek* forma detrakciós módszeren alapuló megrövidítése. Ugyanakkor a szöveggörnyezet alapján elsősorban talán mégis a *féltelek* szót véljük felfedezni a *féldelek* alakban, mert a versben a T/1. személyű birtokos személyjeles főnév (*arcunk*) megtámogatja azt a feltételezést, hogy a lírai én feltételezhetően a társához szól, azaz a féltés fogalmazódik meg a *féldelek* szóalakban: már félek (én) féld/telek (téged).

A hangalaki módosulásokként magyarázott Parti Nagy Lajos-i eljárások egy része értelmezhető akár teljes szóalakok cseréjeként is, mert immutáción alapuló műveletei gyakran nyelvünkben már eleve adott, létező szavakat eredményeznek (*fáj > fűj, ás > is, süss > plüss*). Ezek a szavak hangalakzatoknak is tekinthetők, mert a befogadó az állandósult szókapcsolatok, közmondások ismerete alapján a szöveggörnyezethez képest értelmezi őket a szó hangalakján végbement immutációs eljárások eredményeként. Parti Nagy kreatív nyelvhasználatának ez a módja tükröződik a következő idézetekben:

*úgy fűj a szívem mint a szél
 igen egy slamos kép ez
 micsoda pumpa és erdő
 odafűj a szél a szívhez*

A *fűj* szó a *fáj* szóból jött létre immutációval, mert a költő az *úgy fáj a szívem* állandósult kifejezést emelte be versébe, kapcsolatot teremtve régi és új közt, így új jelentéslehetőséget idéz a befogadói tudatba: a teljes szerkezetű hasonlatban a tárgyi és képi elem közötti

hasonlítást a *fúj* ige motiválja, azaz az állandósult szókapcsolat képzetköre felfrissül a *szél* képzetének beépítésével, miközben az eredeti frazéma is alakítja a jelentéstulajdonítást.

A következő műben a kölcsönzött szövegrész egy közmondás majdnem szó szerinti átvétele:

*négysorosok asztalcsapás
a lágy pont felé moccan a hólé
aki magának vermet is
és a rózsza úgyis a vallatóké*

Az előző idézethez hasonlóan Parti Nagy ebben a versben is az immutációs módszer szerinti betűhelyettesítést (*ás > is*) ismert szövegrészleten hajtja végre, mert az *Aki másnak vermet ás, maga esik bele* közmondásra gondol a befogadó. A költő ugyanakkor a vendégszöveget átértelmezi, ezáltal egyrészt valamilyen mértékben irányítja, vezeti is az olvasó gondolatait, egyszersmind teret enged a befogadó másféle értelmezéseinek is.

Nemcsak szépirodalmi szövegekre alludálnak a posztmodern szerzők, hanem meséből, találós kérdésekből is kölcsönöznek vendégszövegeket. Az adott szövegre való rájátszás pedig értelmezésünktől függően lehet komoly vagy akár játékos hangvételű, ezt mutatja a következő átírás is:

*oly szép mint pulton át
a porcelán halottak
mosajognak
plüss fel nap
ó paul celan*

Parti Nagy Lajos ebben a művében az immutációs hangalakzat létrehozásakor versében a magyar népköltészet írott gyöngyszemei közül a *Süss fel nap* kezdetű népdalra alludál. A gyermekkorunkból igen jól ismert felszólításban a *süss* ige elején hajtott végre betűcserét. A változtatást követően a szövegértelmezés során arra is gondolhatunk, hogy a szöveg megőrizte eredeti, játékos hangvételét, mert a *plüss* szó hallatán a gyerekek kedvelt játékaira, a plüssfigurákra könnyen asszociálhatunk. Ugyanakkor kicsit jobban elvonatkoztatva a szó szerinti jelentéstől, a szövegkörnyezetből esetleg arra is következtethetünk (halottakról lévén szó), hogy a *plüss fel nap* felszólításban a *plüss* szó metaforikusan a halotti szemfedőt jelöli. Ebben az esetben a hangalakot módosító eljárás eredményeként groteszk, bizarr formában jelennek meg előttünk a túlvilágról *pulton át* (síron át? koporsón át?) *mosajgó porcelán halottak*, akik élete felett már sosem süthet fel a nap. Ezt az elgondolást támogathatja meg a nagyon kifejező *mosajgó* egyszeri neologizmus, amely egyetlen szóalakban ötvözi a mosolygást és a sajgást, ezért önmagában ez a szóalak is groteszk hatást keltő.

Bármely útját is választja a befogadó a jelentésképzésnek, az biztosan állítható, hogy a kontextusnak jelentésadó és stílusmeghatározó szerepe van a hangalakzatok értelmezésekor.

Parti Nagy Lajos költészetére nagymértékben jellemzők a detrakciós alakzatok is, azaz a betű vagy a szótag elhagyásával létrehozott formák. A szavak esztétikai hatásának a változtatásával az író megakasztja olvasójának figyelmét, folyamatosan a szójelentések újragondolására készíti. A hangokkal végzett műveletek révén létrejövő szavak lehetnek jelentésesek is, ugyanakkor csupán különböző asszociációkat keltők is.

Apokopéval, azaz az adott szóalak végéről nyelvi elemek elhagyásával Parti Nagy Lajos több esetben is él. Megvalósulását mutatják például a következő formák: *a híradó alatt már **kipiros** / nyúzott vászon és nyúzott kópia; húsz deka **párizs** késő délután; dalos **pacsirt**; vállát az ősz előreejti, **kidörzs** lilájuk udvaruk.*

Érdekes az apokopés formákat szövegkörnyezetükben vizsgálni:

*olyan egy sohaszépen
oly tejbeluk az égben
a **legfehér** madárra
leszakad a dalárda
olyan sohapapírgyár
a **legfehér** kapirgál
nem rácsa változik
hogyan rácsodálkozik*

*

*ez a papír egy könnyű lágy
és látod látod öngyullad
olykor magától **könnybe láb**
legördül kicsi göngyöleg
dundi nagyító*

Az apokopén alapuló műveletnek a nyelv alakíthatóságát megmutató, különleges jelentéslehetőségeket felvillantó funkcióján túl más szerepe is lehet, mégpedig az, hogy az így létrehozott új szóalak harmonizáljon a vers ritmikái, rímelési jellemzőivel. Az első idézetben a megszabott szótagszám miatt hagyhatta el a költő a felsőfokú melléknév egyik jelét (-bb), így a *legfehérebb* szó *legfehér* szóalakká rövidült, ugyanakkor a befogadó ezt analogikus úton könnyen ki tudja egészíteni.

Hasonló okok miatt válik a *könnybe lábad* frazéma is *könnybe láb* szintagmává. Ebben az esetben a rímkényszer is közrejátszik a szó megrövidítésében (*lág*y – *láb*). Az elhagyás miatt a detrakciós művelet minden esetben figyelemfelkeltően hat az olvasóra.

Hangrövidítésre, azaz a hosszú magánhangzó megrövidítésére gyakran figyelhetünk fel különböző irodalmi művekben. A költők a szó elején, közepén vagy a végén egyaránt érvényesíthetik ezt, különösen akkor, ha a vers metrikai jellemzői megkövetelik. A szisztolék

jellemző hangalakzatai Parti Nagy Lajos költészetének, így a *Szódalovaglás* című kötetben is több esetben előfordulnak. Ezek a szóalakok legtöbbször egyféle retorikai művelet révén jönnek létre, ekkor szövegbe épülésük egyéb jelentéslehetőségekkel való kapcsolódásra nem ad lehetőséget: mint *fűnyíró e szálirányu kertet; negyedkörívnyi lassu bógni; könnyű fehér habot ád égés ellen; az égből rézsavanyuság; csak az világított; szerelmeidből majd előhivod; hat tonna csipkés combu nő*.

Hangzórövidítő szisztolé figyelhető meg a következő idézetben:

*betelik ez a locska nyár nehány
vizihullámmá felpuffadt szonettel
szavatos víz ez konzerv óceán
az éle vág ha kezét mos az ember
manus manum labor szeretsz-e mondd?*

Az idézetben lévő detrakción alapuló *vizihullám* változtatás nem hat ki nagymértékben a jelentésre, mert a szövegkörnyezet kizárja, hogy az értelmező a *vizi* szóra asszociáljon, amely némely kártyajátékban az első tétet jelenti (ÉKsz.² 1479). Az átalakítás ebben az esetben valószínűleg csak a nyelv szabad formálására hívja fel az olvasó figyelmét, olyan módon, hogy a helyesírás előírásait figyelmen kívül hagyja az író. A hangrövidülés ténye mellett érdekes lehet a befogadó számára az is, ahogyan a költő a szó jelentéseivel játszik, hiszen a kontextus (*felpuffadt*) akaratlanul is előhívja a jelentéstulajdonítás során a *vízihulla* fogalmát. Ilyen értelemben a *vizihulla* szóalak az *-m* birtokos személyjellel kiegészülve egészen bizarr hatást válthat ki.

A hosszú magánhangzó megrövidítése ugyanakkor kihathat az adott szöveghely grammatikai és szemantikai jellemzőire is, ekképpen kedvezve a többértelműségnek:

*lőncshúsvidéket dobozol az elme
mint hűdőszeleány tompa kis sohaj
én se leszek többet az úristen bérkocsisírja
mézes kökényem fürtös hónaalj*

A hangrövidülés következtében kialakuló új szóalak: a *sohaj* megváltoztathatja az értelmezői folyamatot. A hangalaknak ez a módosítása alkalmi asszociációkat kelthet, mert a befogadó értelmezésében összemósódhat a *sóhaj* főnév a *soha* időhatározó-szó képzetével. Ezáltal az új *sohaj* szóalak különös utat nyithat különböző szövegértelmezéseknek. A sóhajtás egyben rezignáltságot is sugall, amelyet az új szóalak szövegkörnyezete is érzékeltet: *tompá kis sohaj*.

Szinkópa, a szó belsejéből hang/betű elhagyásával létrejött hangalakzat Parti Nagy Lajos kötetében például a következő szöveghelyeken olvasható:

*szájharmónia smarni borssal sok kenyér
áll mint a macskák
az isten lehozza a szemetet a harmadikról
bele kell fújni eléd tartja
bele kell fújni
sárgás szájharmónia ez a város
belefújni ráharapni
és futni futni*

*

*szemedből kiáll a kanál
alpakkán nézel szótlanul
megkönnyülsz hunyorgó peremén
szivárványt bennünk ki emel
a motozás mint pauz papír
zörög törekszip gain
hogy így megszütfelnőttödött*

A *szájharmónia* és *megkönnyülsz* szavakban a szinkópa nemcsak a meghökkentést és a játékosságot szolgálja, hanem új, a szövegkörnyezetből világosan magyarázható értelmezésekre is rávezet. A *szájharmónia* egyedi szóösszetételként is értelmezhető, a szövegkörnyezet (*bele kell fújni*) viszont arra is enged következtetni, hogy detrakciós művelettel létrejövő szinkópaként is magyarázható, melyet a *k* betű elhagyásával alkotott meg a szerző a *szájharmonika* szóból. Parti Nagy Lajos nyelvi leleményességének tudható be, hogy ez a csekély változtatás elegendő volt ahhoz, hogy „a régi szó új szemantikai mezőt idézzon fel a befogadói tudatban” (Thomka 1993: 97).

A *megkönnyülsz* szó szinkópás megoldással keletkezhetett a *megkönnyebbülsz* szóalakból, ugyanakkor a *könnyez*, *megkönnyez* szavak különös képzéseként is elképzelhető, vagyis ez a nyelvi forma is többféle művelet révén magyarázható. Új szavában Parti Nagy Lajos a két jelentéslehetőség egybemosásával bravúrosan, mégis finom egyszerűséggel érzékelteti a sírás könnyebbítő, felszabadító hatását.

Aferézisről beszélünk abban az esetben, ha az író a szó elejéről hagy el hangokat/betűket. Az aferéziseket eredményező átalakítások többnyire nem zavarók, a szövegkörnyezet segítségével könnyen asszociálhatunk az eredeti szavakra. Parti Nagy Lajos a *Szódalovaglás* című kötetében a köznyelvben is használatos aferéziseken kívül (pl. *hát* = *tehát*, *hol* = *ahol*, *mely* = *amely*) nem teremt igazán egyéni aferézist, különben ez az egyik általa legkevésbé alkalmazott művelet:

*Fölnéz, amint a port nyeli, mozdulna már **acskó** vizér', de mire körbespricceli,
serényebb öntözők locsolnak [...]*

Az idézetben lévő detrakciós alakzat csupán egyetlen hangot mellőz, és ezáltal jön létre a szövegkörnyezetből egyértelműen kikövetkeztethető *zacskó* szóból az *acskó* forma.

Mindazonáltal az *acskó* alak is ismert, különböző tájegységek még napjainkban is használják így a köznyelvi *zacskó* szót (ÚMTsz. 5. 782–783). A *zacskó* forma a *zsák* főnévből keletkezett kicsinyítő képzővel (-*csó*), majd a *zsakcsó* alakból *kcs* > *csk* hangátvetéssel jött létre a *zacskó* forma, amely téves szóhatáreltolódással fejlődött, a névelő *z* hangját vonta magához a főnév (TESz. 3. 1182). A befogadó stíluskompetenciájától tehetjük függővé, hogy az *acskó* szó használatát stiláris sajátágként értékeljük-e. Ennek a detrakción alapuló műveletnek a feltételezett funkciója lehet – a szó hangulatkelő hatása révén – az archaizálás.

A *Szódalovaglás* című kötetben a hozzátoldásos műveletek által létrejövő szavak között vannak olyanok, amelyek egyedi jelentést rejtenek magukban, viszont az adjekcióval létrejövő szavaknak egy másik csoportja csak „szokásos ejtészváltozatokat ír le, vagyis csupán az írásképhez viszonyítva tekinthető alakzatnak” (Domonkosi 2008a: 8):

ahogy kinézed a rohad t időt
ahogyan sarkig nyithatod
***zárvák** vagyunk **zárvák** vagyok*

*

fülbevaló csillagokat kever is még
a mondat mozdulatod még
*szel a ví **glepedőre** leszáll még*
hogyan hol mennyire hál meg

Újonnan teremtett *zárvák* szavában a költő különböző fogalmakat kapcsol össze: az *árvák* szót protézis révén egészítette ki, azaz a szó elejét kibővítette egy *z* betűvel, ilyen módon szorosan összekapcsolta az árvaság és a bezártság képzetét. Ezenkívül a szóalak a hanyag ejtismódot is felidézheti az olvasó számára. Míg az első idézetben arra láttunk példát, hogy az író hogyan hoz létre olyan szót, amelyben különböző jelentések összegződnek, addig a másodikban található *glepedő* alakban a hozzátoldás által legfőképp csak a szó esztétikuma változik meg, az adjekciós művelet célja a hanyag ejtismód érzékeltetése lehet. Egyúttal a költő olyan kontextust is teremt a szónak – köztük a jelentésmódosító hangzórövidítő szisztoléval (*szél* – *szel*) –, amely megnehezíti a jelentésadást, mert a szó eleji *g* egyrészt tekinthető a *víg* szó utolsó betűjeként, amely a *lepedőre* szó elejéhez tapadt, ebben az esetben csak az írásképből mutatkozik meg a változtatás (= *szél a víg lepedőre leszáll még*). Másrészt a *glepedőt* megelőző szavakat olvasva (*szel a ví*) könnyen felidéződhet előttünk a közismert francia szólás (*C'est la vie*), ezért közel sem egyértelmű, hogy szóhatáreltolódásról van szó, vagyis a szöveghely többféleképpen értelmezhető.

Hangzónyújtással, ektázissal, azaz a magán- és mássalhangzó-nyújtás műveletével él a beszélő akkor, amikor többletközleményt akar közvetíteni mondanivalójával, vagyis a hangzónyújtással a közlő az érzelmeire hívja fel a figyelmet, mint például a *hihhetetlen*,

bórsasztó szavak esetében (Szikszainé Nagy 2007: 387). Parti Nagy Lajos is többször használja a hangalakzatoknak ezt a típusát a *Szódalovaglás* című kötetben, például: *szemére húzott nőklapjával űl ott; puff kapok a szemembe egy pecsétet pedig éppen kacsíntottam volna*. Ezeket a szavakat legtöbbször a nyelv alakíthatóságának játékos bizonyítékaiként, a jelentésképzés újfajta módjaira rámutató hangalakzatokként kell értelmeznünk, mint a következő szövegrészletekben is:

*lehullik minden szilva véled
mondom magamnak önhazúg
ha átéled már túl is éled
vizét és szappanyát elétedd
s az égő fülkagylóba zúg
ön is a nagy októberé lett*

*

*egészében nehéz nagy évszak
naponta kellnék felemelni
talán begörbül úgy idő amint tér
„hol pónilovak és ahol kutyús”*

*

*a foszló plázsmeleghen
heverni elmeredten
ahol a barna pőtyös
katicák rajja kőröz*

Az első idézetben a költő az *önhazug* szóban nyújtotta meg az *u* hangot. Az így létrejövő új nyelvi forma, az *önhazúg* a *zúg* igével tiszta rímet alkot. De mert a Parti Nagy Lajos-i stílus egyik jellegadó sajátossága a szóalakok többféleképpen való értelmezhetősége, az *önhazúg* szóalak keltette másféle jelentéslehetőségek sem zárhatók ki az értelmezésből (ön hazug; ön ha zúg).

A kölyökkutya elnevezésében, a *kutyus* szóban végrehajtott hangzónyújtás (*kutyús*) irányíthatja a jelentéstulajdonítást, az olvasóban felidézve a gyermeki megszólítás elnyújtott, kedveskedő hangzását.

Németh Zoltán véleménye szerint a *Szódalovaglás* című kötetben a szisztolék és az ektázisok a megtört, szétdarabolt nyelv képzetét keltik, és emellett két elkülöníthető nyelvi rétegről tanúskodnak: „A »kőröz«, »hijában« típusú barbarizmusok egy szubstandard nyelvi réteg jelentős működéséről tudósítanak már a lexika szintjén [...] ezzel szemben a »pőtyös«, »íly«, »kerúbok«, »derül« egy (a Parti Nagy-korpusz kontextusában parodisztikusan) felfelé stilizált, a standard fölé emelkedni kívánó irodalmias nyelvváltozatról” (2006a: 70). A *pőtyös* szóalakon jól megfigyelhető, hogy egyetlen szó több pontján is érvényesülhetnek a hangalakzatokat létrehozó műveletek, hiszen ektázissal megnyúlt az *ő* magánhangzó, a *ty* kettőzött mássalhangzó pedig szisztolé következtében megrövidült.

A következő kétsoros műben alludált állandósult kifejezésen alapuló hangzónyújtást fedezhetünk fel:

immer zu vermieten
szóba kiadó

Az állandósult kifejezéssé vált *Szoba kiadó* szintagmában a költő megnyújtotta az *o* hangot, így sokkalta árnyaltabb lesz a befogadó jelentésképzése, hiszen értelmezésébe bevonódhat az önálló jelentésű *szó* szavunk helyragos formája is. Külön érdekessége ennek a kétsorosnak, hogy a német nyelvű sorban a *z* betű áthelyezésével megkaphatjuk a magyar *Szoba kiadó* szerkezetet németül (*Zimmer vermieten*). Ezzel a két, egymással szoros kölcsönhatásban lévő bravúros művelettel Parti Nagy Lajos egészen új asszociációs teret nyit olvasói számára, mert a befogadó gondolhat az üres formaként álló *szó* fogalomnak mint hangsornak a viszonylagos voltára, amely olyan értelemben *kiadó*, hogy csak egy adott kontextusban töltődik fel jelentéssel, sőt más-más szöveggörnyezetben ugyanaz a szó különböző értelmű is lehet. Emellett a *szóba* forma a szubsztandard nyelvi réteget is reprezentálhatja.

A Parti Nagy Lajos-nyelvben nemcsak a magánhangzónyújtás, hanem a mássalhangzók megkettőzése is jellemző, például a *rajja*, *pammut*, *vaggonok* szavak esetében. Ezek egy verseskönyv nyelvében, annak kontextusában „már nem azt és úgy jelentik, mint természetes közegükben – tehát a szöveg átpoetizált retorikai mozgásainak részeként funkcionálnak” (Németh 2006a: 72). Ilyen értelemben a kritikus szerint Parti Nagy Lajos költői nyelvről sem helytálló rontott nyelvként beszélni, hanem poétikus, lírai nyelvként kell értelmeznünk.

Az epentézis, azaz a szó belsejébe illesztett betűkkel megalkotott szó a köznyelvi jelentésben nem tér el az alapalakétól, de mert evokatív szerepe van, ezért beszédmodokat imitálhat, érzelmeket jeleníthet meg, például: irodalmi ízű lesz az *érezem* ← *érem*; a gyermeknyelvet idézi fel a *szederet* ← *szedret*; meglepődést fejez ki a *miiit?* (Szikszainé Nagy 2007: 385). A *Szódalovaglás* verseskötet következő szöveghelyeinek epentézisei többféleképpen való értelmezhetőségük miatt viszont nagyon különlegesek:

szívhattýúzom az olajat
fiókalgyő fiókploesti
ha már csak hó akarna esni
legyen a szívre olvadat
bekormozódom mint a hattyú
ingébe törli ujjait
*
Könnygúny, csókfanyar, liedérc

A költő egyedi szóalkotása a *szívhattýúzm*. Ebben egy *h* betű betoldásával a szórészek által rejtett lehetőségekre irányul a figyelem, mégpedig olyan módon, hogy a *szivattyúzm* ige kibővítésével bevonódik az értelmezésünkbe a *hattýú* főnév és mellette a már eleve adott szórész (*szív*) nem igeként, hanem főnévként való értelmezése is. Így a hapax legomenon metaforikus jelentéssűrítő szóösszetételként is magyarázható szóalak továbbképzése (*szívhattýú* → *szívhattýúzm*) mehökkentően hat.

A második idézetben lévő *liedérc* szó szintén adjekciós alakzat, a költő egy *e* betűt illeszt a szó belsejébe. Az így létrejövő szóalak magában rejt egy idegen szót is, a *lied*-et, amely németül dalt, éneket jelent, ezáltal a *liedérc* szó 'gonosz szellem' (ÉKsz.² 838) jelentése különös képzetekkel gazdagodik. Azonban a szóalak szóösszetételként is magyarázható a *lied* (*Lied*) + *érc* tagokra való felbontás alapján. A hapax legomenonnak ezt az értelmezését a kéttagú összetett szavak sorában elfoglalt helye támogatja meg. Parti Nagy Lajos költészetére különben jellemző az idegen szavak felhasználása annak érdekében, hogy a szó jelentése árnyaltabb legyen.

A következő idézetben intertextuális epentézis figyelhető meg, vagyis az alludált szövegrészlethez képest változott meg a szó hangalakja:

*estelvésed makárhegy
egy bőrkabátnyi hűvös pohárra
cserebogár spárga cserebogár
és zúg az holdsütésben
harisnya volnál alagútban
egy nyersselyem mosolyban
hideg az orrod van ez így*

Az irodalomban jártas olvasók a *cserebogár spárga cserebogár* sort olvasva több irodalmi műre is asszociálhatnak, hiszen a híres „Cserebogár-nótának is nevezett népies műdal, a 19. század egyik legnépszerűbb dala [...] népszerűsége folyamatosan dokumentálható, s a 20. századra is jócskán átnyúlik. Nem véletlen, hogy olyan nagy számban fordul elő hivatkozás rá irodalmi művekben is, pl. Szigligeti, Petőfi, Jókai, Gárdonyi, Kosztolányi, Kaffka Margit műveiben” (Pávai 2005: 288). Parti Nagy Lajos a *sárga* szó belsejét kibővítette egy *p* betűvel, azaz adjekción alapuló hangalakzatot hozott létre. Művelete nem marad hatástalan, ugyanis elbizonytalanítja a befogadó értelemtulajdonítását, megnehezíti azt, hiszen az önálló jelentésű *spárga* szó az értelmezés során kitágítja az alludált szövegrész (*cserebogár sárga cserebogár*) jelentéstartalmát. A kontextusból az is kikövetkeztethető, hogy Parti Nagy a jól ismert dalsort Petőfi értelmezéséhez hasonlóan szintén altatódalrészként illeszti be versébe.

Paragogé, vagyis a szó végét betűvel bővítő eljárás figyelhető meg a következő Parti Nagy Lajos-idézetekben:

Öltezve **ostorlámpoá**, kigyúl habkönnyű tészta [...]
Szívében térzenészet, lábában **tromboá**.

A *Szódalovaglás* című kötetben az alakzatok két jól elkülöníthető nyelvi rétegről árulkodnak. Az irodalmias nyelvhasználatot idézik fel a paragógés hangalakzatok, az *ostorlámpoá*, *tromboá* szavak, hangalakjuk pedig „intertextuálisan a Halotti Beszéd »hazoá« archaizmusára is utal” (Németh 2006a: 73). Irodalmiasak ezek abban az értelemben, hogy „egy felfelé stilizált, a standard fölé emelkedni kívánó irodalmias nyelvváltozatról” tudósítanak (Németh 2006a: 70).

Hangátvetés kevés van a magyar nyelvben, előfordulhatnak tévesztés miatt például a gyermeki beszédben (*létra – rétle*) vagy idegen szavak ejtésekor. A transzmutációs alakzatok a *Szódalovaglás* című kötetben sem gyakoriak, Parti Nagy Lajos azonban tudatosan él ezekkel a formákkal a szövegrészek többértelműségét okozva:

*Befonja gyöngye pánik, szemén **borág** humánlik, jaj, vérhányt labdarózsa, barhent ruhája leng.*

*

*van utcarím van mintamondat
vakírás mámormímelő
almaborág eperfaajtó*

A szövegkörnyezetből kiderül, hogy a *borág* a *bogár* szó transzmutációs hangalakzataként értendő a műben, nem pedig ’szőlővessző, venyige’ (ÉrtSz. I, 677) jelentésben, ezt az értelmezést támogatja meg a kontextus is: *szemén borág* = ’szembogarán, szembogarában’. A hapax legomenon képzéssel alkotott szóalak, a *humánlik* még tovább árnyalja a tagmondat jelentését, a *szemén borág humánlik* kifejezéssel utalva arra, hogy a szem a lélek tükre. Az író a *borág* szóalakot a kötet más helyén mint összetételi tagot (*almaborág*) szövi az alkotás szövegébe. Bár az *almaborág* esetében az értelmezéstől függően összetett szóról is beszélhetünk, melynek első tagja az *almabor* vagy *alma*, második pedig az *ág* vagy *borág*. Az így megalkotott összetett szó jelentése nehezen adható meg, hiszen csupán asszociációkat, érzéseket kelthet az olvasóban.

Ezeknek a különös szószüleményeknek (és magának a *Szódalovaglás* kötet verseinek) az értelmezhetőségéről Angyalosi Gergely így ír egyik kritikájában: „Férfiasan bevallom, hogy a *Szódalovaglás* szövegeinek mintegy kilencven százalékára van értelmezési javaslatom; tíz százaléknak legfeljebb csak a »dallamát« vélem hallani” (1991: 42).

A bemutatott, különféle hangalakzattípusokba sorolható, ám legtöbb előfordulásukban a többértelműségnek kedvező hangalaki módosulások Parti Nagy Lajos költeményeiben nagyon gyakran halmozódnak, játékba lépnek egymással és más hangtani jelenségekkel, szintaktikai

és szemantikai következményeik is lehetnek. Emiatt bizonyos hangalakzatként értelmezett nyelvi sajátosságok stílushatása csakis a szövegegész hangzásbeli összjátékának vizsgálatával magyarázható meggyőzően:

*elfogy szívem az utolsó gitane is
a rossz a rossz kuplék kezdődnek így
előttem im felpöndörödvé párizs
hogy beledobban masamód a szív
(ő árul kis kuplékban margaréta)
mélyzölden ül az este párizson
ó láthatárom zizgő barna héja
halomba gyűl a zsírpapíroson
húsz deka párizs késő délután
aztán lassan kint itt is este lesz
tóthárpádló szomorym nyári pasztell
az ujjaimból többé nem maradsz el
kesernye szájszagomban itt leszesz
és el se fogyhatsz mint ez a gitane*

A *Szódalovaglás* verseskötet 187., cím nélküli művére a szokatlan időkezelés, a szintaktikai és szemantikai összefüggés hiánya, a metaforikus szerkesztésmód és a hangzó formák jelentésen túli összekapcsolódása jellemző. A költemény elégikus hangnemben előbb a párizsi éjszakát láttatja (*mélyzölden ül az este párizson*), majd retrospektív módon a délutánra tekint vissza, az este közeledtére (*húsz deka párizs késő délután / aztán lassan kint itt is este lesz*), míg végül a jövőre való utalással zárul (*az ujjaimból többé nem maradsz el / itt leszesz*). A 14 soros mű formai áthallással az egyik legköthetőbb versszerkezetet idézi fel, ám a klasszikus szonett jellemzőit nem tartja meg teljesen. A strofikus tagolást mellőző alkotás két, szabályos ismétlődést mutató 11–10–11–10 szótagos quartinára és két 10–10–11, illetve 11–10–10 szótagszámú terzinára tagolható, viszont a versforma két klasszikusától, a petrarca-i és a shakespeare-i rímképlettől eltérő a mű rímelése. Hangalaki módosulásait, illetve a grammatizáltság torzításának eseteit hangalakbeli összecsengések motiválják. A *mélyzölden ül* szövegrész hangzónyújtásos hangalakzatát a *halomba gyűl* kifejezés inspirálhatta. A nyelv analógiás működése mutatkozik meg az olyan szöveghelyeken is, ahol a szabálytalan grammatikai megoldást a hasonló hangzásnak és rímelésnek való megfelelés hívja életre (*ő árul kis kuplékban margaréta [...] ó láthatárom zizgő barna héja*). A tárgyias ige vonzatát jelölő tárgyrag hiánya (árul margaréta) és a központosítás, a mondatszerű tagolás megszűnése miatt a *margaréta* szóalak a párizsi éjszaka, illetve maga a világváros metaforikus megfeleltetéseként is magyarázható (*előttem im felpöndörödvé párizs / ő árul kis kuplékban, margaréta*). Szintén a verssorok szabályos, tükröképszerű szótagszámának (10–10–11 | 11–10–10) követése magyarázhatja a *kesernye szájszagomban itt leszesz* verssornak a Biblia

archaikus stílusát idéző paragógés hangalakzata. A költemény egy másik szöveghelyén a hangelhagyás miatt szintén sokrétű, metaforikus jelentéslehetőségek nyílnak meg: a *húsz deka párizs késő délután* szöveghelyén a *párizs* szóalak a *párizsi*-ből apokopés művelettel alakult hangalakzatnak tetszik a lineáris olvasás folyamatában (*halomba gyűl a zsírpapíroson / húsz deka párizs(i) késő délután*). Ugyanakkor a szövegegésről, szűkebben a *párizs* szó versbeli jelentéseiről elmondható, hogy többféleképpen értelmezhető, mert egyrészt a szokatlan szemantikai társítást rejtő *előttem ím felpöndörödvé párizs* és az *ül az este párizson* szöveghelyeken a városra utal, másrészt metaforikusan a cigivel is azonosítható (*elfogy szívem az utolsó gitane is /előttem ím felpöndörödvé párizs*). A francia cigarettamárkának Párizssal történő metaforizációját támogathatja meg a szokatlan szótársítás (*felpöndörödvé párizs*), valamint a két verssorvég rímelése és hangzásbeli hasonlósága (*gitane is – párizs*). Tehát a *húsz deka párizs* szöveghelyén a *párizs* szó többféle értelmezése szervezi a jelentéstulajdonítást: metonimikusan a párizsi hangulatra, életérzésre (húsz deka párizs), az öt megelőző szövegrésszel összefüggésben az ennivaló mennyiségére (húsz deka párizsi), a cigerattával való metaforizációja révén a dohányzás mértékére. Az értelemképzést a jelentésbeli eltolódások is megnehezítik: a masamód ’női kalapok, sapkák készítésével, árusításával foglalkozó nő’ a *beledobban masamód a szív* kontextusban – például az *úrimód, fenemód, csudamód* szavak analógiája miatt – szófajilag átértékelődik, a szövegkörnyezet a határozószóként való értelmezését támogatja meg. Nagyon különlegesen hat a kéttagú tulajdonnév köznevesült formájának igenévi felhasználása is: a *nyári pasztell*hez tartozó *tóthárpádló* hapax legomenon folyamatos melléknévi igenév Tóth Árpád költészetének jellemző vonásait – a fölfokozott magányérzetet, a melankóliát, a költő verseinek borongós hangnemét – megidézve elégikus hangulatot teremt a nyári estét leíró Parti Nagy-költeményben.

Dolgozatom ebben a fejezetében Parti Nagy Lajos nyelvhasználatának egyik legfőbb eszközét: a hangalakzatokkal élest ismertettem. Ahogyan az elemzett idézetek, szövegrészek is mutatják, a különböző hangalakzatok nagy szerepet játszanak a Parti Nagy Lajos-i új, egyéni stílus kialakításában. A költő olyan nyelvi formákat hoz így létre, amelyek korábban még nem szerepeltek nyelvhasználatunkban, nem rögzítik őket szótárak, azaz hapax legomenon szavak. A hangokkal végzett műveletek valamennyi típusa és altípusa megjelenik a *Szódalovaglás* című verseskötetben: a költő a szóalakokban a nyelvi elemeket felcseréli, helyettesíti, átrendezi, a szavakat megrövidíti vagy éppen kiegészíti. A hangalaki műveletekként értelmezett eljárásai néhány esetben állandósult szókapcsolatot vagy közmondást érintenek. Korábbi szépirodalmi művek ismert verssorának hanghelyettesítésen alapuló átírásával intertextuális hangalakzatokat alkot. A Parti Nagy-féle nyelvhasználatnak

mégis azok a legtipikusabb hangalak-módosításai, amelyek hapax legomenon szóösszetételekként vagy akár szóképzésekként is értelmezhetők. Ezek a nyelvi jelenségek adják Parti Nagy Lajos költői nyelvhasználatának egyik legfőbb jellegadó sajátosságát: a szöveghelyek többféleképpen való értelmezhetőségét, illetve különböző jelentéslehetőségek keveredését.

Az *Alakzatlexikon* szerint a hangalakzatok létrejöttének oka és célja többféle lehet (vö. Szikszainé Nagy 2008: 259), ezek nagyrészt a Parti Nagy Lajos-i nyelvi formákkal is szemléltethetők: például érzelemnyilvánítás (*Jajjj!*); különböző ejtészváltozatokhoz kötődő kiejtés (tájnyelvi ejtés: *galambdútzba béhúz a sors [...] De az, kinek erős szárnya nem megyen le alkonyattal*; gyermeki megszólalás: *hol pónilovak és ahol kutyús*); idegenszerű beszéd (*ágy raóssaszál szábben bászél*); prozódia miatt nyújtás vagy rövidítés, azaz verstani kényszer (*keszeg teremtés, izgága kissé, pravda, hogy is ne! / A tejbegyűjtő az élettársa, mindenki isme*); archaikus forma (*ostorlámpoá, tromboá* szavak → a Halotti Beszéd archaizmusára utalnak); hangulat kifejezés (*hhhojh, bár állandóan napsütés volna*); játékos torzítás (*Taube, taube tátna szánk, / Mind bekaptya nagytatánk*). Intertextuális hangalakzatokként (vö. Plett 2000) a szövegek köziség, azaz különböző szövegek közötti kapcsolatok megteremtésében is fontos szerepük van (*itt van az ősz itt van ujjé / s szép mint mindig énekem*).

A hangalakzatok funkcióit igaznak érezhetjük a Parti Nagy Lajos-i verseskötetekben előforduló különleges nyelvi formákra. A felsoroltakon kívül azok a funkciók a leginkább jellemzők a költői nyelvhasználatra, amelyek valamennyi hangalakzatát meghatározzák:

a.) Jelentéssűrítés, egy szóalakban különböző fogalmi tartalmak összekapcsolása (*megányi boldog csigajaj, / szemháját ha felcsigaházza* → a *csigaház* és *felcsigáz* szavak jelentéseinek egy szóalakban való egyesítése; *De mert a forma kényszer, lomha földi / Szonettbe fogja, mint ez alkalommal / Hogy mégse hulljon hulltán szanaszép* → a hangalakzat azt érzékelteti, hogy a szétesettségben, a zűrzavarban is van, ami szép lehet, vagyis a költő egy szóalakban egyesít jelentéseket).

b.) Meghökkenés, kreativitás kifejezése, a normatív helyesírási szabályoktól való szándékos elszakadás (*szalad velem egy főnövér / a szentmihály lován; Receptet a sors mint az tsiga, / Szorvát kitola*), illetve különböző nyelvekből származó szavak, szóelemek keverése (*Könnygúny, csókfanyar, liedérc; deresh fejen halas*).

A költő szövegeinek a hangalakzatokként értelmezett nyelvi jelenségeire különösen igaz, hogy ezek mint evokatív formák rávilágítanak a nyelvben rejlő lehetőségekre, különféle beszédmódokat imitálhatnak, hatással vannak a szöveghelyek szintaktikai és szemantikai jellemzőire is, valamint kitágítják a jelentéslehetőségeket. A hangalakzatok vizsgálata

többféle elméleti hozadékkal jár. A hangokkal végzett műveletek, különösen az apokopés megoldások (Parti Nagy más formateremtő eljárásaival együtt) a rímmel, a ritmussal és az ismétléssel fontos szerepet töltenek be az adott szöveghely szemantikai jellemzőinek a formálásában. Mivel a költő lírájának meghatározó erejű stílus- és szövegformáló sajátosságaként számottevően járulnak hozzá a szerző újszerű nyelvhasználatához, az úgynevezett „nyelvhús”-paradigma kiépüléséhez, ezért vizsgálatuk az egyéni költői stílus jellemzését segíti elő.

2.5. Különböző szóalkotásmódokkal létrehozott hapax legomenonok Parti Nagy Lajos költészetében

Ebben a fejezetben a Parti Nagy Lajos-i nyelvhasználat nyelvi-stiláris eszközei közül a különböző szóalkotásmódokkal létrehozott hapax legomenonok stílussteremtő szerepét vizsgálom. A „posztmodern költőkirály” sajátos nyelvi leleményeit: hapax legomenon szavait értékelve az irodalomkritika úgy tartja, hogy Parti Nagy „verseinek [...] legbravúrosabb költői újítása alighanem a szókincs gátlástalan kibővítésével, a szótári neologizmusokban való dúskálással, a szócsinálás felszabadult örömeivel írható körül. [...] szóújításai hihetetlen és gyönyörű, mély és groteszk játékokat eredményeznek – ugyanakkor (s ez a legnagyobb érdemük!) teljesen eltérnek a hagyományos magyar költői szócsinálástól” (Margócsy 2008: 22). Nem a nyelvészeti szakirodalom által ismert és a megszokott nyelvhasználatban is elterjedt szóösszerántással, szóösszetétellel és szóképzéssel alakult szavak gazdagítják verseskötetei nyelvezetét, hanem olyan egyéni és többféle módon létrejövő – ezáltal különféle módokon is értelmezhető – neologizmusok, amelyek újszerűségük révén megakasztják az olvasás menetét, többnyire areferens jelentésképzést valósítanak meg, elgondolkodtatnak.

Célom annak bemutatása, hogy a költő hogyan újítja meg a szóösszerántás, a szóösszetétel és a szóképzés módjait, így növelve költészetének stílussteremtő erejét.

2.5.1. Hapax legomenon szóalak-egybeolvadások

A szóalkotás módjaiként tartja számon a szakirodalom – a szóösszetétel, illetve a szóképzés mellett – a ritkább szóalkotási módokat. A *Magyar grammatika* rendszerezése alapján az ikerítés, a szórövidülés, az elvonás, a szóalakvegyülés, a szóösszerántás, a mozaikszó-alkotás (betűszó, szóösszevonás, egyéb mozaikszavak), a szóhasadás, a népetimológia, a köznevesülés, valamint az elemszilárdulás tekinthető ritkább szóalkotásmódnak (2000: 341–349).

Parti Nagy Lajos költészetében az úgynevezett szóalak-egybeolvadással keletkezett hapax legomenon szavak viszonylag sűrűn előforduló formái, ezért érdemes elemezni őket.

A szóösszerántás és a szóvegyülés (kontamináció) két fő szempontot figyelembe véve különíthető el egymástól: a vegyülékszót létrehozó két szó egymáshoz való viszonya, illetve a létrejövő új szóalak jelentésének a kiinduló szavak jelentésével való kapcsolata alapján. A szakirodalom ennek megfelelően kontaminációnak tekinti azokat a szóvegyüléseket, amelyekben két hasonló, egymással rokon értelmű szó eleje és vége vegyül, a létrejövő új szóalak jelentése pedig szinonim a kiinduló szavak jelentésével (*ordibál*, *csokréta*, *zargat*, *csupasz*, *rémiszt*). A szóösszerántás annyiban tér el a kontaminációtól, hogy nem szinonim, hanem két különböző jelentésű szó hangalakjának összekeveredéséből alakul ki egy harmadik, az alapalakok jelentésével nem szinonim értelmű szó (*csőr* < *cső* × *orr*, *lég* < *levegő* × *ég*, *anyag* < *anyai* × *dolog*, *citrancs* < *citrom* × *narancs*, *csalagút* < *csatorna* × *alagút*).

Nem rajzolódik ki egységes álláspont a szakirodalomban arra nézve, hogy Parti Nagy Lajos sajátos szóalkotással létrehozott szavai – amelyek két szó hangalakjának különféle formai variációkban megvalósuló egybeolvadása során keletkeztek – a kontamináció vagy pedig a szóösszerántás terminussal írhatók-e le. Domonkosi Ágnes egyik tanulmányában Parti Nagy *elrepullman* című művét vizsgálva a vers címéről az alábbiakat állapítja meg: „Az írás címe: *elrepullman* a költő sajátos szóalkotó leleménye [...] Ebben a szófaji határokat is áttörő kontaminációban egy főnév és egy ige »csúszik egymásba«: a 'kényelmes, különleges rugózású vasúti kocsí' jelentésű *pullman* egy igekötővel kezdődő, az *elrepül* szó hangalakjára emlékeztető szóelemmel vonódik egybe” (2006: 55). Az alakzatok szöveg- és stílussteremtő szerepét vizsgálva Parti Nagy költészetében Domonkosi arra a következtetésre jut, hogy „Parti Nagy legsajátosabb szóalkotási módja, a nehezen értelmezhető jelentésviszonyokat létrehozó szóvegyítés, kontamináció is értékelhető hozzáadáshoz hangalakzatként. Az antik retorikák ugyan nem különböztették meg ezt a jelenséget, de a neoretorika mot-valise néven adjekciós metaplazmusként tárgyalja” (2008a: 10). Domonkosi Parti Nagy egyik legtermékenyebb szóalkotási módjaként értelmezi a kontaminációt. Szikszainé Nagy Irma a Parti Nagy-os szóalkotásmódokról szólva a meglepő *malterasz* nyelvi leleményt ugyanakkor szóösszerántásként említi meg (2007: 192).

Ha megvizsgáljuk a Parti Nagy Lajos alkotta szavakat aszerint a két szempont szerint, amelyek segítségével elkülöníthető a két szóalkotásmód – vagyis az új szóalakot létrehozó két szó egymáshoz való viszonya (rokon értelmű szavak-e), illetve a létrejövő új szóalak jelentésének a kiinduló szavak jelentésével való kapcsolata alapján (szinonim-e a jelentése a kiinduló szavak jelentésével) –, akkor arra jutunk, hogy Parti Nagy Lajos vizsgált

szóleleményei közelebb állnak a szakirodalom által szóösszerántásnak nevezett jelenséghez. Hiszen egyrészt az új nyelvi formákat létrehozó szavak egy esetben sem szinonim jelentésűek, másrészt a létrejövő új szóalakok jelentése nem szinonim az őket létrehozó szavak jelentésével, hanem sokkal inkább a kiinduló szavak jelentése összegződik a kialakult új szó jelentésében (*táncúrozni* < *tánc* × *hancúrozni*, *szentimentholos* < *szentimentális* × *mentholos*). Így a létrejövő szóalak jelentése mindig több lesz és más, mint az azt létrehozó szavak egyes jelentései, vagyis a szóösszerántás funkciója a jelentéssűrítés, amely úgy valósul meg, hogy egy szóalakban különböző fogalmi tartalmak kapcsolódnak össze, azaz két szó jelentésének ötvöződéséből jön létre egy új jelentés. Ezekről a szóalkotásokról ugyanis elmondható, hogy „jellegzetesen retorikus szóalkotások. Nem azért jöttek létre, hogy egy már létező, sőt artikulált, de nyelvi formával még nem rendelkező tudattartalom-elemnek nyelvi formát adjanak, hanem azért, hogy egy eddig nem létező, valóságbeli referencia nélküli új tudattartalom-elemet generáljanak” (Benczik 2001: 179).

Mindkét említett jellemző a szóösszerántással rokonítja Parti Nagy szóalkotásait. Bár maga az elnevezés – szóösszerántás – nem tűnik szerencsésnek, mert a költő egyedi, ritka szóalkotásmódjainak csak egyik típusára áll (*piperikűr* < *pipere* × *pedikűr*, *elmávdít* < *elmálik* × *hamvdít*). Emiatt én **szóalak-egybeolvadás**nak neveztem el a költő egyedi szóalkotási módját, mivel az így létrejövő hapax legomenon szavai formai jellemzőikben eltérnek a szakirodalom által eddig ismertetett példáitól amiatt, hogy két szó többféle formai variációban kapcsolódik össze. Szóalkotásának játékos különlegessége abban rejlik, hogy nemcsak bizonyos szavak elejéből és végéből jön létre egy új szóalak, hanem az új nyelvi formát létrehozó szavak szórészei többféleképpen kombinálódnak, így bár természetüket tekintve a szakirodalomban ismert szóösszerántásokként definiálhatók ezek a nyelvi lelemények, formai sokszínűségüket leginkább mégis a szóalak-egybeolvadás terminus érzékeltetné leginkább, tudniillik ez az elnevezés hívebben érzékelteti, hogy nem csupán egy bizonyos szó eleje és vége rántódik össze, hanem sokféle, változatos módon egybeolvadó szavakat eredményez Parti Nagy egyedi szóalkotási módja.

Az a tény, hogy a kiinduló szavaknak melyik része vesz részt a szóalkotásban, olyan formai szempontnak tűnik, amely alapján különböző, egymástól jól elhatárolható típusokba lehet rendezni Parti Nagy Lajos szóalak-egybeolvadással létrejövő nyelvi leleményeit. Hat típus különböztethető így meg.

I. Parti Nagy Lajos versesköteteiben az általam vizsgált szóalak-egybeolvadásoknak a legnagyobb számú csoportját teszik ki azok az alakok, amelyekben az új formát létrehozó **első szónak egy része** (kivétel nélkül az eleje) **a második szó teljes egészével kapcsolódik össze**. Ennek a típusnak a nyelvi adatai többségében a későbbi kötetek, a *Szódalovaglás* és a

Grafitesz szövegeiben olvashatók, például: *a bálban minden este ég a zongora / végtére minden ember négykezes / végtére minden ember szobatűz / végtére oly **klimpiromán** < klimpíroz × piromán* (Szódalovaglás 108. mű); *e világból mely nem nagy pódium / én lassan **kikopódium** < kikopok × pódium* (Őszológiai gyakorlatok, részlet); *Varjakkal zsír az árnyék, az innen mintha túlhan, egymásba csúszol szépen, ültőhely, **elrepullman** < elrepül × pullman* (Szódalovaglás 9. mű, részlet); *már mindig mária-ünnep, / nehéz **alkalmakogni**, / pedig ha vers, karácsony, / ablakját belehelné. < alkalmasan × makogni* (lamentha, részlet); *Akit legyűrnek fütykös bánatok, / vagy butykosába gyűr az alkohol, / az birkamód mért **engedelmekeg**, / hisz így vagy úgy, de egyként meglakol < engedelmesen × mekeg* (Őszi Hedwige, részlet); *van műlovarnő jeltenye / égzúg pufó düh műlesiklás / tündértetűk lórongyolat / van dudvadal szájzár **pedalnok** < pedál × dalnok* (Szódalovaglás 77. mű, részlet); *álomba **szomorím** magam / ma váltam ittam fűtőtest hideg / kristályesők az április baromhavak < szomorú × rím* (Szódalovaglás 290. mű, részlet); *alpakka dallam vígalomb / azbeszt sirály a **guanéjben** / ládd a halált is kihordom lábon < guanó × éjben* (Szódalovaglás 267. mű); *Tübingázás < Tübingen × ingázás* (Kaffének, alcím); *Tandorírt vers (cím) < Tandori(ul) × írt; Kedves Dezső, ki mindent **tandorírtál**, / amire szó volt és lett volna rá < Tandori(ul) × írtál* (Tandorírt vers, részlet). Egyes esetekben idegen nyelvű szavakkal olvadnak egybe magyar szavak: *csergő telefon a szív / magad immár mire szánod / lesz-e aki hazahív? / fut a jégen föl se szántod / **gyámolied** < gyámolító × lied* (Szódalovaglás 266. mű, részlet); *szájsérv / hanyattak / másfélkilós / örökre **szomorouge** / mosoly < szomorú × rouge* (Szódalovaglás 59. mű).

II. A szóalak-egybeolvadások második típusába azok a hapax legomenonok tartoznak, amelyek hangalakjában **az első szó teljes egésze a második szó csak egy csonkított részével kapcsolódik össze**. Ezen neologizmusok némelyike újszerű képzőhasználat eredményeként is magyarázható, de mert szövegkörnyezetükben erőteljesen asszociáltatnak a szóalak-egybeolvadás tagjaiként értelmezhető szavakra, inkább tűnnek két szó hangalak-egybeolvadásával keletkezett hapax legomenonoknak: *az éjszaka oly bársonyos / oly kord oly duplaszéles / oly An / **puderáld** magad kérlek < púder × moderál* (Szódalovaglás 4. mű); *Mikor a gyárvidéki harmad vagy negyed osztályú szerződéses üzletet, a bőrgyár és a vágóhíd felett a nap félferdén világítja meg, úgy, hogy a szellős ajtórács megett hűvös van még, de kívül már meleg, nem annyira, hogy a kis porszemek látszódnak, csak éppen kezdenek **táncúrozni**. < tánc × hancúrozni* (Szódalovaglás 30. mű, részlet); *A szöveg hitelességeért nem szavatolhatok, talán valódi, talán nem. Alighanem a legjobb, Tsuszo Sándor terminusával, **valódisítványnak** nevezni. < valódi × hamisítvány* (Aviatikus vers Keés Aranka Máriához, részlet); ***Oroszlánpák** közt alszik még a Seine, / s félalszanak a plexicsúf*

hajók is, / álmában turistát azt nem viszen / egy sem, sosem, leendjen még ha kódís < oroszlán × lámpák (Kafének, részlet); ládd badacsonyan szállanak a felhők / tevegárázs az ég tevegárázs / rongy púpjaival szárnyacsattog a felnőtt / s a tücskök mint egy wartburg legalább < Badacsony × alacsonyan (Szódalovaglás 330. mű).

III. Egybeeső hang/betű révén összekapcsolódó szavak alkotják a Parti Nagy-féle szóalak-egybeolvadások harmadik csoportját: *őszi raktárak lábhidegéből / mi épül? / hajógyár, rózsza, nyomjelző lobban, / plombalagút száján a hab / törött selyemsál. < plomba × alagút (plombalagút, részlet); van versetírni asztalod, / van versetírni szék, / van hersegvirsli, azt falod, / freccsenne végre szét. / van borbúzából kiskalács, / haltej, bakancsuka, / vérét szipáló eszkalác', / orrod likán gyutacs. < bakancs × csuka (hars, részlet); elszopogattuk a holdat az éjjel / kék a pohár mely csillagot izzad / szódalovaglások a hajnali ponyván / omlós savanyútól vérzik a szád / mint az orvosi szarvasoké < szó + dal × lovaglás (Szódalovaglás 151. mű); Jön a tavasz, e kosztolányidéz', / a nyak körül a szél elsálladoz < Kosztolányi(t) × idéz(ő) (Köszöntő, részlet).*

IV. Az általam vizsgált szóalak-egybeolvadások nagyszámú csoportját teszik ki egybeeső hangcsoportok/betűcsoportok révén összekapcsolódó hapax legomenon szavak: *keményen fénylik, mint a fogtömés, / ha átvonul e malterasz habon, / ha méltóságosabb s mint holmi trapp, / nem törli fáradt kecskehússal homlokát. < malter × terasz (holdvilág, részlet); van műlovarnő jeltenye / égzúg pufó düh műlesiklás / tündértetűk lórongyolat / van dudvadal szájjár pedalnok / dönögve rigmuslincahad < rigmus × muslincahad (Szódalovaglás 77. mű, részlet); az ágy kabát és öltözet / ázott nehéz matrackajuh < matrac × rackajuh (Szódalovaglás 129. mű, részlet); mindenki belenyomhatná a hüvelykujját nyolcvanegyben / tökig a renyhe alkonyatba, lenne riadalom, pébé, tabukizás < tabu × bukizás (Egy bőrönd repülő, részlet); magában eltűnődni: / ki önnön küldeménye, / hogy bontja önmagát ki, / ha bévül kinteget? < kint × integet (Egy borítéki gyík, részlet); Grafítnesz (kötetcím) < grafit × fitness; Rutínglitang, egy zenemasinista, / protkóig gályafüstben nyekteti, / a köhögését kátrány veri vissza, / s két keshedt hangfal kontrázzgat neki. < rutin × tinglitangli (Három bárzong, részlet); Csöpög a kecskerágó, rozsdába fúrja fejét a béka, avartyog. < avar × vartyog (Szódalovaglás 275. mű, részlet).*

V. A Parti Nagy Lajos-i szóalak-egybeolvadások ötödik típusába sorolom a közös szó révén összekapcsolódó hapax legomenon szavakat: *hol a hűvös puskacső? / hátadban ág se reccsen, / még óv a célkeresztcsont, / hol a húsnak húsa nő. < célkereszt × keresztcsont (célkeresztcsont, részlet); vérhasbeszélő szól a balkonon, / letép egy bála réti priznicet, / mosolyt buggyant a szája. holdvilág. < vérhas × hasbeszélő (holdvilág, részlet); ha átvonul, kiszítt napernyők nyílnak, / vágván az éjben hibbant szalutát, / díszszemeslütve, mint egy kis*

kadét < *díszszemle* × *szemlesütve* (*holdvilág*, részlet); *hátúszónadrág* / *a képen én vagyok balról a 4734.* / *a tenger hívóvizében* < *hátúszó* × *úszónadrág* (*Szódalovaglás* 66. mű, részlet); *elszűkült dobverőér* / *perceg az esti halálra* / *lábára lehajtja fejét* / *a bálna* < *dobverő* × *verőér* (*Szódalovaglás* 304. mű, részlet); *van gyöngyházmester* *rókavalcer* / *tonettszék grillás puskatus* < *gyöngyház* × *házmester* (*Szódalovaglás* 78. mű, részlet); *áll az ember az asztalánál* / *és cérnaszálfát* *kosztolál* / *alant a vakló ablakon túl* / *pár elmosódott őszi kontúr* / *s elgyújt az esti kosztolány* < *cérnaszál* × *szálfa* (*Szódalovaglás* 85. mű, részlet).

Grétsy László a hasonló módon létrejövő alakokat (például *szűnyoghálózsák*) „fortélyosan összerakott hármas összetételek”-nek nevezi (2012: 124), de véleményem szerint inkább tekinthetők ezek az alakok két összetett szó alak-egybeolvadásának, mintsem többszörös összetételeknek, mert a zárt szerkezetű többszörösen összetett szavak két elemre, előtag és utótag kapcsolatára bonthatók valóságra vonatkozó tudásunknak megfelelően (például *rendőrparancsnok-helyettes*: *rendőrparancsnok* + *helyettes*), viszont a költő fenti nyelvi leleményeinek elemszerkezete – a nyelvi jel areferens természetéből adódóan – nem írható le előtag és utótag lineáris sorrendisége alapján.

VI. Parti Nagy szóalak-egybeolvadásainak hatodik típusába sorolom azokat a hapax legomenonokat, amelyek az őket létrehozó műveletek alapján **többféleképpen magyarázhatók**, két szó egybeolvadásaként vagy pedig hangalakzatokként: *fázósan betlehempereg*, / *s világít ha kipakolom*, / *kocsonyacsillagon remeg*. < *Betlehem* × *hempereg* vagy adjekciós hangalakzat – *be(t)lehempereg* (*törek*, részlet); *a zizgő pauszpapír az ágyon* / *a forgológás belül egyre belül* / *és nem lesz mit lezárnom* < *forgolódni* × *lógás* vagy immutációs hangalakzat – *forgoló(d)ás* (*Szódalovaglás*, részlet); *vidámparki tikettet mutogat a kalauznak, dodzsemre szól, tudom, de hát az óriáskerék felé ma nincs vonat*, / *motyogja P, s hogy nem megy csehova*. *Csehov* × *sehova* vagy immutációs hangalakzatként – *(s)ehova* (*Egy bőrönd repülő*, részlet); „*Ó, hogy lehettem lenni trombitorló, zsíroskenyérhez ennem hogy homárt?*” < *trombita* × *bitorló* vagy immutációs hangalakzat – *tr(ón)bitorló* (*Szódalovaglás* 76. mű, részlet).

Parti Nagy Lajos versesköteteiben nem jellemzően, de előfordulnak olyan különleges nyelvi formák, amelyek a szakirodalom által ismertetett **szóösszerántás** szóalkotási módnak megfelelően jönnek létre, vagyis formai szempontból az első szó elejéből és a második szó végéből tevődnek össze, új, eddig még nem ismert, egyedi jelentéstartalmat hordozó hapax legomenon szavak keletkeznek így: *elmávdatt arcát festi fapirosra* < *elmállik* × *hamvadt*; *csak ül begubbolódzva állig* < *begubózva* × *begombolódzva*; *a bombatámadásban* / „*manírhalom piperikűr*” / *aranyköd* / *aranyköd lehe* < *pipere* × *pedikűr*. Ezek a

szóösszerántások kisebb számban jelennek meg Parti Nagy Lajos költészetében az általam vizsgált szóalak-egybeolvadások mellett.

Fontos megjegyezni, hogy bár úgy tűnik, a fenti rendszerezés csupán a szavak összekapcsolódásának formai variációira épít, a csoportosításkor szemantikai szempontokat is figyelembe vettem. Ennek legszembevetőbb eredménye a VI., többféleképpen magyarázható szóalakok típusa. Az értelmezést az olvasó személyes tulajdonságai, valamint korábban szerzett olvasói tapasztalatai mindig egyéni módon befolyásolják, illetve Parti Nagy Lajos egyes nyelvszüleményeinek jelentése pedig sokszor csak feltételezhető. Ez azonban véleményem szerint nem jelenti azt, hogy az egyes hapax legomenonok felépítését és kontextusát vizsgálva, illetve attól megtámogatva ne volna lehetséges szerkezeti és szemantikai jellemzők figyelembevételén nyugvó tipizálásuk létrehozása. Ebben az esetben – a szóalak-egybeolvadások formai sokszínűségének vizsgálatára is kiterjedő –, az egyes szövegekhez kötődő stilisztikai elemzés „arról adhat számot, hogy egy adott szövegértelmezés egyedi és egyszeri folyamatába milyen nyelvi, szerkezeti sajátosságok felismerése vonódik bele, illetve hogy ezek a stílust érintő sajátosságok milyen szerepet játszanak az értelemadás műveletében” (Domonkosi 2006: 52).

A költő általam vizsgált 70 szóalak-egybeolvadással létrejövő hapax legomenonjainak verseskötetekben való eloszlását is tanulmányoztam. A kötetekben az adott szövegszószámra jutó hapaxok előfordulási arányának vizsgálata a következő eredményt hozta:

Angyalstop: 0%

Csuklógyakorlat: 0,28%

Szódalovaglás: 0,29%

Grafitnesz: 0,12%

A költő különleges szóalak-egybeolvadásai főleg a későbbi kötetek – különösen a *Csuklógyakorlat* és a *Szódalovaglás* – nyelvi anyagát színesítik, míg az első, *Angyalstop* című kötetének szövegeiben egyetlen egy sem olvasható közülük. Ennek az lehet az oka, hogy a Parti Nagy-líra kezdeti szakaszának – leginkább az irónia alakzatán és a parodisztikus kifejezésmódon keresztül kiteljesedő – későmodern, modern poétikájának „versei még meglehetősen távol állnak a *Szódalovaglás* paradigmaváltó poétikájától. [...] Jól körüljárható, hogyan távolítja el magától fokozatosan a népies, a népies szürrealista, a nyugatos és a tárgyias, valamint a (neo)avantgárd költészet hagyományát, miközben az új nyelv kiküzdése még alig van folyamatban, inkább csak nyomokban érzékelhető” (Németh 2006a: 30, 36). Azaz a költő első kötetének nyelvkezelésére még korántsem volt jellemző az a nyelvi puzzle-

játékhoz hasonló, a grammatikai egységeket megbontó, szófaji határokat megsértő, egészen a hangok szintjéig lehatoló szövegformálási mód, amely későbbi köteteiben a frappáns, szerkezetüket tekintve többféleképpen összekapcsolódó egyedi szóalak-egybeolvadásokat életre hívja. Az 1990-ben megjelenő *Szódalovaglás* kötetben ugyanakkor már erőteljes szemléletváltás következik be Parti Nagynak a költészet anyagához való viszonyulásában. Az úgynevezett „nyelvhus”-paradigmán, „a nyelvi megelőzöttség, a legszabadabban értelmezett intertextualitás, a szétszedhető, összerakható, tetszés szerint gyúrható, »mancsolható« nyelv” (Németh 2006a: 49) poétikáján keresztül végleg felszabadítja a lírai nyelvet a grammatikai kötöttségek alól, így későbbi lírai műveinek nyelvezetére a nyelv minden szintjén érvényesülő – az egyéni hapax legomenon szavak létrejöttének pedig különösen kedvező – töredékesség, sokszínűség lesz jellemző.

2.5.2. Szóösszetétellel alkotott egyedi szavak

Parti Nagy Lajos költői szövegeiben a hapax legomenon összetételek száma feltűnően nagy. A költő az egyik leggyakoribb szóalkotási módunkat megújítja. Egy-két könnyebben értelmezhető, ámde szintén neológ szóalaktól eltekintve (*nyálragyogó, kórházszegény, csókfanyar, takonylátét, pacsirtakonzerv, gombostűzaj, kutyazörgés*) többségében nem a mindennapi vagy a modern/későmodern szépirodalmi szövegekben előforduló szavakhoz hasonló szóelemények olvashatók költeményeiben, hanem különlegesebbek, jellemzően nehezebben érthetők. Ezek csupán jelentést sejtetők: *répaszusz, hasábkutyák, babacsörlő, környőszörgés, bűvárbalett, madzagvers, kátránymagamban, mumszmosoly, babpumpa, oxigénzene, csigahold, filter-csont, gyöpszáj, pástétomvalcer, tejfonás, grill-csillagok, tükrő-görcs, hó-hypózók, szájbapowderosság, liedérc, kudarcpokróc, szájfésű, szikepumpa, gyufavarró*. Arról, hogy milyen szándék áll a szóösszetétel, illetve valamennyi szóalkotási módja korszerűsítésének hátterében *A szavak mágiája* című interjúban a költő meggyőződéssel ekképpen vall: „A nyelven, a magyar nyelven is mindent elmondtak már. Nem nagyon van olyan szókapcsolat, amit még nem mondtak volna el. Ami nóvum tud lenni benne, vagy érdekes tud lenni, az az, hogy én hogyan tudom ezeket egyfajta új hitelességgel egymás mellé rendelni. Az össze nem illő elemeit a valóságnak. [...] Hogy ezeket az elemeket az ember a maga módján összerakja, és ezek különféle jelentéseket indukálnak. [...] máskor pedig ezek homályos érzeteket keltenek csak fel” (Kocsubej 2013).

Parti Nagy egyedi, a szóösszetétel megújításával alkotott nyelvi leleményeinek a bemutatására négy verseskötetéből összesen 560 általam feltárt hapax legomenon szóösszetétel vizsgálatával vállalkozom.

Az összetételek morfológiai felépítéséről szólva a MG. kétféle elemszerkezetet különböztet meg: nyitott szerkezetűek a mellérendelésre visszavezethető, tagokkal bővíthetők, zártak a – főleg alárendelő szószerkezetekből származó – két elem kapcsolatára bonthatók, amelynek tagjait sorrendiségük alapján nevezi elő-, illetve utótagnak. Parti Nagy költészetében az összetételek mintegy 80%-a két szóból álló (pl. *hennavér, ködlikőr, körömhintó, avarcsurom, babavétség, géz-kapu, görcs-pata, cukornyugalom, békepánik, pordenevér, kocsonyacsillag, hangreszelék, egérderengés, fűrjpacal, pontyordnung, szirupkalapács, szájsérv, kásacsecs, könnygúny*). Ezeket automatikusan elő- és utótag kapcsolatára bontja az értelmezői tudat, mint ahogyan azokat a kettőnél több szóból álló összetételeket is, amelyekben kötőjel tagolja két alkotóelem kapcsolatára a szót (pl. *csend-harangkötél, tűhegy-pupilla, reklám-póniló, üveghíg-sárga, bizsu-világszabadság, tűfoka-torkom, dobókör-árnyék, vasbeton-könyökvédő, átírótömb-versfüzet*). Ezek zárt elemszerkezetű összetételeknek tűnnek, amelyek egyben szoros összetételt valósítanak meg, mert „lexikailag, morfológiailag és fonetikailag is egyetlen szóként viselkednek: toldalékaik a szó végén, vagyis az őket alkotó utolsó szóalakon jelennek meg” (MG. 327), például *keresztrejtvény-lakótelepek, alga-glóriában, filter-csontig, fény-vizét, antarktiszi-járdára, vizibicikli-reményen, vashomokban, húskoporsó-angyalok, nemmozdulattal, bazsarozsnak, púderszárnyakon, ellenreménykedése, lencse-holdhoz, sátor-hajad, talánesetlegmegsemazt-palástot*. Parti Nagynak a három vagy annál több szóból álló, kötőjel nélküli szóösszetételei szintén zárt szerkezetűnek mondhatók, mert ezekben az alakokban többnyire alárendelői viszony valószínűsíthető. Ezek legtöbbször nyelvünkben lévő kétszavas szóösszetételeknek egy másik szóval való kiegészítései: *gombostűzaj, róka**gomb**luk, fügeboréj, boríték**magyarország**, májkrém**libidó**, soha**papír**gyár, gyárrépa**föld**, citrom**kamasz**kor, babahold**fény**, villangyöngy**sor**, önkör**forgalom**, lánchíd**igazolvány**, elme**bajszaga**, csoki**gipsz**por, vadlúd**félelem***.

A Parti Nagy-nyelvhasználatnak azt a nagyszámú csoportot alkotó szavait, amelyek három szó kötőjel nélküli egymás mellé rendelésével létrejövő szóösszetételeknek tűnnek (például *vérhasbeszélő, eperfaajtó, díszszemlesütve, célkeresztcsont, ablakrajzfilm*), nem értékelem szóösszetétel szóalkotási mód eredményeiként, mert – ahogyan az előző fejezetben utaltam már rá – ezeknek a szavaknak az elemszerkezete a posztmodern nyelvi jel areferens természetéből adódóan elő-, illetve utótag lineáris sorrendisége alapján nem tagolható, inkább két összetett szó egy közös összetételi tag révén történő szóalak-egybeolvadásaként értelmezhetők: *pónilóváz < póniló × lóváz; cérnaszálfa < cérnaszál × szálfa; vérhasbeszélő < vérhas × hasbeszélő; gyöngyházmester < gyöngyház × házmester; hátúszónadrág < hátúszó*

× **úszónadrág**; *béerkocsizsír* < **béerkocsi** × **kocsizsír**. Ezért ezeket nem is itt tárgyalom, hanem a hapax legomenon szóalak-egybeolvadásokat rendszerező fejezetben (2.5.1.).

Parti Nagy Lajos **szóösszetételeinek grammatikai csoportosítása** egy olyan elméleti kérdést vet fel, amely megkérdőjelezi a hapax legomenon összetételek morfológia szempontú, zárt vagy nyitott szerkezetnek megfelelő minősíthetőségét is, tudniillik a köznyelvi összetett szavak „a mondatok szókapcsolataiból vagy egyéb mondatrészekből származnak, illetőleg azokra vezethetők vissza. Hagyományos nyelvtani felosztásuk ezért a szókapcsolatok osztályozását követi. [...] Az összetett szavakat az őket alkotó szóalakok nyelvtani-mondattani viszonya alapján csoportosítjuk” (MG. 324, 327), viszont Parti Nagy hapax legomenonjai – alkotóelemeik lexikális jelentéseinek távolsága miatt – nem vezethetők vissza valóságra vonatkozó ismereteink alapján csak egy bizonyos grammatikai szerkezetre. Ugyanis az összetételek alkotóelemeinek összekapcsolódása areferens jelentést valósít meg, ezért többféleképpen, más-más típusú összetételekként is értelmezhetők ezek a szóalakok (például *babacsörlő*: tárgyi alárendelésű összetett szóként ’babát csörlő’, birtokos jelzős alárendelésként ’a baba csörlője’, minőségjelzős összetételként a szlengből adatolható *baba* szóból kiindulva [Kövecses 1998: 19] ’jó, remek csörlő’ jelentésben), vagy leginkább csupán asszociációkat keltők. De a Parti Nagy-féle hapax legomenonok némelyikében a nyelvérzék szerves, szintaktikai természetű szószerkezetet is vélhet felfedezni. Bár ez a szóösszetételeknek valóban csak egy kis részéről mondható el:

– Birtokos jelzős alárendelő összetételek: *gombostűzaj* – ’a gombostű zaja’, *takonyalátét* – ’a takony alátéte’, *grafitnesz* – ’a grafit nesze’, *holdszár* – ’a hold szára’.

– Tárgyas alárendelések: *hajnalteremtő* – ’hajnalt teremő’, *lépvető* – ’lépet vető’, *bürokkíró* – ’bürokköt író’, *gyufavarró* – ’gyufát varró’.

– Minőségjelzős alárendelő összetételek, amelyekben az előtag az utótag cselekvésére utal: *fojtósárga* – ’sárga, mely fojt’, *hívóvizében* – ’víz, mely hív’, *hízlalófal* – ’fal, mely hízlal’.

– Alanyos alárendelés: *tapsütötte* – ’taps ütötte’.

Szóösszetételei többségének szövegbe való szoros beszerkesztettsége miatt, és mert más szavakkal, szerves szókapcsolatokkal – ha jellemzően areferens jelentést létrehozva is, de – mondatrészekké alakíthatók, olyan szintaktikai típusú, szerves jelentéssűrítő alárendelő típusú összetételeknek felelnek meg, amelyek elliptikus jelentésűek, leginkább metaforikus és/vagy hasonlító jelentéstartalmat hordoznak (*púderverésben*, *tejfonás*, *sótorkok*, *klórtükör*, *répatűz*, *petárdakrém*, *bálnaturisták*, *villanyizzadás*, *rilkebor*, *nőnyár*, *elmeméz*, *tücsökteknő*, *cinegetrapp*, *daravetítőn*, *vershomokban*). Az összetételek egy kisebb számú, de nyelvi-stilisztikai szempontból annál érdekesebb csoportjának újszerűsége ugyanakkor

elsősorban nem a szóformát alkotó összetételi tagok jelentésbeli távolságából fakad, hanem a szófaji határokat eltörölő, ezáltal a szóalkotás hagyományos szokásait megújító nyelvi megformáltságból. Ide sorolhatók a következő egyedi lexémák: *énte, lefölle, fölle, majdha, ésóés*. Grammatikai szerkezetüket vizsgálva ezek hapax legomenonok szervesen összetételek, mert bár összetettségük felismerhető, de az előtag és utótag kapcsolatát nem lehet elemezni, az összetételt alkotó szavak között nincs elemezhető grammatikai viszony.

Parti Nagy Lajos különleges hapax legomenon összetételei leggyakoribb szóalkotásmódunkat tehát a létrejöttüket irányító **szemantikai** (az alkotóelemek referencialitása ellenére az összetétel jelentése túlnyomórészt areferens) és **morfológiai** szabályok fölülírása révén újítják meg (a tagok viszonyjelentése biztonsággal nem állapítható meg egyetlen szintaktikai jelentésfajta által).

Mindezek mellett a magyar nyelv **helyesírási** szabályainak is ellentmondanak összetételei: a helyesírási szabályzat egybe- és különírásra vonatkozó előírásait többféleképpen szegik meg. Az összetételek egyik keletkezési módja során „két szó kapcsolatának jelentése több vagy más, mint a tagok jelentésének együttese [...] ezt az alkotóelemek egybeírásával érzékeltetjük” (AkH.¹²: 47), Parti Nagy jelentésváltozást mutató összetételei között viszont számos olyan olvasható, amely kötőjeles írásformáját a szótagszám sem indokolja (például: *hó-hypózók, vaku-fogak, kása-virágos, géz-kapuk, grill-csillag*), olykor túltagolás is megfigyelhető (*happy-end-ország*). A túlzottan is tagolt összetételeknek mintegy ellenpólusai az olyan szavak, amelyek éppen hogy tagolatlanságukkal mondanak ellent a helyesírási szabályoknak. Ilyenek például a ragozható szófajú, elemszilárdulással keletkezett alakok, melyek az adott szöveg helyen nem szegmentálható főnévi lexémákként viselkednek. Ezt mutatja toldalékolásuk is (*kifogyatollal szerelmesen / hazafelé ha száll a búszunk / egymás Colába behúzzunk – Őszológiai gyakorlatok*, részlet; *tényleg te kellesz s nem idegbajos / telefonok sikolyába szorul / a hívtalakdenemvoltál okos / nyomorult ellenreménykedése – Szódalovaglás* 180. mű, részlet; *hó hull künn, februári, kései s voltaképpen / alig fehér az alig-februárban, csak / korpahó, csak szürkesárga inkább – hó, hírek, híreink*, részlet). Az egybeírás és különírás szabályait szintén megszegik azok a tagolatlan, többszörös összetételek, amelyek a sűrítés stíluseszközei (például: *sattírozódik s mindegészbe árnyal / adj pullman szélfúvást neki / szavakcsapat rendőrgalambegyenruhával – Szódalovaglás* 289. mű; *de nem kap több érzelmiségen / halálon melyhez skicc a lét / e lóvágóhídoperettben / hiszen a lóhús is csak ember – Szódalovaglás* 296. mű, részlet; *őriz Fabulon-isten, Casco-isten, van-e / ki ellen megőrizzen egymás fölött, / egymás alatt, haránt, / nikkelelefántcsonttoronyiránt? – Májad fölött tulipán*, részlet). A helyesírás szabályainak

szándékos megsértése a hapax legomenon szóösszetételek egybe-, illetve különírásában mutatkozik meg. Él tehát a költő a helyesírásban rejlő játéklehetőségekkel.

Parti Nagy Lajos **szóösszetételeinek szófajiság szerinti csoportosítása** meglehetősen nagy változatosságot mutat, mert a szófaji kategóriákat áttörő nyelvi megoldásai színesítik a szövegeket. A megszokott nyelvhasználat összetételeihez hasonlóan többségük **főnév**, az általam vizsgált hapaxok mintegy 80%-a. Jellemzően nem más szófajú szavakból képzettek ezek, hanem leggyakrabban jelentésben egymástól távol eső főnevek jelöletlen összetételei (*műmézdarázs, szélhordágy, békepánik, aktamezők, antarktis-járda, foszforrakodás, századgramophontiszt*). Ugyanakkor több szöveghelyen a művek olvasója igei előtagot vélhet felfedezni hapax legomenonjaiban:

*van versetírni asztalod,
van versetírni szék,
van **hersegvirsl**i, azt falod,
freccsenne végre szét.
(hars, részlet)*

**Mint lépesmézet, szárazig kiszívja.
Fájkaralábé, pneumatika.
(Szódalovaglás 95. mű)*

A *hars* című vers egyedi szavában a *herseg* 'serceg, recseg' szó jelentése valóságra vonatkozó tapasztalataink alapján társítható az ételhez, ezért akár jelzői alárendelésként értelmezhető a szóalak (*hersegő virsl*i), viszont a két mondatnyi terjedelmű lábjegyzet *fájkaralábé* szóösszetételének alkotóelemei szemantikai jegyeikben nem illenek össze.

Domonkosi Ágnes az *elrepullman* című költemény elemzésekor a *mostanra légyüveg sík* tagmondat kapcsán hívja fel a figyelmet a jelentések és a mondatrészi szerepek azonosíthatatlanságára Parti Nagy művében:

*az irreverzibilé fogyó időn merengj el,
ha nem lettél menetté, legalább légy menetrend,
fazöldjét, mintha száját, beszívja kint az este,
a mély lukak, az erdők, megfeszlenek veresre.
merő romantikából hol mennyit ácsorogtál,
hogy tán kiadja másod a párnás másodosztály,
mostanra légyüveg sík, sötétül, végre lágyul,
s késő nem elfogadni az arcod állagául.
nézel és visszanézel, s ha ott vagy is mögötte,
nem lesz több kedved hozzá, és nem lesz több
közöd se.
e romlott légű resti holnapra légüres tér,
elmávodt arcát festi fapirosra a reptér
(részlet)*

Habár Domonkosi nem nevezi szóösszetételnek a költeményben lévő *légyüveg* „önmagában nehezen értelmezhető egyéni szóalkotás”-t (2006: 58), a *lenni* ige egyes szám 2. személyű

ragozott alakja és az *üveg* főnév hapax legomenon szóösszetételként való felfogását a szöveggörnyezetben lévő – az idő múlása miatti elmerengésre intő – felszólító módú igealakok (*merengj el, légy menetrend*) valószínűsítik, illetve maga az a jelentéstartalom, amely az emberi lét tragikumára való figyelmet a test mulandóságát az üveg olvadásának folyamatával azonosító kontextusban hívja fel (*sík, sötétül, végre lágyul, / s késő nem elfogadni az arcod állagául. [...] elmávodt arcát*). A test romlott légű restivel való metaforizációja szintén megtámogatja ezt az elképzelést (*holnapra légüres tér*), egyúttal feltételezve az összetétel szóalkotás olyan módon való megújítását, amely főnévi összetételt igei előtaggal hoz létre. Ugyanakkor a kontextus miatt (*az ablak légymenetrend*) a *légy* összetételi tag élőlényként való értelmezése is helytálló lehet.

A költő szövegeinek újszerű főnévi összetételei mellett szintén figyelemre méltók valamennyi előfordulásukban főnévi használatú, lexémákként ragozható elemszilárdulásos alakjai, amelyek különböző szintagmákat vagy akár teljes megnyilatkozást rögzítenek (például: *kifogytollal szerelmesen; hívtalakdenemvoltál okos, nyomorult ellenreménykedése; van sócipő üvegnyalóka epedasírás ragtapasz*). Bár ez utóbbi nyelvi forma az *epeda* és a *sírás* főnevek kapcsolataként is értelmezhető. Ezenkívül a gyakori előfordulású, kéttagú tulajdonnevekből köznevesített szavai többnyire főnévi értelemben használatosak (*fekete albertflórián száguld; az első Fecske vasstamással a véce ablakában; ott belül egyre jobban Vajdajános; hajmásipétert elviszi a rendőr*).

Parti Nagy Lajos hapax legomenon összetételeinek mintegy 10%-a **melléknév**, melyekben leggyakrabban a hasonlítás tényét lehet valószínűsíteni. Kisebb részükben a hasonlított és a hasonló közötti hasonlóság könnyebben felismerhető (*ha jó a pullmanpuha alkonyat – bonbonnière, részlet; ha megroskad a szívgönyörű nyár, / legyen emléktáblája kigyullad – a nulla jeremiádja, részlet; futnak a fülkeablakok, / pereg a filmragyás sötét, / filcpuha holdak, lakk napok, / szurokmezőben tarka rét – tárcsalomb, részlet; a foszló plázmelegben / heverni elmeredten / ahol a barna pöttyös / katicák rajja köröz – Szódalovaglás 7. mű, részlet*). Viszont többségükben a jelentésükben egymástól távol eső összetételi tagok társítása miatt nehezebben értelmezhető a tárgyi és képi elem közötti hasonlóság (*tündér-csipős szikrákat / pattogatnak elő a hajukból – Amarcord, részlet; mintha önnön húsán, fúrja át magát a malomkerékbamba éjszakában – Egy bőrönd repülő, részlet; szája sarkában csöpp radír / aranykövér lovakat ír – Szódalovaglás 10. mű, részlet; ezüst terep, / ólomtörékeny bútorhuzatja, például / bútorhuzatja / a nagyszálkás facsokoládénak éppen – Ezüst terep, részlet*). Parti Nagy melléknévi összetételei közül produktívak a hasonlító árnyalatú szép összetételi taggal alkotott szavai (*higanyszép tavak; csutkaszép jövő, törekszép dolgain; pesztraszép szemén; hullámszoknyaszép; cukraszép édes*

morzsapaca csillagai; cefreszép szinekdohé), illetve hapax legomenon színevei (üveghíg-sárga, fojtósárga, fapiros, iktató-lila, svájcisapka-zöld, puszagolyókék, rozsvörös, holdbarna, azangyalszürke, bambasárga, eperfakék, vajarózsaszín, dobverő-fehér).

Parti Nagy összetett melléknevei között is vannak olyanok, amelyek megsértik az összetételek alkotótagjainak szokásos szófaji jellegét:

*Kis könnyü gép, leng, nem suhan,
alig segít, ha fázna,
s bár ront e **hajfáj** hajnalon,
nem rontja el talán nagyon,
ha blúzból blues-zá magyarázza.
(Vállfablues, részlet)*

*„Elmentem és megyek haza”,
de hogy hová, az fel nem ötlött,
fáradt agyam a **fellaza**
memórián át kikönyöklött.
(Szívlapát, részlet)*

A *hajfáj* hapax legomenon összetett jelző az igei utótag, míg a másik szöveghely *fellaza* egyedi jelzője az igeiktői előtag miatt hat különösen. Mindkét nyelvi forma az összetételi szóalkotásmódot újítja meg.

A költő verseiben nem túl nagy számban, de olvashatók hapax legomenon **igeneves összetételek** is, amelyek közül a folyamatosak (*hagymabontó képzelet; gyufavarró kiskönyvrő lilliputi; szánkasikló szánkanedves ajkat*) és a befejezett melléknévi (i) (*virít reped az almasült idő; kefenyírt fejű ifjak; vérhányt labdarózsa; te vagy az alkony hólábbadt ege; ti tarkatűrt pojácák; zápor- s hagymavert TUBINGÁT*) a legproduktívabbak. Ezek a szóalakok a költeményekben jelzői szerepet töltenek be. Egyéni szólakjuk önmagukban is meglepően hat, de a jelzett szóval összefüggésben különösen.

A *Szódalovaglás* című kötet egyik töredékében érdekes módon kéttagú tulajdonnév köznevesült formája igenévi felhasználású:

*hús deka párizs késő délután
aztán lassan kint itt is este lesz
tóthárpádló szomorym nyári pasztell
az ujjaimból többé nem maradsz el
kesernye szájszagomban itt leszesz
és el se fogyhatsz mint ez a gitane
(187. mű, részlet)*

A fragmentumszerű, mondattagolás nélküli mű szemantikailag a *nyári pasztell*hez tartozó *tóthárpádló* hapax legomenon folyamatos melléknévi igeneve Tóth Árpád költészetének jellemző vonásait – a fölfokozott magányérzetet, a melankóliát, a költő verseinek borongós hangnemét – megidézve elégikus hangulatot teremt a nyári estét leíró Parti Nagy-költeményben.

Parti Nagy hapax legomenon összetételeinek közel 3%-a **ige**, ezek közül valamennyi jelentéssűrítő összetett szó elvonása: papírröpülés > *röpülj te kő, te könnyű és nehéz, / s ne csak **papírröpülj**, te Ház!* – *Halk, talmi vers az irodalom házához*, részlet; konzervdobogás > *kórházalji kopasz parkerdőben / meddőhányók állnak eredően / meddőhányók mutassátok híven / mely oldalon **konzervdobog** szívem* – *Őszológiai gyakorlatok* 96. mű; tejsírás > **tejsír** a hold / van rá nincs oka / véndedővók / oszlopcsarnoka – *Őszológiai gyakorlatok* 29. mű, részlet; tramplidúdolás > *te rongyos élet lóbálj amplitúdó / hajmásipéttert elviszi a rendőr / a kannarózsa trampli **tramplidúdol** / lesz-e a szív még kicsomagolt bőrönd?* – *Szódalovaglás* 251. mű, részlet. A költő metaforikus jelentéssűrítő, különleges jelentéstartalmú igéin túl felfigyelhetünk szövegeiben olyan hapax legomenon összetett igékre is, amelyekben valóságra vonatkozó tudásunk alapján szemantikai ellentét feszül: *Sunyi rohamra rándul mellkasunk, dudamód / **domborhorpad**, / Himbáló tevék a zubbonygombok, e puszerájba / sompolygó had.* – *Holnap indul a század csuklógyakorlatra*, részlet; *esik a hó hogy lenne ez / fordítva hogyha / az esne föl mire esik / [...] az esne föl hiszen belül / **fölhóes**el naponta* – *Szódalovaglás* 220. mű, részlet. De van olyan eset is, hogy csupán a helyesírás rögzít összetett igealakot: *úgy **nemhazudtam** hogy e félegész / őszinteség lett szívnehéz hazugság* – *Szódalovaglás* 177. mű, részlet.

Az összetett ige különleges példája a *Szódalovaglás* kötet egyik prózai lábjegyzete részletében olvasható szóalak:

Túristák vizibicigliznek és tájképfestők. Apuska fölment a műhelyből **ebédessen, Milka, az új lány aznap este beleszeretett egy szép szlovén hajószakácsba, aki majd az Új-Hebridákon leforrázza magát felesborsólevessel.*

A leíró jellegű lábjegyzet *ebédessen* szava magyar és német nyelvet vegyítő nyelvi forma, amely – amiatt, hogy az összetétel szófaját az utótag szófaja határozza meg (ném. *essen* ige 'eszik') – igeeként értelmezhető, viszont a tagmondat nyelvtani szerkezete főnévi igenévi felhasználást valószínűsít (Apuska fölment a műhelyből ebédelni). Az összetett igealak, mivel jelentésében redundánsnak tetsző, a figyelemfelkeltés stíluseszközeként értékelhető.

Parti Nagy más szöveghelyeinek **idegen nyelvi alkotóelemet felmutató hapax legomenon összetételei** – az *ebédessen* szóalakot kivéve – főnévi jelentéssűrítő összetett szavakként magyarázhatók, például: *ó / hova / tűnt el hát / ön aki ha / ó-kat mond / ez a fura / **pontyordnung** / kireped a / burkából* – *Hal éji éneke*, 14. részlet; *mint illatos pép összeáll, / az élet **szájbapowderosság*** – *ollé*, részlet; *a facsokoládépapírról, amely ha jól / megszemlélem / ezüst terep, / felülről bábszínházi kellék, tükör-görcs, / **happy-end-ország*** – *Ezüst terep*,

részlet. Ezeknek a – Parti Nagy nemcsak regiszter-, hanem nyelvkeverő képességéről is árulkodó – szóalakoknak a megértését csak az idegen nyelvi kód ismerete teszi lehetővé.

A szerző **szervetlen hapax legomenon összetételei** révén is megújítja szóalkotásmódunkat. Különleges szóalakjai nyelvi megformáltságukban eltérnek a megszokott szervetlen összetételektől abban, hogy az összetételi tagok között főleg igekötők és személyes névmások szerepelnek, valamint a szervetlen összetételek megszokott szófajaitól eltérően (például kötőszók, viszonszók, mondatzók, partikulák) hapax legomenonjai többnyire önállóan mondatrészi szerepet töltenek be, főnévi és melléknévi szerepet valószínűsítve.

Személyes névmásoknak egy szóalakban való ötvözése sűrítő jellegű:

*seprűt kötünk
ciróka mozdulatból
énte*

*szürkevakk
(Szódalovaglás 141. mű)*

*...Nem vár, hisz ő is én vagyok,
zavart és harsány énisője,
nem mintha most elolvadok,
nem mintha épp nem volna nője...
(Europink, részlet)*

Az *énte* egyedi szóalkotás egy összetételben fejezi ki az individuumok egybekapcsolódásával létrejövő új egységet, míg az *énisője* szóalak sűrített nyelvi formában a kontextusban lévő szintaktikai szerkezetre felel kölcsönösséget megfogalmazva (*hisz ő is én vagyok – énisője*).

Igekötői összetételi tagokkal is alkot új szavakat a költő:

*hasára szalmacsutkát rajzolok
s motoz **lefölle** ujjacskaként rajta
végig a háton és végig a fejte
tőn tanulatlan mozdulatod
(Szódalovaglás 142. mű, részlet)*

*elmebajszaga van a reggeleknek
s arcomba szakadt **fölle** ráncaim
mögül redőny mögül szeretnék
éppnem nagyon csak túlélni mikor
félek és félek hogy eltitkolom
(Szódalovaglás 175. mű, részlet)*

A *föl*, *le* igekötők térbeli irányultságot fejeznek ki, ezért nagyon szemléletes a le-föl mozgó ujjnak, illetve az arcon többféle irányban húzódó ráncoknak hapax legomenonokkal történő ábrázolása. Parti Nagynak ezek a szervetlen összetételei jelzői szerepben állnak a főnevek előtt.

A költő a nyelvjátékos formák alakításában egészen odáig jut, hogy meghatározhatatlan szófajú három összetételi tagból álló lexémát teremt:

*és kipállott az ajakunk mindkettő
ó Jeremiás
és szerveink sem nem keresik
sem nem utálják egymást
(ésóés, részlet)*

Az a gesztus, amellyel a verssorok elején lévő szavakat a költő szóösszetétellé alakítva címként helyezi versének élére, a posztmodern perspektívából értelmezett nyelvi játékoságról és nyelvi reflektáltságról árulkodik.

Parti Nagy hapax legomenon szóösszetételei túlnyomó többségükben metaforikus képet magukba foglaló jelentéssűrítő összetételek, melyekben a tárgyi és képi elem közötti szemantikai távolság annyira nagy, hogy az alkotótagok lexikai jelentései kölcsönhatásakor csak nehezen vagy egyáltalán nem fejthető fel a jelentések közös tartománya. Ezáltal merőben új képzettársítások születnek, vagy csak asszociatív erejűek a szóalakok. A költő egyedi szóösszetételeinek megértését, szövegben való értelmezését az is megnehezíti, hogy a szavak egy része hangalakzatos formaként is felfogható (*szcéna-illat, zsírhantomon, termeszállásban*), ugyanakkor van, hogy a szövegkörnyezetben sem dönthető el biztonsággal melyik nyelvi művelet felől magyarázható a szóalak. Viszont éppen a szavak, kifejezések jelentésével kapcsolatos bizonytalanság emeli meg Parti Nagy műveinek stílusértékét, így hapax legomenon szóösszetételei olyan próbálkozásokként értékelhetők, amelyek posztmodern perspektívából újítják meg, illetve írják fölül a szóösszetételi szóalkotásmódra vonatkozó nyelvi szabályszerűségeket, szokásokat.

2.5.3. Szóképzéssel létrejövő hapax legomenonok

Parti Nagy Lajos költészetében a szóképzéssel alakult hapax legomenonok meglehetősen gyakoriak, közel 130 egyedi képzésű nyelvi leleményre figyelhet fel a művek olvasója. Az általam szövegkörnyezetükben vizsgált újszerűen képzett szavaiból három csoport alakítható ki. Ezek közül is elsőként az **analógiás képzésű szavai** jellegzetességeit tekintem át. **A képzett szó szófajához nem illő képzőhasználatában** azt vizsgálom, hogy az egyes hapax legomenon szóképzések elemzésekor a szóképzés mely szabályszerűségeinek posztmodern perspektívából történő megújítása révén jöttek létre. Végül a Parti Nagy-költemények egyedüli gyakorinak és termékenynek mondható **-ód(ik)/-őd(ik), illetve -od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik) típusú képzőhasználatát** mutatom be.

A Parti Nagy Lajos-i nyelvhasználat jellegzetességei a viszonylag gyakori, a nyelvi elemek végtelen alakíthatóságát felmutató **analógiás képzésű szavai**. Ezek nem szabályok, hanem egy adott minta alapján képzett formák, és – különösen a *Szódalovaglás* és a *Grafitnesz* kötetekben – a rímelésnek való megfelelés hívja őket életre. A rímjátékok szerepéről Háy János úgy vélekedik, hogy „a nyolcvanas évek végére – mikor is az avantgárd szabadvers kifűjt (egy időre legalább), a klasszikus formák alkalmazása evidensen vetette föl

a rímkérdést. Láthatóvá lett, a babitsi elemekkel jól megszívott rímkezelés teljesen szétkopott. Mi a teendő? – [...] vagy beerősíteni a rímeket, vagy lehalkítani. [...] a Szódalovaglás egyértelműen a beerősítéssel játszik, szándékosan rontott, túlkoptatott vagy túljátszott rímektől sem megriadva” (Háy 1990). Parti Nagy ritmus- és rímkényszerhez igazodó hapax legomenon szavai olyan módon újítják meg az analógiás képzést, hogy a minta nem minden esetben a köznyelvben létező lexéma: az analógiás képzést motiválhatja nem létező lexéma, egy már újszerűen képzett nyelvi forma, paronomáziás hangalak, de akár idegen nyelvű szó is. Emiatt Parti Nagy úgynevezett posztmodern analógiás képzéssel létrejövő hapax legomenonjainak vizsgálatakor a jelölők egymásra utaltsága, nyelvi reflektáltsága kerül előtérbe.

A *Kacat, bajazzó* című versciklus egyik darabjának hapax legomenon szóképzése a jelölők egymásra következése miatt nyelvi játékhoz vezet:

*...Csurran a tollból a tint', hullik az égből a pent',
 űl a sötét idebent, gyűl a fehér odakint...
 „Az, mit az úr idekent, orrfacsaró **pipere**nt,
 az kutyakölni megint” – mondja a költ' és a Wint'
 szárnya alól kitekint, vén, dühösen bucsut int.
 (pentameter, ál, s piperézett, részlet)*

Az időmértékes verselés egyik sorformája, a *pentameter* szóvéglahagyásos alakja (*pent'*) által motivált újszerű képzőválasztás a költő nyelvi játékosságáról árulkodik. Analógiásan képzett nyelvi leleménye lehet a *pipere* szóból kreatív módon, játékosan formált alak, amelynek jelentése lényegében megegyezik a *pipere* eredeti jelentésével ('kozmetikai szer', 'illatszer'). Ezt az értelmezést a kontextus is megtámogatja, vö. *orrfacsaró, kutyakölni*. A *pent* szótörödékhöz mint mintához igazodó analógiás képzést az egymásra felelő sor-, illetve szóvégek (*-ent, -int, -ent, -int*) motiválhatták. Az újonnan létrejövő szóalak hangzásával illeszkedik a költemény stílusegységébe a rövidített formák által keltett tréfás stílushatást eredményezve (*tint', pent', piperent, költ', Wint'*).

A *nóta* című mű teljes versszerkezete analogikus képzésekre épül, a vers zárlatában egyedi jelentésű neologizmust hozva létre:

*nincs más csak
 fojtás s
 fojtatás
 minden legújabb
 folyvást
 folytatás
 nincs más csak
 hajtás s*

hajtatás
daloljunk
pajtás
pajtatás

A költeményben a műveltető ige -(t)At képzője járul a *fojt* igéhez. A *fojtás* és *fojtatás* mellérendelő szószerkezet mindkét tagja az -ás deverbális nomenképzővel képzett, létező lexémái nyelvünknek. Ennek analógiájára képzettek a *hajtás–hajtatás*, *pajtás–pajtatás* alakok is, de ez utóbbiban a műveltető ige képzője rendhagyó módon nem igéhez járul. Hanem a *pajtás* főnév -ás szóvégződését tréfásan képzőnek értelmezve nem létező szóalakhoz (*pajt). A *pajtatás* hapax legomenon beleillik a szavak sorába, mert rendhagyó képzésével a hasonló hangzású nyelvi elemek egymásra következéséből adódó egyhangúságot hangsúlyozza. A vers értelmezését az interpunkció elhagyásán kívül a paronomáziás (*fojtás–folyvást*), valamint a kiejtésben azonos, de jelentésükben különböző szavakkal (*fojtatás–folytatás*) való nyelvi játék is megnehezíti.

A *Grafitnesz* című kötetben különösen mellérendelő kapcsolatos szintagmákban fordulnak elő újszerűen képzett hapax legomenonok. Ezekben a szószerkezetekben mindig az egyik szó az analógiás képzés konkrét mintájául szolgál:

te jó cukor te jó csoki
ki olvadsz holdas éjjelen
te lelki és te comboki
naponta légy jelen
kávészsézsémben reggelen
te háti és te homloki
te kender és te len
(*Öszológiai gyakorlatok* 53. mű, részlet)

A kötet egyik szöveghelyén a *lelki* szó analógiájára alkotta meg Parti Nagy a *comboki* szóalakot, megszegve így a szóképzésnek azt a szabályát, amely szerint az -i melléknévképző csak alapalakban álló főnévhez társítható. Az újszerű képzőhasználatnak ebben az esetben bár kétségkívül figyelemfelkeltő stílushatása van, a szóalak jelentése a képzett szó és a képzői jelentés 'az alapszóban megnevezett dologhoz tartozó vagy vele kapcsolatos' (Kiefer 2007: 197) ismeretében könnyen értelmezhető: a szeretett kedves szinekdochikus jelölőinek egyikeként (*te lelki és te comboki [...] te háti és te homloki*). A hapax legomenon szóképzést valószínűleg a szótagszám (8–8–8) és a verssorok utolsó szótagjainak alaki egyezése is motiválhatta (-ki, -len, -ki, -len).

Az analógiás képzés a kötet egy későbbi darabjában ugyancsak a mellérendelő szintagma egyik tagját mint konkrét formát követő képzés:

*kacagti és zokogti szívpor
néhány nyelet
szivárvány és fujárvány
benne járván
telten és botoltan
mégis csak egy nagy ismeretlen
urna vendége voltam
(Őszológiai gyakorlatok 184. mű)*

A *szivárvány és fujárvány* szintagma esetében az analógiás képzés mintája a *szivárvány* főnévi lexéma, amely származékszó, „deverbalis nomenképzővel jött létre a *szív* igének abból az önállóan ki nem mutatható *-r* gyakorító képzős alakjából, amely a *szivárog*, *szivárkozik* igékből is relatív töként következtethető ki” (TESz. 3. 770). Parti Nagy a *szivárvány* szó analógiájára a *szív* ige ellentétes jelentésű párját, a *fúj* igét képezte tovább (*szív-árvány*, *fúj-árvány*). A hapax legomenon szóképzés eredményeként érdekes ellentétpár jött létre, amely az élet természetszerű végletességét további, a versben fellelhető ellentétpárokkal érzékelteti (*kacagti – zokogti*; *szivárvány – fujárvány*; *telten – botoltan*). Ezek közül is az első jelzőpár tagjai szintén újszerű képzőhasználat eredményei: bár megnyugtatóan magyarázni nem lehet a *-ti* végződéseket, hangzásbeli hasonlóság alapján felidézhetik a *-sdi*, „komolytalan cselekedetek megnevezése”-re szolgáló képzőt (MG. 318), így a képzői jelentés – (ön)ironikus felhangot keltve – a lírai ének az élet túlságosan komolyan vételének elutasításáról árulkodhat. Parti Nagynak ez a filozófiai tartalmú töredéke Kosztolányi Dezső *Hajnali részegség* című művének befejező gondolatát idézi meg (*mégis csak egy nagy, ismeretlen úrnak / vendége voltam.*), melyben a posztmodern szerző egyetlen szó hangalakját érintő transzformációval az alludált műnek a létezés misztikumát – vagy olvasattól függően az isteni gondviselést – hirdető üzenete helyett az emberi test mulandóságát állítja középpontba (*úrnak > urna vendége voltam*).

A következő idézetek analógiára épülő szóképzése a *szivárvány – fujárvány* szópárhoz hasonlóan szintén a mellérendelő szintagma egyik tagját tekinti a képzés konkrét mintájának:

*látványt és hallványt szentimentholos
leheletemmel összemós
az est, nem őrködök
többé grimasz fölött
(pannorám, részlet)*

*hanglemeztűn ha szösz volt észre nem vett
zenéstül vonszolódik egyre beljebb
látványra is hallványra is kevés
(Szódalovaglás 101. mű)*

A *hallvány* szó abban az értelemben különbözik az analógia révén létrejött *fujárvány* alaktól, hogy bár szóképzése magyarázható a *látvány* főnév analógiájára a *lát* igéhez hasonlóan a *hall* ige *-vány* deverbális nomenképzővel való társításaként, a nyelvi lelemény a *fujárvány* szóalakkal ellentétben a szó hangalakjának belsejét bővítő epentézises hangalakzatként is

értelmezhető. Parti Nagynak ez a hapax legomenonja a jelentéstulajdonítás folyamatában szemantikai eltolódásokat okoz, mert az értelmezői tudat a képzői jelentésből kiindulva a *hallvány* szónak egyrészt a 'hallás eredményét kifejező' jelentést tulajdonít, másrészt hangalakzatként értelmezve az 'alig látható, gyenge, bágyadt, nem erős' (ÉrtSz. III, 77) jelentés is szerepet játszhat az értelemképzésben. A posztmodern szerző nyelvi játékoságáról és ötletességéről árulkodik az, ahogyan hapax legomenon szóképzésével mindkét kontextusban a vizuális és az akusztikai érzetek együttesét nemcsak szószerkezet formájában fejezi ki (*látványt és hallványt; látványra is hallványra is*), hanem egy adott szóalakon belül is szinesztetikus jelleggel ötvözve sejteti az érzetek keveredését (*halvány – hallvány*).

A következő háromsoros mű nyelvi kreativitása szintén analogikus szóképzésből adódik, az értelmetlennek tűnő hapax legomenon (*elfekmenye*) a szóképzés alapjául szolgáló, ugyanakkor utána következő *elfekvője* szóval összefüggésben kap értelmet, utalva a családi kapcsolatokra a szóalakokban felfedezhető birtokos személyjeles *menye* és *vője* szavakkal:

az ősz családja:

elfekmenye

elfekvője

(*Őszológiai gyakorlatok* 28. mű)

Parti Nagy Lajos nyelvhasználatában az analogikus szóképzés mintája figura etymologicás határozószó is lehet:

*bár tejberizsa rizzsel szép ebéd volt
s tornác kedvében bukfencet hányt az égbolt
hányt mindenfélet
a külsérelmem **fájton fájva** kékül
mivel vascsőből zuhanyrózsa nélkül
foly rám az élet
(*Őszológiai gyakorlatok* 49. mű, részlet)*

A *folyton-folyvást, folyton-folyva* szókapcsolatok mintájára újszerűen képzett a *fájton fájva* kifejezés. A *folyton* és a *folytán* szavakat a *folyik* ige megszilárdult ragos alakulataként jegyzik az etimológiai szótárak (vö. TESz. 1. 945, EtSzt. 213), pontosabban „a *folyik* ige -t képzős származékának személyragos és -n határozóragos alakja”-ként (TESz. 1. 954). Parti Nagy nyelvi leleményének azért is van különös stílushatása, mert a *fáj* igehez társított -t szófajjelölő képző és -on rag a határozói igenévi képzett formájával (*fájva*) együtt az olvasó emlékezetébe idézi a *folyton-folyvást* állandósult szókapcsolatot, ezáltal hatásosan és nyelvileg frappánsan fejezi ki a kékülő sebbel járó fájdalom folytonosságát.

Parti Nagy Lajos költői nyelvhasználatára, különösen a szóösszetétellel és a szóalak-egybeolvadással keletkezett hapax legomenonjaira jellemző leginkább, hogy bennük

idegen nyelvű szavak keverednek magyar lexémákkal vagy kifejezésekkel. De műveiben olvasható olyan képzéssel keletkezett nyelvi forma is, amelyben az analógiás szóképzés alapjául az idegen nyelvi elemekkel való játék szolgál:

*A kísérőlevél kétséget nem hagy afelől, hogy ez a Virág annak az apja, igen, a Leopold Bloomnak, „kicsoda elég hires enber itten” bár, amint a papírkutató megjegyzi, az ő számára ettől még „**nothing és pothoming**” a könyvecske, nem ettől érdekes tehát, hanem a különös, máig aktív méregtől, mely lapjait anno elfeketítette, s mely alól egy bonyolult eljárással – mondanom sem kell, hogy ismerősöm szabadalma – az írás remélhetőleg és esetleg elővarázsolható.*

(A dublini vegyszeres füzet, részlet)

A *nothing és pothoming* mellérendelő szintagma 'semmi, semmiség' jelentésű angol nyelvű *nothing* szava az analógiás szóképzés konkrét mintája, mert az 'igen kicsiny összegű, nagyon kevés, csekély értékű' (ÉrtSz. V, 815) jelentésű *potom* szavunk a Parti Nagy-idézetben a foghangot jelölő angol *th* helyesírását követi, illetve a gyakori angol képzőt, az *-ing* morfémat is felveszi. Az így létrejövő *pothoming* hapax legomenon szóalak jelentése az angol nyelvet ismerő olvasó számára redundánsnak tetszhet, mivel az a *nothing* szó jelentéséhez hasonlóan 'potomság'-ként adható meg.

Parti Nagy Lajos szóképzéssel megalkotott hapax legomenonjainak a többsége **a képzett szó szófajához nem illő képzőválasztással** keletkezett. Analógiás képzései mellett szóképzései nagyrészt egyediek és egyszeri előfordulásúak.

A posztmodern költő szóképzéssel keletkezett egyedi szavai jellemzően **a főnévi alapú képzést** újíttják meg, mégpedig rendszerint szófajváltó képzőkkel. Ezek a hapax legomenonok szokatlanságukkal hívják fel magukra a figyelmet. A *Köszöntyű* című mű hipallagészerű nyelvi megoldása irodalmias nyelvváltozatot rögzít:

*Jön a tavasz, e kosztolányidéz',
a nyak körül a szél **elsálladoz**,
selymelj, hazám, te, tömpe ormokon:
kinek ajánlom, szirttetőn delel,
ötven tavasz dériti föl legott,
de baj talán, ha ősz egy üstökös?
(Köszöntyű, mottó, részlet)*

Az adott szó szófajához nem illő újszerű képzőhasználat a *-doz(ik)/-dez(ik)/-döz(ik)* deverbális verbumképzőnek nem igéhez, hanem főnévhez való társításából adódik. Az *elsálladoz* hapax legomenon nagyon érzékletesen fejezi ki szeles időben a sál nyak körüli mozgását. A képzői jelentés a gyakoriságot és a cselekvés folyamatosságát hangsúlyozza, míg az *el* igekötő a történés időbeli lefolyását. Mint ahogyan Parti Nagy szavainak nagy része, ez a szóalak sem

csupán egyetlen létrehozó művelet alapján magyarázható, mert a kontextus megengedi detrakciós hangalakzatként (a szél elszálladoz) való értelmezését is.

A költő *-lag/-leg* határozószó-képzős hapax legomenonjai szintén a szabályoknak való ellentmondás révén újítják meg posztmodern perspektívából a szóképzés szóalkotási módot:

*jönnek a felhők **elefántlag**,
természet pumpás képzete,
és lóg belőlük valahány schlaug
(schlaug, részlet)*

*...Ó, édes, dundi, citromos
Európánk, kismalac vagy,
a sminked bár kicsit romos,
s koros vagy tán **malacilag**...
(Europink, részlet)*

*Ha Históriánk csizma-száránál, mely jó Daguerre-unkhoz, s csepp magamhoz hasonlatosan
fénnyel és setétet ír, ha őmellette én csak halavány inas-fattyú is leendhetek, ha csak a
legalázatosabb ezüst-jodid-ja az eljövendők megörökítésben, úgy az méltó és balzsamos
nyugszer leend a szivre, kinek egy darabkájára e minutomban **végérvényleg** reácsukja a
fődelet.*

(A dublini vegyszeres füzet, részlet)

A *-lag* termékeny határozószó-képző rendszerint *-i* képzős melléknevekhez társul, a képzésmód derivátumának az alapszavát vizsgálva Ladányi Mária ugyanakkor azt állapítja meg róla, hogy nem létező, potencionális *-i* képzős szavakat is továbbképezhet, például *könyvileg*. Parti Nagy egyedi szavaiban viszont alapalakú főnevekhez járul a toldalék. Az ilyen típusú rendhagyó képzésmódok Ladányi szerint a beszélt, a költői és a gyermeknyelvben azzal magyarázhatók, hogy „a képzésmód produktivitása felülírja a normához való alkalmazkodást” (2007: 50).

A Parti Nagy Lajos-i nyelvhasználat a főnévi alapú képzéseket több esetben olyan módon újítja meg, hogy az igeképzést igekötővel is nyomatékosítja:

*fölhajtott gellerben a táj.lezuhanva a
trombitaszóra szájharmonikus papagáj.
ott folytatom.lassan **kivarjul**.vállak,
bokák szép kórusa.hónom alatt folyton
szivar gyúl.így röptet körbe a Musa.
(szivar gyúl, részlet)*

**Föl-földobódó delfinek, szaténtrikó nyugágya. Valahol elmaradt egy lábrész
visszahozhatatlanul. Kis lobbanás, frottírpilóta hosszú láncon, kétfelől lecsüng, ő ring-e,
talpak ringatják, együtt a kettő bátor ütem. Csupán megannyi mintha, s **elhentesül** a szerelem.
(Szódalovaglás 265. mű, részlet)*

Az *-Ul* homonim, azonos alakú toldalék: cselekvő és mediális igéket létrehozó képző (*nyomul, vetül*) vagy melléknévhez járuló denominális verbumképző (*butul, zöldül*) (MG. 317), főnévvel való társulásakor viszont esetragként értelmezhető (*tanúbizonyosságul hív,*

feleségül megy) (MG. 200). Parti Nagy 'valamilyenre válik' jelentésben viszont főnévből metaforikus értelmű igekötős igét képez, amelyek művei képszerűségét növelik.

A főnévi alapú képzés megújításaként értékelhető a következő fragmentumszerű műben a főnévi alapszó határozói igenévi képzővel való továbbképzése:

*combig csillagva az estély**
bálnaszáj szűrői között
pulza pulza pulza fény
huggyozni voltam a mozdóban
horgonyzó üdülőhajó
horgonyzó bálnaturisták
egy éj a fügemagózóban
fügeboréj
(Szódalovaglás 84. mű)

A határozói igenév képzőjének nem igéhez, hanem a *csillag* főnévhez társulása felettébb képszerűvé teszi a megszólalást. A jelentéstömörítő hapax legomenon egyik értelmezése lehet a 'csillagokkal kirakva' jelentés, de rendhagyó képzésmóddal alakult nyelvi forma helyett immutációs hangalakzatként (*csillogva*) is felfogható a szóalak, amely így egyetlen hang cseréjével a csillagok csillogására asszociáltat.

A melléknévi igenévi képzők főnévhez való járulása szintén ellentmond a szóképzés szabályainak:

ha kulcslukandó néma éjen
reám szökkent a szégyen
a harisnyája résén
Büfésnőm kilesém én
pirosra néztem szememet
de mit tegyek
se nem hord
se nem szeret
(Őszológiai gyakorlatok 86. mű)

kiküldött őrszem létra-árnya
balról jobbra, ahogy bejárja,
mint drótsövényt, a skálányi határt,
felhőből, foszló hangreszelékből
ki-kibújik, varázsszeme föl villan
olyankor, lámpa a hűlő latrinák,
tücsöklő hangaföldek,
éterben ázó sátorlap felett.
(fülterkép, részlet)

A termékeny képzők között számontartott *-andó/-endő* melléknévi igenévképző (MG. 319) szokásosan igét képez tovább, Parti Nagy posztmodern költői nyelvhasználata ugyanakkor megszegi a szófaji kategóriákra vonatkozó nyelvi szabályokat. Így beálló melléknévi igenevet a főnévi alapú szóképzés megújításával hoz létre. A *kulcslukandó* hapax legomenon igen szemléletes jelzője a Büfésnő utáni leskelődéssel telő éjszakáknak.

A *fülterkép* című vers hapax legomenonjának stílushatása úgyszintén főnévi lexémának melléknévi igenévi képzővel való ellátásából adódik. A *tücsöklő* szó az egyidejű cselekvés folyamatosságát hangsúlyozza, a hangaföldek jelzőjeként pedig a költemény tájleíró jellegét erősíti.

A Parti Nagy Lajos-i nyelvhasználat tipikusnak mondható szóformái az olyan jelentéselbizonytalanító hapax legomenonok, amelyek az őket létrehozó művelet felől újszerű képzőhasználat vagy az alapszó hangalakját érintő műveletek eredményeiként is értelmezhetők:

*kedves Dezső, ki ennyit írni bírtál,
a mesterünk vagy így és úgy, naná,
te isten büféjében dús papírtál,
el sem bírná, ki körbehordaná,
hát körbeállunk **kiskanálni** szépen,
kedves Dezső, hisz áll a mű közepén,
az ismerős és titkos tandarab
(Tandorírt vers, részlet)*

*nőnek a kőporarak
decsi rozáliának,
szívében térzenészet,
lábában tromboá.
puderett arcán föl-le
tapogat mézga könnye,
teniszlabdát a hernyó
dajkál ilyen sután.
(puderett, részlet)*

A mestert, Tandori Dezsőt méltató műben a *kiskanál* lexéma főnévi igenévi képzővel való ellátása megújítja a főnévi alapú képzést, érdekes jelentéslehetőséget kínálva az olvasó számára. A költőelődöt metaforikusan *dús papírtállal* azonosító költeményben a hapax legomenon -nyi képzős melléknév szinkópájaként (*kiskanálnyi* > *kiskanálni*) is magyarázható. A szokatlan nyelvi forma utalhat a költőtársak mintakövetésére, vagyis átvitt értelemben a Tandori-életműből való „táplálkozásra”.

A *puderett* című költeményben a *puderett* szóalak egyszeri költői neologizmus, akár újszerűen képzett szóként (*púder* főnév + -tt befejezett melléknévi igenévi képző) akár detrakciós hangalakzatként (*puderezett* > *puderett*) magyarázzuk, a kontextusban ugyanaz az értelem köthető hozzá: decsi rozália púderezett, púderszínű arcának jelzője.

A posztmodern költő következő művének hapax legomenonja szintén a főnévi alapú szóképzést újítja meg:

*tekintet szép sörénye lobog a **hintaságban**,
söpör napot, eperfát, homokot, túlpartot, napot,
félkör, az égbe nőző távoli tengeriföldek
szemealja, egy szemfog cikkanása, csöppnyi
nyál a szájsarokban, elöntött kondenz-tej után
kapaszkodó kis lobbanás, frottírpilóta
hosszú láncon, ezüst kamaszlány-Bleriot
(**HINTA**), részlet)*

A -ság toldalék főnévi alapszón nem termékeny képző, nem járulhat bármely szavunkhoz, mert produktívan elvont jelentésű főnévi alapszót képez, származékai elvont tulajdonságot (*jóság*), állapotot (*álomosság*), mesterséget (*számítógépesesség*), vállalatot (*szabóság*) jelölnek, illetve gyűjtőnevek (*fiatalság*) (MG. 318). A posztmodern szóalkotás ugyanakkor fölülírja a

korlátozásokat, a hapax legomenon különleges stílushatású, mert a képzői jelentés megerősíti a szövegjelentést. A *hintaság* szóalak – bár konkrét tárgyat jelölő főnévből alakult – misztikus, elvont síkra emeli a hintázás eseményét: metaforikusan írja körül a fokozás (*sörénye lobog; söpör napot, eperfát, homokot, túlpartot, napot*) és a túlzás stíluseszközével élve (*félkör, az égbe növő távoli tengeriföldek / szemealja*), ezért a redundánsnak tetsző szóképzéssel keletkezett hapax legomenon stilisztikai funkciót tölt be.

A posztmodern szerző költeményeiben **igei alapú képzések** leginkább analógiás képzéssel létrejövő hapax legomenonjai között találhatók (*fujárvány, hallvány, kacagti, zokogti, fájton fájva*). A következő idézetben az igei szófajhoz nem illő képzőválasztás stílushatása viszont ugyancsak figyelemreméltó:

*ma sajtos tészta lett
mint mámoros
harapdány női haj
mit konyhalány nagy
sebbel hátradob
és úgy aranylott a kevés olaj
mint egy sohaj
amelyre sajt is omlett
(Őszológiai gyakorlatok 117. mű, részlet)*

A *harapdány* szó különösen képzett: míg az *-ány*, a cselekvés eszközét jelentő deverbális nomenképző egyértelműen felismerhető rajta, addig a *-d* hang nehezebben azonosítható: a hapax legomenont paronomáziára épülő immutációs hangalakzatként magyarázva (*harapdál* > *harapdány*) értelmezhető a gyakorító és folyamatos cselekvést kifejező *-dál* vagy akár a cselekvés helyét jelölő *-da* képző felismerhető részeként is. A Parti Nagy-féle nyelvhasználat egyik fő ismérve, a jelentéselbizonytalanítás jellemzi ezt a hapax legomenont, de nemcsak szóalkotásmódja, hanem szövegbe ágyazottsága alapján is. Az interpunkció hiányából és a jelentéselcsúszásokból adódóan ugyanis többféleképpen értelmezhető: a sajtos tészta metaforizációjának képi elemeként (színe és formája alapján), vagy a női haj 'harapnivaló' jelentésű jelzőjeként.

A szóképzés hagyományos szokásainak szintén ellentmond, ugyanakkor a költői nyelv elemeként nagyon kifejező a Parti Nagy Lajos-i nyelvhasználatban a *hanyatt-homlok határozószónak* igét eredményező újszerű továbbképzése is, amely az ujjak riadt mozgását szemléletesen érzékelteti:

*Mint ha rézedényt sikáló beduinok közt szétcsap
a gránát,
Burnuszos, réműlt ujjaink **hanyatthomlok**lanak
a szaharán át.
(Holnap indul a század csuklógyakorlatra, részlet)*

Parti Nagy Lajos költészetében **melléknévi alapú szóképzések** jelentősen kevesebb számban fordulnak elő, mint főnévi alapszót továbbképzők. Van, hogy csak a helyesírásban mutatkozik meg az újszerű képzőhasználat, a rontott nyelv poétikájából adódva színneveknek az *-ll(ik)* denominális verbumképző csonkított formájával való társításakor:

*Míg kopogásra dermed
egy borítéki gyík,
fejét titkokba dugja,
belterj és kívüláll,*

fehérel, feketél,
*betűk hátán betűk,
naná, hiszen levél,
hurok, fonák tetűk?*
(Egy borítéki gyík, részlet)

Parti Nagy Lajos szóképzéssel keletkezett hapax legomenon szavai egyszeriek, többségükben más-más képzőkkel vagy konkrét minta alapján analógiásan képzettek. A művek olvasója mégis felfigyelhet a szavaknak egy olyan – igaz nem túl nagyszámú – csoportjára, amelynek egyedi lexémái **az -ód(ik)/-őd(ik) és az -od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik) típusú képzők** révén keletkeztek.

Az *-ód(ik)/-őd(ik)* cselekvő és mediális igéket létrehozó képzők Parti Nagy költői nyelvhasználatában leggyakrabban gyakorító és folyamatos cselekvést kifejező *-z* denominális verbumképzővel alakult szavakhoz társulnak, például: *Egy szép teremtés ment a húsipar, kicsontozódunk mindannyian, s ami maradna, egy cekkernyi lé, véknyan csorog a lábaid elé.* – Szódalovaglás 250. mű, részlet; *jéggé fagylaltozódom / itt mindig kuglipálya van / babák a koponyámban* – Szódalovaglás 61. mű, részlet; *de szabályozza a sírásomat / ha végül mint egy kutyahúzza szán / alágördülvén összehúzza szám / mint jégretek takony- s kikönnyeződöm* – Őszológiai gyakorlatok 186. mű, részlet; *Zölden zsúrnak a gesztenyék, / ikrásodás a május, / ikrásodik a veszettség, / de ne félj, bárhová juss, / megvagy már, mint a lomb, az ég / sormintája a bőrön, / vedlik az árnyék, semmiség, / ne félj, elrendeződöl.* – Gesztenyeméz, részlet. Az *-od(ik) / -ed(ik) / -öd(ik)* típusú képzéses alakok szöveggörnyezetükben, például: *lány cirmai a víg időnek / barackosodván egyre nőnek / és dörgölik az elmenőnek / puha tarkóját fiúnak nőnek* – Szódalovaglás 6. mű, részlet; *csakhamar világosodik / cakkos lesz lángosodik / megroggyan minden második / a szívem fokhagymásodik* – Szódalovaglás 283. mű; *szivárványt bennünk ki emel / a motozás mint pauzpapír / zörög törekszip dolgain / hogy így megszátfelnőttödött* – Szódalovaglás 128. mű, részlet.

A Magyar grammatika az *-ód(ik)/-őd(ik)* és az *-od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik)* típusú deverbális verbumképzőket cselekvő és mediális igéket létrehozó nyelvi elemeknek tartja (pl. tekeredik, szabódik), az *-od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik)* típusúakhoz továbbá kezdő értelmet kifejező szerepet is társít (pl. felháborodik, elpityeredik), illetve megkülönbözteti az *-od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik)*

névszóból igéket képzőket is (pl. sötétedik, okosodik) (vö. MG. 317). Parti Nagynak az *-ód(ik)/-őd(ik)* és az *-od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik)* típusú szóképzése viszonylagos gyakorisága mellett sajátos szövegvilágában termékenynek is tekinthető, mert az ezekkel a képzőkkel megalkotott szavakról kivételesen elmondható, hogy jelentésük kompozicionálisnak tűnik, vagyis a származékszó jelentése levezethető az alapszó és a képző jelentéséből. A Parti Nagy Lajos-i nyelvhasználatban ezeknek a nyelvi formáknak a stílusértéke az említett képzőcsoportnak „a passzívumhoz hasonló használati jegyeivel magyarázható: [az *-ódik, -ődik* – S. K. É.] ugyanúgy az alanyra valamely külső ráhatásra visszavezethető történés, változás kifejezője, mint a szenvedő képzős forma” (Szili 1999: 354). Ezeknek a különleges hapax legomenonoknak a stílushatása tehát abban rejlik, hogy az *-ód(ik)/-őd(ik)* és az *-od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik)* típusú grammatikai elemek stílusérték-hordozókként szenvedő jelentéstartalmuk révén a Parti Nagy Lajos-i rezignált, olykor groteszk vagy abszurd versvilágban a lírai énnel, különösen az emberi lét tragikumával szembeni kiszolgáltatottság-érzését (*kicsontozódunk, jéggégé fagylaltozódok, elrendeződöl, megszártfelöltöttödött*) adekvát módon képesek kifejezni.

Parti Nagy Lajos különböző szóalkotásmódokkal létrehozott hapax legomenonjairól összegzésként elmondható, a nyelvi elemek efféle egészen újszerű formálásában a költő nyelvi játékossága és kreativitása mutatkozik meg, amely annak a törekvésének az eredménye, hogy a megszokott szókincsbővítéstől eltérően más módon alkosson olyan szavakat, amelyek teljesen új tudattartalmak kifejezésére alkalmasak. Ezek különleges jelentéslehetőségeket tárnak fel, mert nyelvi megformáltságukból adódóan gyakran többféle létrehozó művelet felől értelmezhetők: szóalak-egybeolvadásokként, újszerű képzőhasználat eredményeként, hangalakzatokként vagy akár szóösszetétellel alkotott egyedi szavakként is. A hapaxoknak ez a sajátossága kihat az egyes szöveghelyek szemantikai jellemzőire és az értelmezés módozataira is, érdemes ennek kapcsán Németh Zoltán véleményét hosszabban idézni a következő idézetben lévő szóalak értelemlenhetőségeiről:

*jószertint elszakadnék tőled
és van is erre okom bőven
hiszen kitöltt üres helyekkel
nagyobb hiányokat is az ember
ma még azt hittem **telefonlak**
s mint mindig mindent ezt is holnap
hisz veled is úgy zúg a kagyló
mint nélküled jaj odahagylak
(Szódalovaglás 160. mű, részlet)*

„Míg egy ártatlan, a Parti-Nagy-nyelvtől megfosztott olvasó talán kizárólag a »fon« ige igekötős, egyes szám első személyű változataként kezelné ezt a szót, a Parti Nagy-poétikába belekeveredett olvasó előtt a nyelv labirintusként nyílik meg. A Szódalovaglás kontextusában, az imitált, metaleptikus szóelemények világában, ahol minden jelentést keresztülszel egymásik, ez a szó megfosztódik minden természetes adottságától, ártatlanságától. Az említett jelentés elvész, csak egy lesz a jelentések tömegében, olyan megoldások mellett, mint: »telefonlak« – telefonház; »telefonlak« – a felhívlak telefonon lehetséges változataként; »telefonlak« – a »telefon« és a »lakk« nem standard helyesírású szóösszetételeként; »telefonlak« – ahol a »tele« a vizualításra (televízió), a »fon« a főniára, az akusztikára, a lak vagy a lakk szóra, vagy az angol luck (boldogság) szóra utal: a médiaboldogság világára stb. A Szódalovaglás egyetlen szava sem önazonos, egyetlen szava sem szótári jellegű, a gyanú hermeneutikája a szójátékok logikájából következően ennek a poétikának minden esetben legfőbb interpretációs bázisát képezi” (Németh 2006a: 76).

2.6. Szerkezeti formák stílusalakító szerepe Parti Nagy Lajos költészetében

Disszertációmnak ennek a fejezetében a Parti Nagy Lajos-i alkotások megfigyelésekor a nyelvi sík összefüggőségét biztosító szövegösszefüggés-síkok, vagyis a konnexitás és a kohézió teljesülésének a vizsgálatára teszek kísérletet azzal a céllal, hogy igazoljam: a szerző műveinek szövegjellemzői többnyire a nyelvi sík jólformáltsága ellen hatnak, ugyanakkor ezek a szövegszerkesztést érintő sajátosságok egymással összekapcsolódva – a művek többféleképpen való értelmezhetőségét elősegítve – stílusalakító szerepre tesznek szert. Az egyes elemzések révén rámutatok arra a szövegtani fogalomra is, amely – meglátásom szerint – a posztmodern költemények, így Parti Nagy művei esetében is a textualitás, a szövegösszefüggés feltételeként értékelhető.

Szövegelemzéseimben Petőfi S. János szemiotikai szövegtani feltevéseire és fogalomhasználatára támaszkodom, mert elmélete kínálja a posztmodern költészetben megvalósuló jelértelmezés legtagabb modelljét amiatt, hogy a „szöveg komplex jel” állítás egy olyan jelmodellhez köthető, amelyben a jelölő és jelölt komponens megkettőződik. Petőfi S. a szöveg összefüggésének síkjait kibővíti: a szöveg nyelvi szövete összefüggőségének hordozói, azaz a szöveg nyelvspecifikus jólformáltságát biztosító **konnexitás** és a **kohézió** mellett megkülönbözteti a szövegben feltehetően kifejezésre jutó tényállás-konfigurációt (tényállás-együttest), vagyis a **konstringencia** fogalmát. Konnexitáson a szöveg szintaktikai megformáltságát érti, kohézió pedig a nyelvi-szemantikait (vö. 2009: 25, 31). Elméletének alap gondolatát az a feltevés adja, amely szerint a nyelvi szövet koherenciáját csakis a

konstringencia biztosíthatja a szöveg-összefüggőség (egyúttal a szövegség) egyedüli feltételeként, tudniillik „egy verbális képződmény *koherenciája (szövegsége)* nem nyelvi szövetének összefüggőségétől – konnexitásától és/vagy kohéziójától – függ, hanem attól, hogy a nyelvi szövege által feltehetően utalt tényállásokat szerves egységű *tényállás-konfigurációnak (tényállás-együttesnek)*, más kifejezéssel élve konstringens képződménynek tudjuk-e elfogadni” (2009: 69). Ez az elképzelés produktívnak bizonyulhat a posztmodern költői szövegek értelmezése kapcsán, mert meggyőződésem, hogy a nyelvi sík töredezettsége ellenére a szöveghez egységes tényállás-együttest képes rendelni a befogadó. Ugyanakkor fontos megjegyezni: ennek a megállapításnak a teljesüléséhez az szükséges, hogy a Petőfi S. János-féle konstringencia fogalmat kiterjesszük a posztmodern szövegekre jellemző areferens jelentésképzésre. Ezzel együtt jár az, hogy a tényállás fogalmába szükségszerűen értendő bele a referens és az areferens jelentés is.

A posztmodern költői szövegek vizsgálatának kedveznek továbbá azok a szövegtani kutatási irányok is, amelyek a szemiotikai textológia keretein belül, de nem a jólformált, hanem a nem prototipikus –, vagyis a posztmodern költői szövegekhez hasonló – textusok vizsgálatának új lehetőségei (vö. Petőfi S. 1997, 2009, Dobi 2012a, 2012b, 2013, Nagy 2012).

2.6.1. A Parti Nagy Lajos-i versek mint nem prototipikus szövegek

Az irodalomban jelentkező nyelvi fordulat kapcsán új, sajátos formanyelvezet jellemzi a posztmodern művek egy csoportját: „a lírai költemény feladhatja és – főként újabb időkben – fel is adja a végigvitt formális koherencia igényét” (Kiss 2012: 20). Parti Nagy Lajos lírai alkotásaival kapcsolatban is azt tapasztaljuk, hogy jelentős részük nem írható le az ismert szövegértékűség-feltételekkel: szövegformálásuk nem igazodik az írásbeli szövegalkotási szokásokhoz, az olykor lezáratlannak ható művek nyelvi kifejezőelemei között nincs tartalmi-logikai összefüggés és folytonosság, a textusok leginkább csupán asszociációkat keltők (ez különösen igaz a *Szódalovaglás* és a *Grafitnesz* kötetek nyelvezetére), ritkán jellemzi őket egységes jelentésstruktúra. A szövegösszefüggés, vagyis a szemantikai-grammatikai összetartó erő hiánya miatt pedig gyakran szövegszerűtlen konstrukcióként hatnak a befogadóra. Amiatt, hogy a Parti Nagy Lajos-i költői művek esetében nem teljesülnek az olvasónak a prototipikus szöveg nyelvi megformáltságára – a szövegszerkezet egyenes vonalú kibomlására, térbeli, időbeli vagy ok-okozati sorrendiséget követő makro- és mikroszerkezeti szöveg egységeik megszerkesztettségére és beszerkesztettségére – vonatkozó elvárásai, az alkotások megszokottól való különbözősége kétségeket kelthet benne a szövegértékűséget illetően. Mivel Parti Nagy költeményei látszólag nem mutatnak

megszerkesztettséget, illetve – az írásjeltelenségből adódóan – hagyományos értelemben vett szövegmondatokra többnyire nem, csak **feltételezhető szövegegységekre** tagolhatók, ezért ezek az írásművek a textualitás vonatkozásában nem tekinthetők prototipikus szövegeknek. De szövegértékűségüket annál az egyszerű oknál fogva sem kérdőjelezhetjük meg, hogy a befogadó világra vonatkozó tudásától, előismereteitől, szociokulturális háttérétől, nyelvi-stilisztikai műveltségétől, pillanatnyi hangulatától, a kommunikációs helyzet tényezőitől függően ezekhez a művekhez is rendelhet valamiféle szövegértelmet. Ez annak köszönhető, hogy az irodalmi szöveg „a formális grammatikai-lexikai koherencia háttérbe vonulása esetén is lehetőséget ad az elveszettnek látszó összefüggés helyreállítására. Ez persze azért lehetséges, mert a dekódoló keresi is ezt az összefüggést” (Kiss 2012: 21). A nem prototipikus lírai költemények interpretációját vizsgálva nem tekinthetünk el attól a tényről sem, hogy a művek befogadását olyan pragmatikai tényezők is irányítják, mint például a közlési közeg megválasztása (verseskötetben jelenik meg a mű, címmel vagy cím nélkül), annak módosulása, valamint hogy az inter- és intratextuális utalások révén az a szövegkomplexum is hatással lehet az értelmező jelentésképzésére, amelybe beágyazódnak az egyes művek.

2.6.2. A költemények szövegösszefüggés ellen ható sajátosságai

A Parti Nagy Lajos-i versek szövegalkotásának szervező-rendező elve kétségtelenül a kötetlenség, amely többek között bizonyos, a posztmodern szövegképzési technikában jellemzővé vált szerkezeti változásokban tükröződik.

2.6.2.1. A mondatszerű tagolás megszűnése

A mondatszerű tagolás megszűnése, vagyis a központosítás nélküli szövegépítkezés jellegzetes ismertetőjegye, illetve szövegösszefüggés ellen ható sajátossága a posztmodern nyelvi szövegnek. Kemény István költő szavai sokatmondók abban a tekintetben, hogy mi motiválhatja a szerzőket az írásjeleltagolásra: „A hetvenes évek végétől kezdve sokáig azt hittem, hogy vesszőt, kettőspontot, pontosvesszőt, pontot, felkiáltójelet, kérdőjelet és nagybetűt versbe írni soha többet nem szabad. Elvonják a figyelmet a lényegről, a mondanivalóról. A vers íródjék csupa kisbetűvel, központosítás nélkül! 'szintén, szívből úgy éreztem, hogy egy vers akkor a legszebb, ha kizárólag maguk a szavak állnak benne egymás mellett, és az ő rendjükben ragyog ki a lényeg” (2005).

A Parti Nagy Lajos-i művek nem mindegyikére igaz ugyanakkor, hogy teljes mértékben interpunkció nélküliek lennének. A költői életmű korszakolására kitekintő fejezetben (2.)

felvázoltaknak megfelelően a kötetek központosításának milyensége is tükrözi azt a folyamatot, amely során Parti Nagy egyedinek és sajátosnak mondható nyelvezete kiérlelődött. Az első, *Angyalstop* (1982) című kötetben – amely az irodalomkritika szerint kiforrott versei „előmunkálataként” (Margócsy 2008: 19) tűnik föl – a hagyományos írásjelezést mellőző, mondatszerű tagolást sem mutató költemények száma 64%, vagyis a műveknek még a 36%-a az interpunkció használata tekintetében a hagyományhoz való ragaszkodást jelezheti. Ennek az állításnak nyomatékot adhat az az érdekes tény, hogy a kötet kezdő és utolsó darabja (*Szelíd tájban, fél korsó hiány; vagy egy teljes*) intratextuális viszonyban vannak egymás továbbírásaiként, és mindkettő teljes mértékben él az interpunkció egyértelműsítő használatával, mintegy keretet adva ezáltal a kötetnek.

A szerző második kötetében míg az írásjelezés nélküli művek száma (*Csuklógyakorlat* – 1986) 78%-ra nőtt, addig a *Szódalovaglás* (1990) kötetben ez az arány már 90%, tehát a Parti Nagy Lajos-i versnyelve egyre inkább az interpunkció elhagyása lesz jellemző. Ugyanakkor hagyomány és újszerűség érdekes egymásmellettiisége figyelhető meg a *Szódalovaglás* kötetben, ti. a kötettestben fellelhető versek 100%-ának – a posztmodern szövegképzési technikának megfelelően – központosítás nélküli a szövegépítkezése, viszont a kötet összes lábjegyzete a befogadó jelentéstulajdonítását segítő írásjelezésével, mondatszerű tagolásával Parti Nagynak mégis a hagyományos szövegalkotási szokásokhoz való kötődését fejezi ki. Ennek a megoldásnak a magyarázata az lehet, hogy a Parti Nagy Lajos-i lábjegyzetek funkciója sűrűre sikeredett szóképek kibontása (vö. Angyalosi 1991: 42), vagyis a magyarázó attitűddel adekvát a lábjegyzetek központosítás tekintetében egységes stílusa.

A költő negyedik, *Grafitnesz* című kötete már nem ennyire egynemű a központosítás tekintetében, az egyes versciklusokat sajátos írásjelhasználat jellemzi: míg például a *Kacat, bajazzó, A Dublini vegyszeres füzet* vagy a *Szívlapát* szövegeiben teljes az interpunkció, addig az *Őszológiai gyakorlatok* művei teljes mértékben mellőzik az írásjelhasználatot. Ennek a versciklusnak a 102. darabja jól szemlélteti a központosítás elhagyásának többértelműséget erősítő szerepét a posztmodern költeményben:

*leeresztett melluszoda
vagy őszi ég
szellős légkombiné
szeműszom innen és oda
a könnyem sarkig ég
beléd selyem csoda
feljön a hold
nagy lefolyója messze ellát
mint aki jól végezte dolgát*

A kórházkertben sétáló személy által látott természeti képeket egymás mellé rendelő és az azokkal összefüggő megállapításokat leíró szabadversszerű mű a posztmodern szövegképzési technikának megfelelően formált, nem tűnik koherensnek az írásmű. Ez több olyan, a szövegszerkesztést is érintő jellemzőből adódik, amely nem ad vezérfonalat az alkotás értelmezéséhez. A nyelvspecifikus összefüggőségi síkokat vizsgálva elmondható, hogy a mű nyelvi szövete nem teljesen konnex (bár egyes szövegrészek között – a tagolás hiánya ellenére – szintaktikai kapcsolatot teremtenek az alany-állítmányi mondattani kapcsolatok [*a könnyem ég; feljön a hold; lefolyója ellát*], illetve a jelzős és birtokos szerkezetek [*leeresztett melluszoda, őszi ég, szellős légkombiné; a hold lefolyója*]), és nem is kohezív, mivel a formabontás szövegjellemzőjeként az írásjeltelenség a szövegrészletek többféle értelmezését is lehetővé teszi. Kérdéses például, hogy a verskezdet *vagy* szava az adott kontextusban kijelentő módú egyes szám második személyű létigei vagy mondatrészeket összekötő kötőszói szerepben értendő-e. Ugyanígy az is, hogy az *őszi ég* és a *szellős légkombiné* szintagmák között kötőszóval nem jelölt – ezáltal a szöveg implicitását növelő – mellérendelő kapcsolat van, vagy pedig metaforikus megfeleltetésükről van-e szó (az *őszi ég szellős légkombiné*). A mondatszerű tagolás hiánya szintén lehetővé teszi azt is, hogy a *selyem csoda* szószerkezetet a feltételezett megszólított értelmezőjeként (beléd, selyem csoda) vagy a holdhoz tartozó képi sík elemeként értelmezhessük (A könnyem sarkig ég beléd. Selyem csoda, feljön a hold.). Mivel a feltételezhető szövegegységek mondatfajtája is csak gyanítható, a szöveg írásjel-nélkülisége nagyobb szabadságot ad a jelentéstulajdonításban az olvasónak az érzelmi többletre való következtetésben: a kijelentő mondat a higgadt, tényszerű közlés, a bensőséges hangnem adekvát kifejezője lehet, ezzel szemben a felkiáltásnak nagyobb az érzelmi nyomatéka: *Leeresztett melluszoda vagy [./!] Őszi ég [./!] Szellős légkombiné [./!]*. A nyelvi sík jólformáltsága és összefüggősége ellen hat az a szövegjellemző is, hogy a Parti Nagy Lajos-i műben nincsenek hagyományos versmondatok, emiatt mondattagolás sem segíti az értelmileg összetartozó részek együttértelmezését. Ennek ellenére a költemény olvasója asszociatív képességeinek segítségével a nyelvi sík hiányait ki tudja tölteni, a nyelvi szövethez szövegjelentést tud rendelni, azaz a vehikulumhoz tartozó relátumot teljesnek ítélni. A konstringenciának és a versértelem megalkotásának feltétele ebben az esetben az olvasónak egy olyasfajta befogadói készsége, amelynek segítségével egy elképzelt világban összetartozónak tekinti az utalt tényállásokat. Ezt a mű feltételezett szövegegységei közötti szintaktikai kapcsolatok, valamint a kohézió síkján a szövegösszetartó erőt biztosító eszközök, mint például az elbeszélő „én”-re vonatkozó utalást tartalmazó nyelvi elemek (*szemúszom; a könnyem*) (vö. Petőfi S. 1997: 27) és jelentésbeli összefüggések teszik lehetővé. Vagyis a nyelvi sík töredezettsége ellenére a befogadó értelmezésében kirajzolódhat

egy, a könnyes szemeivel az őszi eget, azaz a „selyem csodá”-t és a feljövő holdat pásztázó ember képe.

Az egyes feltételezhető szövegegységek elkülönítését és a köztük lévő jelentésbeli kapcsolatok felismerését nehezíti meg az interpunkció elhagyása:

*szerelmes vers nincs vers van szerelem
ha végigcsordul bennem a világ
új nyelvtant tanulok magamból s velem
jó lenni látod jó gondolni rád
(Szódalovaglás 302. mű)*

Ebben a négysoros költeményben szintén nincs hagyományos versmondat, ami a posztmodern szövegképzési technikának megfelelően nagyobb szabadságot enged a befogadónak a jelentéstulajdonításban, hiszen az értelmezés útjai nincsenek kijelölve a nyelvi szövet tagolásával, így akár egészen különböző jelentések is feltárhatók ugyanabból a szövegből. Míg a *Szerelmes vers nincs. Vers (ugyanakkor) van! Szerelem, ha végigcsordul bennem a világ...* tagolás kifejezetten a szerelmes versek létét vonja kétségbe, míg a versekét állítja, addig a *Szerelmes! Vers nincs... vers... (De) van szerelem! Ha végigcsordul bennem a világ.* középpontozással a szerelmes szó már nem a vers, hanem egy szóban forgó személy jelzőjeként értelmezhető, és a szerelem létezésének ad nyomatékot a szöveg a verseké helyett. A mondatyszerű tagolás és a kötőszavak hiánya megemeli a szöveg stílusértékét amiatt, hogy az alkotás többféle értelmezésnek is utat enged, miközben maga a mű is reflektál az új típusú szövegképzési technikára (*új nyelvtant tanulok magamból s velem*).

A mondatyszerű tagolás megszűnése értelemszerűen a közlés mód típusának felismerését is gátolja Parti Nagy szövegeiben:

*nem menekülsz suttoztam veres frakkomnak
kibújnod rókagomblukon nem kenyered
(Szódalovaglás 9. mű)*

A kétsoros töredékben az írásjel-nélküliség miatt az egyenes beszédet jelző gondolatjel elmarad, a szó szerinti megnyilatkozásba beékelődő idéző mondat sincs jelölve (*–Nem menekülsz, – suttoztam veres frakkomnak – kibújnod rókagomblukon nem kenyered.*)

Ugyancsak a lineáris olvasatban okoz megakadást a következő műben az egyenes beszéd jelöletlensége:

*közeli kontyos bennszülöttem
Warjáné elszállt fölöttem
szép szalagos fánk
lobogott a klottja*

*hogy legyek neki saját halottja
legyél nekem károgtá per te
csőrébe vitte cédulám
valami parte
(Őszológiai gyakorlatok, részlet)*

A Parti Nagy Lajos-i műben az interpunkció hiánya megteremti a szöveg többféleképpen való értelmezhetőségének a lehetőségét, egyúttal az egyenes beszéd közléstípusának feltételezését is a – *Legyél nekem! – károgtá* szöveghelyen.

A mondszerű tagolás megszűnése Parti Nagy Lajos költeményeiben a figyelemfelkeltés stiláris eszközeként növeli a stílusértéket, szolgálhatja a szándékos többértelműsítést, hiszen a szerkezeti tagolás és az írásjelhasználat értelemtükröző szerepe teljesülésének hiányában az olvasó szabad asszociációira van bízva, hogy miképpen tagolja a költeményeket, milyen logiko-szemantikai viszonyokat vél felfedezni az általa feltételezett szövegegységek között. A Parti Nagy Lajos-i művek nyelvi szövete a mondszerű tagolás és az interpunkció hiánya miatt tehát nem teljesen konnex, ugyanakkor a nyelvi sík töredezettsége nem gátolja azt, hogy a befogadó konstringens nyelvi műveknek ítélhesse azokat.

2.6.2.2. Megszakítottság, fragmentáltság

A fragmentáltság a posztmodern művek egyik fő jellemzője, amely leginkább mondatrészeket vagy akár egész gondolatokat elhagyó elliptikus szerkesztésben mutatkozik meg. Parti Nagy Lajos költészetében döntően a *Szódalovaglás*, illetve a *Grafitnesz* kötet egyes versciklusainak (*Notesz*, *Őszológiai gyakorlatok*) jellemzője ez a szerkesztésmód. Thomka Beáta véleménye szerint a *Szódalovaglás* műveinek hatásos eszköze az elhagyás alakzata, „verssé bővülnek az elliptikus mondatok” (1993: 102), míg Mészáros Sándor úgy találja, hogy ugyancsak ennek a munkának legfőbb kötetszervező elve a fragmentáltság. „A műfajok és formák dekonstrukciója után mintha ez maradt volna, a töredék. [...] Külsőleg a halmazszerű elrendezettséget mutatja, látszólag véletlenül egymás mellé helyezett töredékek sorozatát” (1990: 49). A különböző nyelvi szinteken megmutatkozó ellipszisek a kohézió nyelvi síkjának szemantikai kihagyásaiként a nyelvi-szemantikai folytonosság hiányosságát okozzák, illetve többféleképpen értelmezhetővé teszik a szövegeket.

Az egy közlésnyi terjedelmű Parti Nagy Lajos-i egysoros műben a nyelvi szövet fragmentáltságának a grammatikai hiány az oka:

*húznék pedig szívedhez huzat és pinceajtó
(Szódalovaglás 110. mű)*

A szöveg olvasója általános kognitív sémáinak köszönhetően érzékeli, hogy a mű nyelvi megformáltsága nem konnex, a szavak közötti kapcsolatok viszonyában észleli a tárgyragok hiányát, amely töredezetté teszi a közlésnyi szöveget. Ez a típusú fragmentált szövegépítkezés az egysoros alkotás nyelvi-grammatikai jólformáltsága ellen hat: a *húz* ige poliszémiája és az ebből adódó tisztázatlan mondatrészi szerepek a többértelműségnek kedveznek, tudniillik ha az ige 'hajlik valami felé' olvasatában a *huzat és pinceajtó* szintagma előtt vessző állna, akkor a szószerkezet egy az összetartozás érzését keltő hasonlat képi elemeként is értelmezhető lehetne: *húznék pedig* [tartoznék én a te] *szívedhez* [úgy, olyan szervesen, mint ahogyan a] *huzat és pinceajtó* [tartozik össze], míg az ige 'húz valamit a földön' értelmében a befogadó a tárgyrag hiánya mellett meglepő posztmodern természetű képre figyelhet fel: *húznék pedig szívedhez huzat[ot] és pinceajtó[t]*.

A *Szódalovaglás* kötet kétsoros fragmentumában az állítmány mint grammatikai kapcsolóelem hiánya a szövegösszefüggés nyelvi síkjai közül a konnexió teljesülését gátolja:

*teleholdkor ha összehúzott szemmel
lufit a görcsbe ringó kisgyerek
(222. mű)*

Parti Nagy Lajos alkotása hiányosan szerkesztett, emiatt töredezettséget mutat, viszont tartalmilag és grammatikailag kiegészíthető a feltételes jelentéstartalmú mellékmondat egy az olvasó által a kontextusba beleérthető állítmánnyal és főmondattal (*teleholdkor ha összehúzott szemmel lufit* [lenget] *a görcsbe ringó kisgyerek* [akkor...]). A posztmodern szerző töredékeinek különlegessége talán éppen abban rejlik, hogy a művek olvasója a hiány(ok) kiegészítésével egyszersmind közelebb kerül önmaga önértelmezéséhez is, mivel „a töredék mást és máshogy szólít meg. Része a hiány, és ez a rész határol(hat)atlan. Illetve én [ti. az olvasó – S. K. É.] vagyok benne a határ. Hogy a feltárulkozóba mennyire látok bele, azt a gondolkodás módja, a figyelem élessége határozza meg” (Gál 1990: 156). Vagyis az, hogy a nyelvi sík töredezettsége ellenére milyen lappangó tartalom kerül felszínre a befogadó olvasatában, minden esetben egyéni jellemzők függvénye.

Kifejezetten gyakori a *Szódalovaglás* kötetben a művek teljes tagmondatokkal, mondatrészekkel való kiegészíthetősége:

*mint a gyermek az esztéka csecsén
(234. mű)*

*

*annál is könnyedébben
ahogy a hó az égben*

*ahogy a hó az égből
ahogyan minden délben
ahogyan meg se billen
ahogyan elmegy innen
(167. mű)*

Az egysoros fragmentumban a *mint* kötőszó utal a hasonlítás tényére, viszont csupán a hasonlító mellékmondat olvasható, a főmondat nem, ezáltal a képi sík elemére, a hasonlóra tevődik a hangsúly. A befogadó kíváncsiságát a hasonlítást ki nem fejtő szintaktikailag hiányos szerkezetű elliptikus közlésen kívül a hapax legomenon birtokos jelzős szó szerkezet (*az esztéka csecsén*) is felkeltheti meglepő képisével.

A 167. fragmentumszerű alkotás szintén hasonlítást fejez ki, ugyanakkor a posztmodern szövegképzési technikának megfelelően olyan módon, hogy grammatikai és szemantikai implicitás nehezíti a megértést. Egyrészt hiányzik a főmondat állítmánya – ez szabadon kiegészíthető a közép fokú melléknévvel kifejezett jelzőnek megfelelően (*annál is könnyedebben* [pl. élek/értelmes élni]), – másrészt az *ahogy, ahogyan* kezdetű hasonlító módhatározói mellékmondatokból sem derülnek ki részletesebben a hasonlítás körülményei. Az elliptikus szerkesztés a szöveg konnexitása ellen hat, ugyanakkor az *ahogy/ahogyan* utalószavak ismétlései a visszatérő utalás nyelvi eszközeiként szemantikai folytonosságot teremtenek, valóságra vonatkozó tapasztalataink alapján pedig az egyes szavak, kifejezések közötti jelentésbeli összefüggések is segítik az értelemképzést (*a hó az égből* – keletkezés helyére vonatkozó kapcsolat; *a hó az égből* – a hullás irányát jelölő kapcsolat). Ha a Parti Nagy-mű befogadója a nyelvi szövetben lévő hiányokat pótolni képes például olyan módon, hogy az irodalmi mű valóságvonatkozásaként egy szemantikai talányon (hogyan érdemes élni) elmélkedő ember képe jelenjen meg, akkor a mű többféleképpen való értelmezhetőségét eredményező elliptikus szerkesztést vagy az anaforás ismétlést is olyan szöveg- és stílusalakító szövegsajátosságokként fogadhatja el, amelyek funkciója a filozofáló, elmerengő, de konkrét állításokat meg nem fogalmazó személy fragmentált nyelvhasználatának valószínű megjelenítése.

A *Grafitnesz* kötetben lévő *Notesz* című versfüzér József Attila fiktív öregkori szövegeit tartalmazza. Erre a tényre – egyúttal a bennfoglalt alkotások műfajára – a versfüzér címéhez tartozó lábjegyzet utal (*József Attila öregkori versei. Firkák, keltezetlen töredékek, feltehetően 1960-ból*), illetve az a számtalan költőelődöt megidéző allúzió, melyet a 33 töredék rejt. A *Szabad-ötletek jegyzéke* fragmentált stílusának evokálása mutatkozik meg valamennyi műben:

*ha eljön néha A. Gyuri,
van kaviár,
ramazuri
kezet fog: dr. Rámpai

.....közöl
s.....kieszközöl.
(Notesz 14. mű)*

*Itt.....örök rend.
Keserű.....mandula.
Gyomromban mind a Chinoin,
ne neved szegény kínain!
Hajlong és ökrend
saját.....át hull ki a
(...)
(Notesz 18. mű)*

A kórházi látogatást és étkeztetést asszociatív írásmóddal megjelenítő művek a forma- és stílusimitáció révén nagyfokú töredezettséget mutatnak mind a versek szintaktikai, mind szemantikai szerkezetében. A sorkihagyás és a kipontozott részek vizuálisan az elhallgatott szövegrészeket, vagy csupán a beszéd közbeni elakadásokat, szünettartásokat jelzik. Az elhagyás alakzatai a kohézió síkján a szövegösszefüggés ellen hatnak, az előbb említett valóságvonatkozás felől olvasva a műveket mégis értékelhetők funkciós műveletekként, mint ahogyan az egyes szemantikai láncok rövidsége és gyors váltása is (*Gyomromban mind a Chinoin, / ne ne vess szegény kínain!*) a mentálisan hanyatló idős személy beszédmódját rögzítheti.

A leginkább fragmentált Parti Nagy-műveket felmutató kötetben, a *Szódalovaglásban* egy helyen érdekes módon maga a hiány tölti be a költői mű szerepét, ezáltal a közölhetőség, a kifejezhetőség lehetetlenségére felhívva a figyelmet:

*

*

*

**Tizenöt évem telt belé, nem tartozol. Az édes rokkánás felé, nem tartozom. Tíz évem volt tíz évedé, nem tartozol, örökös tartozásomé, nem tartozom. Nem tartozol. Már mindig hozzád tartozom.*

(158. mű)

A kötetben egymástól csillaggal vannak elválasztva az alkotások, viszont az egyik szöveghelyen kivételesen nem olvasható szöveg, csupán a láthatatlanul hagyott szövegtesthez rendelt lábjegyzetet jelölő csillag látható. Meglepő ez az elrendezés, viszont „ez is szerkezet (sokszor ez a szerkezet), a beszéd és hallgatás szerkezete. Nem azé a hallgatásé, mely semmiről nem szól és ezért hallgat, hanem azé, amelyik úgy beszél valamiről, hogy hallgat” (Gál 1990: 158). A lábjegyzet funkciója ebben az esetben a kimondhatatlanság, elbeszélhetetlenség feloldása.

Egy mű fragmentáltsága nemcsak az elliptikus szerkesztésmódból adódhat, a *Csuklógyakorlat* kötet legelső művében elsősorban a sajátos írásjelhasználat eredményezi a szöveg megszakítottságát:

*ott folytatom.hol félvehagytam.az
asztalon csikkek, bakák ülnek*

*a porcogó huzatban.fenik a sürgős
 éjszakát.otl folytatom.fogy a turbinaszóda.
 fölajtott gellerben a táj.lezuhanva a
 trombitaszóra szájharmonikus papagáj.
 ott folytatom.lassan kivarjul.vállak,
 bokák szép kórusa.hónom alatt folyton
 szivar gyúl.így röptet körbe a Musa.
 ott folytatom.az asztalon.hol félvehagytam.
 csikkek, bakák, füzet, kapor.zacskóba
 söprött mondhatatlan.petárda
 ellen pampapor.a verdesés.a két könyök
 szaga.ahogy csak szít.amikor oltana.
 hol föl se száll.hol el se fojtja.otl folyta.
 (szivar gyúl)*

A költeményben az egyedi központosítás: a kisbetűs szövegben nagyon gyakran megjelenő pontok erőteljesen tagolják a szöveget, megnehezítik a feltételezhető közlésegségek felismerését, ezzel mintegy folyamatosan megakasztják az olvasás menetét, elgondolkodásra késztetve az olvasót. A sajátos írásjelhasználát a többféleképpen értelmezhetőségnek kedvez, a posztmodern szövegképzési technikára jellemzően más-más összefüggések tárhatók fel az egyes szövegrészek között. Például az *Otl folytatom az asztalon, hol félvehagytam. Csikkek, bakák, füzet, kapor, zacskóba söprött mondhatatlan.* tagolás esetén a *zacskóba söprött mondhatatlan* szószerkezet a felsorolás egyes elemeit értelmezi hátravetett jelzőként, ezáltal megjelenítve az írás nehézségével küzdő alkotó képét, míg az *Otl folytatom az asztalon. Hol félvehagytam csikkek[et], bakák[at], füzet[et], kapro[t]. Zacskóba söprött mondhatatlan, petárda ellen pampapor a verdesés.* tagoláskor ugyanaz a szószerkezet az írás miatti erőlködést (verdesést) metaforikusan értelmező, vagyis azonosító képi elemként magyarázható. Az alkotás egyedi központosítása – a többértelműséget erősítő széttagoló szerepe mellett – stíluseszközként értékelhető amiatt is, hogy az ereszkedő dallamú kijelentő mondatformák és a style coupé-szerű rövid közlésegségek a rezignált, drámai hangvétel kifejezői.

Az elliptikus szerkesztés nem értelemzavaró egyes esetekben, ekkor a befogadó a hiányt (*én talpra [esek] mint a macska; dajkád szeretnék [lenni] s várnám légy a dajka*) előzetes ismeretei, tudása alapján ki tudja egészíteni:

*engem ne félts én talpra mint a macska
 törött lábakkal járni megtanul
 és van miért hisz volt hogy szertecsapta
 s ég volt fölötte és ég volt alul
 félek ki nem fél jó a légy a tapsra
 meleg rezgés rácsukják tudja jól
 mégis leszáll nincs több tapasztalatra*

szüksége itt nincs nincsen józanul
(*Szódalovaglás* 190. mű, részlet)

*

a ringatásban megérintelek
szemem mögött a félsz drót és duríz
farkasvakon a hold a lassu rúzs
maszatja arcom akku arctelep
feltöltenél és elveszítelek
a szánkasikló szánkanedves ajkat
dajkád szeretnék s várnám légy a dajka
(*Szódalovaglás* 191. mű, részlet)

Összegzésként elmondható, hogy a hagyományos versnyelvhez viszonyítva kétségtelenül eltérésként értékelhető Parti Nagy Lajos műveinek hiányosan szerkesztett, a kifejtetlenséget néhol vizuálisan is mutató nyelvezete. A szövegek fragmentáltsága egyrészt a művek többféleképpen való értelmezhetőségét eredményezi, másrészt az adott közlendőnek megfelelő szövegalkotási módot hitelesíti.

2.6.2.3. Szabálytalan grammatikai megoldások

Parti Nagy Lajos költészete nyelvhasználatának tipikus vonásai az olyan agrammatikus nyelvi formák, amelyek a magyar nyelvben rögzült alaktani és szintaktikai szabályokat minduntalan megsértik, ezáltal roncsoltta, töredezetté teszik az egyes szöveghelyek szintaktikai struktúráját. Domonkosi Ágnes a nyelvnek az alkotás érdekében történő alakítását stílus-teremtő nyelvrontásnak nevezi, amely folyamatban Parti Nagy Lajos a rontást, szolecizmust stíluseszközzé értékeli át (2008a: 7). Mészáros Sándor is elismerését fejezi ki a költő szabálytalan szintaktikai megoldásokat beemelő nyelvhasználatával kapcsolatban. Mint állítja, „költészetünkben legkövetkezetesebben talán ő [ti. Parti Nagy Lajos – S. K. É.] építi be a grammatikailag hibás nyelvi alakzatokat [...]. Ehhez finom arányérzék és a szavak helyezési értékének biztos tudása szükséges, mert könnyen felborul a mű belső arányrendje” (1990: 48). Az alakzatok nyelvi-szintaktikai műveletek révén jönnek létre, ezért valamennyi, a hangalakot módosító művelettel megalakuló hangalakzatos forma és szóalak-egybeolvadással keletkező Parti Nagy-hapax értelmezhető olyan nyelvi elemként, amely – különböző jelentéseket egy hangalakban ötvöző jelentéssűrítő funkciójánál fogva – az adott szöveghely szemantikai jellemzőinek alakítása mellett kihat a szintaxisára is.

A morfológiai következtetlenségek és transzformációk leginkább a költő későbbi köteteinek jellemzői, a *Szódalovaglás* és a *Grafitnesz* költeményeinek. Az ezekben előforduló leggyakoribb típusokat veszem sorra a továbbiakban.

A grammatizáltság torzítása nagyon gyakran **vonzatok**, **toldalékok hiányában** jut érvényre:

*elfogy a szívem az utolsó gitane is
a rossz a rossz kuplék kezdődnek így
előttem im felpöndörödvé párizs
hogy beledobban masamód a szív
(ő árul kis kuplékban **margaréta**)
mélyzölden ül az este párizson
ó láthatárom zizgő barna héja
(Szódalovaglás 187. mű, részlet)*

A tárgyrag hiánya a melankolikus hangvétellű párizsi éjszakát láttató költeményben a szövegösszefüggés síkjai közül a konnexió teljesülését gátolja, miközben a kohézió síkján az elhagyás alakzata a jelentés elbizonytalanítását okozza. Ugyanis a tárgyas ige vonzatát jelölő tárgyrag és az interpunkció egyértelműsítő szerepe hiányában a befogadó a *margaréta* szót akár a párizsi éjszaka metaforikus megfeleltetéseként is értelmezheti (*előttem im felpöndörödvé párizs / ő árul kis kuplékban, margaréta*). A jelentéstulajdonítást a szokatlan szemantikai társítások (*felpöndörödvé párizs; kuplékban margaréta; láthatárom zizgő barna héja*) és jelentésbeli eltolódások is megnehezítik: a masamód 'női kalapok, sapkák készítésével, árusításával foglalkozó nő' a *beledobban masamód a szív* kontextusban – például az *úrimód, fenemód, csudamód* szavak analógiája miatt – szófajilag átértékelődik, a szöveggörnyezet a határozószóként való értelmezését támogatja meg.

Parti Nagy költeményeiben a tárgyrag elhagyásához a legtöbb esetben ritmus- és rímkényszer vezet:

*Jajjj, úgy élvezem én az **élet**,
ottan annyira wash and go,
annyi fitneszet látok-hallok,
és még hambi is kapható.
(Löncsölő kislány, részlet)*

*

*Ott lejt a pék s a pék neje,
Míg csordogál a Szajn' alatt,
A szél cibál egy kajla **lant**
(Ez itt a töltelék helye)
(Kafének, részlet)*

A *Pancsoló kislány* című dal Parti Nagy-féle átírata követi a travesztált mű szótagszámát (9–8–9–8), emiatt apokopés eljárással szabálytalan szintaktikai alakot hoz létre (*élvezem én az élet*), míg a részlet más szöveghelyén a szótagszámnak való megfelelés hangbetoldáshoz vezet (*vicceset – fitneszet*). A *Kafének* című műben szintén a formakényszer váltja ki a

raghiányt, egyúttal irodalmias, fennkölt hangnemet rögzít az ölelkező rím eufonikus rímpárja (*Szajn' alatt / kajla lant*).

A szabálytalan szintaktikai formáknak érdekes típusai azok a szokatlan megoldások, amelyekben **főnevek szövégei ragként is értelmezhetők**:

*köhögök mérges trombitát
a természet züllött zörögde
mikor lefekszek
és egyéb nyugtalan lombú
Chipsek meg kekszek
egyszer egy pilóta
a torkomra ment nohát
én szeretem magát meg a **nugát**
(Ószológiai gyak. 99. mű, részlet)*

*Ma ősz van és vasárnap,
avarszag és dohányzom,
az asztalkán fajanszban
még gőzölög az égbolt,
egy öntöttvas fotelben
ülök a cifra **balkon**,
kavarva hosszú kávé
(Egy hosszú kávé, részlet)*

Az édesség jelentésű *nugát* főnév az adott szöveghelyen kapcsolatos mellérendelő szintagma tagjaként, a tárgyas ragozású ige egyik vonzataként értelmezhető annak ellenére, hogy ragtalan formájában szerepel a szövegben. Ugyanígy szabálytalan szintaktikai megoldásként megtéveszti az olvasó nyelvérzékét az *ülök a cifra balkon* verssor apokopés alakzata, mert olyan hatást kelt, mintha a *balkon* szó a helyhatározós szintagma külviszonyragos (-on) alakja lenne. Egyúttal a befogadót saját szövegértésének és az adott szöveghely szintaktikai viszonyainak felülvizsgálatára készteti, vagyis a jelentésképzés kapcsán érvényre jut a „mit” helyett a „hogyan” posztmodern perspektíva: a közlendő tartalmáról a kifejezőmód lehetőségeire, a szövegműködésre tevődik át a hangsúly. Kálmán C. György irodalomtörténész úgy fogalmaz ennek a szabálytalan szintaktikai formának az olvasás folyamatában történő értelmezése kapcsán, hogy „ekkor már nem a »balkont« képzeljük magunk elé, és magunkat vagy a költőt (vagy a vers beszélőjét), amint őszi vasárnapon a balkonon kávézgat; hanem a »balkon« szón kezdünk el mélázni – az anyag válik fontossá, és nem az, amit anyagtalanul, a képzetben szeretnénk elhelyezni. [...] A megcsinálás nehézségei (hogy meg kell tartani a szótagszámot és a metrumot, hogy jó volna elkerülni azt a csúf »-onon« szó- és sorvéget) lesznek érdekesek – meg a szavak, amelyekből dolgozni kényszerül, aki mindezt megírja, amelyek, lám, milyen érdekesen csonkolhatók” (2003: 998).

Parti Nagy Lajos költeményeiben gyakran figyelhetünk fel **az alany és az állítmány helytelen egyeztetésének szintaktikai hibájára**, legtöbbször a névszói-igei állítmány számbeli és személybeli egyeztetésében elkövetett tévesztésekre: *ahogy kinézed a rohadt időt / ahogyan sarkig nyithatod / zárva vagyunk zárva **vagyok*** (*Szódalovaglás* 246. mű, részlet); *tevék **vagyok** púpos kisangyalok* (*Szódalovaglás* 228. mű, egysoros); *tereptárgyaink van / trubaduráberbakancs / egy doboz miniumfesték nanáveres / egy erős szomorú bicigliváz*

keletről (Szódalovaglás 79. mű); *seperné a morzsát féltényér sötétbe / s végtére belátná milyen kicsinyek lett / lábbadó szemébe fényes porszemet tett* (Szódalovaglás 32. mű, részlet); névszói állítmányra vonatkozó hibás egyeztetésekre: *Ott belül nagyon kicsikék az összes angyal, szárnyuk helyén gyereklapát.* (Szódalovaglás, a kötet mottója, részlet); *szájam szélén egyik minucióz / görbülés feslik át a másikon / nedves nyitott bilincs a szárnyaim / s egy elmosott ing milyen álnaív* (Szódalovaglás 288. mű, részlet); *Ha hull a hó, szemedre hull, ne félj, fehér sötét lesz, / tetőkre számolatlanul, ne félj, ha végre fénylesz, / a tűzfalak ma mind fehér, a jégcukor galambok, / kubusban áll a tél, ne félj, a licht, a hóf, a gangok* (jambikus septenárius, részlet); *vékonyka villanymotor a szúnyogok* (Szódalovaglás 80. mű, részlet). Kevesebb számban, de előfordul az igei állítmány helytelen személy- és számbeli egyeztetése is: *egy rózsacsokrot végigönt a vér. / ne várjon engem. tyúkhúroztatok. / s bár ajkaim még mondja önt, kövér, / jegeske cukrokat dadog.* (Csuklógyakorlat, dall, részlet); *Állnak / valami / murván, / két alak, / temetkezési kréta, / váll-vállanak, / nyúlnak hatalmas, / egyik iszik, / dohányzik, / a másik lány, / fa vagy szarvas.* (Krétarajz). Ezek a szintaxist érintő egyeztetési hibák a posztmodern szövegképzési technikának a konnexió síkján megvalósuló olyan szövegösszefüggés ellen ható sajátosságai, amelyek a dilettáns megszólalásmód tévesztéseit rögzíthetik, vagy éppen a nyelvben rögzített szabályokat, evidenciákat kérdőjelezzik meg.

Morfológiai természetű transzformációk által jönnek létre azok a szabálytalan grammatikai formák, amelyek **szófaji átértékelődés** révén hatnak ki a vers szintaxisára és a jelentésére. Domonkosi Ágnes arra az esetre mutat rá, amikor az ige végének elhagyása eredményezi a szófaji átértékelődést, a főnévi felsorolásban lévő *hezit* szóalakkal magyarázva állítását (*kattogás, iram, hezit* > *hezitál*) (2008a: 9). Ugyanebbe a típusba sorolható az a szóalak, amely a *Szódalovaglás* kötet egyik művében olvasható, mert a *sompolyog* igéből létrejött *sompoly* forma főnévi szerepét szintén a főnévi felsorolásban való helyzete igazolja. De akár melléknévi jelzőként is magyarázható a szó:

*van nyomtatoló környöszörgés
bőröndpiros szív rákszirom
van sompoly csillag krumpliszobrász
hattyak kinderlied krémselyem
(77. mű, részlet)*

A szóvégelhagyás olykor olyan módon hat az adott szöveghely morfológiai jellemzőire, hogy szófaji kategóriákat mos egybe, mert a szó szövegbeli helyzete nem egyértelműsíti, sem mondatrészi szerepét:

Lakósok jönnek, itt van a tévé, feszt
bólogatnak,
lenyilatkozzák, nevezett hősek, naná,
itt laknak,
keszeg teremtes, izgága kissé,
pravda, hogy is ne!
A tejbegyűjtő az élettársa, mindenki
isme.
(Petőfi Barguzinban, részlet)

Berlinben vasárnap az a módi,
A Havel és a Spree masamódi
Kijárnak a zöldbe,
S elemőzsi.
Sápadtak, fitosak, kalaposkák,
Fönn hordgyák az orruk, de
laposkák.
Fele részük Lotte, Fele
Rózsai.
(Újabb lapok, 1856-ból, részlet)

A Petőfi Barguzinban című műben a hangalakot érintő eljárás miatt találgatásra ad okot az *isme*’ szóalak, mert egyaránt értelmezhető az *ismerőse* főnév vagy az *ismeri* ige megrövidítéseként is, a kontextus mindkét elképzelést megtámogathatja. Ugyanakkor ezek az elgondolások más-más jelentéseket hívnak életre (’mindenki ismerőse’ / ’mindenki ismeri’), illetve a feltételezett szavak mondatrészi szerepe is különböző: főnévi szerepben a mondat névszói állítmányához (*a tejbegyűjtő az élettársa*) tartozó értelmező, igei szerepben viszont állítmány. Az *Újabb lapok* részletében az *elemőzsi* szó szintén főnévi (elemőzsia játékos megnevezése) és igei szerepben (elemőzsiáznak) is elképzelhető, bár a szöveggörnyezet igei állítmánya inkább az utóbbit valószínűsíti.

A morfológiai természetű, hangalakot módosító transzformációkhoz sorolja Domonkosi Ágnes a Parti Nagy-féle szóalkotásoknak azt a típusát is (*elnehéz, bevagon, kipiros*), amely névszóhoz társít igekötőt (2008a: 9).

a híradó alatt már **kipiros**
nyúzott vászon és nyúzott kópia
ziherájtű a főgépész fia
(Szódalovaglás 83. mű, részlet)
*
leszek majd józan is az ájulásig
kit nem a vodka üt le de a gond
ájít agyon s dőlésben föl kamáslik
végem vagyok ha csak a kifutást
veszed nem hogy ki fut kinek a lába
mint nájloning **behszürk** az este
nézem magam a konyhapléh
bágyadt polírján uramisten
(Szódalovaglás 313. mű, részlet)

nagyujján **elszita** az entitás
(Szódalovaglás 192. mű, részlet)
*
az élet huss és gyorsan **elbűfé**
veres körmével föl-le dobrokol
mert jön érte a rókaelkű férj
e hágómén nagyseggű motrokon
(Őszológiai gyakorlatok 11. mű, részlet)

Szöveggörnyezetükben vizsgálva a szóformákat, kiderül, hogy szófajuk és mondatrészi szerepük sem egyértelmű, ezért az őket létrehozó műveletek alapján is óvatosabban szükséges fogalmaznunk, mert azok igekötős igék megrövidüléseiként is értelmezhetők a bennük előforduló névszók többségének igei formája miatt (piros – pirosodik, szita – szítál, szürke – szürkül, büfé – büfézik). Vagyis szófaji kategóriák keverednek egymással: a szokatlan

szóformákat apokopés művelet eredményeiként értelmezve névszói jelleget kapó megrövidült igei alakoknak tekinthetjük, ellenben névszóhoz igekötőt társító szóalkotás eredményeiként igei jelleget szerző névszóknak, emiatt a sajátos szófaji kétarcúság miatt pedig a kontextus főnévi és igei szerepben való értelmezésüket is lehetővé teszi. A kiemelt szavak bizonytalan szófajisága a mondatszerű tagolás megszűnésével függhet össze, ezért egyetértünk azzal a véleménnyel, amely szerint Parti Nagy „lexikális újításai, minden szócsavarási trükk mellett vagy dacára is, alighanem inkább a mondattani szabadság *következményei*” (Margócsy 2008: 22).

Szófaji átértékelődést Parti Nagy költészetében ugyanakkor nemcsak hangalakot módosító eljárások, hanem **a szavak szabálytalan vagy szokatlan toldalékolásai** is eredményezhetnek:

*Beh furcsa hely egy vaddohányi sajka,
beh telve van **harappal**, szenvedéllyel,
miképp az angyalok nagy ajka,
kik holdas kacabákban rínak éjjel
(a vaddohány, részlet)*

*Zölden **zsúrnak** a gesztenyék,
ikrásodás a május,
ikrásodik a veszteség,
de ne félj, bárhová juss,
megvagy már, mint a lomb, az ég
sormintája a bőrön,
vedlik az árnyék, semmiség,
ne félj, elrendeződöl.
(Gesztenyeméz, részlet)*

A névszóhoz illeszkedő -val/-vel eszközhatározó rag a *harappal* szó esetében rendhagyó módon igehez tapad, míg a *zsúrnak* szóalakban a ’délutáni társas összejövetel’ jelentésű *zsúr* főnév nem létező igeként való szokatlan ragozása figyelhető meg. Mindkét, a toldalékolás szabályainak megszegését mutató nyelvi forma azt az állítást igazolja, hogy Parti Nagy a szavaknak „minden grammatikus kötöttségéhez hozzányúl, szabad száguldozásában eltörli a szófajok közti határokat, eltörli a (grammatikailag kötött) mondatrészek esetleges meghatározottságait” (Margócsy 2008: 22).

Nagyon érdekesek és viszonylag gyakoriak Parti Nagy lírájában az olyan szabálytalan grammatikai megoldások, amelyek **a mintha kötőszó sajátos, nem a megszokott szabályok szerinti szövegbe építettségéből** adódóan az egyes szöveghelyek szintaktikai-grammatikai zavarait okozzák. Ezeknek is két típusa különböztethető meg.

Az egyikben a hasonlítást kifejező mondat *mintha* kötőszóval együtt járó igéje – a magyar nyelvben rögzült nyelvtani szabályokkal ellentétben – nem feltételes módban áll, hanem jellemzően kijelentőben:

*Míg forgót bont a dolgok lassú árja, ősz, tél, tavasz, nyár mindétiglen egy. Gólyaállás,
cipősaroknyi pálya, s ha körbefordul, **mintha körbemegy**.
(Szódalovaglás 106. mű, részlet)*

*lépnék én úgy már **mintha** döng a föld
de mind muszáj magamat elröhögnöm
és elsírnom hogy úgy lépnék a földön
mintha csak én őt s engem nem a föld*
(Szódalovaglás 169. mű)

*

*...**Mintha** egy forró hón alatt
hőmérő **roppan** épp el,
a láza szerteszét szalad
mérgevel és göbével...*
(Europink, részlet)

*...Nem vár, hisz ő is én vagyok,
zavart és harsány énisője,
nem **mintha** most **elolvadok**,
nem mintha épp nem volna nője...*
(Europink, részlet)

A költőnek ez a típusú kötőszóhasználat alapvető logikai és grammatikai viszonyokat bont meg. Logikai-szemantikait azért, mert a *mintha* kötőszó feltételes módra enged következtetni, ezzel az igemódban álló igével „a beszélő legtöbbször a megnevezett cselekvés, létezés, állapot vagy történés végbemenésének bizonyos feltételektől függését vagy óhajtott, esetleg bizonytalan voltát fejezi ki” (MMNy. 172), ugyanakkor Parti Nagy idézett szöveghelyeinek kijelentő módú és jelen idejű igealakjai ennek a körülménynek, feltételnek már a bekövetkeztéről tudósítanak. A szövegösszefüggés nyelvi síkjai közül a konnexió teljesülését pedig a feltételes mód alaki jelölőjének elhagyása gátolja.

A *mintha* kötőszó helytelen használatának másik típusába sorolom azokat a megvalósulásokat, amelyekben a *mintha* feltételes módú igével együtt járó kötőszó az adott szöveghelyen valójában a *mint* hasonlóságot kifejező nyelvi elem funkcióját tölti be (’úgy ácsorogtam ott, mint schlaug- vagy körtetolvaj’; ’úgy nőttünk fel rajtad, mint nyelvkovácszon’):

*És mégis, **mintha** schlaug- vagy
körtetolvaj,
úgy ácsorogtam ott; kölcsönveszek,
gondoltam, néhány szétszórt kerti
holmit*
(A Csorba-kert, részlet)

*

*hát körbeállunk kiskanálni szépen,
kedves Dezső, hisz áll a mű közepén,
az ismerős és titkos tandarab,
felnőttünk rajtad, **mintha** nyelvkovácszon,
lobogjon néked hatvan rőfnyi vászon,
ki egymagad vagy nálad tandoribb.*
(Tandorírt vers, részlet)

A szabálytalan grammatikai megoldásoknak különleges esetei Parti Nagy költészetében azok az egyszeri előfordulású alakok, amelyek **igeidők és igemódok keveredésének** az eredményeképpen magyarázhatók:

*Olykor egy-egy zajt hallasz künn az utcán,
kigyúrt kozákok lágy debilje pittyeg,
a szeles Bartók Béla rossz bazaltján
– vagy átnevezték? – egy taxi épp bedübben;
minden zajról tudod, hogy mit jelent.
Három se múlt, minthogyha stúdióból*

***mennél volt** épp haza, s még ácsorognál
a föld s a csillagok közt egy parázsnyit...
(Egy lopott kádé, részlet)*

A költemény részletében olvasható, archaikusnak tetsző *mennél volt* szó szerkezet meglepően hat, mert a régmúlt igeidőt idézi fel, de egyúttal torzítja is annak formáját: a *volt* segédigéhez ugyanis kijelentő módú jelen ($\emptyset$ + *volt*: *mond volt*) vagy múlt idejű ($-t[t]$ + *volt*: *mondott volt*) (vö. E. Abaffy 1992: 157–167) igelak helyett feltételes módú jelen idejű ige társul.

A kórházi színtérre navigáló fragmentumszerű költemény feltűnő nyelvi szabálytalansága a *fog* segédigés jövő idejű összetett igealakban a főnévi igenév határozói igenévvel való felcserélése:

*vannak szavak
amikkel itt az ember
a sírig **el fog telve**
a körözött
a finom főzelék
vagy épp az elme
(Ószológiai gyakorlatok 9. mű)*

Ugyancsak meglepőek azok a szöveghelyek, amelyekben **létigék szabálytalan toldalékolásai** olvashatók:

*iszom dohányzom
vékony fehér a holdszár
remeg a pókszövet a számon
mikorha rámhajolnál
mikorha **vanna** már a volt
mennyi idő hiányzik?
de csók közben az ember
legalább nem dohányzik
(Szódalovaglás 308. mű)*

*

*Ki voltam, aztán újra **nincsek**,
hadd szakítok egy kósza tincset,
hogy aztán végső búcsút intsek,
(Aviatikus vers Keés Aranka Máriához,
részlet)*

Az egyes szám 3. személyű *van* létige feltételes módjeles formája a jövő idejű *lesz* feltételes módú alanyi ragozású alakjának (*lenne* – *vanna*) analógiájaként hat. Parti Nagy ebben a különleges hapax legomenonjában kijelentő és feltételes módot ötvöztet. Az igemódok egymásba vegyítése a versbeli személynek a kedves közeledésekor viselkedését leíró szövegrészben is megfigyelhető (*remeg a pókszövet a számon / mikorha rámhajolnál* 'remeg a pókszövet a számon mikor rámhajolsz, ha rámhajolnál'), ami kihat a költemény szintaxisára, illetve a jelentéssűrítés révén a jelentésére is.

A *nincsek* szóalak szintén a grammatizáltság torzításaként értékelhető, mert a magyar nyelv az egyes szám első személyű alany nem létezését a *van* ige ragozásával fejezi ki (nem vagyok). Mint a Parti Nagy-féle szóalak-transzformációk nagy részének, úgy ennek az új

nyelvi formának a létrejöttét is a formakényszer: a verssoronkénti azonos szótagszámnak a követése (9–9–9), és a sorok végeinek összezsengése (*nincsek – tincset – intsek*) motiválhatta.

A költő verseinek az előzőekben sorra vett szövegösszefüggés ellen ható strukturális jellemzői: a mondatszerű tagolás hiánya, az elliptikus szerkesztés és a szabálytalan grammatikai formák legtöbbször együttesen érvényesülnek a szövegekben. Ezt a következő alkotás elemzésével igazolom:

álomba szomorím magam
ma váltam ittam fűtőtest hideg
kristályesők az április baromhavak
lógó gombok az álmon valeriána
ha alszom nem dohányzok nem iszok
máma elváltam jogilag nehéz a szívem
elég szenvedtem és amit meg
az üresség csak némaság hiány
(Szódalovaglás 290. mű)*

Az értelmi tagolást végző és a mondatfajta jelző interpunkció nélküli szövegépítkezésnek köszönhetően akár egymásnak ellentmondó jelentések is feltárhatók az egészen nyitottan ható Parti Nagy-versből (Valeriána, ha alszom. Nem dohányzok! Nem iszok! Máma elváltam. ↔ Ha alszom nem dohányzok, nem. Iszok, [mert] máma elváltam.). Mivel az egyes feltételezhető szövegegységek nem mutatnak megszerkesztettséget, ezért a mondatszerű tagolás mellőzése a nyelvi szövetet többértelművé teszi, emellett a kötőszóhiány is csak növeli az implicitást: például a *fűtőtest hideg* szintagma értelmezhető alany-állítmányi szó szerkezetként (Ma váltam, [mert, azután, ezért] ittam, [és a] fűtőtest hideg.), de elképzelhető az esők minőségjelzőjeként is (fűtőtest hideg kristályesők); a *lógó gombok* szó szerkezet metaforikus viszonyban feltételezhetően a képi sík eleme, olyan azonosító, amely a havazást azonosíthatja (Kristályesők az április[i] baromhavak, lógó gombok.) a hópelyhek formája (*gombok*) és hullásuk iránya (*lógó*) alapján, de a kontextus a nyugtató- és altatószerrel való azonosítást is megengedi (Lógó gombok az álmon, valeriána.). Ugyancsak a szövegösszefüggés ellen hat az *álomba szomorím magam* verssor hapax legomenon szava, amely szóalak-egybeolvadással keletkezhetett (szomorú × rím, szomorúan × rí + m), jelentéstömörítő neologizmus, a sűrítés eszköze. Jelentése úgy adható meg, hogy 'szomorúan álomba sírom magam' vagy 'szomorúan álomba rímelem magam', utalva ezzel egyúttal a versírás aktusára. Amiatt, hogy a posztmodern költemények kétségkívül figyelemfelkeltő hapax legomenon szavaihoz nehezen lehet denotatív jelentést társítani, az adott kontextusban a szavak viszonyrendszerében értelmet tulajdonítani, ezért a kohézió síkján lévő törésekként

gátolják a szövegkohézió megteremtődését is. A tagolás és az írásjelezés elhagyása ellenére a szövegösszefüggés-síkokon megfigyelhető bizonyos szemantikai-szintaktikai kötések lehetővé teszik az értelemképzést: az igealakok egyes szám első személyű formái és a birtokos személyjel szintaktikai kapcsolatot teremtenek (*szomorím, váltam, ittam, alszom, dohányzok, iszok, elváltam, szívem, szenvedtem*), míg a tartalmi-logikai kapcsolatok (*ha alszom, nem dohányzok; elváltam, [ezért] nehéz a szívem; elváltam, [mert] szenvedtem*), az egyes szavak szemantikai jegyeik alapján való összekapcsolhatósága (*szenvedtem, üresség, némaság, hiány*) és a visszatérő utalás nyelvi eszközeiként a variált ismétlések (*ma váltam; máma elváltam*) a kohézió síkján mozdítják elő a szöveg összefüggőségét, aminek eredményeképpen egy elvált férfi monológja bontakozik ki előttünk, a posztmodern szövegtévképzési technikának megfelelően kevésbé koherens formában. Ennek a szövegalkotási módnak talán a legjellemzőbb sajátossága az elliptikus szerkesztés, ez különösen az utolsó két sorban mutatkozik meg: a lírai én válás utáni kedélyállapotát montázstechnikával, style coupé-szerűen megjelenített asszociatív írásmóddal – amely látszólag logika nélkül egymás mellé rendelt szövegegységek felsorolásában nyilvánul meg (*álomba szomorím magam; fűtőtest hideg; kristályesők az április baromhavak; lógó gombok; nehéz a szívem; elég szenvedtem és amit meg*) – nagyobb fokú szerkesztetlenséget mutatva. Ugyanakkor ez a szövegrész a szövegösszefüggés megvalósulása nélkül is betölti a szerepét: a tárgyi mondatrészt vagy talán további gondolatokat elhagyó ellipszis (*és amit meg...*), a torzított, agrammatikus forma (*elég[et] szenvedtem*) és az utolsó sor aszindetonos főnévhalmozás szöveg- és stílusalakító jellemzői a válása miatt szomorú lírai én gondolatainak, érzéseinek megfogalmazhatatlanságából adódó rendezetlen, el-elakadó szövegformálásának adekvát kifejezői. A Parti Nagy-mű mint verbális kommunikátum szövegjellemzői tehát a nyelvi sík jólformáltsága ellen hatnak, az alkotás szövegösszefüggését nem biztosítja egyértelműen sem a kohézió, sem pedig a konnexitás, mivel egyik szövegösszefüggés-sík sem teljesül maradéktalanul. De mert az olvasó a nyelvi szöveghöz egy az előzőekben említett valóságvonatkozást rendel a szöveg feltételezhetően kifejezett relátumaként, amely a szövegjelleg sérülése ellenére számára teljes, konstringensnek tarthatja a művet.

Összegzésként elmondható, Parti Nagy Lajos lírájában a költemények szerkezetét érintő sajátosságok újszerűek, műveinek nyelvi megformáltsága nagy különbséget mutat a klasszikus, modern lírai alkotások szövegezéséhez képest. Költeményei különböznek a hagyományos szövegformátumú alkotásoktól abban, hogy a szövegformálás tradicionális kereteit a lehető legszabadabban kezelik, amely a nyelvi sík összefüggését biztosító szövegösszefüggés-síkok: a konnexitás és a kohézió sérülésében, a szövegszerkezet fellazulásában mutatkozik meg. Mivel a posztmodern nyelvhasználatnak jellemzően nem

célja az irodalmi mű jelentéstartalmának pontos kifejtése, ezért a textusok jelentésreprezentációjának, egyúttal a szövegösszefüggés megalkotásának a feltétele a befogadónak abban a képességében rejlik, hogy képes-e a szöveg konnexitásának és/vagy kohéziójának sérülése, nyelvi-jelentéstani kötéseinek hiánya ellenére a nyelvi szövet által utalt tényállásokból számára megfelelő relátumot értelmezni, azaz konstringensnek találja-e az olvasott írásművet. A posztmodern költeményeket olvasó személy befogadói magatartása tehát átformálódik: a művek interpretálása fokozottabb aktivitást és kreativitást követel a részéről, ilyen módon egy újfajta – a fragmentált, tagolatlan nyelvi szövet által keltett, az olvasó többirányú asszociációin nyugvó – jelentésképzés valósul meg.

2.6.3. Az ismétlésformák mint a posztmodern költészet nyelvhasználatának jellemzői

Az ismétlés – mint a már az ókori retorikák óta ismert általános alakzat – a *Világirodalmi lexikon*ban így jelenik meg: „az irodalom körén belül nyelvi egységek, hallható vagy látható elemek visszatérése változatlanul vagy módosult formában. Az ismétlődés alapfeltétele a folyamat tagoltsága, az egymástól különböző jelenségek váltakozása” (Fónagy 1977: 397). Az ismétlés az írott és hangzó szöveg velejárója, általánosnak mondható szövegszerkesztési eljárás, mert az ismételt elemek valósítják meg a mondandó referenciális folytonosságát.

Az ismétlés fogalmát ha szűkebben, az irodalmi nyelvre, a költészetre vonatkoztatva értelmezzük, akkor az állapítható meg, hogy „a költői műben az elemek visszatérése gyakoribb, szabályosabb; az ismétlés formái ugyanakkor változatosabbak” (Fónagy 1977: 397). „Valéry szerint mindent az ismétlés alakít. [...] A befogadó ugyanis akkor érzékel formát, ha ismétlődést talál a műben” (Kabán 2008: 320).

A művek szövegstruktúrájának alakításában jelentős szerepet játszanak az olyan ismétlésen alapuló formai elemek, mint a refrén, az anafora, az epifora, a rím, az alliteráció. Ezek a költői mű fogalmával évszázadokon keresztül elválaszthatatlanul egybefonódott hagyományos poétikai eszközök is hozzájárulnak, hogy a szöveg úgymond „költői” lesz, hiszen formát adnak a költői műnek, segítik annak részekre, szakaszokra való tagolását, értelmi egységeket különíthetnek el, vagy egyes részeket kiemelhetnek.

Szabó Zoltán a posztmodern irodalom főbb stiláris sajátosságait felvázoló munkájában a szövegek átfogó sajátosságaként értékeli a különféle szerkezeti formák és eljárások szövegalkotó és stílust alakító funkcióját: „A szöveg szaggatottságának, töredezettségének és gyakori velejárójának, a körkörösségnek egyik feltűnő eszköze az állandóan ismétlődő szavak és az őket minduntalan magyarázó, értelmező szavak” (1998b: 52–53). Szabó Zoltán példája a posztmodern természetű ismétlésre ugyanakkor a kortárs prózából vett. Ezért annak

érdekében, hogy bebizonyítsam: a posztmodern költészetben az egyes ismétléstípusok a körkörösség eszközeiként gyakorta részt vesznek a fragmentált költemények szövegstruktúrájának összetartásában, Parti Nagy Lajos *Angyalstop* című kötetét elemzem az ismétléstípusok szempontjából. Választásom azért esett erre a könyvre, annak ellenére, hogy Németh Zoltán azt a (késő)modernhez/korai posztmodernhez tartozónak ítéli, mert Parti Nagy verseskötetei közül ebben a kötetben mutatkozik meg legmarkánsabban stiláris sajátossággént az ismétlés.

Érdekes, hogy az *Angyalstop* kötet verseinek jelentős részében olyan költői eszköz válik legkirívóbb stílusesszüközé, mint a már az ókori retorikák óta ismert hagyományos költői alakzat: az ismétlés. Sőt a kötet egyes verseiben olyan gyakori lesz ez az alakzattípus más poétikai eljárásokkal szemben, hogy akár ismétléskényszerről is beszélhetünk, például a *Hazajöttél, a szonettek meg strandra mentek*, a *Mintha nem is* vagy a *Gyászvers-próba Nagy László halála napján* című művekben.

A továbbiakban az ismétlésnek mint alaki erősítést szolgáló adjekciós alakzatnak az *Angyalstop* című kötetben előforduló, a szöveg- és stílusstruktúra szervezésében részt vevő, legjellemzőbb típusait mutatom be.

2.6.3.1. Verssorok változatlan és variált ismétlése

Az *Angyalstop* című kötetben a legjellemzőbb ismétléstípus a verssorismétlés. Az ismétlődő verssorok többnyire az epizeuxis alakzatának megfelelően vannak jelen, azaz előfordulásukkal kapcsolatban az ismétlődés szabályszerűségét, képletét nem lehet meghatározni. A verssorok ismétlődhetnek a szövegben egyrészt változatlan formában, másrészt variálódhatnak is. Mindkét típusút szemlélhetjük a *Gyászvers-próba Nagy László halála napján* című versből vett részleten:

*a botos ember idebólint,
forró sörényét leveri,
hó-hypózók körbeterítik,
galambok, katonazene,
szomorú, biccentő pónik,
összebicsakló hintalengés,
a botos ember idebólint,
szárnyait lecsatolja,
pirosat billentő tollak,
töltse párnáját aki nem fél,
hó-hypózók körbekerítik*

A *botos ember idebólint* verssor változatlan formában ismétlődik meg. Az ismétlés alakzata ebben az esetben egyértelműen részt vesz a szövegstruktúra szervezésében, hiszen mindkét

szöveghelyen egy-egy cselekvéssort vezet be: az idős/beteg ember az első bólintás után leveri „sörényét”, majd a második után „szárnyait” csatolja le. A *hó-hypózik* egyedi szóösszetétel – Parti Nagy nyelvi leleményének a szülőtte – variált verssorban ismétlődik: *körbeterítik* – *körbekerítik*. A figyelmetlen olvasó talán észre sem veszi a csupán egy betűeltérésnyi különbséget, amely azonban a szó jelentésének megváltoztatásával megakasztja az olvasás menetét, és a két szöveghely újbóli értelmezésére és összevetésére készteti a befogadót. A két szóalak talán ugyanarra a cselekményre, a halottól való búcsúzásra, az életnek a lezárulására utal, azaz a holttest szemfedéllel való betérítésére, illetve a koporsóval való körbekerítésére.

A verssorismétlések vitathatatlanul különböző érzéseket, például örömet, lelkesedést vagy éppen zaklatottságot hivatottak kifejezni, ezáltal is egységesítve a stílusstruktúrát. Ez az állítás a *Hazajöttél, a szonettek meg strandra mentek* című műből vett részlettel igazolható:

*Hát hazajöttél, hát haza, hát,
kivilágíthatnánk a kupolát,
de **tegnap, tegnap** leeresztett,
beállt egyszerű mennyezetnek,
nagyon nagyon fáradt vagyok ma,
verset szöszöltem fogvacogva,
kabátom **sem**, pokrócom **sem** plakát,
ki semmi **sem** dobol, **csak a vers, csak a vers,**
ha ráfigyelsz, ha nagyon ráfigyelsz,
hát hazajöttél, hát haza, hát,*

A verssorismétlések (*hát hazajöttél, hát haza, hát*) érzékeltethetik a lírai én örömét, esetleg meglepettségét. De a szövegben lévő geminációs ismétlések (*tegnap, tegnap; nagyon nagyon; csak a vers, csak a vers*) sorjázásából a befogadó asszociálhat akár a dilettáns versbeszédre is, az önkifejezés nehézségével küzdő és éppen ezért önmagát folyton ismétlő lírai én képére. A *Hazajöttél, a szonettek meg strandra mentek* című műben a költő rögzíti a versírás bonyodalmával küszködő alkotó képét.

Az *Angyalstop* című versben a verssorok megismétlésének szövegösszefüggést teremtő hatást tulajdoníthatunk:

*[...] vers, este, tél, taplóig ázás,
magasan dübörögnek az angyalok, [...]
hajamra hó fagy, fejem rázom,
eldübörögnek az angyalok, [...]
és állok és állok, **az angyalok eldübörögnek,**
lehetnék betlehemes-kucséber, [...]
az angyalok győztesen dübörögnek, [...]
(részlet)*

A variált formában ismétlődő sorok azért töltenek be szövegszervező szerepet, mert az egymásra halmozott, különböző képek, cselekmények vázát alkotják. A *dübörögnek az angyalok* szintagma más-más formában fordul elő a szöveggörnyezetnek megfelelően: vagy határozószóval (*magasan, győztesen*), vagy igekötővel kiegészülve. Az *eldübörögnek az angyalok* verssorban az ismétlődő szókapcsolat az *el-* igekötő által a cselekmény elmúlását hangsúlyozza, azaz az ismételt elemhez a befogadó mindig új jelentésmozzanatokat sző.

2.6.3.2. Anaforás ismétlés

Az *Angyalstop* kötet verseiben rendkívül gyakran előforduló ismétléstípus az előismétlés, amely „egy szó vagy szócsoprot ismétlődése szerkezeti (nyelvi és metrikai) egységek: a kólon (szintagma) és a komma (tagmondat) élén” (Szikszainé Nagy 2007: 483). Ez a retorikai-stilisztikai alakzat a versek szövegstruktúrájának szervezésében úgy vesz részt, hogy a szavak, szócsoportok ismétlésével párhuzamosságot teremt a költemények jelentésszerkezetében, a nyelvi egységek tartalmi egybevágóságát érzékelteti.

Az anafora retorikus közlemény stíluseszközeként értelmezhető *A kegyelet lila* ásza című versrészletben:

*hogy – tán mert verekedtél
ama nagyúrral –
a gúnyos kegyelet
nagyúrrá kopírozott:
legyen HŐS a
"Holnap hőse" hát,
s **lettél** a legnagyobb adu,
lettél a lila ász.
Lettél bölömbikává rajzolt
zsakett-madár,
yachtnak, kenyérnek záloga,
lettél összefogdosott idegenség,*

A *lettél* ige azokat a dolgokat, fogalmakat vezeti be a tagmondatok elején, amelyekké az egyes szám 2. személyű megszólítottak sikerült válnia: *legnagyobb adu, lila ász, zsakett-madár, összefogdosott idegenség* stb. Az anaforás ismétlés így ebben a műben a hangsúlyozás eszközeként teremt tartalmi párhuzamosságot és rendet a képek között.

Az *Ének az esőben* című mű bár nem strofikusan tagolású, de az anaforás ismétlés mint szövegszervező alakzat jól elhatárolható egységekre osztja fel a versszöveget. A három anaforával kezdődő verssor (*Látlak. Valahol morzsolod épp; Látlak. Valahol szoknyád igazítod; Látlak, valahol fejedet rázod*) 17-17 verssort fog közre, mintegy megadva a műnek a vázát, amelyre a lírai én felfűzi a kedveséről való látomásait. (A *Hazajöttél, a szonettek meg*

strandra mentek, Esernyőnek való ének című versekben az anaforának ugyancsak a szöveget szakaszokra tagoló szerepe érvényesül.)

A versszakokra nem tagolódó művek egy részében, köztük a *Rímként a nyár* című versben az alakzatok típusba sorolásának a nehézségével szembesülhetünk:

micsoda már a délután, micsoda már,
ülhetnék pilledten földszintes
eszpresszók teraszán
s podravka pivóval olthatnám szomjam talán,
micsoda már ez a délután, micsoda már,
válthatnék rímet, mint inget
egy átizzadt fabulon-naptej és rexona
illatú füredi mozi után,
micsoda még a délután, micsoda még,
no lám, no lám,
(részlet)

A variált formában ismétlődő verssort az olvasó értelmezheti anaforaként, azaz előismétlésként, illetve epiforaként, azaz utóismétlésként. Az ismétlés azonban mindkét esetben funkciós, a lírai én csodálkozását hangsúlyozza.

Az *Angyalstop* kötet verseinek megformálására túlnyomórészt nem jellemző az interpunkció hiánya, az értelemképzés valamelyest irányítva van különböző írásjelekkel. Ugyanakkor vannak olyan versek a kötetben, amelyekben a központosítás elhagyása a többértelműséget erősíti:

nincs más csak
fojtás s
fojtatás
minden legújabb
folyvást
folytatás
nincs más csak
hajtás s
hajtatás
daloljunk
pajtás
pajtatás
(Nóta)

A *Nóta* című műben az ismétlődő *nincs más csak* verssort anaforás ismétlésnek tekinthetjük, mert bár a költeményre az interpunkció hiánya jellemző, a szövegkörnyezet kizárja annak epiforaként való értelmezését. Az ismétlésnek a rímmel, ritmussal, alliterációval, nyelvi leleményekkel (*pajtás – pajtatás*), hasonló hangzású (*fojtás – folyvást*) és a kiejtésben azonos,

de jelentésben eltérő szavakkal (*fojtatás – folytatás*) való összefonódása teremt stíluskohéziót. Az anaforás ismétlésnek így szerkezetet összetartó funkciót tulajdoníthatunk.

Az anaforás ismétlésnek az *Angyalstop* című versben jelentéserősítő szerepe van:

*fővéséből levegővétel még nem vacsora, **majd**
ha meleg konyhádba elérsz, fagyott inged
hátról akkor akaszd le, csukd be, mint
ablakot, kicsi oltárt, misekönyvet, izzadtságod
majd kályha mellett lecsörömpöl,
majd ha a konyha, **majd ha** az ing,
majd ha a kályha, **majd ha a majdha**,
az angyalok győztesen dübörögnek,
(részlet)*

Az ismétlés alakzata a cselekvések feltételelességét hangsúlyozza, ugyanakkor funkcionálhat az irónia eszközeként is, utalva arra, hogy a cselekvésnek gátat szabó akadályok után mindig következik egy újabb akadály: *majd ha a majdha*. Ebben az utolsó anaforás kifejezésben a költői nyelv tárgya már nem valamilyen – a versvilághoz illeszkedő – objektum, hanem maga a nyelv.

2.6.3.3. Refrén, keretes szerkezet

A refrén általában több részre tagolt alkotások strófáinak a végén, ritkábban elején helyezkedik el. Az *Angyalstop* kötetben nem érvényesül általánosan a strofikus tagolás, az olvasó mégis úgy érezheti, hogy a művekben egy vagy több, változatlan vagy variált verssor a szövegtesten belül refrénszerűen ismétlődik, több szakaszra osztva a költeményeket, így a szövegstruktúra alakításában kulcsfontosságú szerepet töltenek be az ismétlésnek ezek a formái.

Az *Egyre távol* című műben **refrénszerűen** térnek vissza verssorok:

***hajadat összekotrom**
kikotrom szakállamból
kikotrom sátor-hajad eltévedt
pányvát szememből [...]
törmeléke rám hull
hajadat összekotrom
kikotrom szakállamból
világnyi biztonság sátor [...]
elévült táviratokat fogalmazok
egy léghajóba nehezékeknek
hajadat összekotrom
kikotrom szakállamból
mint öntvényről a homokot [...]
nem moccan tűfoka-torkom*

***hajadat összekotrom
kikotrom szakállamból
(részlet)***

Az ismétlés alakzata nyilvánvalóan funkciós a műben, hiszen erőteljesen tagolja a központosítás nélküli verstömböt. A szövegstruktúra alakítása mellett a refrénszerű sorok egy másik fontos szerepet is betöltenek: hangulati elemként a szereplő által legfontosabbnak tartott cselekménymozzanatot emelik ki, mégpedig a szeretett nő hajával való bíbelődést. A változó kontextus hatására az ismétlődő rész mindig újabb jelentéselemekkel bővül.

Az előrefrén alakzata a legjellemzőbb módon – azaz a strófákra tagolódó mű versszakainak az elején – *A fiumei kettes számú tengerész-szeretetotthon teraszáról látni a tengert* című versben mutatkozik meg. A 9 versszakos mű minden egyes versszakának az elején ismétlődik a cím, az első 3 versszak elején változatlanul, utána csekély mértékben (a *részben* szó betoldásával, zárójelezéssel) variálódva:

***a fiumei kettes számú tengerész-szeretetotthon
(teraszáról részben látni a tengert)
mint minden rendben tartott épület
fehérre meszelt***

A refrén funkciója a hangulati egység fenntartására irányul, ugyanakkor a változatlanság látszatával szemben jelentése mindig a szövegkörnyezetnek megfelelően átalakul. A refrén a szövegkohézió megteremtéséért felelős, hiszen a módosuló formában ismétlődő stílári elemek erős szövegösszefüggést hoznak létre.

Az *Ezüst terep* című költemény versszakainak strófaindító sorai olyan előrefrének, amelyek módosult formában a mondanivaló lényegét kívánják kiemelni:

***Ha ma éjszaka verset írnék, alvás helyett
mondjuk, a facsokoládépapírról
írnám bizonyosan,
a facsokoládépapírról, amely ha jól
megszemlélem
ezüst terep [...]***

***Ha ma éjszaka aludnék versírás helyett
mondjuk,
kétütemű nyolcasba, esetleg kétütemű nyolcasba
gyömöszölném a szuszogást,
és bizonyosan
szépet álmodnék ama versműről,
amely tulajdonképpen
ezüst terep [...]***

A strófák elején lévő refrén egyértelműen meghatározza az eseményeket (amely a második strófa elején ellenkezőjére változik), valamint a cselekmény idejét, párhuzamot teremtve ezáltal a két versszak között, míg az epizeuxis alakzatának megfelelően elhelyezkedő szó- és szintagmaisméltések (*a facsokoládépapírról írnám bizonyosan, a facsokoládépapírról; kétütemű nyolcasba, esetleg kétütemű nyolcasba*) jelentés- és hangulaterősítő szerepűek.

Az *Angyalstop* című kötet némely verseiben a keretes szerkezetet teremtő inklúzió alakzata az elő- és utórefrén összekapcsolódása által keletkezik. A keretes szerkezet utórefrénje a mű végén szinte változatlan formában tér vissza a *Gyászvers-próba Nagy László halála napján* című műben:

*szélhordágyon a város,
szügyében sziréna-pikák,
jégfényes korcsolyák kettédűlnek
a mehegesztett rianáson,
a botos ember idebólint,
forró sörényét leveri,
hó-hypózók körbeterítik,
galambok, katonazene,
szomorú, biccentő pónik,
összebicsakló hintalengés,
a botos ember idebólint,
szárnyait lecsatolja,
pirosat billentő tollak,
töltse párnáját aki nem fél,
hó-hypózók körbekerítik,
jégfényes korcsolyák kettédűlnek,
heged-e a rianás?
vágat a ló talpig habosan,
nyakán akad a rönksorompó,
összebicsakló hintalengés,
arcára hóvirág,
zörög az egyszem mancsos falevél,
feszíti össze Duna-szár, Tisza-ér,
a tejtől sáros állatvásár
passzusainál most ki strázsál?
szélhordágyon a város,
szügyében sziréna-pikák,
jégfényes korcsolyák kettédőlnek,
arcára hóvirág.*

Az ismételt szakasz annyi eltérést mutat, hogy a vers elején a *dől* igének nyelvjárási *dűl* változata szerepel a *kettédűlnek* szóban, míg a vers zárlatában már a standard nyelvhasználatnak megfelelő formát olvashatjuk, emellett kiegészül az ismételt rész a vers végén az *arcára hóvirág* verssorral, amely tovább árnyalja a jelentésképzést. A tájékozottabb olvasó ugyanis tudhatja, hogy Nagy László január 30-án hunyt el, így a hóvirág – amely

olykor már januártól virágzik – a jeles magyar költőtől való búcsúzást idézheti fel a befogadói tudatban. A keretes szerkezet ebben az esetben a vers zárt struktúráját mutatja, illetve a nyomatékosítás funkcióját is betölti.

Az *Angyalstop* kötet verseiben jellemzőbb formai megoldás, hogy a keretes szerkezet utórefrénje módosult formában tér vissza. A *Himnusz Bell Máriához* című költeményben a közrefogott szövegrész tartalma miatt változik meg a mű végén a keret:

***Ha rajtad át már nincs hova,
téged tárcsázlak, Mária,
üveg-kápolnák láncra
feszített prostituáltja,
forintos bakelit-Mária,
veled, ha általad hiába,
ha kábel idegeiden
túl nem felel, nincs senki sem,
zokogás vétlen tolvaja,
te gyónj meg egyszer, Mária,
számokká kódolt szánalom
szégyene ég az ujjamon,
miért szorítlak görcsösen,
ha nem felelsz, ha nem felel,
kinek már nincs mit várnia,
mért fül meg mégis, Mária,
torkában szikra-pattogással
némaságot ki ellen vállal,
magából immár mit fedezhet,
membrán lettem s mint membrán reszket,
ha rajta át már nincs hova,
mért nem szólal meg, Mária?***

A vers elején a befogadó úgy érezheti, hogy a lírai én közvetlen hangon szólítja meg Máriát, hiszen tegező formát használva fordul felé, megpróbálva szóra bírni őt (*téged tárcsázlak, Mária*). A keretes szerkezet által körbefogott szövegszakasz hatására azonban a mű zárlatában a tegező formát felváltja a Máriáról való egyes szám 3. személyben való beszéd, illetve módosul a szerkezet is: a lírai én csalódott, szinte vádló hangú kérdést tesz fel (*miért nem szólal meg, Mária?*), amely csak formáját tekintve kérdés. Az interrogáció inkább retorikai fogásként értelmezhető, amely a lírai én zaklatottságát, feldúltságát sejteti, és mondanivalója egy kijelentéssel feleltethető meg: *meg kellene szólalnia Máriának*.

Az *Ének az esőben* című versben a keretes forma a fokozás retorikai alakzatával egészül ki:

Esik. Egyre vadabbul.
*Gubancos eső, felhők sűrű haja,
szél fésűje tépi, szálba, csomóba repül,
söpörnék borbélylányok pocsolóyává*

*záróra után,
 ám széjjelomol, kis szőke patak lesz,
 s szórakozottan iramlík.
 [...]
 összefogom magamon rongyos versem,
 megidéztelek, itt vagy az égen,
 itt vagy vizes ingemben, teafőzőm melegében,
 itt és valahol, mint az eső,
 nézd, **zuhog egyre,**
zuhog egyre vadabbul.
 (részlet)*

A költemény rövid mondatos stílusban megfogalmazott tényközléssel indul (ez akár feszültséget is sugallhat), amely a mű végén variált formában megismétlődik: az *esik* ige a nagyobb intenzitású *zuhog* igével cserélődik fel. Így a refrén klimaxa nyomatékosítja a közlendőt.

2.6.3.4. Paralelizmus

Az *Angyalstop* című kötetben a paralelizmus is – mint az egyik legrégebbi ismétlődésen alapuló költői alakzat – részt vesz a versek szövegstruktúrájának az alakításában. Az anafóris ismétlések bemutatásakor már utaltam az előismétlés és a párhuzam összefonódására, a két alakzat ugyanis egymást megtámogatva válik a szöveg fő rendező elvévé, szerkezeti vagy tartalmi párhuzamosságot teremtve. *A kegyelet lila ásza* című műben például a kommak élén álló *lettél* anafóris ismétlés (*lettél a legnagyobb adu, / lettél a lila ász*) hasonló felépítettségű tagmondatok között állít fel párhuzamot, amely a különböző képek közötti gondolattársításra sarkallja a befogadót.

A verseskötet egyes műveiben a paralelizmus olyan formateremtő elvként működik, amely a mű egészére kiterjedve alakítja a szövegstruktúrát. Az *esernyőnek való ének* című versben a *mindegy, hogy...*; *mindegy, ha...* anafóris ismétlések kiemelik a gondolatok párhuzamosságát, és ugyanakkor egybe is fogják a felsorolás különböző jellegű összetevőit:

*lányok, **mindegy, hogy**
 csorba a pohár, ha
 rum hintázik benne,
 s ünnepek véletlen
 kigöngyölt lobogóján
 csak ákombákomok,
 s nem kötömör jelek,
mindegy, hogy szipog
 az eső, **mindegy, ha**
 esernyőnk csak denevéryi,
mindegy a tanári szoba,*

*lányok, ha oly nehéz
is beleférti, **mindegy**
hogy nincsen nyitva
semmi sem és nincs
a holdnak udvara,
s tervek és csődök
múlnak el, míg lesz
egy zárható szoba,
(részlet)*

A *mintha nem is* című műben Parti Nagy Lajos szintén a paralelizmus költői technikájával él, amely egyszerre teremt a műben szerkezeti és tartalmi párhuzamosságot:

***csak kabátjuk akadjon fenn a dróton,**
futhatnak aztán már meztelenül,
belsőzseb nélkül [...]
csak kabátjuk lógjon rendben a dróton,
mintha maguk,
csak nedves nyelvük lógjon a dróton,
mintha szavuk,
csak cérnára fűzött foguk,
csak bőrük, vásárnapi dobbá kifeszítendő
bőrük, csak a csontjuk lógjon a dróton,
(részlet)*

A *csak* szó a versben párhuzamos mondat szerkezeteket indít, tartalmi egybevághatóságot hozva létre, azaz az anaforás párhuzam fontos szerepet tölt be a jelentés szerkezetének összetartásában. Ráadásul magával vonja a felsorolás alakzatát is: *kabátjuk, nedves nyelvük, cérnára fűzött foguk, bőrük, csontjuk lógjon a dróton*. A tagmondatokban a mondatrészek sorrendjének (kötőszó + [jelző] + alany + állítmány + határozó) megfeleltethetősége szerkezeti párhuzamot eredményez: hangsúlyosabbá teszi a szitkozódást kifejező gondolatokat, retorikusabbá téve így a szöveget.

Parti Nagy Lajos első, *Angyalstop* című kötetének szövegeit olvasva az olvasói tapasztalat arról számolhat be, hogy a kötetre legmarkánsabban jellemző stíluseszköz a hagyományos poétikai eszköztár egyik alakzata: az ismétlés. Parti Nagy első kötetében az ismétlésen alapuló alakzatokról azt bizonyította be az elemzés, hogy a korai posztmodern nyelvhasználat jellemző alakzattípusaiként az ismétlés bizonyos formái nagymértékben hatással vannak a befogadó jelentésképzésére, hiszen ezek az alakzatok mint a formaadás ősi eszközei részt vesznek a szövegek struktúrájának a szervezésében, a tagolásában, illetve irányítják az értelemképzést.

A költeményekben többféle ismétléstípus egyszerre rendezi a szövegstruktúrát: változatlan és variált verssorismétlések, szavakat és szó szerkezeteket érintő geminációk, anaforás ismétlések, keretes szerkezetű refrén. Az *Angyalstop* verseire igaznak vélhetjük azt

az állítást, hogy Parti Nagy Lajos a verseit olyan poétikai eszköztár segítségével hozza létre, „amelyet sokkal inkább értelmezhetünk tradicionálisnak, mint modernnek” (N. Horváth 1996: 89). Az ismétlések mint stílélmák az egyes szövegekben olyannyira felerősítik a mondanivalót, hogy azt feltételezhetjük (ugyan az elemzés nem a szerzői szándékot kívánja rekonstruálni), hogy a tudatos költői munka a szövegrendezés folyamán az ismétlés stíluseszközével szándékoltan kíván stíluskohéziót teremteni.

A kötet némely versei kapcsán (*Esernyőnek való ének, Angyalstop, Mintha nem is, Gyászvers-próba Nagy László halála napján, Ezüst terep, A kegyelet lila ásza*) az olvasó funkciótlanul is érezheti az ismétlés különböző típusainak a halmozását. Az ilyen jellegű első olvasási tapasztalat abból adódhat, hogy a befogadó nyilván érzékeli a szövegben az ismétléseket, de ahhoz, hogy átlássa, hogy ezek az ismétlések hogyan szervezik a szöveget – miközben egymásra is hatással vannak, módosítva vagy megerősítve a szövegben lévő korábbi előfordulásait – többszöri olvasással kell értelmeznie a verseket.

Az ismétlés formái által keltett hanghatások vagy vizuális benyomások valamelyest irányítják az értelemképzést már a szöveggel való első találkozáskor is, még ha ez nem is tudatosul a szöveg olvasójában. Az ismétlődő elemhez ugyanis a befogadó a legtöbb esetben többletjelentést társít egyrészt annál az egyszerű oknál fogva, hogy a megismételt dolgoknak az ember nagyobb jelentőséget tulajdonít, másrészt abból adódóan, hogy „a kontextus és a szituáció hatására a megismételt elem mindig valamilyen többlettartalommal telítődik” (Kabán 2008: 321).

Az *Angyalstop* kötetben az ismétlések funkciója a szövegstruktúra rendezése, valamint a versszerűség kritériumainak, illetve a költeményeken belüli stíluskohézióknak a megteremtése. Ennélfogva az ismétlés a szöveg rendező elveként funkcióssá válik, mert a verssorok változatlan vagy variált ismétlése, az anafóraszószerkezettel kezdődő sorok, a refrén erősen tagolják a szöveget még akkor is, ha azokra nem is jellemző a strofikus tagolás. Tehát az ismétlés alakzattípusainak szerkezetet teremtő és összetartó funkciót tulajdoníthatunk. Az, hogy az ismétlések funkciója a szövegstruktúra rendezése, azért lehet fontos megállapítás a szerkezeti formák stílusalakító szerepét tárgyaló fejezeten belül, mert a költemények szövegösszefüggés ellen ható tényezőit vizsgáló, előző alfejezetek eredményeivel szemben arra mutat rá, hogy a posztmodern lírai szövegeknek – az interpunkció hiányán, a mondatszerű tagolás megszűnésén, a fragmentáltságon, a szabálytalan grammatikai megoldásokon kívül – vannak olyan szövegsajátosságai is, mégpedig az ismétlések, amelyek a visszatérő utalás nyelvi eszközeiként a nyelvi szövegek összefüggését segítik elő. Ezért az ismétlés alakzattípusai meghatározó szerepet töltenek be a költői nyelvhasználatban.

3. Konklúzió

Vitathatatlan, hogy Parti Nagy Lajos a magyar irodalmi posztmodernség egyik legmarkánsabb képviselője, költészete az 1990-es évek elejétől megkerülhetetlen és meghatározó erejű. Műveinek egyedisége sajátos szövegformáló eljárásainak és kivételes nyelvkezelési képességének az eredménye. Stílussteremtését olyan sajátosságok szolgálják, amelyek a nyelv minden szintjén érvényesülnek: a fonémák, morfémák, szavak, szintagmák, mondatok, szövegstruktúrák, alakzatok és képek szintjén.

Bebizonyosodott, hogy Parti Nagy Lajos lírájának legmarkánsabb stílusformáló sajátossága az irónia, mert a szerző valamennyi költeményét áthatja. Költészetében az irónia fokozott jelenléte a nyelvi megelőzöttség tapasztalatából adódik. Feltártam, hogy az alkotásokban az ironikus szándék leggyakrabban trópusok, mondat-, lexéma- vagy hangalakzatok formájában nyilvánul meg, de gondolatalakzatként nagyobb szerkezeti egységet is átfoghat. Mivel az irónia nem kötődik meghatározott nyelvi struktúrákhoz, ezért felismerése az írott nyelvben nem olyan egyszerű. Szövegpéldákkal szemléltettem, hogy a költő lírájában a nagybetűs írásmód és az idézőjel mint tipográfiai elem is jelezheti a közlés ironikus voltát. Megállapítottam, hogy az irónia legtöbb esetben a gúnnyal kombinálódik. De mert a szövegköziség a posztmodern irodalmi művek egyik alapvető jellemzője, az irónia szoros kapcsolatot tart fenn az allúzió alakzatával is. Az úgynevezett intertextuális irónia észlelését a befogadó előzetes tudása, olvasmánytapasztalata, szövegemlékezete határozza meg, így értelmezése fokozottabb olvasói aktivitást vár el a befogadó részéről. Parti Nagy verseiben az irónia esetenként a litotész alakzatával jut kifejezésre, azaz egy fogalom vagy tényállás ellentétének körülíró tagadása révén. Rámutattam, hogy Parti Nagy költészetében az önironiának is fontos szerepe van, különösen az intertextualitás jelenségével összefüggésben, hiszen a magyar kanonikus irodalom egyes darabjainak (ön)ironikus átírásával a költő a megelőző poétikai hagyományhoz, a történelemhez, a múlthoz, illetve a jelenkorhoz való viszonyát fejezi ki, leginkább parodisztikus jelentéseket mozgósítva.

Vizsgálataim kapcsán arra a felismerésre jutottam, hogy a költő lírájának stílus- és szövegformáló sajátosságai közül az egyik legjellemzőbb a transztextualitás, amely a szövegköziség típusainak átfogó kategóriája. A szövegközi kapcsolatok közül is az intertextualitás típusai érvényesülnek a legerőteljesebben. Ezek rendkívül sokfélék az átvett szöveg témáját és szövegbe illesztését illetően. A verseskötetek anyagának nyelvi-stiláris elemzése azt mutatta, hogy a vendégszövegek túlnyomórészt jelöletlenül épülnek az intertextusba, és különböző típusokba sorolhatók attól függően, hogy mennyiben tartják meg eredeti szövegformájukat. Felismerhetők szó szerinti és módosított formájú idézések, több esetben az architextus felbomlása is megfigyelhető, vagyis a vendégszöveg egy-két szavas

montázsszerű beépülése a szövegbe. Emellett külön típust alkotnak azok a szövegrészletek, amelyekben a struktúrának van alluzív szerepe. A transztextualitás típusainak vizsgálatakor kiderült, hogy a magyar szépirodalom különböző hangvételi átvételei mellett szintúgy számottevők a nem szépirodalmi utalások is, például közmondások, szólások, a mindennapi nyelvhasználat frazeológiájának vagy akár ismert dalszövegek részleteinek költeményekbe való beemelése. Ezeknek az elemzésével az vált bizonyossá, hogy a különböző hangvételi és típusú szövegek keveredése stíluspluralizmust eredményez. Felderítettem, hogy a költő intratextualitással is hoz létre korábbi teljes műveinek, illetve szövegrészleteinek újbóli felhasználásával szövegközi kapcsolatokat. Kimutattam, hogy hipertextualitással versszerkezeteket idéz meg, sőt több esetben teljes versciklusokat a forma- és stílusimitáció határoz meg. Bizonyítottam, hogy Parti Nagy a paratextuális utalásaival a szöveg és a mottó közötti hagyományos viszonyt is megújítja: a posztmodern szövegformálásnak megfelelően torzítja, átírja a szövegátvételeket. Ritkábban saját gondolatait tükröző szövegrészeket helyez művei élére. Ez utóbbiak bár klasszikus irodalmi művekre való utalásokkal nem gazdagítják az egyes versek jelentéstartalmát, tágabb kontextusát teremtik meg a művek értelmezésének.

A szövegköziség típusait vizsgáló stilisztikai elemzéseim azt igazolták, hogy a transztextualitás típusai a költő lírájában a stílussteremtés hatékony eszközei, mert ha az olvasó az architextus ismeretének birtokában van, az árnyalja az értelemtulajdonítást.

A posztmodern költészet nyelvi fordulattal bekövetkező poétikai és szemléleti változásai Parti Nagy Lajos költeményeiben a szövegek szemantikai jellemzőiben is megmutatkoznak. Szövegelemzéseim során nyilvánvalóvá vált, hogy az úgynevezett szemantikai eltolódások és a különleges, posztmodern természetű képek a költő nyelvhasználatának fő nyelvi-stiláris sajátosságai közé tartoznak, hatásukra a költeményekben megsokszorozódik a jelentéslehetőségek száma. Bebizonyosodott, hogy a jelentésszerkezetek különlegessége a szövegek strukturális jellemzőinek megváltozásával: a versek szintaktikai-grammatikai összefüggőségének a hiányával, az elliptikus szerkesztéssel és a mondatszerű tagolás megszűnése miatti új szemantikai lehetőségekkel: a szófaji átértékelődésekkel, illetve a mondatrészi szerepek bizonytalanságával is összefüggésben van. Megállapítottam, hogy az úgynevezett jelentésbeli eltolódások leggyakrabban hangalakzatos formák kontextusbeli szófaji átértékelődéséből, egy nyelvi elem által kínált több jelentéslehetőség keveredéséből, paronomáziás szövegkapcsolatokból, szóhatárokkal való játékból vagy párhuzamos jelentéssíkok közötti oszcillálásból jönnek létre, és posztmodern perspektívából újítják meg a költemények szemantikai jellemzőit. Rámutattam arra, hogy Parti Nagy szövegvilágában leggyakrabban olyan merész metaforikus és/vagy metonimikus szerkezetű antropomorf képek láttatják a tárgyi világ dolgainak meglevenedését, amelyek

jellemzően egyedi hasonlatokkal összekapcsolódva komplex képet is létrehoznak, ekképpen növelve a versbeszéd talányosságát és képszerűségét. Felderítettem, hogy a művekben többnyire jelentéstanilag össze nem illő nyelvi elemek vannak egymás mellé rendelve, vagyis a költő a disszonáns szótársítás stílushatásával is él. Posztmodern természetű képeiben a jelentéssíkok közötti szemantikai távolság legtöbbször olyannyira nagy, hogy a tárgyi és képi elemek közös tartománya nehezen tárható fel vagy csak sejthető. Megállapíthattam, hogy a kohézió szövegsíkján az elhagyások, a szokatlan képtársítások, a jelentésbeli eltolódások, illetve a rövid szemantikai láncok és összefüggések miatt szemantikai folytonosság általában nem jellemzi az areferens jelentésképzést megvalósító szövegeket.

Vizsgálataim alátámasztották azt a feltevésemet, amely szerint a Parti Nagy Lajos-i stílusban a hangalakzatok is alapvető szerepet játszanak. Kimutattam, hogy a hangokkal végzett műveletek valamennyi típusa és altípusa megjelenik szövegeiben: a költő a szóalakokban a nyelvi elemeket felcseréli, helyettesíti, átrendezi, a szavakat megrövidíti vagy éppen kiegészíti. A hangalakzatok *Alakzatlexikon* (2008b) szerinti funkcióit: az érzelemnyilvánítást, a prozódia miatti nyújtást vagy rövidítést, a hangulat kifejezést és a különböző ejtészváltozatokhoz kötődő kiejtést, idegenszerű beszédet vagy intertextuális hangalakzatot létrehozó funkciókat igaznak érezhetjük a Parti Nagy Lajos-i verseskötetekben előforduló különleges nyelvi formákra is. Elemzéseim arra az eredményre vezettek, hogy a költői nyelvhasználat két legjellemzőbb funkciója a jelentéssűrítés, vagyis egy szóalakban különböző fogalmi tartalmak összekapcsolása, illetve a meghökkentés a normatív helyesírási szabályoktól való szándékos elszakadás révén. A versekben immutációs alakzatok fedezhetők fel leggyakrabban, de a hangalaki módosulásokként magyarázott eljárások egy része értelmezhető akár teljes szóalakok cseréjeként is. A költő immutáción alapuló műveletei gyakran állandósult szókapcsolatot vagy közmondást érintenek. Korábbi szépirodalmi művek ismert verssorának hanghelyettesítésén alapuló átírásával intertextuális hangalakzatok teremődnek. Parti Nagy Lajos költészetére nagymértékben jellemzők a detrakciós alakzatok is, azaz a betű vagy a szótag elhagyásával létrehozott formák. Az apokopén alapuló műveletnek a nyelv alakíthatóságát megmutató, különleges jelentéslehetőségeket felvillantó funkcióján túl más szerepe is lehet, mégpedig az, hogy az így létrehozott új szóalak harmonizáljon a vers ritmikai, rímelési jellemzőivel. A Parti Nagy-féle nyelvhasználatnak mégis azok a legtipikusabb hangalak-módosításai, amelyek hapax legomenon szóösszetételekként vagy akár szóképzésekként is értelmezhetők, olyan evokatív formákként, amelyek rávilágítanak a nyelvben rejlő lehetőségekre, különféle beszédmódokat imitálhatnak, emellett hatással vannak a szöveghelyek szintaktikai és szemantikai jellemzőire is. Ezek a nyelvi jelenségek adják Parti Nagy Lajos költői nyelvhasználatának egyik legfőbb jellegadó

sajátosságát: a szöveghelyek többféleképpen való értelmezhetőségét, illetve különböző jelentéslehetőségek keveredését.

Rámutattam arra, hogy Parti Nagy Lajos verseskötetei nyelvezetét nem a nyelvészeti szakirodalom által ismert és a megszokott nyelvhasználatban is elterjedt szóösszerántással, szóösszetétellel és szóképzéssel alakult szavak gazdagítják, hanem megújítja az említett szóalkotási módokat, így hapax legomenonokkal növeli költészetének stílussteremtő erejét.

Sajátos, két szó hangalakjának különféle formai variációkban való egybeolvadásával keletkezett szavai a szóösszerántással rokonítják egyik szóalkotásmódját, viszont maga az elnevezés – szóösszerántás – nem szerencsés, mert a költő szóalkotásmódjainak csak egyik típusára áll. Emiatt szóalak-egybeolvadásnak neveztem el hatféle módon egybeolvadó szavait, mert az így létrejövő hapax legomenonok formai jellemzőikben is eltérnek a szakirodalmi példáktól amiatt, hogy nem csupán egy bizonyos szó eleje és vége rántódik össze. Aszerint, hogy a szavaknak melyik része vesz részt a szóalkotásban, különböző típusokba rendezhetők Parti Nagy Lajos szóalak-egybeolvadással létrejövő nyelvi leleményei. Hat típus különböztethető így meg. Kimutattam, hogy a költő különleges szóalak-egybeolvadásai főleg a későbbi kötetek – különösen a *Szódalovaglás* – nyelvi anyagát színesítik.

Parti Nagy szóösszetételeit vizsgálva az derült ki, hogy ezek egyik leggyakoribb szóalkotási módunkat az összetett szavakra vonatkozó szemantikai, morfológiai és helyesírási szabályok fölülírása révén újítják meg. Ugyanis az összetételek alkotóelemeinek referencialitása ellenére a szóösszetételek jelentése túlnyomórészt areferens, a tagok viszonyjelentése biztonsággal nem állapítható meg egyetlen szintaktikai jelentésfajta által, a helyesírási szabályzat egybe- és különírássra vonatkozó előírásait pedig többféleképpen megszegik. Kirajzolódott, hogy a szófajiság szerinti csoportosításuk nagy változatosságot mutat. A megszokott nyelvhasználat összetételeihez hasonlóan többségük főnév, leggyakrabban jelentésben egymástól távol eső főnevek jelöletlen összetételei. Kisebb számban melléknevek és igék. A melléknevekben leggyakrabban a hasonlítás tényét lehet valószínűsíteni, az igék jellemzően jelentéssűrítő összetett szavak elvonásai. A költeményekben hapax legomenon igeneves összetételek is felfedezhetők, amelyek közül a folyamatos és a befejezett melléknéviak a legproduktívabbak. Ugyancsak figyelemre méltók a költő főnévi használatú, lexémákként ragozható elemszilárdulásos alakjai, amelyek különféle szintagmákat vagy akár teljes megnyilatkozást rögzítenek. Elemzéseim azt mutatták, hogy Parti Nagy szóösszetételei többségükben metaforikus képet magukba foglaló szerves, jelentéssűrítő és alárendelő összetételek. Ugyanakkor metaforikus és/vagy hasonlító jelentéstartalmuk ellenére a tagok lexikai jelentései kölcsönhatásakor csak nehezen vagy egyáltalán

nem tárható fel a jelentések közös tartománya, ezért merőben új képzettársítások születnek, vagy csupán asszociatív erejűek a szóalakok.

A költő szóképzéssel megalkotott hapax legomenonjainak vizsgálatával az vált nyilvánvalóvá, hogy képzett formái túlnyomórészt analógiás képzéssel és/vagy a képzett szó szófajához nem illő képzőválasztással keletkeznek, jellemzően a főnévi alapú képzést újítják meg, rendszerint szófajváltó képzőkkel. De kisebb számban megfigyelhetők igei, határozószerzői és melléknévi alapú képzések is. Rámutattam, hogy az analógiásan képzett szavakat általában a rímelésnek való megfelelés hívja életre, és többségük mellérendelő kapcsolatos szintagmában fordul elő. Létrejöttüket motiválhatja egy már újszerűen képzett nyelvi forma, paronomáziás hangalak, de akár idegen nyelvű szó is, emiatt vizsgálatuk során a jelölők egymásra utaltsága, nyelvi reflektáltsága kerül előtérbe. Kirajzolódott az is, hogy Parti Nagy lírájában egyedül az *-ód(ik)/-őd(ik)* és az *-od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik)* típusú szóképzések tekinthetők viszonylag gyakorinak és termékenynek. Ezek a képzők a költői nyelvhasználatban leggyakrabban gyakorító és folyamatos cselekvést kifejező *-z* denominális verbumképzővel alakult szavakat képeznek tovább.

A költő a megszokott szókincsbővítéstől eltérően alkot olyan szavakat, amelyek többnyire areferens jelentésképzést valósítanak meg, így teljesen új tudattartalmak kifejezésére alkalmasak. A nyelvi elemek egészen újszerű formálásában Parti Nagy nyelvi játékossága és kreativitása mutatkozik meg.

Szövegelemzéseim igazolták azt a feltevésemet, mely szerint Parti Nagy Lajos költeményei a textualitás vonatkozásában nem tekinthetők prototipikus szövegeknek. Mivel nincs mondattagolás, vagyis szövegmondatok nélküli szövegépítkezés jellemzi a műveket, ezért az egyes szövegegységek összetartozása csak feltételezhető, mint ahogyan ezeknek a feltételezett szövegegységeknek a mondatfajtája is csak gyanítható az interpunkció elhagyása miatt. A modernség utáni nyelvhasználatra jellemző kötetlenség gyakran mondatrészeket vagy akár egész gondolatokat elhagyó, illetve félbehagyó szövegalkotásban, azaz elliptikus szerkesztésben nyilvánul meg. Beigazolódott, hogy a prototipikus szöveg folytonosságával szemben a nagyon gyakori ellipszisek a szemantikai folytonosság hiányát eredményezik, többértelművé és fragmentálttá téve így a szövegeket. A grammatizáltság torzítása szintén a nyelvi sík jólformáltsága ellen hat, mert a nyelvi szövet szintaktikai összefüggését megbontja, míg a hapax legomenon szóalakok a kohézió síkján okoznak szemantikai töréseket, így ezek a szöveg- és stílusalakító jellemzők gátolják a szintaktikai-szerkezeti és a szemantikai összefüggés: a konnexitás és a kohézió teljesülését a művekben. A költemények nyelvi szövetének összefüggését a Petőfi S. János-féle konstringencia fogalmával magyaráztam, mert meggyőződésem, hogy a nyelvi sík töredezettsége ellenére a szöveghez egységes

tényállás-együttest képes rendelni a befogadó. Ennek a megállapításnak a teljesüléséhez a konstringencia fogalmát kiterjesztettem a posztmodern szövegekre jellemző areferens jelentésképzésre. Ezzel együtt jár az, hogy a tényállás fogalmába szükségszerűen értendő bele a referens és az areferens jelentés is.

Parti Nagy *Angyalstop* című kötetét az ismétléstípusok szempontjából elemeztem azzal a céllal, hogy bebizonyítsam: a posztmodern költeményeknek a szövegösszefüggés ellen ható jellemzőin kívül vannak olyan szövegsajátosságai is, amelyek a visszatérő utalás nyelvi eszközeiként a nyelvi szövetek összefüggését segítik elő. Az ismétlés alakzattípusai nagymértékben hatással vannak a befogadó jelentésképzésére, mert az ismétlődő elemhez az olvasó a legtöbb esetben többletjelentést társít. Megállapítottam, hogy a kötetre legmarkánsabban jellemző stílus eszköz a hagyományos poétikai eszköztár egyik alakzata: az ismétlés. Sőt, olyan gyakori ez az alakzattípus más poétikai eljárásokkal szemben, hogy ismétléskényszerről is beszélhetünk egyes művek kapcsán. Szövegelemzésekkel bizonyítottam, hogy az ismétlésen alapuló alakzatok formát adnak a költői műnek, segítik annak részekre, szakaszokra való tagolását, értelmi egységeket különíthetnek el, vagy egyes részeket kiemelhetnek. Bebizonyosodott, hogy többféle posztmodern természetű ismétlés vesz részt a művek szövegstruktúrájának alakításában. Ezek közül a legjellemzőbb a verssorismétlés. Az ismétlődő sorok többnyire az epizeuxis alakzatának megfelelően vannak jelen, azaz előfordulásukkal kapcsolatban szabályszerűséget, képletet nem lehet meghatározni, ismétlődnek változatlan formában, de variálódhatnak is. Megmutatkozott, hogy a kötetnek rendkívül gyakori ismétléstípusa az előismétlés is. Ez a retorikai-stilisztikai alakzat szavak, szócsoporthoz ismétlésével párhuzamosságot teremt a költemények jelentésszerkezetében, a nyelvi egységek tartalmi egybevágóságát érzékelteti. Rámutattam, hogy a költeményekben az inklúzió alakzata: az elő- és utórefrén összekapcsolódásából keletkező keretes szerkezet a nyomatékosítás funkcióját tölti be. A paralelizmus a versekben olyan formateremtő elvként működik, amely a mű egészére kiterjedve szerkezeti és tartalmi párhuzamosságot teremt. Bebizonyosodott, hogy a költemények ismétléstípusainak a funkciója a szövegstruktúra rendezése, a versszerűség kritériumainak, valamint a költeményeken belüli stíluskohéziónak a megteremtése, azaz az ismétlés alakzatainak szerkezetet teremtő és összetartó funkció tulajdonítható.

Parti Nagy Lajos költészetének stílusjellemzőit számba véve arra a következtetésre jutottam, hogy mindezek a sajátosságok a posztmodern stílus jellemzői, és a szerző művei kapcsán többféle szövegsajátosság együttes jelenlétekor beszélhetünk úgynevezett **posztmodern szövegeképzési technikáról**. Alkotásainak egyedisége sajátos szövegformáló eljárásainak és kivételes nyelvkezelési képességének az eredménye. Mivel az irodalomnak a

természetes közege a nyelv, ezért önmagában a nyelv hangsúlyozása, középpontba állítása – különböző nyelvi megoldások, motívumok, alakzatok révén – sem a magyar, sem a világirodalomban nem tekinthető új jelenségnek. Fabó Kinga ugyanakkor az irodalomban végbemenő nyelvi fordulat kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy a legújabb magyar irodalomban a nyelvcentrikusság a művek feltűnő jellemzőjeként jelenik meg, amely leginkább nyelvi játékok, szójátékok, egyes metanyelvi jelenségek előtérbe kerülése, a leírás nehézségeire való reflektálás és az alkotásfolyamat reprodukálására tett kísérletek révén mutatkozik meg (vö. 1980: 195–196). A nyelvi megformáltság, a kifejezésmód milyensége, a nyelvi elemek kreatív alakítása kerül előtérbe, vagyis „az alkotók vizsgálják saját lehetőségeiket, a nyelv által adott lehetőségeket. Nemcsak az a fontos, hogy mit tudnak mondani, hanem az is, hogyan teszik ezt. Keresik a megfelelő nyelvi-formai megoldásokat, a közlés és a kifejezés lehetőségeit, és közben állandóan reflektálnak saját nyelvhasználatukra. Így válik a tárgynyelv metanyelvvé, a forma maga tartalommal” (Fabó 1980: 196). A nyelv performatív használata válik elsődlegessé, „a jelentéshordozó nyelv helyét egy jelentésteremtő nyelv foglalja el” (Kemény 1996: 12).

Szabó Zoltán a posztmodern irodalom legfeltűnőbb stílusjegyeként az intertextualitást jelöli meg, utalva a különböző hangvételi szövegek átvétele miatti stíluspluralizmusra, sőt a művek multikulturális jellegére. A főbb stílári sajátosságok között tartja számon a különféle szerkezeti formák, úgymint a folyamatosság, a megszakítottság, a fragmentáltság, a körköröség, a szerkezetbontások szövegalkotó és stílust alakító funkcióját. A posztmodern irodalom stílusának szemantikájában is többféle jellemzőt tár fel. Meglátása szerint a szavak olyan módon kerülnek át más jelentéskörbe, hogy az eredeti jelentésükkel való kapcsolatukat megőrzik, viszont a korábbi és az új kontextuális jelentés egymásra hatásában a homályosítás dominál. A képalkotó fogalmak közötti nagy szemantikai távolság miatt a posztmodern irodalom képeit a szürrealista képek merész társításaihoz hasonlítja Szabó Zoltán. Meghatározó posztmodern sajátossággként értékeli a nagyfokú szubjektivitást is (vö. 1998a: 246–250).

Domonkosi Ágnes a Parti Nagy Lajos-i nyelvhasználat jellemzői között említi a fragmentáltságot, az intertextualitást, a fonológiai széttördelést, a transzformációt, a szóalakok átformálását, a grammatikai ártérkelődéseket, a szemantikai eltolódásokat, a jelentéselcsúszásokat és a sűrítéseket (2008a: 7).

Az irodalomtörténet-írás Parti Nagy Lajost a magyar irodalmi posztmodernség egyik legmarkánsabb képviselőjeként tartja számon. Németh Zoltán szerint az originális Parti Nagy Lajos-féle szövegalkotás jellegzetessége „a nyelv végsőkéig vitt átalakítása, a rontott nyelvi elemek felhasználása, az öntükröző effektusok sokasága, a populáris és elitkultúrából vett

idézetek kicsavarása, illetve a humor, az ironia és a paródia elemeinek felhasználása” (2012: 29).

A nyelv és a szövegalkotás iránti nagyfokú érdeklődés, vagyis a nyelvközpontúság a posztmodern irodalom egyik legjellemzőbb attribútuma. A nyelvhez való hozzáállás alapjaiban változik meg. Ez a jelenség, vagyis: a nyelvi fordulat az irodalomban a szépirodalmi művek új jelteremtésének elmélete és a szövegek mindinkább megfigyelhető areferens jellege alapján bontakozott ki. Mindezek a változások olyan újszerű kérdések felvetésére indítanak, mint például „mit jelent az elképzelt nyelvi valóság? Miféle valóság előzi meg a mondatot, ha a nyelv szükségképpen világot teremt [...]? Létezik-e valósághiányos kifejezés? [...] hogyan viszonyul egymáshoz beszéd és írás? A szó lélegzetből keletkezik és leírva ölt testet? A lélekbe írt hang lejegyezve látható alakot nyer?” (Dobos 2014: 69). Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása csakis egy olyan, a nyelvre vonatkozó új nézőpontból lehetséges, mint amelyből Dobos István irodalomtörténész is (Esterházy Péter az üvegre történő írás motívumának kapcsán) a nyelv egy egészen újszerű, szemléletes leírását adja: „Az üvegre lehelés után kézzel írott szó a nyelv esendőségének a szemléletes hasonlata: valami létrejön, s azonmód eltűnik: a nyelv vonatkoztat, de az utalást egyszersmind vissza is vonja. A nyelv tűnékeny, akár az üvegen elhomályosuló, majd rálehelve újra láthatóvá váló írás. E kép az irodalomra kiterjesztve azt sugalmazza, hogy újra meg újra életet kell lehelni az írásba” (Dobos 2014: 69).

Valamennyi, az előbbieken felsorolt jellemzőnek: a transztextuális kapcsolatoknak, ismert verssorok allúzióinak, a hangalakzatos formákat létrehozó műveleteknek, a logikailag nehezen vagy egyáltalán nem értelmezhető szóösszetételeknek, szóképzéseknek, a szóalakokat vegyítő eljárásoknak, valamint a költemények szövegösszefüggés ellen ható sajátosságainak többértelműséget erősítő szerepet tulajdoníthatunk. Következésképpen Parti Nagy Lajos az önkifejezésnek sokszor olyan módját választja, amely megnehezíti a megértést, egyes esetekben már-már ellehetetlenítve azt. Ugyanakkor a nyelvnek ezt a szándékos (de)formálását nem róhatjuk fel neki, hiszen sajátos költészetének a célja éppen a szavak hangalakjában rejlő lehetőségekkel, a különböző megszólalásmódok keverésével, a kanonizált irodalom ismert szövegrészleteivel való kísérletezés. Parti Nagy sikerének titka valószínűleg abban az alkotói merészségben rejlik, hogy a nyelv szabad formálásával konvenciókat felrúgó, összetéveszthetetlen és különleges atmoszférájú hangulatlírárt teremt. Mindezek miatt pedig költészete remek iskolapéldája a stílussteremtésnek: a merőben új hangú, számos egyedi stílusjegyet felmutató költői nyelve – különösképp a transztextuális kapcsolatok sokasága miatt – minduntalan a fölismerés élményében részesíti a művek olvasóját. A Parti Nagy Lajos-i írásmodor felértékeli olvasójának szerepét, és rábízta a jelentéslehetőségek közül a

neki leginkább tetszőnek a kiválasztását. Az egyes szöveghelyek ugyanis jellemzően többféleképpen is magyarázhatók. Tipikus esetei ennek a szóalkotás területén a hapax legomenon szavak, amelyek közül meglehetősen sok értelmezhető egyazon kontextusban egyedi szóösszetételként, szóalak-egybeolvadásként vagy akár hangalakzatként is, ezáltal mindig máshogyan alakítva az adott szöveghely szemantikai jellemzőit. A verseknek ez a tulajdonsága nyilvánvalóan tág teret enged a befogadó jelentéstulajdonításának, amelyet minden esetben egyéni jellemzői, mint például hiedelemrendszere, előzetes olvasmány-tapasztalatai, nyelvi-stilisztikai műveltsége, szociokulturális háttere, elvárása vagy akár pillanatnyi hangulata határoz meg.

A költemények többsége töredékességükből, hiányosságukból, az alkotóelemek szemantikai összeférhetetlenségéből adódóan ugyanakkor nehezen hozzáférhető a befogadó számára, emiatt a magyar posztmodern lírát olvasót az eddigieknél talán fokozottabban jellemzi a befogadói elbizonytalanodás. Parti Nagy posztmodern költészetével kapcsolatban érdekes kérdésként vetődik fel emellett az is, hogy a versekben lévő allúziókat, háttérutalásokat fel nem ismerő olvasó hogyan érti, egyáltalán értheti-e a költeményt. Erre a kérdésre maga Parti nagy Lajos válaszolt: „az egy megtévesztő dolog, hogy nekem van jó néhány olyan háttérinformációm, ami esetleg másnak nincs meg. Nem kell hogy meglegyen. Egy műalkotás, amikor nyilvánosságra kerül, onnantól fogva egy köztárgy. Ki-ki úgy érti, ahogy akarja. [...] Mert az egy nagy tévedés, hogy az irodalomértés az olyan, mint a rejtvényfejtés. Hogy az író mindenféle ravasz kis rejtvényt eldug a szövegében, és akkor az okos olvasó vagy okos tanuló ezeket mind megfejti, és amikor minden egyes vízszintes és függőleges meg van fejtve, akkor ott áll előtte az eredmény, mint a keresztrejtvényé. Ez egy tévedés. Nincs ilyen. [...] A csoda ezekben a versekben pont a megfejthetetlenségük. Pont az, hogy mindig minden olvasó valami mást is ki tud venni belőlük. [...] Nem formulázható, mindig marad titok. Egy jó szöveg mélyén mindig marad valami megfejthetetlenség” (Kocsubej 2013). Azaz a költő verseinek olvasása során a versértelem megalkotásának csak a képzelet szabhat határt, ugyanis a szavak és kifejezések összjátékából kinövő alkalmi asszociációk összetett, bonyolult, de ugyanakkor szabad és érzelemdús versvilágot bontakoztatnak ki. Az olvasó számára állandóan nyitott versvilág mindig tartogathat újabb értelmezéseket, különleges jelentéstartalmakat, szabad képzettársításokat, amelyek igazán értékké és egyedülállóvá teszik Parti Nagy stílusát.

Forrás

Parti Nagy Lajos 1982. *Angyalstop*. Magvető. Budapest.

Parti Nagy Lajos 1986. *Csuklógyakorlat*. Magvető. Budapest.

Parti Nagy Lajos 1995. *Esti kréta* (válogatáskötet). Jelenkor. Budapest.

Parti Nagy Lajos 1990. *Szódalovaglás – mintamondatok nulla –*. Jelenkor. Budapest.

Parti Nagy Lajos 2003. *Grafitnesz*. Magvető. Budapest.

Bibliográfia

- AkH.¹² = A magyar helyesírás szabályai. Tizenkettedik kiadás. 2015. Akadémiai. Budapest.
- Ambrus Judit 2003. Ex libris. (Parti Nagy Lajos: Grafitnesz). *Élet és Irodalom*, november 21. 25.
- Angyalosi Gergely 1991. Parti Nagy Lajos: Szódalovaglás. *Kritika*, 3. 42.
- Angyalosi Gergely 1996. Az intertextualitás kalandja. *Helikon*, 1–2. 3–8.
- Arisztotelész 1994. *Poétika*. (Fordította Sarkady János.) Kossuth. Budapest.
- Bahtyin, Mihail 1986. *A beszéd és a valóság. Filozófiai és beszédelméleti írások*. (Fordította Könczöl Csaba és Orosz István.) Gondolat. Budapest.
- Balassa Péter 1985. *Észjárások és formák. Elemzések és kritikák újabb prózáinkról 1978–1984*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Bally, Charles 1919–1921. *Traité de stylistique française*. Paris.
- Bañcerowski Janusz 2009. A cím mint a legkisebb metaszöveg. *Magyar Nyelvőr*, 468–472.
- Bazsányi Sándor 1996. Grammantika. (Parti Nagy Lajos: Esti kréta). *Alföld*, 9. 75–79.
- Beke Zsolt 2003. „a nyelv alatti kásás hómezőkön” (kritika) *Kalligram*, 10. Letöltve 2016. március 17-én: <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2003/XII.-evf.-2003.-oktober-Parti-Nagy-Lajos-50-eves/a-nyelv-alatti-kasas-homezokoen>
- Benczik Vilmos 2001. *Nyelv, írás, irodalom kommunikációelméleti megközelítésben*. Trezor. Budapest.
- Bérczes László 2003. Szöszölni életre-halálra. Parti Nagy Lajossal Pulán beszélgetett Bérczes László. *Litera*, Letöltve 2016. március 17-én: <http://www.litera.hu/hirek/szoszolni-életre-halalra>
- Bodor Béla 2006. *Alakok*. Parnasszus. Budapest.
- Bókay Antal 1997. *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Osiris. Budapest.
- Bókay Antal 2006. *Bevezetés az irodalomtudományba*. Osiris. Budapest.
- Bollobás Enikő 2005. *Az amerikai irodalom története*. Osiris. Budapest.
- Csontos Erika 2001. Röptér. Parti Nagy Lajossal beszélget Csontos Erika. *Élet és Irodalom*, március 16. 15–16.
- Dällenbach, Lucien 1996. Intertextus és autotextus. *Helikon*, 1–2. 51–66.
- De Man, Paul 2000. *Esztétikai ideológia*. (Fordította Katona Gábor.) Janus/Osiris. Budapest.
- Derrida, Jacques 1967. La structure, le signe et le jeu dans le discours des sciences humaines. L’écriture et la différence. Paris, Editions du Seuil. (Fordította Gyimesi Tímea.) 1994. A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diszkurzusában. *Helikon*, 1–2. 21–35.

- Dobi Edit 2012a. A szemiotikai textológiai jelértelmezés szerepe a szöveg jelentésrepresentációjában. *Magyar Nyelvjárások*, 107–116.
- Dobi Edit 2012b. A bekezdésnyi szöveg textualitásáról. *Officina Textologica*, 98–115. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Dobi Edit 2013. A nem tipikus szövegek jelentésrepresentációjának egy kérdéséről. *Magyar Nyelvjárások*, 169–177.
- Dobos István 2014. Elképzelt nyelvi világok – Szólás és mondás által lesz a regény. Esterházy Péter: Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat –. *Alföld*, 2. 69–85.
- Domonkosi Ágnes 2001. A nyelv átértékelődése a posztmodern költői stílusban. Parti Nagy Lajos: elrepullman. *Magyar Nyelv*, 192–200.
- Domonkosi Ágnes 2006. *Stíloselemzés, trópusok, alakzatok*. Líceum. Eger.
- Domonkosi Ágnes 2008a. Az alakzatok szöveg- és stílussteremtő szerepe Parti Nagy Lajos költészetében. In: Szathmári István (szerk.): *Az alakzatok világa 20*. Tinta. Budapest.
- Domonkosi Ágnes 2008b. Litotész. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai-stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta. Budapest. 374–378.
- E. Abaffy Erzsébet 1992. Az igemód- és igeidőrendszer. In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Akadémiai. Budapest. 120–183.
- Eco, Umberto 2004. Az intertextuális ironia és az olvasat szintjei. In: *La Mancha és Babel között. Irodalomról*. Európa. Budapest. 317–352.
- ÉKsz.² = Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai. Budapest.
- ÉrtSz. = A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (szerk.) 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára*. I–VII. Akadémiai. Budapest.
- EtSzt. = Zaicz Gábor (főszerk.) 2006. *Etimológiai szótár. Magyar nevek és toldalékok eredete*. Tinta. Budapest.
- Fábián Pál – Szathmári István – Terestyéni Ferenc 1958. *A magyar stilisztika vázlata*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Fabó Kinga 1980. „Nyelvi fordulat” az irodalomban. *Magyar Nyelv*, 195–206.
- Fehér Erzsébet 1995. Változatok a hasonlatra. In: Laczkó Krisztina (szerk.): *Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára*. ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék. Budapest. 140–147.
- Fónagy Iván 1975. Gondolatalakzat. In: Király István (főszerk.): *Világirodalmi lexikon 3*. Akadémiai. Budapest. 637–641.
- Fónagy Iván 1977. Ismétlés. In: Király István (főszerk.): *Világirodalmi lexikon 5*. Akadémiai. Budapest. 397–423.

- Foucault, Michel 2000. *A szavak és a dolgok*. (Fordította Romhányi Török Gábor.) Osiris. Budapest.
- Forgács Tamás 2003. *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemléltetve*. Tinta. Budapest.
- Gál Ferenc 1990. Mint a mondatok. (Parti Nagy Lajos: Szódalovaglás). *Kortárs*, 10. 156–162.
- Gáspári László 2001. A funkcionális alakzatelmélet néhány kérdése. In: Szathmári István (szerk.): *Az alakzatok világa I*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Genette, Gérard 1996. Transztextualitás. (Fordította Burján Mária.) *Helikon*, 1–2. 82–90.
- Grétsy László 2012. *Nyelvi játékaink nagykönyve*. Tinta. Budapest.
- Hassan, Ihab 1987. *Toward a Concept of Postmodernism*. Letöltve 2016. március 17-én: <http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/HassanPoMo.pdf> 1–10.
- Háy János 1990. Szódalovas túra. *Beszélő*, 5. 1. szám.
- Hegyí Loránd 1986. posztmodernizmus. In: Király István (főszerk.): *Világirodalmi lexikon*. 10. Akadémiai. Budapest. 814–817.
- Horváth Csaba 2006. A dilettantizmus dicsérete (Parti Nagy Lajos egy költői szerepéről). In: Horváth Kornélia – Szitár Katalin (szerk.): *Vers – Ritmus – Szubjektum. Műértelmezések a XX. századi magyar líra köréből*. Kijarat. Budapest. 552–565.
- Horváth Csaba 2012. Van-e élet a posztmodern után? *Alföld*, május 7. 99–110.
- Hutcheon, Linda 2002. *The Politics of Postmodernism*. Routledge. London–New York.
- Jameson, Fredric 2010. *A posztmodern, avagy a késői kapitalizmus kulturális logikája*. (Fordította Dudik Annamária Éva.) Noran Libro. Budapest.
- Kabán Annamária 2008. Ismétlés. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai-stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta. Budapest. 320–322.
- Károlyi Csaba 1998. Valóságszagú képzavarok. *Élet és Irodalom*, augusztus 28. 8–9.
- Kazamér Éva 2012. Az ismétlés alakzattípusainak szerepe Parti Nagy Lajos Angyalstop című kötetében. In: Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg-és stílusstruktúráját meghatározó szerepe*. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen. 38–64.
- Kazamér Éva 2013. Az intertextualitás stílussteremtő szerepe Parti Nagy Lajos költészetében. *Magyar Nyelvjárások*, 51. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen. 151–167.
- Kazamér Éva 2014. Az irónia alakzata Parti Nagy Lajos költészetében. In: Dobi Edit – Domonkosi Ágnes – Pethő József (szerk.): *Stílusról, nyelvről – sokszínűen. Szikszainé Nagy Irma 70. születésnapjára*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. Kapitális Bt. Debrecen. 145–157.
- Kazamér Éva 2015. Az intratextualitás típusai Parti Nagy Lajos lírájában. In: *Tavaszi Szél – Spring Wind III. Konferenciakötet*. Líceum. Eger. 585–597.

- Kazamér Éva 2016a. A posztmodern költemények szövegösszefüggés ellen ható sajátosságai. *Officina Textologica*, 19. Magyar Nyelvtudományi Tanszék. Debrecen. 168–177.
- Kazamér Éva 2016b. Hipertextualitás és paratextualitás Parti Nagy Lajos költészetében. *Magyar Nyelvjárások*, 54. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen. 153–167.
- Kazamér Éva 2017. Parti Nagy Lajos *Szódalovaglás* című kötetének hangalakzatai. *Argumentum*, 13. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen. 28–42.
- Kemény Gábor 1996. Mi a stílus? (Újabb válaszok egy megválaszolhatatlan kérdésre). *Magyar Nyelvőr*, 6–13.
- Kemény Gábor 2000. Szkülla és Kharübdisz között: a stilisztika feladatai és lehetőségei az új évezred küszöbén. *Magyar Nyelvőr*, 298–309.
- Kemény István 2005. *Irodalmi szöszedet: Az írásjelek elhagyásáról*. Letöltve 2016. május 20-án: http://magyarnarancs.hu/publicisztika/irodalmi_szoszedet_az_irasjelek_elhagyasarol-52957
- Keresztury Tibor 1990. Fragmentek mérnöke. (PNL: Szódalovaglás) *Magyar Napló*, május 3. 11.
- Keserű József 2008. „Dallam s szöveg precíz tükördarája” Parti Nagy Lajos: Grafitnesz. In: Németh Zoltán (szerk.): *Tükördara. Írások Parti Nagy Lajos költészetéről, prózájáról és drámáiról*. Kijárat. Budapest. 115–122.
- Kiefer Ferenc 2007. *Jelentéelmélet*. Corvina. Budapest.
- Kiss Sándor 2012. A szövegösszefüggés sajátosságai lírai szövegekben. In: Dobi Edit (szerk.): *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Officina Textologica*, 17. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen. 17–24.
- Kocsubej Alexander 2013. *A szavak mágiája. Interjú Parti Nagy Lajossal*. Letöltve 2016. július 20-án: <http://www.irodalmijelen.hu/05242013-0959/szavak-magiaja-interju-parti-nagy-lajossal>
- Kovács Endre 1982. *mottó*. In: Király István (főszerk.): *Világirodalmi lexikon*. 8. Akadémiai. Budapest. 634.
- Kövecses Zoltán 1998. *Magyar szlengszótár*. Akadémiai. Budapest.
- Kulcsár Szabó Ernő 1987. *Műalkotás – Szöveg – Hatás*. Gondolat. Budapest.
- Kulcsár Szabó Ernő 1987/88. A különözés esélyei. Szempontok a posztmodern fogalmának meghatározásához. *Literatura*, 1–2. 137–146.
- Kulcsár Szabó Ernő 1994. *A magyar irodalom története 1945–1991*. Argumentum. Budapest.
- Kulcsár Szabó Ernő 1997. Válaszok Pethő Bertalan kérdéseire. (Van-e, s milyen a magyar posztmodernség?) In: Pethő Bertalan (szerk.): *Poszt-posztmodern. A kilencvenes évek*. Platon. Budapest. 570.

- Kulcsár Szabó Ernő 2001. A másság mint jelenlét. Posztmodern kortudat és irodalmiság. In: Szirák Péter (szerk.): *A magyar irodalmi posztmodernség*. A Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója. Debrecen. 117–140.
- Ladányi Mária 2007. *Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és esetek*. Tinta. Budapest.
- Ladányi Mária – Tolcsvai Nagy Gábor 2008. Funkcionális nyelvészet. In: Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.): *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből. Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, XXII. Akadémiai. Budapest. 17–58.
- Lapis József 2013. *Stratégiai kérdések*. (recenzió) *Műút*, letöltve 2016. március 17-én: <http://www.muut.hu/?p=3656>
- Lettre = *Magyar Lettre Internationale* 1998. Balla Zsófia – Kovács András Ferenc – Parti Nagy Lajos. A költészetről. (interjú), 31. Letöltve 2016. március 17-én: <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00015/balla.htm>
- Lurcz Zsuzsanna 2015. Módszer és rendszer egy hauntológikus korban. *Létünk*, letöltve 2016. március 17-én: <http://www.letunk.rs/modszer-es-rendszer-egy-hauntologikus-korban/>
- Lyotard, Jean-François 1993. A posztmodern állapot. In: Bujalos István (összeáll.): *A posztmodern állapot. Jürgen Habermas, Jean-François Lyotard, Richard Rorty tanulmányai*. Századvég. Budapest.
- Margócsy István 2008. Parti Nagy Lajos: Esti kréta. In: Németh Zoltán (szerk.): *Tükördara. Írások Parti Nagy Lajos költészetéről, prózájáról és drámáiról*. Kijarat. Budapest. 18–26.
- Marouzeau, Jean 1949. *Précis de stylistique française*. Paris.
- Máthé Dénes 2005. *A költői kép szemiotikai és irányzati vizsgálata a két világháború közti magyar költészetben*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása. Kolozsvár.
- Mészáros Sándor 1990. Fragminták – belülről. Parti Nagy Lajos költészetéről. *Alföld*, 5. 45–50.
- MG. = Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Mihancsik Zsófia 1995. Zsebkendőnyi sűrítmények. Beszélgetés Parti Nagy Lajossal. *Kritika*, 2. 40–42.
- Minya Károly 2003. A hiperkorrekció mint stíluseszköz. Szándékos helyesírási és nyelvhelyességi hibák Parti Nagy Lajos: Sárbogárdi Jolán: *A test angyalai* című giccsregényben. In: Szathmári István (szerk.): *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa*. Tinta. Budapest. 131–141.

- Minya Károly 2007. A ritkább szóalkotási módok stilisztikai funkciója Parti Nagy Lajos A tisztújítás című drámájában. In: Maticsák Sándor (szerk.): *Nyelv, nemzet, identitás* Nemzetközi Magyarisztudományi Társaság. Debrecen – Budapest. 315–322.
- Minya Károly 2011. *Változó szókincsünk. A neologizmusok több szempontú vizsgálata*. Tinta. Budapest.
- MMNy. = Benczédi József – Fábián Pál – Rácz Endre – Velcsov Mártonné (szerk.) 1991. *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Nagy Andrea 2012. Szövegszerűtlenség a szövegszerűségben. Szövegösszefüggés-hordozók nem prototipikus párbeszédű szövegben. In: Dobi Edit (szerk.) *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Officina Textologica*, 17. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen. 42–56.
- Németh Zoltán 2006a. *Parti Nagy Lajos*. Kalligram. Pozsony.
- Németh Zoltán 2006b. Szövegformálás és identitás: a Parti Nagy-poétika posztmodernségének szakaszai. *Híd*, 5. 26–42.
- Németh Zoltán 2008. *Tükördara. Írások Parti Nagy Lajos költészetéről, prózájáról és drámáiról*. (Válogatta és szerkesztette Németh Zoltán). Kijarat. Budapest.
- Németh Zoltán 2012. *A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája*. Kalligram. Pozsony.
- N. Horváth Béla 1996. Az ellírult lírikus. Parti Nagy Lajos: Esti kréta. *Tiszatáj*, 2. 88–92.
- Parti Nagy Lajos 2004. Igen tisztelt Hölgyeim és Uraim! *Élet és Irodalom*, február 6. 3.
- Pávai István 2005. A Cserebogár-nóta népköltészeti és népzenei vonatkozásai. In: Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór a magyar művelődéstörténetben. Folklór és irodalom*. Akadémiai. Budapest. 288–303.
- Plett, Heinrich 2000. *Systematische Rhetorik*. Wilhelm Fink Verlag. München.
- Péter Mihály 1978. Jegyzetek a funkcionális nyelvhasználatról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 12. 221–231.
- Pethő Bertalan 1992. *A posztmodern*. (A bevezető tanulmányt írta és a szemelvényeket válogatta Pethő Bertalan). Gondolat. Budapest.
- Petőfi S. János 1997. Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram. *Officina Textologica*, 1. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Petőfi S. János 2009. Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram II. *Officina Textologica*, 15. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. Debrecen.
- Petríková, Daniela 2000. *Podobyironickéhomódu*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Filozofická fakulta. Nitra.

- Putnam, Hilary 1994. *Words and Life*. ed. Conant, J. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 300. Idézi Boros János 1995. Richard Rorty – A racionalitástól az érzékenységig. *Jelenkor*, 38. 6. szám, 558–566.
- Quintilianus, Marcus Fabius 2008. *Szónoklattan* (Institutio oratoria). (Szerkesztette, fordította és a jegyzeteket összeállította Adamik Tamás.) Kalligram. Pozsony.
- Reichert Gábor 2013. *Átrajzolt periódusos rendszer. Németh Zoltán: A posztmodern magyar irodalom hármas stratégiája*. KULter.hu, letöltve 2016. január 18-án: <http://kulter.hu/2013/02/atrajzolt-periodusos-rendszer/>
- Reményi József Tamás 2004a. Katamarán 1. Beszélgetés Parti Nagy Lajossal. *Kritika*, 1. 20–24.
- Reményi József Tamás 2004b. Katamarán 2. Beszélgetés Parti Nagy Lajossal. *Kritika*, 2. 28–32.
- Riesel, Elise 1954. *Abriss der deutschen Stilistik*. Moskau.
- Ritter, Joachim 2002. A nevetésről. (Fordította Kelemen Pál.) *L. k. k. t.* 3. 11. szám, 12–22.
- Robrieux, Jean-Jacques 2000. *Rhétorique et argumentation*. Nathan Université. Paris.
- Sperber, Dan – Wilson, Deirdre 1981. Irony and the Use-Mention Distinction. In: Cole, P. (ed.): *Radical pragmatics*. Academic Press. New York. 295–318.
- Szabó G. Zoltán – Szörényi László 1988. *Kis magyar retorika*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szabó Zoltán 1998a. *A magyar szépírói stílus történetének fő irányai*. Corvina. Budapest. 238–253.
- Szabó Zoltán 1998b. A posztmodern irodalom főbb stíláriis sajátosságai. *Magyar Nyelvőr*, 46–57.
- Szathmári István (szerk. és a lexikont írta) 1961. *A magyar stilisztika útja*. Gondolat. Budapest.
- Szathmári István 1983. Arany János és a magyar nyelvtudomány. *Magyar Nyelv*, 397–408.
- Szathmári István (szerk.) 1996. *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szathmári István 2005. *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Tinta. Budapest.
- Szathmári István 2008a. *A magyar stilisztika útja*. (Javított és jelentős mértékben bővített kiadás). Mundus Magyar Egyetemi Kiadó. Budapest.
- Szathmári István (főszerk.) 2008b. *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta. Budapest.
- Szathmári István 2011. *Hogyan elemezzünk verset?* Tinta. Budapest.
- Szegedy-Maszák Mihály 1987. Modern és posztmodern: ellentmondás vagy összhang? *Helikon*, 1–3. 43–58.

- Szegedy-Maszák Mihály 1995. „*Minta a szőnyegen*” *A műértelmezés esélyei*. Balassi. Budapest.
- Szemerényi Ágnes 2009. *Szólások és közmondások*. Osiris. Budapest.
- Szerdahelyi Zoltán 1990. Posztmodern kompozíciós jegyek mint egy lehetséges csoportosítási kísérlet összetevői. *Studia Poetica*, Szeged.
- Szigeti Lajos Sándor 2004. Radnóti Miklós poétikai identitása. (A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából 2004. november 8-án megrendezett Radnóti Miklós-emlékülés előadásai.) Letöltve 2016. június 22-én: http://old.mta.hu/fileadmin/l_osztaly/eloadastar/szigeti_radnoti.rtf
- Szikszaíné Nagy Irma 2007. *Magyar stilisztika*. Osiris. Budapest.
- Szikszaíné Nagy Irma 2008. Hangalakzat. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai-stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta. Budapest. 259–260.
- Szikszaíné Nagy Irma 2011. A nyelvhasználat funkcionális varianciája és a stíluskohézió. In: Szikszaíné Nagy Irma (szerk.): *A stíluskohézió eszközei a modern és posztmodern szövegekben*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 89. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen. 223–238.
- Szili Katalin 1999. Valahol a passzívum és a mediálisok között. *Magyar Nyelvőr*, 350–357.
- Szilveszter László Szilárd 2007. Az irónia poétikai-filozófiai dimenziói modern és posztmodern nézőpontból. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 51. 1–2. szám, 113–121.
- Szirák Péter 2001. A magyar irodalmi posztmodernség értelmezéséhez. In: Szirák Péter (szerk.): *A magyar irodalmi posztmodernség*. A Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója. Debrecen. 9–53.
- Sz. Molnár Szilvia 2005. *Bevezetés a kortárs magyar irodalomba*. Hatágú Síp Alapítvány. Budapest.
- Tarján Tamás 2003. Múlástan. Parti Nagy Lajos: Grafitnesz. *Holmi*, letöltve 2016. március 17-én: <http://www.holmi.org/2003/11/tarjan-tamas-mulastan-parti-nagy-lajos-grafitnesz>
- Tátrai Szilárd 2008. Irónia. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai-stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta. Budapest. 311–320.
- TESz. = Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Akadémiai. Budapest.
- Thomka Beáta 1993. (Hang)(vételek). (PNL: Szódalovaglás) In: uő, *Áttetsző könyvtár*. Jelenkor. Pécs. 97–106.

- Thomka Beáta 2008. Határoltság, pontosság és arány. In: Németh Zoltán (szerk.): *Tükördara. Írások Parti Nagy Lajos költészetéről, prózájáról és drámáiról*. Kijarat. Budapest. 27–40.
- Török Gábor 1968. „A líra: logika.” (*József Attila költői nyelve.*) Magvető–Tiszatáj. Budapest.
- ÚMTsz. = B. Lőrinczy Éva – Hosszú Ferenc (szerk.) 1979–2010. *Új Magyar Tájszótár*. Akadémiai. Budapest.
- Zsilka Tibor 1973. *A stílus hírértéke*. Madách. Bratislava.

Melléklet

1. Az értekezés magyar nyelvű összefoglalója

Disszertációmban Parti Nagy Lajos lírai szövegeinek nyelvi-stiláris vizsgálatára vállalkoztam. A költő nyelvhasználatának átfogó és rendszerező stilisztikai megközelítésére eddig még nem került sor, ezért témaválasztásom fontosságát verseskötetei nyelvi-stiláris elemzésének hiánypótlásában látom.

Dolgozatom a funkcionális stilisztika elméleti-módszertani alapjaira épült. A költő versesköteteinek teljes anyagát a Szathmári István által felvázolt stíluselemzés menetét követve elemeztem. A stílusjelenségeket nyelvi szintenként vettem számba, de közülük is a legmeghatározóbbakat ismertettem.

Elsőként a Parti Nagy Lajos-i iróniát mutattam be (2.1.), mert ez valamennyi költeményét áthatja. Feltártam, hogy alkotásaiban az ironikus szándék leggyakrabban trópusok, mondat-, lexéma- vagy hangalakzatok formájában nyilvánul meg, gondolatalakzatként pedig nagyobb szerkezeti egységet fog át. Rámutattam az irónia lehetséges tipográfiai jelöléseire, más alakzatokkal való kombinálódására, valamint az önirónia kitüntetett szerepére is.

Ezt követően a transztextualitás egyes típusait (2.2.) vizsgáltam. Szövegelemzéseimben arra a megállapításra jutottam, hogy Parti Nagy Lajos intertextuális utalásai legtöbbször parodisztikus, ironikus hangvétellűek. Kimutattam, hogy hipertextualitással bizonyos formákat, versszerkezeteket idéz meg a szerző, míg paratextuális utalásaival a szöveg és a mottó közötti hagyományos viszonyt újítja meg. Jelentősek költeményei nem szépirodalmi célzásai is.

A szövegek szemantikai jellemzőinek megváltozása kapcsán az úgynevezett jelentésbeli eltolódásokat és a képeket (2.3.) mutattam be. A szemantikai elcsúszások leggyakrabban hangalakzatos formák kontextusbeli szófaji átértékelődéséből, egy nyelvi elem által kínált több jelentéslehetőség keveredéséből, paronomáziás szövegkapcsolatokból, szóhatárokkal való játékból vagy párhuzamos jelentéssíkok közötti oszcillálásból adódnak. Posztmodern természetű képeiben a jelentéssíkok közötti szemantikai távolság jellemzően olyannyira nagy, hogy a tárgyi és a képi elemek közös tartománya nehezen tárható fel vagy csak sejthető.

Dolgozatom következő fejezetében versei hangalakzatainak (2.4.) szerepét ismertettem. Kimutattam, hogy a hangokkal végzett szokásos, hagyományos műveletek valamennyi típusa és altípusa megjelenik szövegeiben, mégis azok a legtipikusabb hangalak-módosításai, amelyek még hapax legomenon szóösszetételekként vagy akár szóképzésekként is értelmezhetők.

Ezután azt vizsgáltam, hogy a költő hogyan újítja meg a szóösszerántás, a szóösszetétel és a szóképzés módjait (2.5.). Parti Nagy hatféle módon egybeolvadó szavait szóalak-egybeolvadásnak neveztem el. A költő szóösszetételei többségükben metaforikus képet magukba foglaló szerves, jelentéssűrítő és elliptikus jelentésű alárendelő összetételek. Képzett formái túlnyomórészt a képzett szó szófajához nem illő képzőválasztással jönnek létre. Az analógiás képzéssel keletkezettek jellemzően a főnévi alapú képzést újítják meg, rendszerint szófajváltó képzőkkel.

A szerkezeti formák stílusalakító szerepét vizsgáló fejezetben (2.6.) azt bizonyítottam, hogy Parti Nagy Lajos költeményei nem tekinthetők prototipikus szövegeknek. Petőfi S. János szemiotikai szövegtani nézeteire támaszkodva a konstringencia fogalmával magyaráztam költeményei szövegösszefüggés ellen ható sajátosságait. *Angyalstop* című kötetét az ismétléstípusok szempontjából azzal a céllal elemeztem, hogy bebizonyítsam: a szövegösszefüggés ellen ható jellemzőkön kívül az ismétlések a visszatérő utalás nyelvi eszközeiként a nyelvi szövetek összefüggését segítik elő.

Disszertációm 3. fejezetében Parti Nagy Lajos költészetének stílusjellemzőit számba véve arra a következtetésre jutottam – összhangban az irodalomtörténészek megállapításaival –, hogy mindezek a sajátosságok a posztmodern stílus jellemzői.

2. Az értekezés angol nyelvű összefoglalója

My dissertation explores the language and style of Lajos Parti Nagy's poetry. Since no one has applied a comprehensive and systematic stylistic approach to his language use before, I consider my theme to be novel in the analysis of the language and style of his collections of poems.

My dissertation is founded on the theory and methodology of functional stylistics. The whole corpus of the Parti Nagy's collections of poems is analysed according to the style analysis as set by István Szathmári. I explore style elements by language level but only the most important of these are discussed here.

First I present Parti Nagy's irony (2.1.) since it is present in all of his poems. I state that the ironic purpose is manifest mainly in tropes, metataxes, metalexemes or metaplasms or, as a metalogism, comprises longer structural units in his oeuvre. I present possible typographic indications of irony, its combination with other figures, as well as the emphasised role of self-irony.

Then I explore certain types of transtextuality (2.2.). My text analyses led me to conclude that intertextual references of Parti Nagy are mainly parodistic and ironic. I prove that hypertextuality is used by the author to refer to certain forms and poem structures, while his paratextual allusions renew the traditional relationship between the text and the epigraph. Non-literary allusions in his poems are also important.

I present the so-called semantic shifts and images (2.3.) in the context of changes of the semantic features of the texts. These shifts mainly come from the re-evaluation of the part of speech category of metaplasms according to context, the mixing of several possible meanings of a linguistic element, text references with paronomasia, plays with word boundaries or oscillations between parallel semantic levels. In his postmodern images, the semantic distance between levels of meaning is typically so great that the common realm of objectual and image elements can be explored with difficulties or be suspected only.

The next chapter of my dissertation presents the role of metaplasms in Parti Nagy's poems (2.4.). I conclude that although all types and sub-types of the usual traditional operations with sounds are present in his poems, the most typical ones are those that can be interpreted as hapax legomenon compounds or, even, as lexical formations.

Then I analyse the way he applies new methods to lexical contraction, compounding and lexical derivation (2.5.). I call the six different ways he uses to merge words lexical form merging. His compounds are mainly organic subordinate compounds, with semantic concentration and elliptic meaning. His formed lexemes usually contain a formative which

does not fit the part of speech of the formed word. Those with analogous formation are mainly used with nouns and most often with formatives that change the relevant part of speech.

The chapter on the style forming role of structural forms (2.6.) proves that his poems cannot be considered prototypical texts. Based on János S. Petőfi's semiotic textology approach, I apply the concept of constringency to explain features contradicting the context in his poems. As regards repetition types, I analysed his collection entitled *Angyalstop* with the aim to prove that repetitions facilitate the relationship between linguistic textures as linguistic tools of recurring reference, besides the features contradicting the context.

Chapter 3 of my dissertation on reviewing the style elements of Parti Nagy's poetry concludes that all these elements are characteristic of the postmodern style which corresponds to the findings of literary historians.

3. Az értekezés tárgyából megjelent publikációk

Lektorált tanulmányok:

1. Az ismétlés alakzattípusainak szerepe Parti Nagy Lajos *Angyalstop* című kötetében. In: Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg- és stílusstruktúrát meghatározó szerepe*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 38–64.
2. Az intertextualitás stílussteremtő szerepe Parti Nagy Lajos költészetében. *Magyar Nyelvjárások*, 51. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2013, 151–167.
3. Az irónia alakzata Parti Nagy Lajos költészetében. In: Dobi Edit – Domonkosi Ágnes – Pethő József (szerk.): *Stílusról, nyelvről – sokszínűen. Szikszainé Nagy Irma 70. születésnapjára. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai*, Debrecen, 2014, 145–157.
4. Az intratextualitás típusai Parti Nagy Lajos lírájában. In: *Tavaszi Szél – Spring Wind III. Konferenciakötet*. Líceum, Eger, 2015, 585–597.
5. A posztmodern költemények szövegösszefüggés ellen ható sajátosságai. *Officina Textologica*, 19. Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2016, 168–177.
6. Hipertextualitás és paratextualitás Parti Nagy Lajos költészetében. *Magyar Nyelvjárások*, 54. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016, 153–167.
7. Parti Nagy Lajos *Szódalovaglás* című kötetének hangalakzatai. *Argumentum*, 13. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017, 28–42.

Ismertetések:

1. Pethő József 2011. Alakzat és jelentés. Az alakzatok stílus- és jelentésképző szerepe a szövegben. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 129. Tinta. Budapest. 2011. *Magyar Nyelvjárások*, 50. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 198-201.

Kézírtos munkák:

1. *Stílussteremtés-stílusutánzás (Parti Nagy Lajos Szódalovaglás című kötetének hangalakzatai)*. Diákköri dolgozat. (XXX. Jubileumi OTDK Humán Tudományi Szekció, Eger). Debrecen, 2011. Kézirat
2. *Stílussteremtés-stílusutánzás (Parti Nagy Lajos Szódalovaglás című kötetének hangalakzatai)*. Szakdolgozat. Debrecen, 2011. Kézirat